אלע שריפטען

— פון —

יעקב גארדין

דריטער באַנד

היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני
83־85 קאנאל סטריט, ניו יאָרק.
1910.

Copyright 1910, by The Hebrew Publishing Company.

J. SHIENKMAN
37 WOOLLSLEY ST.
TORONTO, ONT.

אינהאלט־פערצייכנים

רייזע בילדער

רייזע בילדער 3

פערשיעדענעס.

פיער זומער נעכט 67
אַ ווייב פער׳משכונ׳ט און פערקויפט 79
ווי אַזוי איך האָב אָנגעכאַפּט דעם גליק פאר׳ן עק 85
דער בעל חוב 123
דער אָרגעל בלאָזער 132

קריטיק

סעי, אָנקעל, וואָס איז רעאַליזמוס? 137
ר׳ יענקיל בעל תשובה דערצעהלט די ווארהייט 141
פון מיין בריעפקאַסטען 145
עסעקס מאַרקעט פּאָליס קאָורט 148
אַ סמאָוקער 151
דער אַנאַרכיסט 158
אייניגע קריטישע בעמערקונגען וועגען ה׳ ליבין און ה׳ קאָברין. 167
לעבען וואלהאלא האָלל 171
גראנט׳ס פּאראד 174
לייבאָר דעי 177
אלפּיי׳ס חלום.................................... 180

בילדער פון גאַליציען.

די איינזאַמע וועלטען פון דער אָרימער גאַליציען 185

ALL WRITINGS

of

JACOB GORDIN

Copyright 1910
by the Hebrew Publishing Company.

רייזע בילדער.

אויפ׳ן וועג צו אַ גאַליציאַנער צדיק 191
אין דעם רבינ׳ס שלאָס 196
ווער עס פאָהרט און וואָס מען בעט ביי דעם בעלזער רבי׳ן 202
צוריק פון רבי׳ן 209
אַ אידישע שטעדטיל ביים רוסישען גרענעץ 216
וויעדער אין לעמבערג 222
אבשיעד פון גאַליציען 228

טרויעריגע געדאַנקען

טרויעריגע געדאַנקען פון אַ קליינשטעדטלדיגען פילאָזאָף 237
סאָציאָלאָגישע עטיודען 273

רייזע בילדער.

1.

„קייזער ווילהעלם דער צווייטער" האָט געגעבען א לאַנגען טרויעריגען געשריי אויף זיין באַסען־שטימע, און דער פּיער מיט א גרויסע גרופּע מענשען האָט אָנגעהויבען ביסלעך־ווייז אַוועקצוגעהן פון אונז... בעקאַנטע און אונבעקאַנטע פּנים'ער האָבען אָנגעהויבען צו פערשווינדען. עס האָבען זיך נור געזעהן ווייסע טיכלעך, וועלכע האָבען געפלאַטערט אין דער לופטען. איינציגע אויף'ן דעק האָבען גע־וויינט, פיעלע האָבען געווים אויך דאָרט געוויינט. די גרויסע שיף האָט זיך אומגעקעהרט מיט'ן רוקען צו דיעזע קליינע מענשעלעך און האָט זיך געווענדעט מיט'ן פּנים צום גרויסען אָקעאַן, וועלכער האָט מיט זיינע גאַנצע אונבעגרענעצטע גרויסקייט געקוקט אונז אַנטקעגען גלייכגילטיג און רוהיג. אַלע אַבשיעד־סצענען זיינען שווער און ריהרענד. אַן אַבשיעד איז א גענעראַלע רעפּעטיציע פון א לויה. דער וואָס פאָהרט אַוועק ווערט אַזוי טייער און נאָהענט און די, וואָס מען פערלאָזט, ווערען אַזוי גוט און ליעבענד. דאָס האַרץ טוט וועה און טרערען קומען אויף די אויגען...

אויב אַן אַבשיעד איז ע הנליך צו א לויה, איז די רייזע אויף א שיף צום דעם אַנדער ברעג גלייך צו דער אַלטער פאָרשטעלונג פון אונשטערבליכקייט... מיר געהען צוריק צו אונזער אַלטע היים. די וועלכע מיר האָבען פערלאָזט זעהען אונז ניט, אָבער מיר געפינען זיך אין דער גרויסע אונענדליכקייט און טראָגען זיך צו אַן אַנדער לאַנד, צו אַן אַנדער פאָרם פון לעבען... מיר זיינען איבעיגע פּאַסאַזשי־רען...

מיט א געפיהל פון שרעק האָב איך זיך אויפגעכאַפּט דעם ערש־טען מאָרגען אין דער פריה. דער ים האָט מיט אונז אָבגעשפּיעלט דעם

א באַדע־קעלנער, — ער וואַשט די באַדען און מאַכט וואַנעס פאַר די פּאַסאַזשירען, דער צווייטער איז א צימער־קעלנער, — ער ראַמט אונזערע קאַיוטען, מאַכט די בעטען... זייביידע שלעפּען אריין און טראָגען ארויס דעם גאַנצען באַגאַזש פון די קאַיוטען. אכט א זייגער אין דער פריה געבען זיי פריהשטיק צו די עסער פון ערש־טען טיש און נאָכדעם ניין א זייגער צו די עסער פון צווייטען טיש, צעהן א זייגער זיינען די זעלבע „ווייטערס" שוין טרובאַטשעס און שפּיעלען „מוזיקאַלישע" פּאָפּורים אויפ'ן דעק. פון עלף ביז איינס זיינען זיי ווידער ווייטערס ביי די צוויי טישען. פון איינס ביז דריי שפּיעלען זיי אין ערשטען קלאַס פאַר די ערשטע קלאַסניקעס, וועלכע קענען ניט פערדייהען זייער עסען אָהן מוזיק... נאָכדעם ראַמען זיי די באַדען און די צימערען. נאָכדעם געבען זיי א לאָנטש דעם פּוב־ליקום. נאָכדעם שפּיעלען זיי. נאָכדעם דערלאַנגען זיי סאַפּער, נאָכדעם געהען זיי שפּיעלען פאַר די ערשטע קלאַסניקעס און נאָכדעם פון טרובאַטשעס ווערען זיי פידעל, וויליאָנטשעל און פּיאַנאָ שפּיעלער און געבען אין דיינינג רום פון דער צווייטער קאַיוטע „קאָנצערט" פאַר די פּאַסאַזשירען פון צווייטען קלאַס. פאַר דעם אַלעמען קריגען זיי פון דער קאָמפּאַניע א מכה, ניט געהאַלט. פון די אַלע מלאכות וואָלטען זיי געהאַט וועניג ברכות, ווען ניט דער שנאָרען. און, צוויי־שען אונז גערעדט, די שנאָרעריי איז דאָ אזוי גרויס, אז איהר פיהלט אייך שוין פונקט ווי אין דייטשלאַנד... ער שנאָרט ביי אייך אלס באַדע סטיואַרט, אלס צימער סטיואַרט, אלס ווייטער, אלס באַגאַזש שלעפּער, אלס שטרייך־אינסטרומענט שפּיעלער, אלס ווייטער, אלס דיענער, אלס קנעכט און סתם אלס דייטש...

איך הויב זיך אָן ארומקוקען. ווער זיינען זיי די אמעריקאַנער, די יענקים, וועלכע פאָהרען אין דער אַלטער וועלט זוכען ערהאָלונג און פערגניגען. ווער, מיינט איהר, זיינען זיי? טשעכען, פּאָליאַקען און דייטשען... די דייטשען האַלטען זיך ווי אין דער היים. זיי דול־דען דעם אידען דאָ נור ווייל אפשר איז ער רייך. די נכפּה נעהמט זיי ווען זיי דערזעהען א קעשעניע מיט געלד... די קעשעניע מעג זיין צוגענעהט אפילו צו א אידישע בעקעשע... די דייטשען שרייען מיט פּאַטריאָטישע לונגען. הוררעי! ווען מען שפּיעלט אויפ'ן דעק „דהע סטאַר ספּענגלד באַננער" און זינגען מיט התלהבות „דייטשלאַנד

זעלבען שפּיצעל, וואָס די יעוורעפּייער שפּיעלען מיט אונז ביים קו־מען אין די גרויסע האָטעלען. דער פּאָרטיער ציהט זיין הוט פאַר איין, די קעלנער פּיהרען אייך אונטערן האַנד, אַלע בעדיענטע בע־געגנען אייך מיט אַ זיסען שמייכעלע... נאָך דעם הויבט מען אייך אָן טרייסלען און וואַרפען ביז מען טרייסעלט פון אייך אַרויס אַלע מטבעות. דער פריעדליכער, מילדער, פריינדליכער אָקעאַן איז געווען פרעך און גראָב. די וועלען האָבען געברומט בייז און האָבען געקוקט דונקעל און שוואַרץ אויף דעם קריכענדען מילב, וועלכער שטאָלצירט אַזוי אויף דער יבשה מיט איהר נאָמען... „קייזער ווילהעלם דער צווייטער” און וואָס איז געוואָרען פון די פריילי כע, לוסטיגע, אונ־רוהיגע, אויסגעפּוצטע, אויפגערעגטע אדם׳ס קינדער? אוי, ניט נור די מענער, נור זאָגאַר די פרויען זיינען געוואָרען הילפלאָזע, קראַנקע, ניט אינטערעסאַנטע, אין קיין זאַך ניט פּעראינטערעסירטע נאַטיר־ליכע מענשען!... אַלע מאַסקען אַרונטער. עס איז ניט געווען קיין חילק צווישען אָרעם און רייך, שטאַרק און שוואַך, דייטש און מענש, איד און יהודי — אַלע זיינען געווען גלייכע, ליידענדע, הילפלאָזע מענשען... יעדער האָט געזוכט רחמנות און הילפע ביים אַנדערן. עס זיינען ניט געווען קיין שעהנע פּיקאַנטע פרויען אויפ׳ן גאַנצען שיף... אַלע האָבען אויסגעזעהן ווי נעבעכלעך, — האָבען אויסגע־זעהן ווי זיי זיינען... עס וואָלט געווען גוט, אונזער סאָציאַלער ים זאָל וואָס אָפטער צוטרייסלען די שיף פון אונזער לעבען... אַ סך פּאַסקודסטווע וואָלט אויסגעבראָכען געוואָרען פון אונזער גייסטי־גען מאָגען און אַ סך אונגלייכהייטען וואָלטען גלייך געוואָרען...

ניט נור אַ איד, נור זאָגאַר סתם אַ מענש געוואָהנט זיך צו זעהר שנעל צו יעדע אומשטענדע. אויפ׳ן צווייטען־דריטען טאָג איז שוין ווידער דאָס גרויסע עס־צימער געווען פול געפּאַקט מיט מענ־שען... די קראַנקע חיה אין יעדען האָט ווידער ערוואַכט און יעדער האָט געוואָלט עסען... די פרויען זיינען ווידער געוואָרען אינטע־רעסאַנט... יעדע פון זיי איז שוין ווידער געווען מעהר „זי” ווי מענש. די קעלנער האָבען דערלאַנגט מאכלים נאָך מאכלים און דער מענש האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין אַלטע ראָלע... איך גיב אַ קוק אויף די צוויי קעלנער וואָס בעדיענען אונז און בין ערשטוינט... הערט, וואָס ביי אַ דייטש טרעפט זיך! ביינאַכט איז איינער פון זיי

און ברענט אויפ׳ן אָקעאַן... די זונן איז שוין לאַנג פערשוואונדען געוואָרען, די פינסטערע נאַכט האָט זיך אַראָבגעלאָזט אויפ׳ן ים, און דער מיסטישער אינזעל ווייט ברענט, און לייכט, און שיינט... די וועלען רוישען פריילעך און מונטער און די גרויסע שיף געהט אין דער פינסטערניס אריין...

איך שטעה, און קוק, און ווייס ניט, איז אַלעס, וואָס איך זעה ארום זיך, די ווירקליכקייט, אָדער א געהיימניספאָלער טרוים, וועלכען איך האָב שוין א מאָל לאַנג, לאַנג איבערגעלעבט?...

און דער פייערדיגער אינזעל ווערט בלאַסער און בלאַסער, און די פינסטערניס ארום שיף, ווערט געדיכטער...

.2

די שיף געהט מונטער און לעבעדיג. זי געהט טאָג און נאַכט, זי געהט אונאויפהערליך, איין אויגענבליק בלייבט זי ניט אויפ׳ן זעלבען אָרט, און מיר בעמערקען עס ניט. מיר זעהען דעם זעלבען גרויסען ים, מיר פיהרען דאָס זעלבע לעבען. מיר עסען, מיר שלאָפען, שליסען נייע פריינדשאפטען, בעקומען נייע שונאים. דאַכט זיך קיין זאַך פערענדערט זיך ניט. מיר געהען אום אויף דער זעלבער ענגער שיפס־דעקע... מיר בעוועגען זיך אויף דעם זעלבען שטיקעלע פלאַץ פון דער שיפס נאָז ביז איהר הינטערשטע וואנד. מיר קענען ניט געהן ווייטער, מיר קענען זיך ניט אראָבלאָזען טיעפער פון דעם תהום, וואו די מאַשינערי ארבייט... און קענען זיך ניט אויפהויבען העכער פון דעם ערשטען קלאַס... אָבער ווי טיעף איז דער אָקעאַן אונטער אונז, ווי ווייט איז דאָס וואסער ארום אונז, ווי הויך זיינען די בלויע הימלען איבער אונז און ווי ווייט מיר זיינען שוין פון דעם פונקט, וועלכען מיר האָבען מיט א קורצע צייט צוריק פערלאָזט. די שיף געהט פאָראויס, פאָרווערטס! געהט ניט אזוי אויך די שיף פון אונזער אלגעמיינעם לעבען?

זאָגאר די סיסטעם פון סאָציאַלען לעבען די זעלבע דריי קלאַסען, אָבגעטיילט איינע פון די אנדערע מיט אייזערנע שטאַכעטען. דער דריטער קלאַס ליגט אונטען אין שמוץ און ארמוטה. ער געפינט זיך פון פאָרענט, וואו עס וואַרפט מעהר און עס קאַטשעט... די אַלע

איז מיין פאטערלאנד" ווען זיי טרינקען אונטען ביים באר זיין נאַ־
ציאָנאַלע משקה... איהר ווילט דאָך מסתמא וויסען, אויב עס זייַ־
נען דאָ אידען אויפ'ן שיף? א שאלה! ניט נור אין צווייטען, נור
זאָגאר אין ערשטען קלאַס האָבען מיר קיין עין הרע ביי א 70 פּראָ־
צענט אידען. אין ערשטען קלאַס כמעט לויטער יהודים... עס זיינען
אפשר דאָ דאָרט אויך א פּאָאָר אידען. זיי זיינען אָבער אזוי „פּאַר
יהודימט" געוואָרען, אז אפילו דער טייפעל אליין וועט זיי אויך ניט
דערקענען. אין צווייטען קלאַס האָבען מיר א סך רוסישע ריעל עס־
טייט האַפּער־לאַפּניקעס, אָבער זיי ווערען בטל בשישים גענען די
עסטרייכער, גאַליציאַנער און טאַקע עכט גאַליציאַנער אידען, וועלכע
קנאַקען דייטש ווי אמת'ע טערקען... אויסער טערקעשען דייטש
הערט איהר דאָ אויך א מערקווירדיגען ענגליש, וועלכער ווערט גע־
שפּראָכען בקול רם, און וועלכער ווערט געשפּראָכען, אפשר ניט מיט
אַן אַמעריקאַנישען אַקצענט, אָבער מיט אַן אַמעריקאַנישע פרייַ־
הייט... אלס א מוסטער גיב איך אייך א פּראַזע, וועלכע איך האָב
פערשריבען אויפ'ן פלאַץ: „אי, וויש טו טעל יו גוד ביי בע פּאָר
אי דאָנ'ט סי יו".

די טיפען, וועלכע איך האָב דאָ בעגעגענט, מאַנכע פון זיי זעהר
אינטערעסאַנטע, וועל איך אייך שילדערען שפּעטער. יעצט וויל איך
אייך זאָגען א פּאָאָר ווערטער וועגען דריטען קלאַס. זעהר ווייניג
אידען האָבען מיר אין דריטען קלאַס. איטאַליענער, פּאָליאַקען, סלאָ־
וואַקען פאָהרען אהיים צוריק מיט זייערע עטליכע אָבגעשפּאָרטע
דאָלאַר, וועלכע זיינען פערדיענט מיט שוויים און בלוט... זיי פאָה־
רען צוריק צו זייערע דערפער און פעלדער... זיי טרוימען שוין פון
זייער רוהיגען געזונטען לעבען אויף דעם שוים פון זייער מוטער
ערד און וואָהין פאָהרט דער איד? דער רוסישער געלד־איד פאָהרט
אין דער וועלט. די דייטשע, עסטרייכישע און איבערהויפּט אונגאַרי־
שע אידען פאָהרען נאָך זייער אַלטער היים... און וואָהין פאָהרט דער
ארעמער רוסישער איד? ער פאָהרט שטאַרבען אהין, וואו עס לי־
גען די ביינער פון זיינע פריינדע און פערוואַנדטע.

איך ווענדע אום מיינע אויגען צום אָקעאַן. די זונן זעצט זיך...
פון די בלויע וואָלקענס האָט זיך פאָרמירט א לאַנגער, פאַנטאַסטישער,
פייערדיגער אינזעל. דער אינזעל לאָזט זיך אַראָפּ אויפ'ן וואַסער

שרעקליכע געדאַנקען און ביטערע, פיינדליכע געפיהלע ביי יעדען דענקענדען און פיהלענדען מענשען...! זאָלען זיי אין דער ערד אריין! דאָס צווייטע מאָל, וועל איך בעסער אויך פאָהרען מיט דער ערשטער קלאַסע...

מען זאָגט, אויפ'ן שיף שטעלען זיך זעהר גיך איין אינטימע פערהעלטניסע צווישען פרעמדע מענשען און אַלע ווערען אַזוי ווי איין פאַמיליע. דאָס איז נור ריכטיג דאַן, ווען אַלע פּאַסאַזשירען ליידען גלייך... ווי אָבער דער מענש הויבט זיך אָן צו פיהרען אויפ'ן שיף ווי אין דער היים, נעהמט ער ארויס פון זיין גייסטיגען בעטלער־זאַק די אַלטע היימישע געפיהלע... אַ דייטש האָט פיינט אַ אידען, און אַ ע כ ט ע ר איד איז פרעמד פון אַ גוי, אפילו אין די שרעק־ליכסטע מינוטען. דער „טייטש", איך בין איבערצייגט, האַסט מיך זאָגאַר דאַן, ווען דער ים קאַטשעט ארויס פון איהם זיין לעבער־וואורשט נשמה, און זאָגאַר דאַן, ווען ער וואַרפט פון זיך ארויס דאָס ביער, וועלכע ער האָט אין זיך אריינגעצויגען מיט דעם מילך פון זיין מוטער־ברוסט. קינדער, אויפ'ן שיף האָב איך זיך אויסגעלערנט פיינט צו האָבען דעם דייטש. זאָל מיך דער רבש"ע ניט שטראָפען דערפאַר, וואָס איך זינדיג אַזוי געגען מיינע אינטערנאַציאָנאַלע פּרינ־ציפּען!

דער דורכשניטליכער דייטש איז שטומפּיג ווי אַ אידישע האַק, ער איז אונפערגעבליך דום און איז אונבעגרענעצט פרעך. איך שרייב דיעזע צייל‎ען אין דער דייטשער שטאָדט בערלין, וואו איך בעוואונ־דער דעם דייטש'ס הויכע קולטור, זיינע אינסטיטוטען, זיין קונסט, אָבער איך האָב מורא, ליעב האָבען וועל איך איהם קיין מאָל ניט קענען. ווען דער דורכשניטליכער דייטש בעדיענט אייך מיט אַ שקלאַ־פישע אונטערוואָרפענהייט, ווען ער בעגריסט אייך מיט זיסע חנ־דעלעך, ווען ער אַמוזירט אייך מיט זיינע פלאַכע וויצען און אָקסענע חכמות, האָט ער אין זינען נור איין זאַך, — ער וויל טרינק־געלד... ער דאַרף האָבען מיט וואָס צו בעצאָהלען פאַר זיין ביער... איז ער בעזאָרגט מיט זיין ביער, האָט ער די גאַנצע וועלט אין דער ערד...

ניט איין מאָל זיינען מיינע אידישע געפיהלע פערלעצט געוואָ־רען אויפ'ן שיף. איך וועל אייך נור איבערצייגען אַ פּאָאַר פאַקטען. איך בעט אָבער מיינע טעריטאָריאַליסטישע פריינדע זיי זאָלען דער־

פראַפּיטען פון שיף קריגט מען פון איהם און ער קריגט דערפאר גראַ־בע בעהאַנדלונג און פעראַכטונג. מכות צו עסען און ווייניג פּלאַץ צו לעבען. איך קוק אָפּט אַראָב צו זיי. א גרוי מאַסע בערעקט מיט לומפּען, מענשען מיט דערשראָקענע בליקען, אפּאַטישע פּנים׳ער, ווילדע פערגניגענס, בעגרענעצטע מינימאַלנע פאָדערונגען... פּיה, וועלכע ווערט געפיהרט פון איין שלאַכט־הויז צום צווייטען... די פרויען אין די העכערע קלאַסען, אויסגעפּוצט אוי אויסגעשטאַטעט, די קינדער זאָרגלאָז און לעבהאַפט. מען גיט זיי עסען פון אַלעם בעסטען, מען בעזאָרגט זיי מיט אַלערליי שפּיעלצייגע... דאָרט אונטען זעה איך אָבגעלאָזענע, אויסגעמוטשעטע, לעבלאָזע פרויען, בלאַסע, קרענקליכע, אויסגעמאַטערטע קינדער... דאָ וואַרפען די קינדער אין ים אריין גאַנצע עפּעל מיט אַפּעלסינען, און דאָרט רינט ביי די קינדער דער שוים פון מויל ווען זיי דערמאָנען זיך נור ווע־גען א שטיקעלע אַפּעלסין אָדער א שטיקעלע עפּעל. די „גאָרד זשויר־מאַן לאַיד" בעהאַנדעלט די דריטע קלאַסע פּאַסאַזשירען ניעדער־טרעכטיג און געמיין!

די צווייטע קלאַסע איז אויך אויף צרות. עס זיינען שוין פער־ביי די צייטען, ווען מען האָט דעם צווייטען־קלאַסניק בעהאַנדעלט מיט אַכטונג און רעספּעקט. היינט שפּיעלען זיי קיין ראָלע ניט מעהר. און ווער פאָהרט יעצט אין דער צווייטער קלאַסע? אָדער א כאַפּער־לאַפניק, א חאַם, וועלכער קריכט פון דער דריטער קלאַסע דורך דער צווייטער אין דער ערשטער קלאַסע ארויף. אָדער אַן ערשטער־קלאַס־ניק, וועלכער גליטשט זיך אַראָפּ דורך דער צווייטער קלאַסע צו דער דריטער אַראָפּ. ניטאָ מעהר קיין בכבוד׳יגע, געסעטעלטע, סאָ־לידע צווייטע קלאַסע אויפ׳ן שיף! די צווייטע קלאַסע שטאַרבט אויס און מען בעהאַנדעלט זי אויפ׳ן שיף ניט מיט פיעל מעהר כבוד און אויפמערקזאַמקייט פון דער דריטער קלאַסע...

די גאַנצע שיף, בוכשטעבליך, געהערט צו דער ערשטער קלאַסע. זייערע קאַיוטען פאַרנעהמען די בעסטע און בעקוועמסטע פּלעצער. זייערע שפּייזע־זאַלען, קאָנצערט־זאַלען, רויכער־צימערן זיינען פול מיט רייכטהום און גלענצענדען לוקסוס... זיי זיינען די הערשענדע געטער און אַלעס פאַלט צו זייערע פיס... די קלאַסענצוטהיילונגען, וועלכע ווערען דאָ דעמאָנסטרירט צו נאָהענט צו אייך, רופען ארויס

האָט דער בן אָנגעהויבען צו קרימען א אידען, ווי ער רעדט ענגליש, ווי ער רופט א גול אוי! אוי! אוי! ווי ער זאָגט מיט א ניגון: „סענטראל, גיוו מי דהע מידל", און ווי דער איד ערקלעהרט, אז א גול איז א זאך וואָס האָט גאָר ניט אין מיטען... דער ראבאי האָט גע־קוואָלען ווי א באָקסער פון דעם זוהנ'ס חריפות און די דייטשען האָ־בען זיך געפרעגעלט פון נחת. זיי האָבען געוועט ווי בהמות, גע־הירזשעט ווי פערד... איך האָב געאיילט פון דעם ליטעראַרישען־מוזיקאלישען אבענד וואָס גיכער אויף דער פרישער לופט צום גרוי־סען אָקעאַן... אָה, אידען! ווען וועט איהר זיך אויסלערנען צו האָ־בען א ביסעל מעהר טאַקט?...

אויפ'ן צווייטען טאָג, ווען אייניגע גאַליציאַנישע „פּאַטריאָטען" האָבען געהאַט א הייסען ארגומענט מיט'ן רעוורענד דאָקטאָר ראבאי פופיק, האָט פּלוצלונג אימיצער א געשריי געטאָן ביי'ם באָרט. אלע האָבען זיך א וואָרף געטאָן צו יענער זייט. וואָס איז? וואָס איז גע־שעהען?... א גאַנץ קליינינקע שיפעלע האָט זיך געטראָגען איבער'ן מיטען אָקעאַן טויזענדער מייל ווייט פון לאַנד. עס איז געווען א שעה־נער פריה מאָרגען, די שטראַהלען פון דער זונן זיינען געווען אזוי מילד, אז דאָס וואַסער פון אָקעאַן האָט געשיינט ווי שנעע־ווייסע זילבער. איך בין געשטאַנען לאַנג און האָב געקוקט אויפ'ן איינזאַמען פערלאָזטען שיפעלע. פון וואַנען קומט זי אהער?

האָט זי זיך אָבגעריסען אליין פון א גרויסען שיף און שווימט יעצט איבער'ן גרויסען אָקעאַן ציעל־לאָז אהין, וואָהין די מעכטיגע וועלען טראָגען זי? אָדער די גרויסע שיף איז צו גרונד געגאַנגען און אויף דער קליינער שיפעלע האָט איינער געקעטעט זיין לעבען. ער האָט לאַנג געקעמפּפט מיט די וועלען, געזוכט הילפע, גערופען... ביז א שטאַרקע כוואַליע האָט אי'הם אויסגעריסען און אוועקגעטראָ־גען אין דער אונענדליכקייט? די קליינינקע שיפעלע טראָגט זיך אלץ ווייטער און ווייטער און ווערט פערשוואונדען... איך קוק אין דער קלאָרער בלויער ווייטע אריין און דענק: אויב שטימען און ווער־טער ווערען אָבגעדרוקט אין דעם רוים דער וועלט און ווערען אי־בערגעטראָגען פון איין אָרט צום צווייטען, פאר וואָס קען ניט זיין אז אויך געגענשטענדע ווערען אָבגעבילדעט אין דער לופטען, און זייערע אָבבילדונגען, טראָגען זיך אום פון איין פּלאַץ צום אנדערען;

פון וועגען מיר ניט ציהען קיינע שליסע. איך לייד און האָב שטענדיג, פיעל און שאַרף געליטען ווי א איד. איך דענק אָבער ווי א מענש, אם וועניגסטען שטרעב איך דערצו, און איך ווינש דאָסזעלבע יע־דען אידען...

מיר דאַכט זיך, איך האָב אייך שוין געמעלדעט, אז יערען אַבענד פון ניין ביז צעהן האָבען די צווייטע קלאסניקעס געהאַט, במחילה, קאָנצערטען. איך האָב דיעזע קאָנצערטען ניט בעזוכט, ווייל איך האָב גערעכענט פאַר א געמיינהייט אָבצורייסען זיך פון דעם געטליכען קאָנצערט וואָס דער גרויסער אָקעאַן האָט מיר געגעבען, און געהן הערען קאַצענמוזיק. איין אַבענד האָט מען מיר אָבער געלאָזט ווי־סען, אז היינט וועט א אידישע מיידעל רעציטירען און דער זעכצעהן יעהריגער זוהן (פון דעם ראַבי אליין שפּעטער) וועט האַלטען א פאָרטראָג. איך בין געגאַנגען זעהן ווי מיינע קרובים וועלען זיך אויסצייכענען. דער זאַל איז געווען געפּאַקט. אַלע דייטשען האָבען גע־טרונקען ביער מיט א בעזונדערן פאָהרגעפיהל. זיי זיינען געווען זי־כער, אז היינט ערוואַרטעט זיי מעהר פערגניגען זאָגאַר פון אזא קאָנ־צערט, ווען דער גאַנצער אָרקעסטער זינגט און שפּיעלט אין איין צייט דאָס ליעד פון אבעמאיער, באבעמאיער, גאבעמאיער, דאבע־מאיער און גלאַט אזוי מאיער...

דאָס אידישע מיידעל האָט רעציטירט, זי איז געווען דערשראָקען און אויפגערעגט. זי האָט רעציטירט א לאַנגע, אונפּאַסענדע זאַך אין א הויכען ענגליש, וועלכען די אַלטע יענקים פון דייטשלאַנד, באַהע־מיע און סילעזיע האָבען ניט פערשטאַנען. זי האָט אָבער רעציטירט ניט שלעכט און, אין יעדען פאַל, איז אָבער געווען אַן עכט אידישע מיידעל, מיט זעהר א אידישען נאָז און אידישע בעוועגונגען... איין דייטש האָט געזאָגט א ציניטשען וויץ... דער אנדערער דייטש האָט א נים געטאָן ווי אַן אָקס... און דאַן איז עס לאָז געגאַנגען... ווען דעם רעוורענד־דאָקטאָר־ראַבי־פּופּיק׳ס לאַנגער, דאַרער בן חכם האָט פערנומען איהר פּלאַץ, האָב איך ערוואַרטעט אַן אמת׳ן ביער קאָנצערט... דעם ראַבאי׳ס זוהן אָבער, א נחמה אויף זיין קאָפּ, ניט אכטענדיג דערויף וואָס זיין פּאַפּאַ פּופּיק איז א רב און מורה הוראה פון א ק״ק אין ניו יאָרק, וואָס זיין פּאַפּאַ, ווי ער האָט מיר געמעל־דעט, איז א ציוניסט און נאַציאָנאַליסט, — ניט אַכטענדיג דערויף,

און אַלע איבעריגע נאַרקאָטישע זאַכען צו וועלכע זיי זיינען געוואָהנט. זיי האָבען נאָר ניט קיין סענסאַציאָנעלע נייעס. נו, איז אַ שיף אויך גוט. אמת, מאַרקאָני ברענגט אונז אַמאָל איינציגע נאַכריכטען: די סטרייקערס האָבען פערלאָרען זייער סטרייק, אין רוסלאַנד האָט מען גע'הרג'עט אַ קאָמענדאַנט — ביידע נייעסין זיינען ניט קיין נייעס.

אויפ'ן שיף געהט אַלעס מיט אַ דייטשע אָרדנונג, דייטשע סיסטעם, און דייטשע דיסציפּלין. מע פּוצט, מע וואַשט, מע הייצט, מע שווימט. דער הערר קאַפּיטאַן, מיט אַ בויך פּונקט ווי ביסמאַרק'ס, מיט אַ בערדיל ווי אַ קלין פּונקט אַזוי ווי ביי מאָלטקע און מיט אויגען און אַ קאָפּ פון אַ דייטשען אָבגעשטאָפּטען בוהאַי, — דער הערר קאַפּיטאַן אינספּעקטירט יעדען טאָג זיין מלוכה, זיין מיליטער, און זיינע אונטערטאַנען. ווי גליקליך איז אַ צווייטע קלאַסניצע אויב דער הערר קאַפּיטאַן גיט אַ טרייסעל זיין פּאָרצעלייענע קאָפּ און מאַכט איהר „פּאַד קאָזיריאָק" כמעט ווי אַן ערשטער קלאַסניצע. פאַר די ערשטע קלאַסניקעס האָט דער קאַפּיטאַן אַ שטענדיגען שמייכעלע אויף דער גאַנצער ברייט פון זיין מויל, פון איין אויער ביז'ן אַנדערען. פאַר די צווייטע קלאַסניקעס האָט ער אַ שטיקעלע שמייכעלע ערגיץ אין אַ ווינקעלע אונטער די וואָנצעס. און מע ווייס גאָר ניט, איז דאָס אַ קרים, אָדער אַ שמייכעלע. דערפאַר פאַר די דריטע קלאַסניקעס האָט ער נור אַ שטרענגען בליק פון אַ רעגיערער. די דריטע קלאַסניקעס דאַרפען האָבען מורא און דאַרפען האָבען דרך ארץ — עסען און דאָרט אַנדערע זאַכען, אַ מכה!...

די גוי'שע דריטע קלאַסניקעס שפּיעלען אין קאָרטען, לאַכען, שטיפען, מאַכען שפּאַס, שפּיעלען אַמאָל אויף אַ האַרמאָניקע. די אידען זיצען אויף זייער טעריטאָריע, ווי געוועהנליך, בעזונדער. זיי טרינקען טהעע, דערצעהלען אַנעקדאָטען און טרינקען טהעע. האָבען ניט וואָס צו עסען דערצעהלען זיי גלייכווערטלעך, פּשטלעך אויף אַ פּסוק און טרינקען טהעע. אַן אַלטען שוואַכער איד, וועלכער איז געוועזען אין אַמעריקאַ פינף און דרייסיג יאָהר אַ שניידער און וועלכער פאָהרט איצט קיין רוסלאַנד, צוריק אין זיין אָרעם שטעטעל שטאַרבען, — האָט זעהר געבעטען, מיר זאָלען ברענגען עטוואָס צו דערקוויקען זיין פערשמאַכטעטע נשמה... „אַ שטיקעלע אַפּעלסינע, אָדער אַן עפּעל — אי, וועה!" מיר האָבען ניט געקענט קריגען קיין

אין דער אטמאָספערע אזוי ווי מיראזשען? עס קען זיין, אז דער וואָס האָט פּאָעטישע אויגען, זעהט אויפ׳ן וואסער די אָבבילדונג פון שיף ארגא מיט די אַלע ארגאנאווטען וועלכע פאָהרען קיין קאלחיס נאָכ׳ן גאָלדענעם פלוס. ער זעהט, ווי אַ אידישע שיף געהט קיין תרשיש נאָך גאָלד... ער זעהט די וואונדערבארע שיף פון דעם פליהענדען האָללענדער, וועלכע ווערט אייביג געיאָגט איבער די וועלען, ווייל דער אייביגער וואנדערער קען ניט געפינען קיין אמת׳ע, טרייע, אויסלעזענדע ליעבע. ער זעהט אפשר די שעהנע שיף מיט די ווייסע זעגלען, אויף וועלכער טריסטאן פאָהרט מיט דער שעהנער איזאלדע. זיי טרינקען אויפ׳ן שיף דעם צויבערליכען ליעבעס געטראנק און די שיף טראָגט זיי נאָכדעם צו דעם אינזעל פון געוויין...

אָה, וואָס וואָלט ווערטה געווען די גאנצע ווירקליכקייט, מיט די גרויסע אייזערנע שיפען, מיט די אַלע פּראקטישע אונטערנעהמונגען, ווען אויפ׳ן גרויסען אָקעאן פון אונזער מענשליכער פאנטאזיע וואָלטען ניט געשוואומען די שעהנע פּאָעטישע שיפען?...

די שיף געהט מונטער און לעבעדיג, און די וועלען וויעגען זיך, פערטראַכטע...

3.

אַ שיף! אַ שיף!

מיט וואָס פאר אַ פרייד און התלהבות יעדער שרייט, ווען ווייט, ווייט אויפ׳ן האָריזאָנט בעווייזט זיך פריהער אַ לאַנגער שווארצער פלאָג פון רויך און דאן הויכע מאסטען. אַלע לויפען צום באָרט, מע בעוואפענט זיך שנעל מיט די קוק־גלעזער, מע דעבאטירט וועגען דער שיפ׳ס ריכטונג און איהר נאָמען, מע רעדט לעבהאפט, מע איז מלא שמחה... פרייט מען זיך אזוי מיט דער ערשיינונג, ווייל מע דערזעהט אַ געגענשטאנד, וואָס דערמאָנט אונז אויף דער איבעריגער וועלט, אויף אונזערע מיטמענשען? אָדער מע דערפרעהט זיך פשוט מיט אַ שטיקעל נייעס? קיין צייטונגען ניטאָ, קיין סענסאַציאָנען ניטאָ, קיין אינצעדענטען טרעפען זיך ניט, אויף צו להכעיס געהט אַלעס רוהיג און שטיל. די נערוועז פון דעם „ציוויליזירטען" פּאַסאַזשיר האָבען אויפ׳ן שיף טאבאק, סיגארען, אלקאָהאָל, טהע, קאפע

אַרבייטער... עס קאָסט ביליגער, און מעהר דיסציפּלין. אויף אַן אַמעריקאַנישע שיף וואָלט מען זיך געשעמט אַזוי צו עקאָנאָמיזירען... שפּעטער אין בערלין האָב איך געזעהן, ווי קינדער רייניגען די ברייטע גאַסען און די שעהנע אַלעען פון טיר־גאַרטען. קינדער „סטריט קלינערם!”... די אַלטע שטאָלצע בוימער, קאַסקאַדען, פאַנטאַנען, מראַמאָרנע סטאַטועז, בראָנזענע מאָנומענטען און קינדער מיט בייזעמער אָבער... אָבער אַרבייטען דען ניט אין אונזער רייכער אַמעריקאַ הונדערטער טויזענדער יונגע קינדער אין די מילס אין דער סאוט, אין שאַפּ און אין פעקטאָרעס אין גרויסע שטעהט? מוזען יונגע קינדער שוין יאַ אַרבייט, איז דען ניט בעסער זיי זאָלען אַרבייטען אויפ'ן גרויסען פרייען אָקעאַן, אויף די לופטיגע שעהנע שטראַסען פון טיר־גאָרטען?... דער סענטימענטאַלער דייטש איז גאָר ניט סענטימענטאַל ווען עס קומט צו פּראַקטישע זאַכען... שעהנע יונגע קינדער רייניגען זיינע גאַסען און אַלטע גאָר ניט פּאָעטיש־אויסזעהענדע פרויען פערקויפען אויף די גאַסען בלומען... אַ שעהנע יונגע בלומענהענדלערין איז טאַקע פּאָעטיש, אָבער וואָרום זאָל אַן אַלטע פרוי ניט פערדיענען אַ פּאָאָר פפעניג?... אַ בלום הערט ניט אויף צו זיין אַ בלום, ווען איהר קריגט זי זאָגאַר פון אַ פרוי וואָס רעדט צו אייך מיט אַ באַסענשטימע און האָט אַ רויטע נאָז פון ביער...

שיפען הויבען זיך אָן צייגען עפטער און עפטער... עטליכע וואַסער פויגלען האָבען אונז געבראַכט אַ גערוס פון דער מוטער ערד... באַלד, באַלד, זעהר גיך, וועלען מיר דערזעהען פייערלעך פון די לייכט־טורעמס... און דאַן וועט ערשיינען דאָס לאַנד. פריהער אַזוי ווי אַ וואָלקען, וואָס העננט אין דער לופטען, דאַן אַלס אַ שוואַרצע מאַסע... גיך וועלען מיר זיך דאַרפען שיידען מיט אונזערע מיטפּאַסאַזשירען. רעוועריענד דאָקטאָר ראַבאַי פּופּיק, אַ קליינינקער, ווי קוועקזילבער אונרוהיגער אידעל, וועלכער שטעלט אויס זיין בייכעל און ציהט אויס זיין האַלז, ווי ער בעגעגנט נור איינעם און וועלכער זאָגט, אַז ער איז פרום, נור ער גלויבט ניט... ער האָט געשטודירט די „דראַמע” אין יוניווערזיטי אָף ניו יאָרק און ווייסט ניט, ווער האָט געשריעבען „די היימאַט”... און אָט איז אַ רומענישער ריעל־עסטייט באַפּער־לאַפּניק, וועלכער איז נאָך גאָרניט לאַנג געווען אַן אַרבייטער

אפּעלסינען, עס איז אונז אָבער געלונגען צו קריגען אַ צעהן עפּעל. ווי שטאַרק ביים דייטש זאָל ניט זיין ענטוויקעלט די געפיהלע פון געזעצליכקייט און רעגולאַציאָן, — מיט צוויי מאַרק טויטעט מען איהם דעם שטאַרקען אָרדנונגס־דייטש, און מע מאַכט איהם פאַר אַ זינדיגען בשר ודם. און ווענען קען דער איד ניט אָבקעהרען פון געזעצליכען וועג? — מיר האָבען געקראָגען עפּעל. דאָ אָבער האָט פּאַסירט אַ זאַך, וואָס האָט מיך זעהר דערשראָקען און וואָס וועט ניט גיך אויסגעמעקט ווערען פון מיין זכרון. ווען די גוים פון דריטען קלאַס האָבען דערזעהן, ווי אידען טהיילען עפּעל צווישען אידען, האָט זיך אין זיי אָנגעצונדען אַ שרעקליכער געפיהל פון קנאה, שנאה, פעראַכטונג, האַס . . . . הונדערטער מענשען זיינען פלוצלונג אויפגעברויזט געוואָרען ווי ווילדע חיות, ווי פּאָגראָמשטשיקעס, ווי גזלנים! די טרפה בלוט האָט זיך אין זיי אָנגעצונדען. עס האָט זיך אויפגעהויבען אַ ווילדע פייפעריי, הוקעריי, קללות, שימפּפערייען, פלוך... איך האָב געמיינט, באַלד וועט ווערען אַ רייאָט, אַ בונט, אַ פּאָגראָם!... איך וועל דאָס בילד קיין מאָל ניט פערגעסען...

יא, זיי האָבען געמעגט מקנא זיין — זייערע צווייטע קלאַסניקעס האָבען אין זיך ניט קיין מיטלייד און מענשען־געפיהלע אפילו וויפיעל אַ זויערער דייטשער עפּעל איז ווערט... זייערע צווייטע קלאַסניקעס וואָלטען ניט געמאַכט קיין קאָלעקציאָן, אום מע זאָל אַ קראַנקען יונגען מאַן פון דריטען קלאַס אריבערנעהמען אין צווייטען, אונזערע אידלעך האָבען עס געטאָן. זאָגאַר ריעל־עסטייט כאַפּערלאַפּניקעס האָבען מיט פערגעניגען געגעבען צו דאָלאַר... יא, זיי האָבען געמעגט ווערען ווילד, שרייען און פלוכען, אָבער, חמורים, וואָס זיינען די אידען שולדיג?... זייער גערעכטען צאָרן און פלוך שיקען זיי ניט מיט דער ריכטיגער אַדרעסע, ווייל זיי זיינען אונוויסענד. דער איד וועט דאַרפען פאַר דיעזע אונוויסענדע מענשען די ריכטיגע אדרעסע אָנשרייבען... יא! דער איד וועט אָנשרייבען!

מיט אַ דייטשע אָרדנונג און דייטשע דיסציפּלין געהט אַלעס אויפ'ן שיף. מען וואַשט, מע פּוצט, מע רייניגט, מע אַרבייט — איין זאַך וואַרפט זיך מיר אין די אויגען: די גרעסטע העלפט פון די וואָס אַרבייטען זיינען קינדער. קינדער מאַטראָזען, קינדער קעכער, קינדער־

טאָג... זיי אַלע וועלען באַלד פערלאָזען די שיף און צושמאָלצען ווערען אין דער גרויסער אַלטער וועלט, וועלכע רופט זיך אייראָפּאַ...

א האַלבע לבנה איז אויפגעגאַנגען אויפ'ן בלויען הימעל און שווימט לאַנגזאַם נאָכ'ן שיף. דער אָקעאַן מאַכט פון זיינע שווארצע וועלען א ווייסען קלאָרען זילבערנעם שפּיעגעל, אום די לבנה זאָל פון בלויען הימעל אַראָפּ אויפ'ן וואַסער... לאַנגזאַם און טרוימעריש לאָזט זי זיך אַראָפּ און שווימט פון איין זייט שיף, און פון דער אַנדער זייט הערשט א געדיכטע פינסטערניס. א מיסטישער, געהיימניס־פאָלער, שווארצער, רוישענדער אָבגרונד קוקט אייך אין די אויגען... דאָרט אפשר שטיפען יעצט די וואַסער געטער מיט די שעהנע סירענען, א ווילדע, שטירמישע ליידענשאַפט צינדט זיך אָן אין זיי און די וואַסערען הויבען אָן שטאַרקער צו רוישען... אָדער דאָס קוקט אויף אייך פונ'ם שווארצען אָבגרונד דאָס שרעקליכע, דאָס אונבעוואוסטע, דאָס אונבעקאַנטע?

ווייט, ווייט האָט פּלוצלונג א ציטער געטאָן א פייערעל און איז פערשוואונדען געוואָרען... אָט ציינט עס זיך ווידער, שוין א סך העלער און ליכטיגער... נאָך א פייערעל!...

לאַנד! לאַנד! מאָרגען פריה זיינען מיר אין פלימוט.

4.

לאַנד! לאַנד!

די ליכטיגע קלאָרע זונן בעגיסט מיט העלע פאַרבען די הויכע ברעגען. ווייט זעהען זיך רוהיגע שטילע בוימער, בעדעקטע מיט היט־לען פון געדיכטע בלעטער און גרינע שלעפעריג־אויסגעצויגענע פעלדער, — בילדער, נאָך וועלכע דאָס פערמאַטערטע אויג האָט אַזוי לאַנג געבענקט. רוהיג, שטיל און מעלאַנכאָליש בליקט די ערד אַראָפּ אויפ'ן וואַסער וואָס 'פאַר א קאָנטראַסט! דער אייביג רוישענדער, אייביג אַקטיווער, ענערגישער, ליידענשאַפטליך זידענדער, אייפער־זיכטיגער און ליעבענדער, צאָרניגער און צאַרטער, קושענדער און שלאָגענדער אָקעאַן און די פערטראַכטע, פּאַסיווע, ווילענלאָזע, סקלאַ־וויש געהאָרכזאַמע און אייביג־פרוכטבאַרע מוטער־ערד... דער אָקעאַן

און אַ מאַשין האָט איהם אָבגעשניטען צוויי פינגער, איצט רעדט ער דייטש, שפּיעלט פּינאָקל און לאַכט פון די אַרבייטער. ער רייסט די הויט פון זיינע שכנים און פיהרט זיין אַלטער מאַמע קיין רומעניע אַ פּרעזענט, אַ האַלבען פונט קאַפע. וואָרום אין רומעניען קען מען ניט קריגען קיין גוטען קאַפע... די וואָס קענען איהם, זאָגען, ער פערמאָגט הונדערט טויזענד — און ער טראָגט פערשמאַלצענע הויזען, וועלכע זיינען אַ מאָל פערצייטען געווען בלויע, נאָך אין די יאָהרען ווען באָיאַרין קאָנטאַקוזען האָט געהערשט איבער מאָלדאַוויע און וואַלאַכיע. ער טראָגט אַ שמוציגע העמד מיט אַ גרויסען דימאַנט... און אָט איז אַ אידעל פון טשיקאַגאָ, וועלכער בייזערט זיך אויפ'ן סטואַרט, ווייל ער, דער טשיקאַגאָער עושר קען ניט לעזען וואָס אין דער שפּייזע קאַרטע שטעהט געשריבען. ער האַלט זיך זעהר שטאָלץ און ווייס ניט ווי צו זיצען ביים טיש... ער מאַכט זיך האַרץ און פּיהלט זיך במחילה. און אַז מען בעט איהם אונטערשרייבען זיין נאָמען אויף דער ליסטע פון קאָלעקשיאָנס פאַר די מוזיקאַנטען, ענטפערט ער מיט אַ נגון: „נו, און אַז אָהן אַ נאָמען, וועט איהר ניט נעהמען מיין געלד?... איך וועל אונמיסטען ניט אונטערשרייבען מיין נאָמען און וועל זעהן, אויב איהר וועט נעהמען"... נו, וואָס מיינט איהר? ער האָט זיין נאָמען טאַקע ניט אונטערגעשריבען און דער דייטש האָט גענומען... און ביי זיי, ביי די גוים, מיינט איהר, איז ניטאָ קיין טיפּען? אַ טשעך, אַ רייכער סאַלון קיפּער, וועלכער וועגט אַ צעהן פּוד, טראָגט ניט קיין קאָלנערס מיט קיין האַלזטיכער, עסט אויף אַלעס וואָס אויפ'ן טיש, טרינקט ווי אַן אָקס, חכם'עט זיך ווי אַן אַפּפע און מאַכט מיט'ן מויל אַ קונץ. איהר ווייסט ניט פון וואַנען, פּלוצלונג הערט איהר, ווי עס גיסט זיך עפּעס פון אַ פלעשעל און עס מאַכט: בול, בול, בול!... געזונד זאָל ער זיין! דאָס מאַכט ער דעם קונץ... און אָט איז אַ דייטש וואָס טרינקט ביער פון אין דער פריה ביז נאַכט און מאַכט גרויסע פּראָבלעמען אויפ'ן טיש מיט דרייצעהן צינדהעלצלעך... אַ דאַמע, וועלכע זעהט אויס ווי אַ מאָנומענט... בייט איבער יעדען טאָג איהרע קליידער און ווען איהר געהט אויפ'ן דעק, פערטשעפּעט זי אייך מיט אַ ווינקעל פון איהר געביידע... און נאָך, און נאָך... אַזוי פיעל פערשיעדענע מענשען, פערשיעדענע טיפּען, וועלכע איך פלעג בעגעגענען יעדען

שרייען און פלאַטערען מיט די פליגלען... אין דער לופט זעהען זיך רויטע הענד, ווייסע טיכלעך, שוואַרצע קאַפּעליושען... עס הערען זיך שטימען, מען וואַרפט זיך איבער מיט פראַזען... אַדיע! אַדיע! ווער איהר זייט און וואָס איהר זייט, לעבט וואָהל! אַה, מיינע צייט־ליבע מיטרייזער, קליינינקע מענשעלעך, עגאָאיסטישע בעשעפעני־שען, ליידענדע און קעמפּפענדע, שטרעבענדע צו אַ געוויסען צוועק געהענדיג בעוואוסטלאָז אויף די שטעגען פון לעבען, שלעכטע און גוטע, — לעבט וואָהל אַלטע!... איהר זייט איצט אַ טייל פון מיין „איך", וועלכער געהט אַוועק פון מיר.

דער „קייזער ווילהעלם" הויבט אָן שווער צו אָטהעמען דורך זיינע גרויסע נאָז־לעכער. אַ שוואַרצער רויך געהט פון איהם צום לאַנד... ער גיט אַ לאַנגען בייזעריגען געשריי און הויבט זיך אָן ווידער צו בעוועגען מיט זיין גאַנצער מאַסע... איייניגע פון אונז שטעהען נאָך אַלץ ביים באָרט און קוקען אויפ'ן לאַנד. איך געה אַוועק אין אַ ווינקעלע און וואַרף זיך אַרויף מיט נייגירדע אויף דער ערש־טער צייטונג, וועלכע מען האָט אונז געבראַכט פון פּלימוט. נו, יאַ! דער קיסר און סטאָליפּין האָבען צוטריבען די צווייטע דומאַ אין רוסלאַנד, אויפ'ן הארצען ווערט נאָך שווערער..

איך זעה לאַנד פוןביידע זייטען. אייראָפּאַ! די אַלטע וויעג פון אונזער ציוויליזאַציאָן, דער אַלטער נעסט, וואו עס זיינען אויסגעוואַק־סען און ערצויגען געוואָרען אונזערע געדאַנקען און אידעען, אונזערע שוואַכקייטען און עראייגניסע, אונזערע טרוימערייען און פּראַקטישע שטרעבונגען... אויף די זעלבע וואַסערען זיינען אַ מאָל, לאַנג אומגע־שוואומען די סקאַנדינאַווישע וויקינגען, וועלכע זיינען געגאַנגען נאָך שלל קיין בריטאַן און נאָרמאַנדיע, און איצט שיקען אונז די סקאַנדי־נאַווישע פעלקער די ווערקע פון איבסען און סטרינדבערג... אָט זיינען די זאָגענאַנטע ווייסע טויערן פון דאָווער... ווייסע בערג און ווייסע פעלזען שטעהען אויף לאַנגזאַם פון וואַסער און ציהען זיך אין דער הויך. דאָ האָט דער נייער רוסישער דאָן קיכאָט, אַדמיראַל ראָ־זשדעסטווענסקי אַנשטאָט ווינד־מיהלען דערזעהן אין זיין צודולטע פאַנטאַזי די שרעקליכע יאַפּאַנעזער און האָט אָנגעהויבען פייערען מיט קאַנאָנען אויף די אַלטע רוהיגע פישער, וועלכע זיינען פון טויזענדער יאָהרען אַ פריעדליכע טהייל פון דיעזע ווייסע פריעדליכע בערג...

— דאָס איז די אָביעקטיווע דראַמע, די ערד — דאָס איז די סוב־יעקטיווע ליריק...

צוזאַמען מיט׳ן לאַנד קומען צו אונז צוריק אויפ׳ן שיף טרויע־ריגע שמערצענדע געפיהלע, דיזעלבע געפיהלע, וועלכע מיר האָבען אי־בערגעלאָזט אויפ׳ן לאַנד פון יענעם זייט אָקעאַן... זיינען די דאָזיגע געפיהלע פריהער פון אונז אַריבערגעשוואומען דעם ים הגדול און האָבען דאָ אויף אונז געוואַרט? אָדער זיי זיינען געפאָהרען צוזאַמען מיט אונז, בעהאַלטען און צוגעשטיקט ערגיץ וואו אין פערבאָרגענע ווינקאַלעך? וואָס איז דער אונטערשיעד, — זיי זיינען דאָ!... און עס הויבט זיך שוין אָן גריבלען: מאין אתה בא ולאן אתה הולך? וואָס הערט זיך דאָרט, פון וואַנען מיר זיינען אוועק און וואָס ער־וואַרטעט אונז דאָרט, וואָהין מיר געהען?

אונזער שיף שטעהט רוהיג און אטהעמט שטיל דורך איהרע גרויסע קוימענס מיט א געפיהל פון שטאָלצע צופריעדענהייט און אַרום איהר גליטשען זיך קלייניקע שיפעלעך. ים פויגלען פאַטשען מיט די ווייסע פליגלען איבער׳ן וואַסער, שווימען אַרויף הויך צו די וואָלקענס, און געהען אום מיט ריטמישע הקפות אַרום שיף. זיי זוכען רויב, זיי זוכען מיטלען צום לעבען... א סך פּאַסאַזשירען פערלאָזען אונז, אויסגעפוצטע, יום טוב׳דיג געשטימטע... זיי גע־העהן אַריבער פון „קייזער ווילהעלם דער צווייטער" אויף א קליינעם דאַמפּפער ... מיר אַלע שטעהען אין א געדיכטע מאַסע, בעגלייטען זיי מיט אונזערע בליקען און זאָגען זיי שטיל אונזער לעצטען זיי גע־זונד. ווידער דריקט דאָס האַרץ א שאַרפער שמערצליכער געפיהל... איך קען זיי ניט, איך וויים ניט ווער זיי זיינען, איך האָב גאָר נישט געמיינשאַפטליכעס מיט זיי, און דאָך טוט וועה דאָס האַרץ... א גע־ווויסע צייט געווען צוזאַמען, געזעהען זיי יעדען טאָג און יעצט נעהמט זיי א קליינע שיפעלע אַוועק פון אונז.

וועלען מיר זיך ווען עס איז לעבען ווידער בעגעגענען? אָדער ווען די שיפעלע וועט זיך פערבאָרגען אונטער דעם שירם פונ׳ם לאַנד, וועלען זיי פערשווינדען ווערען פון אונז אויף אייביג און וועלען זיך צושמעלצען אין דעם גרויסען אָקעאַן, וועלכער רופט זיך „מענש־הייט"? דער אָרקעסטער שפּיעלט. די טענער טראָגען זיך טרויעריג איבער׳ן וואַסער. די ים פויגעלעך, הויבען זיך אויף דערשראָקענע,

אריין אין אונזער קופּע צוויי אמת דייטשע דייטשען. איינער אַ רוי־
טער, אַ קיילעכדיגער, אַ פולער, — אַ גלעזערנער סקונער" אָנגעגאָ־
סען מיט ביער. דער צווייטער, מיט אַ אינטעליגענטען פּנים, — פון די
פּנים'ער וועלכע מיר זעהען אַזוי זעלטען ביי אונז דאָרט אין אַמערי־
קאַ... דער „סקונער" קוקט אריין אין אַ וויץ־בלאַט און זיין בייכעלע
טרייסעלט זיך פון פערגניגען. דער צווייטער גיט אַ קוק אויף אונז
איבער זיינע פּענסנע און הויבט אָן צו רעדען מיט אונז ענגליש. ער
גיט צו, די אַמעריקאַנישע אייזענבאַהנען געבען מעהר בעקוועמליכ־
קייטען, און פיהרען שנעלער, אָבער וויפיעל מענשען ווערען גע'־
הרג'עט, וויל עס איז ניטאָ קיין פעראַנטוואָרטליכע פּערזאָן, וויל ביי
די אַריבערפאָהרונגען איבער די רעלסען זיינען ניטאָ קיין „וואַטש־
לייטע"? היינט ווען קומט דאָרט אַ צוג אַ צוג אין צייט? אין אַמעריקאַ
טרעפט זיך גיכער אַ צוג זאָל פערשפּעטיגען אויף 36 שטונדען, איי־
דער אין דייטשלאַנד זאָל זיך טרעפען אַ צוג זאָל זיך פערשפּעטיגען
אויף 36 סעקונדען קוים האָט דער דייטש געענדיגט זיינע בעמערקונ־
קען, ווי דער צוג האָט אַ ציטער געטאָן און האָט זיך אָבגעשטעלט...
מיר זיינען אַלע ארויס פון די וואַגאָנען. וואָס איז געשעהען? דער
וואַטשמאַן האָט צו פריה געעפענט דעם אַריבערפאָהר און אונזער
צוג האָט זיך אָנגעשטויסען אויף אַ וואָגען מיט צוויי פערד... די
פערד זיינען דער'הרג'עט געוואָרען, דער קוטשער האָט נור פערלוירען
אַ פוס און דער לאָקאָמאָטיוו פון אונזער צוג איז אין גאַנצען פערקריי־
פּעלט געוואָרען. מיט איין אויגענבליק פריהער איז אַריבערגעלאָפען אַ
שווערער אויטאָמאָביל... אונזער צוג זאָל זיך אָנשטויסען אויף דער
מאַשינע, וואָלטען מיר געווים געוועזן אַלע קאַפּוט און איך וואָלט אייך
איצט ניט געדולט דעם קאָפּ מיט רייזע־בילדער... אָרעמער דייטש,
ער האָט זיך נעבעך געפיהלט ניט גוט, ווי אַ שולדיגער... מיר זיינען
לאַנג געשטאַנען און געוואַרט אויף אַ צווייטען צוג... געגען אונז
איז געלעגען אַ שטעטעל ביז'ן האַלז איינגעטונקט אין גרינס... ניט
ווייט אין אַ שאָטענדיגע אַלעע פון אַלטע בוימער האָבען זיך פערזאַ־
מעלט גרופּען פון דייטשע קינדער. וואָסערע ליעבע קינדער מיט רוי־
טע געזונטע בעקלעך, מיט בּאָרועסע פיסלעך, אַ ביסעל נאַרישע,
אָבער אַזעלכע נאַאיווע, שעמעוודיגע, גוטע אויגען. ניין! ניט אונ־
זערע אַמעריקאַנישע אויסגעפּוצטע קינדער מיט פרעכע אויגען און

און דאָרט אויפ׳ן לאַנד ווייט, איבער די בערג פון די פירעניען, אי־בער די אַלפּען, צו די טהאָלען פון רהיין, — האָט אומגעוואַנדערט טאַקע דער אמת׳ער דאָן קיכאָט, דער ריטער פון טרויעריגען גע־שטאַלט, רייטענדיג אויף אַ מאַגערע אידעאַליסטישע קליאַטשע, בע־דעקט מיט פערשאַווערטען מאָראַלען געוועהר, צו קעמפּפען פאַר אָב־געלעבטע אידעאַלען, וועלכע וועלען קיין מאָל ניט שטאַרבען... נאָך איהם, אויפ׳ן פּראַקטישען עזעל דער געשעפטס־פעהיגער סאַנחא פאַנטשאַ, מיט זיינע שטרעבונגען צום שיסעל מיט קאַשע און מיט זיין פעראַכטונג און פערשפּאָטונג צו די אַלע זאַכען, וועלכע מען קען ניט עסען מיט ברויט און מיט קרויט. פון „קייזער ווילהעלם״ זעהט מען עס ניט, אָבער איך בין זיכער דיעזע צוויי חברה־לייט וזאַנדערען נאָך עד־היום ארום, דאָרט ווייט, איבער די ברייטע פעלדער פון אייראָפּאַ, וועלכע זיינען בעדעקט יעצט מיט אַ נעבעל און זיי וועלען ארום וואַנדערען אזוי לאַנג ווי עס וועט לעבען די דאָזיגע בריאה, וועלכע רופט זיך מענש. איבער דיעזע אַלטע אייראָפּעאישע פעלדער וואַנדע־רען נאָך ארום אויך אַנדערע אַלטע בעקאַנטע וואַנדערער פון געדאַנק און אידעע. דער סקעפּטיקער האמלעט געהט אום אַ טיעף פערטראַכ־טער און פרעגט נאָך אַלץ: זיין אָדער ניט זיין? דער מעטאַפּיזיקער פאוסט שפּאַצירט אום מיט׳ן ראַציאָנאַליסטישען מעפיסטאָ. דער עפּיקורייער דאָן זשואַן זוכט פערגעניגען... „דער עוויגער איד״ וואַנדערט דאָ, פערפאָלגט פון יעזוס׳עס ברידער... אָה, אַלטע איי־ראָפּאַ! אה, איהר רוהעלאָזע, אייביגע וואַנדערער!...

וואָס קען מען זאָגען וועגען דער שטאָט ברעמען? דייטשלאַנד, אָרדנונג, גוטע ביער, שעהנע געשמאַקפאָלע געביידעס, ריינע גאַסען, לאַנגזאַמע קריכענדע עלעקטריק קאַרס, אָרדנונג, ווענינ ברויט, מעהר קאַרטאָפעל, שטרענגע עקאָנאָמיע, „זונטאָג מוז איך לוסטיג זיין״, טרינק־געלד, — צאָהלען ביטע, טרינק געלד — דאַנקע שעהן. טרינק געלד — האבע די עהרע. טרינק געלד — ווינשע אַ גליקליכע רייזע... און מיר זיינען שוין אין אַ וואַגאָן, וואו עס איז ענג און הייס און שמוציג און מיר פאָהרען נאָך טיעפער אינ׳ם לאַנד פון מעטאַפּיזי־שע פילאָזאָפי, סאָלדאַטסקע דיסציפּלין, קלאַסישע מוזיק, ראָמאַנטישע פּאָעזי און מאַטעריאַליסטישע טרינק געלד.

מיר פאָהרען קיין בערלין, ערגעץ וואו אויף אַ סטאַנציע געהען

מוטער... אָבער וואָס דאַרף זי די פּרעזענטען? איהר זוהן קומט...
איהרע קינדער קומען פון דער ווייט... זי האָט אַזוי לאַנג געוואַרט
אויף מיר... אַה, מאַי פּואור מאָדהער!

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף איהם: ווער איז ער, דער אידעל
פון דהעם סאוט? אַ קלאָדהינג געלד מאַכער? אַ פּרויען־הענדלער?
אַ געמבלער און קעשעניע שניידער? אַ ריעל־עסטייט־כאַפּער לאָפּ־
ניק? אָדער גלאַט אַזוי אַ ביזנעס מאַן?... ווער ער זאָל ניט זיין
דאָרט אין דהעם סאוט, דאָ אין וואַגאָן איז געזעסען געגען מיר אַ מענש,
אַן אַלטעס קינד, אַ ליעבענדעס קינד, וואָס איז געפאָהרען ברענגען
זיין אַלטע מאַמע אַ ביסעלע נחת. אַה, אָרעמע גליקליכע אַלטע מאַ־
מע!...

אַ סך הויכע קוימענס מיט רויך לויפען פערביי אונז, אַ סך
רעלסען, אַ סך וואַגאָנעס, קליינע אָרעמע הייזלעך, דער צוג פערהאַלט
זיין געלויף, עס סקריפּעט עטוואָס, מען פייפט, אימיצער שרייט,
מיר בלייבען שטיין... הערויסשטייגען! בערלין! פּיאַקרען, דראָזש־
קעס, שוצלייטע, קיווערען, סאָלדאַטען איבער די געפּלאַסטערטע גאַ־
סען איז אַזאַ גערויש פּונקט ווי אויפ׳ן אָקעאַן.

מיר זיינען אין בערלין!...

.5

איך בין פערליעבט אין בערלין! בערלין איז געגליכען צו אַ
שעהנע, יונגע, בליהענדע, ציכטיגע, לעבענספּעהיגע און לעבענסלוס־
טיגע פרוי, וועלכע לעבט מיט אַ פּראַקטישען רעכנונג און טרוימט מיט
אַ זיסען טרוים. זי פערשווענדעט ניט איהרע קרעפטע ווי לייכטזינ־
ניגע קאָקעטקע און פערליערט ניט קיין געלעגענהייט צו געניסען.
זי לעבט מיט אַ סיסטעמע. עס איז ניטאָ אין דער וועלט קיין שעהנע־
רע שטאָט פון בערלין! פּאַריז האָט וויכטיגע, זעהר שאַצבאַרע היס־
טאָרישע מאָנומענטען, פּאַריז האָט זעהר רייכע אוצרות פון קונסט,
פּאַריז האָט גרויסע פּרעכטיגע פּאַלאַצען, וועלט בעריהמטע בולוואַ־
רען, אָבער, איך בין איבערצייגט, אַזאַ „גאַנצען" איינדרוק ווי בער־
לין מאַכט זי ניט. אין בערלין זיינען ניטאָ קיין ווידערשפּריכע. אַלעס
איז סיסטעמאַטיש און האַרמאָניש. עס איז שעהן ניט טהיילען וויז,

בלאַסע קריינקליכע פּנים׳ער! אָבער דער הערר שאַפנער שרייט: הע־רײנשטייגען. און מיר פאָהרען ווייטער. פון דעם געשפּרעך פון אונ־זערע צוויי שכנים, די דייטשען, ערפאהרען מיר, אַז דער וואַטשמאַן, וועלכער האָט צו פריה אויפגעהויבען דעם שלאַג־בוים, און וועלכער איז „אַן ארמער קערל״ זעכציג יאָהר אַלט, — אַז דער וואַטשמאַן איז באַלד נאָך דער קאַטאַסטראָפע ארויף אויפ׳ן בוידעם פון זיין שטי־בעל, האָט זיך געמאַכט פון דראָהט אַ תליה און האָט זיך שוין געווען אויפגעהאַנגען, נור זיין פרוי און די בעאַמטע האָבען איהם אַרונטער גענומען. דער „סקונער״ האָט אונז זאָגאַר געוויזען דעם דראָהט פון וועלכען דער „שלייף״ איז געווען געמאַכט... „אָבער ער איז גערע־טעט, און ער זאָלטע שטרענג בעשטראָפט ווערען נאָך די געזעצע, יעדער דייטשער זאָל זיינע פליכט טהון״... הם! אליין אויפהענ־גען זיך! און וואָס וועלען די קעניגליכע בעאַמטען טאָן?

פון דער צווייטער קופּע קומט צו אונז אריין אַן עכט אמעריקאַ־נער רויכערן און שמועסען... פריהער איז ער אַ יענקי... ביסלעכ־ווייז ווערט ער אַ אַן אמעריקאַנער יהודי און נאָך אַ ביסעלע שפּעטער ווערט ער אַן אונגארישער איד. ער איז זעהר רייך, פאָהרט מיט זיין פרוי און אַ זעכצעהן־יעהריגען זוהן אין אַ שטעטעל לעבען בודאַ־פּעסט. מיט פיער און צוואַנציג יאָהר צוריק איז ער אַלס אַ יונגער „קנאַבע״ אַריבער געקומען קיין אמעריקאַ... ער האָט פיעל געליטען און געליידעט. איצט לעבט ער ווייט אין דהעם סאַוט, איז זעהר רייך און פאָהרט צו אַ שוועסטער אויף חתונה... די שוועסטער איז געבוי־רען לאַנג נאָך זיין אריינוואַנדערען — ער קען זי ניט. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז זיין פאָטער געשטאָרבען און איהם איז ניט בעשערט געווען צו זעהן איהם. אָבער ווי ער וועט נור קומען אין זיין שטע־טעל, וועט ער פאָהרען אויפ׳ן בית עולם אויסוויינען זיך אַ ביסעל אויפ׳ן טאַטענס קבר... דערפאַר די מאַמע? אה, דיער אָלד וואומען, איך האָב איהר פון ברעמען טעלעגראַפירט, זי זאָל ניט קומען קיין בודאַפּעסט מיט בעגעגענען, וואָרום עס וועט איהר זיין צו שווער... עס וועט אונז ביידען זיין שווער... פיער און צוואַנציג יאָהר ניט גע־זעהן זיך! און יעצט פיהר איך אַ זוהן, וועלכער איז אַזוי אַלט, ווי איך בין געווען, ווען מיר האָבען אונז געשידען... איך פיהר רייכע פּרעזענטען פאַר מיין אונבעקאַנטע שוועסטער און פאַר מיין ליעבע

עס זיינען נאָך געבליבען פון די מיטעלעלטערע יאָהרען די אַלטע גאָ־טישע קירכען, ראָלטהייזער און געוועלבען ? . . אין בערלין בעגעגענט מען זעהר אָפט אַ פאוסט, וועלכער וואַנדערט אום אליין אין די שאָ־טינדיגע אַלעען פון טיר־גאַרטען, אָדער אין די זאַלען פון די קונסט־אויסשטעלונגען, קיין גרעטכען אָבער איז ניט צו געפינען. שעהנע פרויען זעהט מען אין וויען.

וויען איז אַ זאָאָלאָגישער גאַרטען פון שעהנע פרויען. איך גע־ברויך דאָס וואָרט „זאָאָלאָגיע" דאָ, ווייל איך מיין די וויענער פרויען — די שעהנע — פיהרען מעהר אַ זאָאָלאָגישען לעבען. מע פיטערט זיי גוט, מע פוצט זיי, מע היט זיי אָב נור צוליעב זאָאָלאָגישע ציעלען. די שעהנע פרויען וואָס מע בעגעגענט אין די וויענער גאַסען זיינען אַ סימבאָל פון זאָאָלאָגישע צופריעדענהייט, אָבער קיין אהנונג פון אַ'ן אינטעליגענטען געדאַנק. אין וויען איז די פרוי אָדער אַ הויז־ווייב, אָדער אַ גאַס־ווייב, אין בערלין איז זי אָדער אַ הויז־פרוי, אָדער אַ איבערגאַנגס־פרוי. די לאַגע פון אַ הויז־פרוי איז שווערער פון דער לאַגע פון אַ הויז־ווייב, אָבער פיעל רעספּעקטאַבלער. אַ הויז־ווייב עסט, שלאָפט, שפּאַצירט, פוצט זיך, זי איז אַ „זי" פאַר וועלכע אַן „ער" זאָרגט. אַ הויז פרוי איז אָבער ניט נאָר אַ ווייב, זי איז אַ מוטער, אַ דיענסט אין שטוב, אַ ווירטין, אַ ערציהערין. זי האָט פיעל צו טאָן, צו זאָרגען און צו ליידען, זי פערדיענט אָבער די אַכטונג זאָגאַר פון די, וואָס אונטערדריקען זי. די איבערגאַנגס פרוי, איז די פרוי וואָס שטרעבט צו עטוואָס, לערענט, קעמפּפט פאַר איהר זעלבסטשטענדיג־קייט. די דאָזיגע פרויען זיינען אָם מיינסטען בלאַסע, אויסגעמאַטער־טע, זעהר אָפט הונגעריגע און ניט שעהן געקליידעטע, אויף זייערע בלאַסע פּנים'ער אָבער שיינט דאָס ליכט פון געדאַנק און פון אינטע־ליגענץ. איך האָב אויף דער וועלט ניט געזעהן אַזוי פיעל קינדער, וועלכע זאָלען זיין אַזוי פערקנעכט און פערשקלאַפט ווי אין בערלין. צעהן־צוועלף יעהריגע בורשען נייגען זיך פאַר אייך צו דער ערד, לויפען אייך נאָך ווי הינטלעך, בעדיענען אייך ווי קנעכט. עס איז דערפאַר ווייל זייערע מאַמעס זיינען נאָך הויז־פרויען... דער זוהן פון אַ שקלאַפין מוז זיין אַ קנעכט.

איך זיץ אונטער די לינדען, הער זיך צו און קוק. אָט געהט פערביי מיר אַ נעגער און קוקט אַרום זיך מיט גרויסע ווייסע דער־

נור אַלעם אין גאַנצען גענומען איז שעהן, אויסגעהאַלטען, צוגעפּאַסט. דער דייטש קען דאָס ביסעלע רייכקייט און שעהנקייט, וואָס ער האָט אַזוי אַרויסצייגען, אַזוי גרופירען, אַז עס זאָל אַרויסרופען דעם גרעסטען עפּעקט און מאַכען דעם שטאַרקסטען איינדרוק. דער דייטש איז דער איינציגער מענש אין דער וועלט, וועלכער בעזיצט פּאָלקאָמען די קראַפט פון עקאָנאָמיע. דאָס לעבען איז ניט אינ'ם פערשווענדען, נור אין דעם עקאָנאָמיזירען. דער דייטש לעבט, ער איז לוסטיג. ער האָט הנאה, ווייל ער קען נעהמען פונ'ם לעבען אַלעס, ביי איהם געהט קיין זאַך ניט פערלאָרען. ער עקאָנאָמיזירט לעבענד און לעבט עקאָ־נאָמיזירענד. עס זיינען דאָ אין פיעלע שטעדט מעהר סטאַטוען, מעהר שעהנע געביידען, מעהר בולוואַרען ווי אין בערלין. אָבער אַזוי שעהן גרופירט, אַזוי קלוג סיטואירט, מיט אַזאַ גוסט אויסגעשטעלט ווי אין בערלין — ניטאָ.

אַ גרויסע וועלט־שטאָט און האָט דאָך ניט דעם ווילדען געפּיל־דער און דעם בעטויבענדען ליאַרעם פון ניו יאָרק אָדער לאָנדאָן. אַ גרויסע צו־וואָרפענע שטאָט און דאָך ניט נור אין געוויסע קוואַר־טאַלען, אומעדום איז ריין, אומעדום, בוימער, בלומען, פאָנטאַנען. בערלין איז אומעדום בערלין, ווערהענד אין ניו יאָרק אין אפילו די פינפטע עוועניו כאַראַקטערלאָז... איך בעצאָהל פינף פפעניג פאַר דעם, וואָס איך זעץ אויף אַ ביינקעל „אונטער די לינדען”, עקע פריעדריך שטראַסע. וויפיעל אויטאָמאָבילען! וויפיעל פיאַקרען, אָמ־ניבוסען, וואַגאָנען! עס מאַרשירען ניט אום איבער די גאַסען אַזוי פיעל סאָלדאַטען, ווי מיט זעכצעהן יאָהר צוריק. איז פאַר דער צייט דער גייסט פון מיליטאַריזם שוואַכער געוואָרען, אָדער שוואַכער זיינען געוואָרען די, וועלכע דער „מיליטאַריזם” פלעגט אַרויסגעהן שרעקען אויף די גאַסען? פערביי מיר געהען מענשען, זיי לויפען ניט, זיי איילען זיך ניט, זיי צייגען קיין אונגעדולד. אויף יעדען שריט און טריט בעגעגענט איהר שעהנע געזונטע מענער און זעהר, זעהר זעלטען אַ שעהנע פרוי.

אָה, דו שעהנע, בלאָנדע, בלויע־אויגיגע גרעטכען, וועלכע האָט אַמאָל אַזוי בעצויבערט דעם אונצופריעדענעם דאָקטאָר פאַוסט, וואו ביסט דו יעצט? ביסט אין גאַנצען פערשוואונדען געוואָרען פון גער־מאַניא, אָדער דו בעהאַלטסט זיך אין די אַלטע קליינע שטעטלעך, וואו

פעלטע רוסישע אידען מיט פערזאָרגטע פּנים'ער און די צופריעדענע רוסישע „בירגער" מיט פרעכע פרייליכע פּנים'ער, — דאָס אַלעס גיט זעהר וועניג רעכט צו האָפען אויף אַ גיכער פערענדערונג אין רוסלאַנד. וואָס דאַרף האָבען ליכט אַ חיה, וואָס לעבט אונטער דער ערד? און וואָס דאַרף פרייהייט אַ קנעכט, וואָס שטאָלצירט מיט זיינע קייטען פון שקלאַפעריי?...

אָט געהען פערביי מיר צוויי אַמעריקאַנער. נאָך איידער איך האָב געהערט זייער שפּראַך, האָב איך זיי שוין דערקענט. זייערע קליידער, ברייטע און בעקוועמע, צייגען אַז זיי קומען פון אַ לאַנד וואו מען האָט פיינט צו זיין געבונדען, זייער האַלטונג, און הויפּטזעכליך זייערע אויגען זאָגען, אַז זיי קומען פון אַמעריקאַ. אַ איד קוקט מיט דערשראָקענע, טרויעריגע, פרעגענדע אויגען, אַ רוסע קוקט מיט אַ פאַלש־געמאַכטען פרעכען בליק, אַ דייטש קוקט אביסעל מיט חניפה און אביסעל מיט העזה, אַן אַמעריקאַנער קוקט מיט אַ פרייע זעלבסטבעוואוסטע רוהיגקייט. ער פיהלט זיך אונטער די לינדען אַזוי זיכער גראַדע ווי אויף בראָדוויי אָדער וואָל סטריט. אה, גליקליכע פרייע לאַנד, ווי גרויס דו זעהסט אויס, ווען מען קוקט אויף דיר פון דער ווייטען!...

וואָס איז דאָס? אַלע שטעהען אויף פון זייערע פּלעצער און לויפען פון בולוואר אויף דער שטראַסע. ווייט אויף די טראָטוארען זעהט מען ווי שליאַפּעס הויבען זיך אין דער לופטען, הענד בעוועגען זיך ארויף און אראָפּ. אַן אויטאָמאָביל, אַ שעהנער גרויסער אויטאָמאָביל פליהט פון קייזערליכען פּאַלאַסט, געוויס, קיין פּאָטסדאַם... דער שאָפער זיצט מיט אַזאַ ערנסטע מינע, — ער האַלט זיך פאַר אַ גרויסען מאַן, — לעבען איהם זיצט אַ הארניסט געקליידעט אין אַ האָף־קאָסטיום און גיט יעדע ווײלע סיגנאַלען מיט זיין האָרן... אַ געזונטער יונגער אָפיציער זיצט אין אויטאָמאָביל און לעגט יעדען אויגענבליק זיין האַנד צום „קאַזיריאָק"... די בערלינער כאַפּען אראָפּ די היטלען מיט פרייד, מיט התלהבות, מיט שטאָלצקייט. ווער איז דאָס?

— אָבער יאַ! דאָס איז דאָך אונזער קראָנפּרינץ!

לעסינג, הערדער, פיכטע, פייערבאַך, העגעל, שאָפּענהויער, ניטשע, באַך, הענדעל, מאָצארט, בעטהאָווען, וואַגנער, שטראַוס, געטע, שי־

שראָקענע אויגען. ווי קומט ער קיין דייטשלאַנד? האָט איהם פער־פיהרט אהער א „דזשענטעלמאַן”, וועלכער האָט געוואָלט איבעראַשען אייראָפּאַ מיט זיין שווארצען קנעכט? אָדער איז ער געלאָפען פון שקלאַפעריי, פון ערניעדרונג, פון לינטש־געזעצע צו זוכען פאַר זיך פרייהייט און מענשענרעכטע? און אָט געהען רוסישע נעגרען. זיי זיינען ניט שווארץ נור פערשווארצט. זיי רעדען ניט די שפּראַך פון דעם פרייען אנגלאזאקס, זיי רעדען רוסיש... רוסישע אידען בלאָנ־זען דאָ אום איבער אלע גאסען און געסלעך. זיי לויפען אויך פון שקלאַ־פעריי, ערניעדרונג, לינטש־געזעצע. אָבער וואו אין דער וועלט ווע־לען זיי געפינען פאַר זיך פרייהייט און מענשען־רעכטע? אין דייטש־לאַנד געוויס ניט.

בערלין איז בוכשטעבליך פערפלייצט מיט רוסישע. אין האָטעל, וואו איך שטעה רעדט מען מעהר רוסיש ווי דייטש. אויף פריעדריך שטראַסע רעדט מען רוסיש ניט ווענינער פון דייטש. אונטער די לינדען הערט מען רוסיש, אין טיער גארטען רוסיש, אויף דער זיעגעס־אלעע — רוסיש. איך האָב ארויפגעקלעטערט אויף דער זיעגעס קאָ־לאָנע, דאָרט רעדט מען רוסיש. אויף די קונסט אויסשטעלונגען — אין די טעאַטערע — רוסיש. ניט נור אידען לויפען איצט פון רוס־לאַנד, איך האָב דאָ בעגעגענט א סך רוסישע קויפלייטע און נאָך מעהר רוסישע גוטס־בעזיצער (פּאָמיעשציקעם). די פּאָמיעשציקעס זאָגען, זיי פאָהרען קיין בערלין זוכען פערגעניגען. ווירקליך, ווען איהר זעהט זיי שפּאַצירען מיט שטאָלץ־פעררימענע קעפּ, ווען איהר הערט ווי זאָרגלאָז זייערע דאמען האקען אויף די שטראַסען א ניזשניגאָ־ראָדסקי פראַנצויזיש, ווען איהר קוקט אויף זייערע אויסגעפּוצטע קינדער, די גובערנאַנטקעס און ניאַנקעס, ווען איהר זעהט ווי זיי פרעסען מיט אפּעטיט אין די רעסטאָראַנען און זויפען שאַמפּאַניער, — קענט איהר געוויס גלויבען אז זיי זיינען גליקליכע, רייכע, רוהיגע בירגער פון א גליקליכען, רייכען, רוהיגען לאַנד — מע דאַרף אָבער קענען דעם רוסע, זיין ווילענלאָזינגקייט, זיין אונפעהיגקייט, צו באַרע־כענען וואָס מאָרגען וועט זיין און זיין ווילדע צופריעדענהייט מיט דעם וואָס איז איצט, — מע דאַרף וויסען וואָס טוט זיך איצט אין די דער־פער און לעזען וואָס עס קומט פאָר אין די שטעט, אום מען זאָל זיך ערקלערען, וואָס עס טרייבט זיי איצט פון רוסלאַנד. די פערצוויי־

טער און איזוואָשציקעס שרייבען ביי אייך קריטיקען! און ווער שרייבט פּיעסען? נו, יא! וואָס פאַר אַ קאָפּ אַזאַ היטעל...

איך נעהם אַ בערלינער צייטונג און זוך, וואָס שפּיעלט מען היינט אין די עטליכע נאָך ניט געשלאָסענע טהעאַטערן. אין שוי־שפּיעל הויז געהט היינט, זונטאָג, דעם דריי און צוואַנציגסטען יוני, דאָס נייעסטע ווערק פון ווילדענברוך „די ראבענשטיינערין”. אין קייזער־קעניגליכען שוישפּיעלהויז, פּונקט געגען קייזער קעניגליכען פּאַלאַץ, ניט ווייט פון קייזער־קעניגליכער קירכע, ווערט גאַנץ אָפען געשפּיעלט אום זונטאָג! קייזער קעניגליכע שוצלייטע מיט מעשענע קיווערן רייטענדיג און צופוס שטעהען אַרום טהעאַטער און מאַכען זונטאָג אָרדנונג, און מענשען, קריסטען, געהען זונטאָג אין טהעאַטער זעהן ווי אַקטיאָרען ווערען זונטאָג שפּיעלען.

און אַזאַ חילול השם טוט זיך בפרהסיא! מע שרייבט ניט אויף די אַפישען „סאַקרעד קאָנצערט”, מע צאָהלט ניט קיין פּראָטעקציאָן־געלד, די גלחים מאַכען ניט קיין פּראָטעסטען. די דעטעקטיווס פער־שרייבען ניט וואָס עס קומט פאָר אויף דער ביהנע.

די געביידע פון טהעאַטער איז ניט אַ קאַזאַרמע ווי אייער מעט־ראָפּאָליטאַן אָפּערא הויז, ניט אַן ענגער שטאַהל, וועלכע איז אינ־ווענינ אויסגעפּארבט און אויסגעפּוצט מיט רויטע און גרינע צאַצ־קעס, ווי אַלע אייערע טהעאַטערן. עס איז אַ הערליכער טעמפּעל. די געביידע אַליין איז אַ קונסט ווערק. מענשען געהען אין טהעאַטער מיט אַן ערנסטען רעליגיעזען געפיהל. ווי שעהן עס איז אַרום אייך, ווי הייליג! פאַר זעהר ווענינ געלד קויפט איהר דעם בעסטען „סיט” אין הויז. איהר זיצט בעקוועם. עס איז געראַם, ליכטיג, סאַליד. אַלעס פול מיט געשמאַק. אַלעס האַרמאָנירט מיט׳ן וואָרט קונסט און אַלעס רופט ארויס אַן ערנסטע שטימונג. איהר קוקט זיך אַרום ווער זיצט דאָ מיט אייך? איך האָב שוין לאַנג, לאַנג, אַזאַ פּובליקום ניט גע־זעהן! מע קלינגט איין מאָל, צוויי מאָל, דריי מאָל, — איהר ערוואַר־טעט מיט אַן אַנגענעהמען געפיהל פון אונגעדולד און נייגיעריגקייט. אַלע געזיכטער ווערען ערנסט פּונקט ווי צו פּתיחת הארון און דער פאָרהאַנג געהט אַרויף, אויף דער ביהנע לעבט אַלעס. דאָס לעבען ווערט ניט פאָרגעשטעלט, נור ווי דער דייטש זאָגט, דאַרגעשטעלט. דער „סטאַר” געהט אום אויף דער ביהנע און רעדט און עסט, ווי

לער, לאסאַל, מארקס, בעבעל, וואָס בעדייטעט איהר מיט אייער גאַנ־צע ארבייט געגען אונזער דעקלאַריישאָן אָף אינדעפּענדענס ?...
אויסדריקען אזא אידיאָטישע־חסידישע התלהבות, ווען מע דערזעהט אַט דעם אָבגעשטאָפּטען סאָלדאַטעל מיט רויטע באַקען, וועלכען מע רופט קראָנפּרינץ ? ! ניין ! ווי איך קום נור צוריק, נעהם איך ארוים מיינע סיטיזען־פּייפּערס.

.6

דער וואָס אינטערעסירט זיך מיט טהעאַטער, דאַרף קומען אין אַזעלכע שטעט ווי בערלין און וויען ניט ענדע יוני, ווען דער טהעאטער סעזאָן איז פאַראיבער. איך בין לײדער געקומען צו שפּעט, און איך האָב פערלאָרען דאָס, וואָס איך וועל אין אמעריקא ניט קענען גע־פינען. דאָ „ביי אונז" אין אײראָפּא איז אויך דאָ טהעאטער, וואָס עק־זיסטירט נור צוליעב צייט פערטרייב, נור צוליעב געשעפט, און עס איז אָבער דאָ טהעאטער, וואָס האָט א גרויסע אקאדעמישע בעדײ־טונג, וואָס שטעהט גלייך מיט אלע העכסטע אקאדעמיען פון ווי־סענשאַפט און קונסט. מע שרייבט פאר דער ביהנע אַזעלכע ווערקע, וועלכע דארפען אויך בעלאַנגען צו די אוצרות פון ליטעראַטור. ביי אייך אין אמעריקא עקזיסטירט טהעאטער נור צום צייט־פערטרייב און צום געלד מאַכען. מע שפּיעלט אמאָל ביי אייך א גוטע שטיק נור אין דעם פאַל, ווען די טהעאטער ספּעקולאַטאָרען טראַכטען: אפשר קען מען מיט א גוטע פּיעסע אויך מאכען געלד. די דראַמע ווערט געשאַפען נור פאר דער קאַסע און ניט פאר דער ביבליאָטהעק. אין אַמעריקא ביי אייך איז דערווײלע נור דאָ דענסינג אקאדעמיעס, און די דירעקטאָרען פון טהעאטער טאַנצען א דזשיג אויף דער ביהנע. עס איז ניטאָ קיין אקאדעמיש פּובליקום, וועלכע מע דאַרף בעפריע־דיגען, עס זיינען ניטאָ קיין העכערע ליטעראַרישע פאָדערונגען, וועל־כע מע דאַרף אַנקעגען קומען, עס זיינען ניטאָ קיין געוויסע דייטליך אויסגעשפּראָכענע בעדירפניסע מיט וועלכע די טהעאטראַלע געשעפטס־פיהרער דארפען זיך רעכענען, עס איז ניטאָ קיין עפענטליכע אינטעלי־גענטע מיינונג, וועלכע קען אַן איינפלוס האָבען, עס איז ניטאָ קיין אמת'ע אונפּארטייאישע, אווטאָריטעטנע קריטיק, פאַר וועלכע מע דאַרף דרך ארץ האָבען. פערד־הענדלער פיהרען ביי אייך דאָס טהעאַ־

צו די ווערקע פון זייערע דיכטער. די אויספיהרונג, דאס שפיעלען, די דעקאראציאנען — אלעס צוזאמען האט דעם פערפאסער געשטיצט און געהויבען... דער צווייטער אקט ענדיגט זיך מיט אזא שעהנע, ריהרענדע, זיסע, ראמאנטישע סצענע, וועלכע איז דורכגעפיהרט געווארען מיט אזוי פיעל חן און שעהנקייט, אז גאנץ אונערווארטעט האבען זיך מיינע אויגען אנגעגאסען מיט טרערען און איך האב אנגעהויבען צו וויינען. אך! וואס פאר א ליעבער, זיסער געוויין!... אן אלטער דייטש, וואס איז געזעסען לעבען מיר און וועלכער איז אויך געווען ענטציקט פון דער סצענע, האט א קוק געטאן אויף מיר, דעם „פרעמדען", מיט א גליקליכען צופריעדענעם בליק, און ווען ער האט דערזעהן מיינע טרערען, האט ער פערוואונדערט אויסגעשריען: „אבער, מיין העררר, זי וויינען גאר?" יא, מיין פריינד, איך וויין, ווייל איך בין געריהרט, ווייל איך האב שוין לאנג אזא ריינעם גוטען גענוס ניט געהאט, ווייל מיין ארעמע, קראנקע אידישע נשמה האט זעכצעהן יאהר געצויגען פון זיך פאר אנדערע און האט אליין פאר זיך גאר נישט ניט עמפאנגען.

דער פארטיער פון האטעל וואו איך שטעה, אן אלטער דייטש מיט גרויסע באקענבארדען, מיט א נאז וועלכע האט געשמעקט א סך ביער, מיט א זיסע צונג, וועלכע וויל יעדען גאסט פערזיסען דאס לעבען, און מיט אויגען, וועלכע פרעגען שטענדיג: וועט דער דאזיגער חבדה־מאן מיר עפעס איבערלאזען טרינק־געלד. — דער פארטיער האט מיר עטליכע מאל געראטהען צו געהן זעהן די אפערא „האפמאנ'ס געשיכטע". דיעזע אפערע, זאגט ער, איז ניט לאנג געשפיעלט געווארען אין לאנדאן מיט זעהר א גרויסען ערפאלג. דער פארטיער מאכט זיך, אז ער, דער גנב, גלויבט, דאס איך בין אן אמת'ער יענקי און ער מיינט, אז ווי באלד מיינע קרובים, די אנגלא־זאקסען פון ענגלאנד איז דאס געפעלען געווארען, וועט עס מיר, דעם אנקלא־זאקס פון אמעריקא אויך געוויס געפעלען. איך אבער, אלס איד און אייביגער סקעפטיקער, הויב אן באלד ,צו פרעגען: און טאמער פערקעהרט? ווארום טאקע ווי באלד עס איז געפעלען אין לאנדאן, וועט עס דאך אין אמעריקא אויך געפעלען. און דאס אליין איז דאך דער בעסטער בעווייז, אז מיר וועט עס ניט געפעלען. אבער האפמאנ'ס געשיכטע?! האפמאן דער מיסטישער ראמאנטיקער, וועלכער האט א מאל געהאט

א מענש. קיינע פּריווילעגיען פאַר דעם סטאַר! די קליידער, דאָס מעבעל, די אומגעבונג, די בעלייכטונג, די שטימונג, דאָס בענעהמען זיך, די הויז־זאַכען, די אַטמאָספערע, געגענשטענדע פון גרויסע וויכ־טיגקייט און גאַנץ אונבעדייטענדע קלייניגקייטען — אַלעס נאַטיר־ליך און ריכטיג. קיינע פאַלשע עפעקטען, קיין האַמבאַג! איהר זעהט, די מענשען דאָ אויף דער ביהנע זיינען ניט „געדרילט" געוואָרען פון אַ טהעאַטראַלען פעלדפעבעל, ווי אַזוי צו שטעהן, בעוועגען זיך, אויס־דעקלאַמירען די מאָנאָלאָגען, שנייצען די נאָז, און הוסטען, ווי אין אייערע בראָדוויי טהעאַטערע, און זיינען ניט געקומען צולויפען ערשט פון קאַפע וואו זיי האָבען זיך געקיבעצט אָדער געמבלינג הויז, וואו זיי האָבען געפּאָקערט, צו מאַכען „קאָמעדי" ווי עס׳ וועט ווערען איינפאַלען אין זיין פערדישען קאָפּ, ווי מע טיט ביי אייך דאון טאַון. — ניין! איהר זעהט, דאָ איז אַלעס געפיהרט פון אַ געניטע האַנד פון אַ קינסטלער און אַלע בעמיהונגען זיינען געמאַכט געוואָרען צו רעפּ־ראָדוצירען דאָס לעבען ווי עס איז אין דער ווירקליכקייט. איך האָב אַ טראַכט געטאָן וועגען אונזער אידישע ביהנע, איך האָב זיך דער־מאָהנט אויף מיינע אָרעמע פּיעסען און מיר האָט אָנגעהויבען וועה צו טאָן דאָס האַרץ...

ערנסט פאָן ווילדענברוך איז איינער פון די בעריהמטעסטע דייטשע דראַמאַטורגען. ער איז אַ „לאָיאַלער" קייזער קעניגליכער שרייבער, אַ גרויסער פּאַטריאָט פון זיין פּאָטערלאַנד און אַ פער־עהרער ניט נור פון זיין רעאַלער נאַציאָן, נור אויך פון דעם לעבען פון דעם אָבגעשטאָרבענעם דייטשען ריטערטום. ער פּאָעטיזירט דעם אָבגעשטאָרבענעם פעאָדאַליזמוס, ער איז אָבער אַ דיכטער מיט אַ בעדייטענדען טאַלענט און איך האָב ערוואַרטעט פון זיין נייען שטיק אַן אמת׳ן עסטעטישען פערגניגען. מיינע ערוואַרטונגען זיינען ערפילט געוואָרען. די „ראַבענשטיינערין" בעלאַנגט ניט צו זיינע בעסטע ווער־קע. די לעצטע צוויי אַקטען זיינען זאָגאַר געשריבען מעהר פאַר די נערוועז ווי פאַר׳ן קאָפּ, מעהר פאַר׳ן אויג, מעהר פאַר׳ן געפיהל ווי פאַר׳ן געדאַנק. אויף אונזער אידישער ביהנע וואָלט אַזאַ שטיק ניט בעפריעדיגט ניט די פערעהרער פון „שטאַרקעס" און ניט די פער־עהרער פון „גרינעס", און עס וואָלט געווים דורכגעפאַלען מיט פּויּ־קען און טרומפּעטען. אָבער די „טייטשען" געבען׳ זיך אָב ערנסט

.7

איך האָב בעזוכט די בערלינער מוזעאומס. די וואַרהייט געזאָגט, דער נאַציאָנאַלער מוזעאום האָט אויף מיר קיין שטאַרקען איינדרוק ניט געמאַכט. פון דרויסען די אַרכיטעקטור פון דער געביידע, די סטאַטועז אין די ווענד און די גאָלד־פאַרביגע בילדער מיט סיוזשע־טען פון דער „היילינער" געשיכטע אויף די ווענד, די געגענד אַרום, אַ שעהנער סקווער, אַ שעהנע קירכע, אַ גרױסאַרטיגער בריק מיט מערקווירדיגע מראַמאָרנע פיגורען, שווערע קלאַסישע קאָלאָנען, דעם קייזערס פּאַלאַץ, פערשיעדענע מאָנומענטען, — דאָס אַלעס האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק, ווי דער אינהאַלט פון מו־זעאום אַליין. עס קען זיין, מיין שטימונג איז ניט געווען אַ פּאַסענדע, — עס קען זיין, איך פערשטעה סקולפּטור נאָך ווענינער, ווי איך פערשטעה געמאָהלטע בילדער, עס קען אויך זיין, אַז סקולפּטור מאַכט בכלל ניט קיין שטאַרקען איינדרוק אויף דעליטאַנטען. שטיין און גיפּס געבען איבער מעהר פון אַלעס פיזישע, קערפּערליכע קראַפט און שעהנקייט. געווים, סקולפּטור האָט אויך אין זיך גייסטיגע, אידעאַלע שעהנקייט. זי גיט אָבער איבער נור איין מאָמענט פון אַן אידעע, נור איין אויגענבליקליכען טהייל פון אַ געדאַנק — דער מאָמענט ווערט פערגליווערט און פערשטיינערט אויף אייביג. איהר זעהט ניט דעם פּלאַץ פון דער האַנדלונג, ניט דעם צוזאַמענהאַנג פון דעם וואָס איז פאָרגעשטעלט מיט דעם וואָס איז געווען איז דער פערגאַנגענהייט און וואָס עס וועט געשעהן אין דער צוקונפט. סקולפּטור איז אַן איי־בינע מאַטעריע, וועלכע פערקערפּערט איין הרף עין פון אַ מענשליכען געדאַנק. מע דאַרף זיין אַ גרויסער מבין אויף דער טעכניק, אום מע זאָל ענטציקט ווערען פון סקולפּטור, ווי קומען מיר דעליטאַנטען דערצו! . . . גרויסע מאַרמאָרנע גרופּען מאַכען אויף אונז אַ גרעסערען און אַ שטאַרקערען איינדרוק, ווייל זיי שטעלען שוין פאַר עטוואָס מעהר גאַנצעס . . .

איך ווייס, די אמת'ע מבינים וועלען לאַכען פון מיר. איך מוז זיך אָבער מודה זיין, אַז דעם שטאַרקסטען איינדרוק אין נאַציאָנאַלען מוזעאום האָט אויף מיר געמאַכט ניט אַ קונסט ווערק, נור אַן אַלטע

אזא גרויסען איינדרוק אויף די דייטשע פראנצויזישע און רוסישע שרייבער, אונטער דעם איינפלוס פון וועלכען פושקין האט אויפגע־שריבען זיין „פיקעווע דאמע" און דער גרויסער גאָגאָל האט געשרי־בען „די נאָז" — וואס פאר אן אָפּערא האָבען זיי געמאכט פון זיינע „שרעקליכע" נסים'דיגע געשיכטען? איך האָב געפאָלגט דעם פאַר־טיער. איך האָב געזעהן א געהיימניספאָלען „ער", וועלכער איז ניט דער טייוועל, ניט מעפיסטאָ, ניט א שווארצער קינסטלער, און וועל־כער האט דאָך א פאטאלען איינפלוס אויף דעם לעבען פון מענשען. איך האָב געזעהען קונצען, נסים, נפלאות, שרעק, איבערשרעקענישען, גענומען פון האָפמאַנ'ס ערצעהלונגען און צוזאמענגעמישט מיט מו־זיק, געשריי און געפילדער, און בין געקומען שפעט אהיים, זעהר מיעד... ניט ווילענדיג האָב איך א טראכט געטאָן פון אָפּפענבאַך'ס אָפּערעטען... אָפּפענבאַך'ס אָפּערעטע האט אָבגעלאכט פון דעם פאַלשען קלאַסיציזמוס. זי האט געהאט אין זיך א גיפטיגע פּאָליטישע סאטירע, זי האט אָבגעלאכט פון דעם זיסען סענטימענטאליזם און האט פאַרבערייטעט די גזעלשאפט צום מאטעריאליזם... איצט איז די גזעלשאפט ווידער מיעד געוואָרען מיט דעם מאטעריאליזם און עס קעהרט זיך אום צוריק צום סענטימענטאַלען ראָמאַנטיזם... דער גייסט פון דעם ראָמאַנטיזם טרייבט ארויס דעם מאטעריאליזם פון דער וויסענשאפט, טרייבט איהם פון דעם ראָמאן און דראמע. דער ראָמאַנטיזם געהט אויך אריבער אפילו אין דער אָפּערעטע... און אין דער ערנסטער אָפּערא.

איך בין געקומען אהיים שפעט. אלעס האט שוין געשלאָפען און עס איז געווען גאנץ שטיל. מיינע נערוון זיינען געווען מיעד און שלאָפען האט זיך ניט געוואָלט. איך האָב פערררויכערט א סיגאר און געעפענט דאס פענסטער פון מיין צימער. פון איין זייט זיינען די הויכע בערלינער געביידעס געלעגען בעדעקט אין דונקעלע שאָטענס, פון דער אנדער זייט איז אלעס געווען בעגאָסען מיט די ווייסע שטראהלען פון דער ראָמאנטישער לבנה. די נאטור אליין האט אין זיך אזוי פיעל ראָמאַנטישעס, ווי אזוי וואָלט דער מענש געקענט אויס־קומען אָהן ראָמאנטישעס אין זיין דיכטען און אין זיין דענקען?... די לבנה הויבט זיך אויף העכער און שווימט אריבער איבער'ן הויכען באנהאָף. בערלין שלאָפט. וואס טוט זיך יעצט דאָרט, פון יענער זייט אטלאנטישען אָקעאן?...

סעצאַניסטען, די אָבגעטהיילטע אפּיקורסים האָבען זיך אייגענע אויסשטעלונג אין אַן אַנדער טהייל פון דער שטאָדט. לאַנג האָב איך אומגעוואַנדערט איבער די זאַלען פון דער קינסטלערישער אויסשטעלונג. אין יעדען זאַל (אין גאַנצען זיינען דאָ ביי אַ זעכציג זאַלען) האָבען מיינע אויגען בעגעגענט בילדער, וועלכע האָבען ארויסגערופען אַ געוויסע שטימונג, אָדער האָבען אָנגעפילט דאָס הארץ מיט אַ וואַרעמען געפיהל, אָדער האָבען ארויסגערופען אַ שמייכעל פון פערגניגען. לאַנדשאַפטען האָב איך געטראָפען אזעלכע שעהנע, אידיליען אזעלכע זיסע, בילדער אַזוי פיעל מיט פּאָעזי פון דער נאַטור, אַז עס איז פּשוט געווען שווער אָבצורייסען די אויגען. גוטעס און שעהנעס האָב איך געזעהן זעהר פיעל, ווירקליך גרויסעס זעהר ווענינ. די היינטיגע קינסטלער געבען צו ביסלעך גוטעס אין אַ גרויסען צאָהל בילדער געגען דאָס גרויסע ווענינע פון די אַלטע און, ווי איך מיין, די היינטיגע געבען זעהר ווענינ אָריגינאַלעס. אָט די פערוועמעלטע שאָף, פערשלאָפענע פעלדער, מיט אַ בערגעלע און ווינדמיהל פון פרענצעלס בילד ווייזט זיך מיר אויס האָב איך שוין געזעהן ביי מילע. די אַלע ווינטערנעכט, זונען אויפגאַנג, זונען אונטערגאַנג, זומער נעכט, פריהלינג, און הערבסט בילדער האָב איך שוין געזעהן. אַלטע מאָטיוען אויף אַ נייעם אַרט געזונגען. אויסערדעם די קינסטלער ווי מיר ווייזט זיך אויס, בעשעפטיגען זיך צופיעל מיט זיך און מיט זייערע קרובים — זיי שטעלען זיך אליין צופיעל אויס. אויף דער אויסשטעלונג דאָ זעהט איהר „מיין בילד", „מיין פרוי'ס בילד", „מיין פרוי און איך". „איך און מיין פרוי", מיין פּאָטערס בילדניס, מיין ברודער. איך און מיין קינד, מיין פרוי און מיין קינד. מיין פרוי'ס פּאָרטרעט, מיין אייגענער פּאָרטרעט, מיין טאָכטער, מיין זוהן. זעלבסבילדינס און ז. וו. אָהן אַ שיער און אָהן אַ גרענעץ. צופיעל אויסשטעלונגען פון זיך אליין. קען מען דען ניט געפינען קיין מעהר אינטערעסאַנטע טהעמאַן ? . . .

מיר געפעלט, וואָס אייניגע מאַהלער מאַכען צוריק מענשליך דעם פערגעטערטען מענש. פּוהלעס בילד „מוטער און קינד" שטעלט ניט פאָר אַ אידעאַלע פרוי, וועלכע לעבט נור צו ווערען אַ גאָט. ער מאָהלט אַ יונגע, ליעבע, בליהענדע, געזונטע, אינטעליגענטע מוטער, וועלכע ליעבט און לעבט, און זויגט איהר ליעבעס קינד מיט איהר

ארכעאָלאָגישע זאַך. אין דער עגיפּטישער אבטיילונג האָב איך געזעהן אַן אַלטען מזבח, אויף וועלכען אַ מצרי פלעגט מיט 4—5 טויזענד יאָהר צוריק ברענגען אין דער היים קרבנות צו זיין גאָט אָזירים. אין זיין אָרעמע וואָהנונג איז דאָס געווען די שענסטע ציהרונג און דער הייליגסטער געגענשטאַנד... ער פלעגט אויף דעם קליינעם מזבח פערברענען אַ טויב אָדער אַ ביסעל מעהל, פלעגט אויפהויבען זיינע אויגען צום הימעל מיט האָפנונג און ערנסטען גלויבען, און פלעגט אויסדריקען מיט ווארהייט און אויפריכטיגקייט זיינע אינער־ליכע געפיהלען.

אַז מע קוקט זיך צו גוט צו דעם אַלטען מזבח, זעהט מען, אַז דאָס איז די פּרימיטיווע פאָרמע פון אונזער היינטיגען אייזערנעם אויוועז, וואָס געפינט זיך יעצט אין דער וואָהנונג פון יעדען מאָ־דערנעם מענשען. דער אַמאָליגער מענש האָט אַלעס געגלויבט ביי זיך און האָט עס געגעבען צו גאָט. אַ שעהנע רייכע וואָהנונג האָט ער געמאַכט נור פאַר גאָט, פלייש און מעהל האָט ער מקריב געווען צו גאָט. ער אַליין האָט געהאַט אַ קליינע בעדייטונג. גאָט איז געווען אַלעס. דער מאָדערנער מענש מאַכט פון זיין וואָהנונג אַ טעמפּעל פון לוקסוס פאַר זיך אַליין. אַ מזבח, וואו מע ברענגט קרבנות פון פלייש און מעהל, בויט ער נור פאַר זיך אַליין. ער גלויבט אַלעס ביי גאָט אום צו געבען וואָס מעהר נור זיך... דער מענש איז געוואָרען דער גאָט פון זיך אַליין! גאָט האָט אַ קליינע בעדייטונג, דער מענש איז אַלעס. יאָ, עס וואָלט געווען גוט... אָבער דאָס בלוט וואָס מע האָט אַמאָל פערגאָסען אין נאָמען פון גאָט, אין נאָמען פון דעם וואָס מע האָט געהאַלטען הייליג, — דאָס בלוט פאָדערט דער מענש פאַר זיך אַליין... ביי דעם מזבח, ביי וועלכען דער איצטיגער מענש ברענגט קרבנות, ווערען ניט אויסגעדריקט קיין ריינע אויפריכטיגע געפיהלע. ער הויבט ניט מעהר זיינע אויגען צום הימעל... דער „איך“ פונ׳ם איינציגען איז געוואָרען גרויס. אויף וויפיעל אָבער איז גרעסער געוואָרען זיין „דו“?...

אין דער בערלינער יעהרליכער קונסט אויסשטעלונג האָב איך געהאַט מעהר פערגניגען. מעהר ווי צוויי טויזענד ווערקע האָבען דעם יאָהר די דייטשע קינסטלער אויסגעשטעלט נור אין בערלין. און דאָס איז נור אין דער אנערקענטע „לאַיאַלע“ אויסשטעלונג. די יונגע, די

פּרעסיאָניסטען און האָבען אַן אייגענע, קליינע, אָבער אָריגינעלע און אין אַ שעהנעם ליגענדע געביידע „אָם קורפירסטענדאמם...״

דאָס ערשטע בילד וואָס איך האָב דערזעהן ביי זיי, האָט מיך גע־מאכט צו שטוינען, אַ גרויסער ווייסער לייווענד אין גאַנצען בעפּינ־טעלט מיט גרויע און בלויעלעכע פלעקען, שווארצע פּאסען און אַ רוי־טע מיט אַ בלויע בערגעל אין מיטען, אַ שעהן בילד, הא? ווען אָבער איך האָב זיך גוט און געדולדיג צוגעקוקט, האָב איך דערזעהן אַ גרוי־סע שטרעקע, בעדעקט מיט שנעע... אַ געדיכטער שנעע פאַלט פון הימעל אין קרומע ליניען... די שווארצע פּאסען זיינען פערוואנ־דעלט געוואָרען אין בוימער... די רויטע און בלויע בערגלעך זיינען געוועזן צוויי פרויען. אין אַ רויטע און בלויע קליידעל. דער פאַלענדער שנעע לאָזט אייך פון אָנפאנג ניט זעהן דאָס, וואָס אויפ׳ן לאנדשאפט געפינט זיך. די קליינע אויסשטעלונג פון די „אָבגעפאלענע״ הערעטי־קער האָט אויף מיר דוקא געמאכט אַ בעדייטענדען איינדרוק. איך האָב געזעהן, אם ווענינסטען, עטוואָס נייעס און אָריגינעלעס... מאנכע זאכען טאַקע אַביסעל משוגע׳וואטע, אָבער איהר זעהט טאלענט און אמת׳ע קונסט... זיי קאָמבינירען די פארבען אין גאָר אַ נייעם אופן. פון אָנפאנג שניידט עס אונזערע קאָנסערוואַטיווע אויגען... זיי האָ־בען שטימונג, זיי האָבען זעעלע, זייער יעדעס בילד סימבאָליזירט עטוואָס... זיי דערלאָזען ניט קיין פלאסטיק אין זייער מאָהלען... אין זייער יעדעס בילד איז געמאָהלט געוואָרען ניט נור מאטעריע, נור גייסט אויך. יעדער קינסטלער גיט איבער ריכטיג ניט נור דאָס וואָס ער האָט געזעהן אין דער אויסערער וועלט, נור אויך דעם איינ־דרוק, וואָס דאָס געזעהענע האָט אויף איהם געמאכט, די עמפּינדונג וועלכע ער האָט געהאט זייערע מארמאָרנע און בראָנזענע ווערקע מא־כען אַ טיעפען איינדרוק... מיט מאמראָר און בראָנז קענען זיי ניט מאכען קיין משוגענע שטיק ווי מיט פארבען... און אָהן דעם משוגעת זיינען ביי זיי דאָווירקליך אָריגינעלע, טאלענטפאָלע, דענ־קענדע און פיהלענדע קינסטלער.

זיי אליין זאָגען וועגען זיך: „מיר בעטראכטען די קונסט ניט אלס אַ געוואָרענע זאך, נור אלס אַ זאך וואָס ווערט עס... די נעכ־טיגע רעוואָלוציאָנערען זיינען היינטיגע קלאסיקער. אונזערע אויפ־

מילך, אום ער זאָל ווערען אַ מענש... אַ בילד „כריסטוס קאָפּ" — איז ניט קיין קאָפּ פון אַ פאַנטאַסטישען מענשען, ניט אַ קאָפּ פון אַ איטאַליענער אָדער אַ פעטען האָלענדער, — עס איז אַ שעהנע אינטע־ ליגענטע קאָפּ פון אַ געוועהנליכען אידען, מיט אַ אידישע נאָז און מיט אידישע ליפּען. אַן אַנדער בילד, וואָס שטעלט פאָר „דעם טויטען כריסטוס", — איז אויך אַ בילד פון אַ יונגען אידישען מאַן, וועלכער איז פערוויקעלט אין אַ אידישען טלית... זאָל זיי די קונסט אַם ווײַ־ ניגסטען איבערצייגען און דערמאָהנען דאָס, וואָס זיי ווילען פער־ לייקענען און פערגעסען! אַ גרויסען פּלאַץ אויפ'ן וואַנד פערנעהמט, און כאָטש וויפיעל עס איז פּלאַץ אין הארצען און אין קאָפּ פון די וואָס קומען אהער דארף פערנעהמען, דאָס בילד פון הירשבערג, „די פערטריבענע". (אין פערבאַנונג), איהר זעהט אַ וויסטע פעלד פער־ וואָרפען מיט שנעע עס איז זעהר קאַלט. און איבער'ן שנעע טרעטען דערפרוירענע, ניעדערגעשלאָגענע, איבערגעשראָקענע אידישע וואַנדע־ רער. אַלט און יונג, קינדער, זקנים, זקנות, שוואַכע, קראַנקע, זיי שלע־ פּען מיט זיך זייערע אָרעמע קלומקעס, טוליען זיך אין זייערע שמאַ־ טעס. אַ מיידעלע איינגעוויקעלט אין לומפּען טראָגט אַ טשאַיניק און לעבען איהר טראָגט אַן אַלטער איד אַ תורה פערוויקעלט אין אַן אַלטען טלית... זיי געהען שטיל מיט זייער לאַנגען וועג פון גלות און פערבאַנונג... אַ שטילעס בילד, וואָס דערצעהלט אַ סך. איך האָב ניט געזעהן, אַז גוים זאָלען שענקען אויפמערקזאַמקייט דעם בילד. זיי געהען פערביי, גלייך אויפ'ן וואַנד איז גאָר קיין בילד ניטאָ. און איך גלויב ניט, אַז די פון זיי וואָס קוקען שוין יאָ אויפ'ן בילד, זאָלען הערען און פערשטעהן וואָס דאָס בילד זאָגט... צו לאַנג געפינט זיך דאָס טרויעריגע בילד אין די זאַלען פון דער „וועלט אויסשטעלונג" — עס מאַכט שוין מעהר קיין איינדרוק ניט. שילדערט זיי מעהר ניט קיין רחמנות'דיגע וויינענדיגע בילדער פון פערבאַנונג, גיט זיי ביל־ דער „פון קאמפף"...!

די לאָיאַלע בערלינער רעדען מיט פעראַכטונג פון דער סעצע־ סיאָניסטישע אויסשטעלונג, ווארום אליין זיינע מאַיעסטעט ווילהעלם, די קאָבלעפעל פון גערמאַניע, זאָגט, אַז זיי זיינען דער בזיון פון דער דייטשער משפחה. מע רופט זיי משוגעים, דעקאַדענטען, מומרים להכעים און וואָס אין דער קאָרט שטעהט. זיי אליין רופען זיך אימ־

שעהנע אַקאָרדען, וויפיעל געטליכע פאַרבען, וויפיעל רוהיגע גרויס־קייט, וויפיעל אמת'ע מאַיעסטעט איהר געפינט ביי די אַלטע ארטיס־טען!

יא. זיי זיינען געווען בני אלהים! די היינטיגע זיינען נור בני אדם.

.8

בערלין איז אַ שטאָט פון אָטאָמאָבילען. ביי אונז אין אמעריקא דאַרף מען זיין אָדער אַ גרויסער שאַרלאַטאַן, אָדער אַ גרויסער „אָלל־רייטניק", אָדער ביידע צוזאַמען, מען זאָל זיך ערלויבען אַזאַ לוק־סוס ווי פאָהרען אויף אַן אויטאָמאָביל. און אַזוי ווי צו זיין אַ שאַר־לאַטאַן מיט אַן אָלל־רייטניק איז אַ פּריווילעגיע פון ווענינע, פאָהרען ביי אונז אין אויטאָמאָבילען נור ווענינע. דער פּראַקטישער דייטש נוצט אויס דעם אויטאָמאָביל מיט מעהר שכל — ער בעפריעדיגט די בעדירפניסע פון פיעלע. דער דייטש האָט ניט קיין געלד און האָט ניט קיין חשק צו צאָהלען צעהן, צוואַנציג און דרייסיג טויזענד פאַר אַ מאַשינע. די שטראַסען זיינען פול מיט ביליגע איינפאַכע אויטאָמאָ־בילען און ווער עס וויל שפּאָרען צייט קען נעהמען אַ מאַשינע און פאָהרען וואָהין ער וויל — עס קאָסט שפּאָט ביליג.

אונטער די לינדען איז דאָ אַ „וועלט רייזע ביוראָ", וועלכע רופט זיך „יוניאָן" און וועלכע אראַנזשירט עקסקורסיאָנען פאַר טוריסטען און רייזענדע איבער בערלין און ארומיגע געגענדען אין אַ גרויסען, בעקוועמען מאָטאָר־קאַר. דער „שאופער" זעצט אייך אונטער זעהר העפליך און מיט גרויס ליעבע און פאָרזיכטיגקייט אויפ'ן וואגען ארויף — ער וויל נעבעך איהר זאָלט חלילה ניט צובראָכען ווערען בע־פאָר איהר גיט איהם זיין טרינק־געלד. און אַ הויכער דאַרער מענשעל, וועלכער איז דאַכט זיך אַ אידעל און וועלכער רעדט אויף אַלע נײַנ־ציג שבעים לשונות, ערקלערט אייך די פּאָליטישע וויכטיגקייט, די היסטאָרישע בעדייטונג, די עסטעטישע שעהנקייט און דעם פילאָזאָפי־שען זינען פון אַלעם דעם וואָס איהר זעהט. זיינע אויגען ווערען שאַרף ווי אַ שווערדעל פון אַ יונקער, ווען ער רעדט אויס מיט אהבה

גאבע איז צו קעמפּפען פאַר די צוקונפטיגע קלאַסיקער. דער טאַלענט פון אַ מאַליער בערוהט ניט אין אַ סקלאַווישע נאָכאהמונג דער נאַטור, זאָנדערען אין דער קראַפט, מיט וועלכער ער קען איבערגעבען דעם איינדרוק, וועלכען די נאַטור האָט אויף איהם געמאַכט..."
זיי האַלטען אויך פאַר פּיאָנערען, פאַר קעמפּפער, וועלכע רעוואָלוציאָנירען די אַלטע קונסט. אין אַ געוויסער מאָס זיינען זיי גערעכט.

יאַ. זיי האָבען טאַלענט די אימפּרעסיאָניסטען, אָבער, ליידער, אין זייער טאַלענט איז דאָ עטוואָס קראַנקהאַפטעס... זייערע בילדער דערמאָהנען די רוסישע שרייבער, גארשין, אַנדרעיעוו, און די אידישע שרייבער פּרץ, שלום אַש און הירשביין...,אָריגינעל, טאַלענטפאָל, אָבער קראַנקהאַפט און דעקאַדענטיש... די פּרוכטען פון אַ בוים זיינען אבהענגיג פון דעם באָדען, אויף וועלכען דער בוים וואַקסט... אַ קראַנקע צייט שאַפט קראַנקע טאַלענטען...

איך האָב פערגעסען די געזעצטע קעניג-קייזערליכע קינסטלער. איך האָב זיך בעפרייט פון דעם דריקענדען איינדרוק, וועלכען אויף מיר האָבען געמאַכט די אימפּרעסיאָניסטען, ווען איך בין אומגעגאַנגען אַ גליקליכער און ווירקליך ענטציקטער איבער די זאַלען פון „קייזער פרידריכס מוזעאום". דאָ האָב איך געזעהען אָריגינאַלען און גוטע קאָפּיעס פון די גרויסע מאַסטערס, פון די גאָ‏ניי העולם, ראפאעל און באַטיטשעלי, מיכעל אַנדזשעלאָ און טיציאַן, דיורער און רובענס, קאָררעדזשיא און רעמבראַנט! גאָטעס זוהן און גאָטעס מוטער האָבען ליידער צוגענומען אַ גרויסען טהייל פון זייער זשעניאַליטעט, אָבער דאָך ניט אַלעס האָט אויפגעפרעסען דער כריסטליכער אסקעטיזם. זיי האָבען געגעבען גענוג רעאַליסטישע בילדער, גענוג לעבען, שעהנקייט, פּאָעזי, ליידענשאַפט, יומאָר, סאַטירע... זיי זיינען געווען געזונדע לעבענס-לוסטיגע און לעבענס-פעהיגע קינסטלער. זיי האָבען ניט קאָפּירט, זיי האָבען געשאַפען. ביי זיי איז דער לאַנדשאַפט געווען אַ נעבענזאַכע, אָבער וויפיעל נאָבעלע שעהנקייט, וויפיעל פאַרבען און קאָלירען, וויפיעל אַזשורנע הימלען און בלויע וואָלקענס, וויפיעל לופט און וויפיעל ליכט איהר געפינט אין דעם קליינעם ווינקעלע, וועלכען זיי האָבען געווידמעט דעם לאַנדשאַפט. וויפיעל ערהאַבענע האַרמאָני, וויפיעל הייליגע אידעען, וויפיעל עדעלע ליניען, וויפיעל

פּיעל געלד... ער האָט זאָגאר דעם רוסישער קיסר צוואנציג מיליאָן פון זיין געלד געגעבען. רייך, וואָס?..." א מאָל פלעגט דער נאָמען „מענדעלזאָהן" ארויסרופען ביי יעדער אידען א געפיהל פון אכטונג און דאנקבארקייט צו דעם, וואָס איז געווען דער פאָטער פון דער אידישער השכלה און דער פּראָטאָטיפּ פון נאטהאַן דער ווייזע... אָדער פלעגט ערפילען דאָס הארץ מיט פרייד און שטאָלץ, דערמאָנענדיג דעם אידען דעם, וואָס האָט געזונגען ליעדער אָהן ווערטער און האָט געשילדערט מיט טענער דאָס בילד פון דעם צאָרניגען פייערדיגען אליהו הנביא. איצט דערמאָנט דאָס וואָרט מענדעלזאָהן יעדען אידען א פּעררעטהער, א פערברעכער, א בלוטדורשטיגע חיה, וועלכע העלפט א בלוטיגען דעספּאָט צו אונטערדריקען מיליאָנען אונגליקליכע מענשען... אָבער דאנקען גאָט, דער אזיטאָמאָביל בלייבט ניט שטעהן, גראדע אזוי ווי ניקאָלאי מיט דער הילפע פון די פערשיעדענע מענדעלזאָהנ׳ס שטעלט ניט אָב דעם גאַנג פון דער מענשהייטס־ענטוויקלונג. — מיר פאָהרען פערביי. מיר זעהען ווידער דעם אלטען שעהנעם וואלד, די קלאָרע בלויע הימלען, די שעהנע אונשולדיגע בלומען, פערביי אונז וועהען עהרליכע, ערוואַרטענדע, מיט האָפנונגען ערפילטע ארבייטער. פויגעלעך זינגען און צווירטשען צווישען די בוימער. אָט האָט זיך דער וואלד געעפענט און איך זעה אויף א גרינעם טאָהל אונשולדיגע שעפעלעך... נ׳יין! עס זיינען נאָך דאָ ליעדער און פּאָעזי אויף דער וועלט!... אם וועניגסטען ווילט זיך אזוי דענקען, ווען עס פיהלט זיך גוט.

אויפ׳ן גרויסען אויטאָמאָביל צוזאמען מיט מיר פאָהרען נאָך דרייצעהן מענשען. פון זיי נור עטליכע פון אַנדערע לענדער, די איבעריגע אלע קומען פון אמעריקא. פון אָנפאנג בין איך געווען זעהר שטאָלץ מיט מיינע מיט־אמעריקאנער. זיי האלטען זיך פריי און אין דער זעלבער צייט ווי „דזשענטעלמען". די פרויען געקליידעט שעהן און מיט געשמאַק. איך האָב געהאט הנאה פון זיי, ווען זיי האָבען געשוויגען. ווי אָבער זיי האָבען אָנגעהויבען צו רעדען און שטעלען פראַגען דעם בעל דברן, האָבען מיינע אויגען געפלאַמט פון בושה און מיין שיף־פערברענטער פּנים האָט נאָך מעהר געברענט. הערט, וואָס איך האָב געדאַרפט אויסשטעהן פון מיינע צוקינפטיגע קאָמפאַטריאָטען. ערשטענס, אַן עלטערע אמעריקאנערין האָט געהאט

ופחד דעם שם הקדוש פון „אונזער קייזער ווילהעלם”, דיזעלבע אויגען ווערען בלוי ווי די הימלען, ווען ער ציינט איך די סטאטוען פון אונזער געטע און שילער, זיי ווערען רויט ווי בלוט און גרוי ווי אייזען ווען מען פאָהרט פערביי די גיגאנטישע פיגורען פון ביסמארק און מאָלטקע און זיי ווערען נעבעלדיג ווי די דייטשע מעטאפיזיק ווען מען פאסירט די מאָנומענטען פון מארטין לוטהער און אלעקסאנדער הומבאָלדט — און אלעס נור דערפאר ווייל ער ערווארטעט צו קריגען פון איך א פאָאר פפעניגע טרינק־געלד.

א שעהנע פערגניגענספאָלע רייזע. פון „אונטער די לינדען” פאָהרט איהר אריין דורכ'ן פראכטיגען בראנדעגבורגער טויער אין דעם צויבערשען טיר־גארטען. רעכטס בלייבט די וואונדערליכע געביידע פון רייכסטאג, מיט איהרע קאָלאָסאלע קאָלאָנען, גרויסע אלעגאָרישע גרופען. איהר זעהט, אז דיעזע הערליכע האלע פאר אלע פערזאמלונגען פון פאָלקס פערטרעטער איז ניט געבויט געוואָרען אויף צו כלומר'שט, ווי דער טאווירישער פאלאץ פון דער אָרעמער רוסישער דומא. דער דייטש איז אפשר אביסעל צו לאנגזאם, אָבער ער האָט פיינט צו שפילען זיך אין צו'כלומ'ערשטלעך. און מיט'ן דייטש וועט אפילו דער געראָטענער ווילהעלם ניט וואגען צו שפיעלען אין „קאמער, קאמער הויז”...

רעכטעס בלייבט דער וואונדער־שעהנער זייל פון זיעג. איהר פאָהרט פערביי וואסער־פאלען, קאסקאדען, פאָנטאנען, די אונפערגלייכבארע זיעגעס אלעע מיט איהרע גרויסע סטאוען, אויף איך גיט נור א ווינק וואגנער, א לעססינג, סימבאָלישע יאגד גרופען, און פאר אייערע אויגען עפענען זיך די געטליכע אלעען פון טיר־גארטען... אלטע, בעצווייגטע, שטאָלצע בוימער, שעהנע בליהענדע בלומען, ברייטע, ריינע וועגען... און דער וואָגען פליהט ווייטער און ווייטער...

שארלאָטענבורג — א טהייל פון בערלין, און אפשר נאָך שעהנער פון בערלין אליין. דאן פאלאצען, וויללען, פריוואטע רעזידענצען. נאָכדעם בריקען, טייכען און דער אלטער אייביג גרינער גרינענוואלד, מיט זיינע הויכע, גראציעזע צום הימעל שטרעבענדע סאָסנעס...

„איהר זעהט אָט די שעהנע אין גאנצען אין גרינס איינגעוויקעלטע ווילא?” פרעגט אונז מיט הכנעה דער בעל דברן. „שעהן, וואָס? דאָס איז דער שלאָס פון הערר פאָן מענעדלזאָהן! אך! ער האָט

קיין גרויסע מדקדקים, אָבער געלד האָבען אַלע געהאַט...

מיר האָבען געזעהן די קברים און די סאַרקאָפאַגען פון די קיי־זאַרים מיט די קייזערטעס אין פרידריך דעם דריטען׳ס מאַוזאָלעאום.... גרויסע שווערע מאַרמאָרנע, פול מיט לעבען און שעהנקייט געשאַפענע קונסטווערקע, אונטער וועלכע עס ליגען די טויטע און פון ווערים צו עסענע מאַיעסטעטען... דאָ אויך האָבען מיר געזעהן טהאָרוואַלד־זען׳ס גרופע: משה, אהרן וחור, א שעהנע, צוקער־זיסע קלאַסישע גרופע. אָבער איז דאָס משה? אהרן און חור האַלטען אונטער די הענד ניט פון א גרויסען געזעצגעבער, פרייהייטס־קעמפפער און פאָלקס פיהרער, וועלכער מוז הויבען זיינע הענד געגען הימעל, אום עמלק זאָל געשלאָגען ווערען. ניין! ניט משה איז דאָס, עס איז א שעהנער מענש, גיכער א גריכישער פילאָזאָף... גרויסע גוי׳אישע קינסטלער האָבען אין פערשיעדענע ארטען פאָרגעשטעלט משה׳ן. ער האָט הערנער פון ליכט, ער האָט לאָקען פון שטריק, ער זעהט אויס ווי א שעהנער געזונטער דייטש ביי רובענס, ער ווייזט אויס ווי א געזונטער אטלעט ביי אנזשעלא, אָבער דער גייסט פון דעם גרויסען אידישען משה האָבען זיי ניט געקענט אויפפאַסען. וויפיעל גייסט, געפיהל, אידעע, שטימונג און געדאַנק האָבען זיי אָבגעגעבען „דער מוטער מיט׳ן קינד..." מע קען ניט מאַכען גרויס דאָס אין וואָס מען גלויבט ניט און וואָס מע ליעבט ניט... אפילו אונזערע אידישע סקולפטאָרען, וועלכע האָבען געשאַפען משה׳ס, האָבען נאָך קיין משה ניט געשאַפען... משה ערוואַרטעט נאָך זיין קינסטלער...

מיר האָבען געזעהן די לוסטיגע צימערען פון סאַנסוסי, די שעהנע מעבעל, די מערקווירדיגע בילדער, די צויבערישע גערטנער מיט אָראַנזשערעען און סטאַטוען, מיט קלאָרע וואַסערען, און גאָלדענע פישעלעך, די שעהנע טרעפ, די גרויסע עס־צימערען, די שאַפעס מיט ביכער... דאָ האָבען געלעבט מענשען, וועלכע האָבען אָפען פראָטעסטירט געגען דעם דונקעלען אסקעטיזם פון כריסטענטהום, דאָ האָבען מענשען פריי געדענקט און געצאָהלט רעספעקט צו די וועלכע האָבען פאַר דעם פרייען געדאַנק געקעמפפט... וואָס פאַר א שרעקליכען שריט צוריק האָט דער נייצעהנטער יאָהרהונדערט גע־מאַכט!...

די סטאַטועז אין שעהנעם גאָרטען שטעהען בעדעקט מיט שטויב

גרויסע יסורים, וואָס אין מאַטאָר קאָר ווי זי האָט געמיינט, געפינען זיך נור דרייצעהן פּאַסאַזשירען. דרייצעהן מענשען! דאָס ווייזט אויף אַן אונגליק. דעם שאָופער מיט׳ן וועג־פיהרער האָט זי ניט גע־רעכענט פאַר מענשען. דער לעדי׳ס מאַן האָט זיך אומגעקעהרט, האָט איבערגעצעהלט אַלע קעפּ און האָט געשוואָרען, אַז עס וועט חלילה גאָר נישט טרעפען זיך, וואָרום עס פאָהרען פיערצעהן קעפּ. זי אָבער האָט ניט איינגעשטימט, אַז אַ קאָפּ מוז זיין אַ בעוויז, אַז עס איז דאָ אַ מענש, און האָט אַלץ גע׳טענה׳עט: עס וועט געווים עטוואָס פּאַסירען אַן אונגליק אין וועג וואָרום „דרייצעהן" מוז צו אַן אונגליק ברענגען. די לעדי האָט זיך נור בערוהיגט דאַן, ווען זי האָט זיך אַליין אומגעקעהרט מיט׳ן פּנים צו די זיצענדע און האָט זיי אַלע איבערגעצעהלט. פון דעסטוועגען שפּעטער ביים טיש, ווען אַלע פּאַ־סאַזשירען האָבען זיך געזעצט שפּייזען על חשבון הבורא, „די וועלט רייזע יוניאָן", האָט זי ווידער אַמאָל איבערגעצעהלט, צו עסען ניט ביים טיש, חלילה, דרייצעהן מענשען... ווען מיר זיינען געפאָהרען פערביי דעם קייזערס קירכע האָבען מיינע אַמעריקאַנער געפרעגט: געהט דער קייזער אָפט אין קירכע און איז די קייזערטע רעליגיעז! און ווען דער מורה דרך האָט זיי ערקלערט, אַז זיינע מאַיעסטעט מיט איהרע מאַיעסטעט, זיינען זעהר שטאַרק בעהעפטעט צום הייליגען גלויבען, האָבען זיי אַלע געקוואָלען ווי באָקסער. און די דאָזיגע מענ־שען זיינען געפאָהרען קיין סאַנסוסי צו זעהן די צימערן פון דעם גרוי־סען אפּיקורס פרידריך, און האָבען נייגעריג געשמעקט די שטולען אויף וועלכע פרידריכ׳ס גאַסט, דער אמונה פרעסער וואָלטער איז געזעסען. ווען דער „בעל דברן" האָט געוויזען די קאַנדיליאַברין אין וועלכע עס פלעגען ברענען ליכט אין פרידריכ׳ס צימערען, האָט אַן אַמעריקאַנערין געפרעגט: פאַר וואָס האָט פרידריך ניט גענוצט קיין גאַז? ווען דער „בעל דברן" האָט געוויזען אַ סטאַטועטקע, וועלכע די רוסישע קייזערין יעליזאַבעטע, די טאָכטער פון פּעטר, האָט גע־שענקט פרידריכ׳ן, האָט אַן אַמעריקאַנער געזאָגט צו זיין פרוי און ערוואַקסענע טעכטער: „איהר זעהט", די סטאַטועטקע? דאָס האָט די קווין אָף ענגלאַנד עליזאַבעט געשענקט פרידריכ׳ן דעם גרויסען... פון זייערע פראַגען און בעמערקונגען האָט מען געזעהן בעשיינפּער־ליך, אַז אין זאַכען פון היסטאָריע קונסט, ליטעראַטור, זיינען זיי ניט

דישע פּעל אריין — און דערפאר העלפט דעם אידישען דייטש זעהר ווענינ זיין קריכען... אייניגע אידישע פּערזאָרגער שרעקען זיך זעהר שטאַרק, וואָס אידען נעהמען אַנטהייל אין רעוואָלוציאָנערע בעווע־גונגען. וואו אין דער וועלט זיינען נאָך דאָ אַזעלכע לאָיאַלע אידען, ווי אין דייטשלאַנד? און וואו אין דער וועלט איז דער אַנטיסעמי־טיזמוס אַזוי שטארק ווי אין דייטשלאַנד? קריכען הייסט: ניט זיין אויף אַן אָרט דאָרט, וואו מע איז, און קיין מאָל ניט עררייכען אַן אָרט, וואו מע זאָל זיין. דער איד דארף ניט קריכען מעהר, ער דארף געהן ווי אַ מענש. דרך ארץ האָט מען נור פאר דעם, וואָס האלט דעם קאָפּ גלייך... דער איד מעג האלטען זיין קאָפּ גלייך! ער דארף זיך אפשר שעמען מיט זיינע הענד, וועלכע האָבען ניט שטענדיג גענומען וואָס מע דארף, ער דארף זיך אפשר שעמען מיט זיינע פיס, וועלכע האָבען צו פיעל „קדוש” געטאַנצט, — מיט זיין קאָפּ אָבער מעג ער שטאָלץ זיין און ער דארף איהם שטאָלץ האלטען!...

בעגלייט האָט מען מיך פון האָטעל מיט זעהר גרויס פּאראַד. ווי די חברה האָבען זיך נור דערוואוסט, אַז איך פאָהר היינט, זיי־נען זיי ווידער געוואָרען, אַקוראַט ווי ביי'ם אָנקומען, זיס ווי צוקער, אויפמערקזאַם ווי אַ יונגער דאָקטאָר, וועלכער האָט נאָך ניט קיין פּראַקטיקע, פריינדליך, ווי אייערער אַ גוטער ברודער, וועלכער האָפפט ביי אייך צו קריגען אַ גמילת חסד. דער צימער דיענער האָט מיר אַראָבגעבלאָזען דעם שטויב פון די שטיוועל, דער צימער קעלנער האָט מיר דערלאַנגט מיין שירעם, די צימער פרוי האָט מיר געווינשט אַ גליקליכע רייזע, דער עלעווייטאָר־מאַן האָט מיר געמאַכט אַזאַ ברייטען שמייכעל, אַז זיין מויל האָט זיך געעפענט פון איין אויער ביז'ן אַנדערען. אונטען האָבען אויף מיר געוואַרט דער פּאָרטיער, זיין אַסיסטענט, דער מענש, וואָס נעהמט פאר יעדען אַראָפּ זיין היטעל מיט זיינע צוויי אַסיסטענטען. דער אָבער־קעלנער, דער אונטער־קעל־נער, דער צאָהל־קעלנער, דער הילפס־קעלנער, דער גשעפטס פיהרער, דער אינפאָרמאַציאָנס געבער, און צוויי לאַנגע רייהען פון קליינע אינגלעך, וועלכע רופען זיך דאָ פּיקאָלאָ, און וועלכע זיינען ביי אונז מעסענדזשער באָיס, — און אַלע האָבען זיך צו מיר גענייגט, און אַלע האָבען הויך געצויגען זייערע היטלען, און אַלע האָבען מיך געוואונשען אַ גליקליכע רייזע, און אַלע האָבען געזונגען מיר „האבען

און בעוואקסען מיט מאָך... איינינגע פון זיי ברעכען זיך, אנדערע זיינען פון דער צייט גרין געוואָרען. אָבער די בוימער גרינען ווי פרי־ הער און די בלומען בליהען ווי א מאָל... א קליינער, גרינגער זומער־ דיגער רעגען איז ערשט אריבער געלאָפען און די זונן, די אייביגע מעכטיגע זונן, האָט בעגאָסען דעם אלטען פערלאָזענעם פאלאץ, די בוימער, די אלעען און וואסערען, מיט א ליכטיגע העללע ליכט.

מיר פאָהרען אהיים אלע שטיל. איינינגע פון אונז זיינען מיעד. אנדערע זיינען פערטיעפט אין זייערע געדאנקען.

.9

א היץ איז געשטאנען אין בערלין, ווען איך האָב זיך מיט מיינע פעקעלעך געבראכט צו שלעפען אויפ'ן האַפבאַהן. דער טרעגער און איך, מיר זיינען ביידע אָבגעגאָסען געוואָרען מיט שוויים, איידער איך בין אריינגעקוועטשט געוואָרען מיט די זאכען אין וואגאָן אריין. דאכט זיך, ווער דארף זיין נאָך אזא געניטער בעל דרך ווי דער איד, וועלכער רייזט ארום די וועלט שוין זייט ימים ושנים? פון דעסט־ וועגען שלעפט דער איד אין זיין לאנגען וועג אזוי פיעל איבריגע אונניצליכע פעקלעך מיט זיך, וועלכע מאכען איהם זיין נסיעה נאָך שווערער און אונערטרעגליכער... ניין! עס איז א סך גרינגער צו פאָהרען, אז מע פיהרט מיט זיך נור דאָס וואָס איז ווירקליך נויטיג. דאָס צווייטע מאָל פיהר איך ניט מיט זיך אזוי פיעל געפעק...

מיר איז געווען שווער צו פערלאָזען בערלין. איך מוז אָבער זאָגען די ווארהייט, אלס איד און אידישער שרייבער האָב איך אין בערלין זעהר וועניג וואָס עכט אידישעס בעגעגענט. אויב איך האָב אין בערלין געזעהען עטוואָס אידישעס, איז דאָס געווען רוסיש אי־ דיש. דייטש־אידיש האָב איך ניט געזעהן. דער דייטשער איד איז במחילה גאָר קיין איד ניט. ערשטענס, א איד דארף האָבען א גוטען קאָפּ — ער האָט ניט. צווייטענס, א איד דארף זיין רעוואָלוציאָנעריש און סקעפּטיש — ער איז ניט. דאָס איינציגע, וואָס איהם איז גע־ בליבען איז א פעהיגקייט צום געשעפט און א „סעמיטישע נאַזע" — דאָס איז ניט פיעל. דער דייטשער איד קריכט פון דער הויט צו ווע־ רען דייטש, און דער דייטש שטופּט איהם אָבער צוריק אין זיין אי־

אָדערבערג! איך בין ערשט געווען אין אַ לאַנד, וואו אַלעס איז אַזוי ריין, סיסטעמאַטיש, סאָליד, גוט איינגעאָרדנעט און פּלוצלונג אַזאַ קאָנטראַסט... די טרעגער אויפ'ן באַהנהאָף, אָרעמע, שמוציגע, מיט אַלטע אויסגעטראָטענע שטיוועל, דערשראָקענע אויגען, אויסגעריסענע קליידער, פּערוואַקסענע, לאַנג ניט געוואַשענע פּנים'ער, פוילע, הונגעריגע, — אַזוי עהנליך צו רוסישע מוזשיקעס. אין „וואָקזאַל" פאַר די ערשטע און צווייטע קלאַסניקעס פּערשלאָפענע „לאַקעיען", גאַנצע קהילות מיט פליגען, שמוציגע טישטוכער. אויף יעדען שריט „פּראָשו פאַניע", „פּאַדעם דו נוג", „טשעלויעם רענטשקי"... סלאַווישע אָבגעלאָזענהייט און שקלאַפּישע אונטערטהעניגקייט... ווען איך בין אריינגעגאַנגען אין די „זאַלען" פון דריטען און פיערטען קלאַס האָב איך מיט ערשטוינונג אויסגעשריען: „זדיעס רוסקי דוך, זדיעס רוסיו פּאַחניעט!"... עס שמעקט מיט רוסלאַנד! אויפ'ן שמוציגען פּאָל, אויף בערג מיט זעק, קלומקעס, שמאַטעס האָבען זיך געוואַלגערט אַלטע אידען מיט אַזעלכע בערד און פּאות, וועלכע איך האָב שוין יאָהרען לאַנג ניט געזעהן. אידישע פרויען אין שייטלעך, אין שמוציגע קליידער, מיט גראָבע גאָלדענע קעטען אויפ'ן האַלז, קינדער, פּויערים אין ווייסע לייווענדענע הויזען מיט לאַנגע ווייסע העמדער איבער די תחתונים... ארמוטה, שמוץ, חושך און אַ ריח נחוח!... און צווישען דעם אַלעמען שפּאַצירען ארום קאַטאָלישע גלחים ווי שוואַרצע שאָטענס, אַזוי פיעל צום שוואַרצען יאָהר! פון וואַנען נעהמען זיי זיך? און ביי די טישען אין ערשטען קלאַס זיצען „פּאַנעס" מיט גרויסע וואָנצעס, פּראָבקעס פון פּלעשלעך קנאַקען און זיי שרייען אונמיסטען און מאַכען אַ ליאַרעם, אָבוואָהל עס איז ניטאָ קיין אורזאַכע צו פּילדערען!... און פון יענער זייט, נור מיט אַ האַנד דערלאַנגען, לעבט און פּרוכבערט זיך אַ פּאָלק, אַ דייטשעס פּאָלק, וועלכעס טרינקט אַזאַ סך און אַזוי שטיל, און מיט אַזוי פיעל חן און געלאַסענקייט... די גרעסטע טרינקערס פון דער וועלט זיינען דייטשען... זיי זויפען ניט, זיי טרינקען, לאַנגזאַם און מיט געפיהל. זיי „קאָסטען", זיי שלינגען ביסלעך ווייז, מיט הנאה, מיט שכל, מיט אַ פּראַקטישען חשבון. דער סלאַווע טרינקט ניט, ער זויפט! ער פּער'שיכור'ט זיינע לעבענסמיטעל, זיין לעבען, זיינע קרעפטע, זיין פעהיגקייט, זיינע רעכטע, ער טרינקט גיט צו ליעב

די עהרע״ און אַלעמען האָב איך, נעבעך, גערדאַפּט געבען טרינק־געלד... ניט אומזיסט בין איך געווען בעגאָסען מיט שוייס, ווען איך בין אריינגעקראָכען אין דעם פול אָנגעפּאַקטען וואַגאָן, אָבער, דאַנקען גאָט, דעם אָבער־שאַפּערס פּייפּעלע פּייפּט און דער צוג הויבט זיך אָן צו בעוועגען. איך פאָהר קיין גאַליציען!

דער שנעל צוג געהט ניט זעהר שנעל. עס איז ניט קיין אַמעריקאַנישער שנעל־צוג, אַזעלכע אייזענבאַהנען, אַזעלכע צוגען, אַזעלכע פעהיגע, לעבעדיגע קאָנדוקטאָרס און באַהנ־בעאַמטע, אַזעלכע בעקוועמליכקייטען און אַזאַ קאָמפּאָרט ווי אין אַמעריקאַ, גיבט עס אויף דער וועלט ניט. אָבער וועדליג פאַר אייראָפּאַ געהען מיר שנעל גענוג. שטעדטלעך, גרויסע, שעהנע שטעדט, וועלדלעך און וועלדער לויפען פערביי. וואָס איך זעה דורכ׳ן פענסטער דערצעהלט פון אַ הויכע קולטור, פון אַן ענערגיש לעבען, פון אינדוסטריעלע ענטוויקלונג, פון לאַנגע גערולדיגע ארבייט, פון קראַפט און מאַכט. גערמאַניא האָט כמעט אַזוי פיעל ענערגיע און יוגענדליכע קראַפט, ווי אמעריקאַ. דער איין און זיעבציגטער יאָהר האָט זי יונג געמאַכט. דאָרט וואו אַמעריקאַ נעהמט מיט שמד־שטיק, נעהמט גערמאַניא מיט עקשנות. יאַ! גערמאַניא, איז אַ יונגע בליהענדע שעהנהייט, מיט אַ זעהר אַלטע, און זעהר ערהאַבענע קולטור. אין אינטעלעקטועלע קולטור איז די רייכע אַמעריקאַ געגען גערמאַניא אַן אָרעמע קבצנ׳טע. אָבער אין פופציג יאָהר ארום, וועט אַמעריקאַ מיט דער הילפע פון די פרעמדע, וועלכע נעהמען ביי איהר ברויט און געבען איהר מח, — וועט אַמעריקאַ זיין אַלע אַריבעריאָגען. איהר גלויבט מיר ניט? וואַרט אונמיסטען, וועט איהר זעהן. דאָס גליק פון גערמאַניא איז, וואָס זי האָט אַזוי גיך פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם יאָך פון קאַטאָליציזמוס. עס בליהען און לעבען נור די קריסטליכע פעלקער, ביי וועלכע דער קאַטאָליציזמוס איז טויט.

פראַנקרייך איז אַ פאָרגעשריטענעס און שטאַרקעס לאַנד נור דאַן, ווען דער קאַטאָליציזמוס איז אין פראַנקרייך שוואַך. די אָרטהאָדאָקסישע קירכע האַלט רוסלאַנד אין אַ פינסטערען תהום. עסטרייך איז אָרעם, שוואַך, אונפעהיג, ווייל די הייליגע אַפּאָסטאָלישע קירכע איז דאָרט זעהר שטאַרק. מיר זיינען אין עסטרייך! אָדערבערג! די גרענעץ צווישען דייטשלאַנד און עסטרייך...

און זינגען... אַט שטעהט אַ איד אין אַ ווייסען טלית קטן און גראָבט אַרוים די ווילדע גראָזען פון זיין קליין שטיקעלע גאָרטען מיט קאַרטאָפליעס... אַ איד אויפ'ן שוים פון דער נאַטור!... וואָס פאַר אַ שעהנע, הערליכע דראַמאַטישע ראָלע!... און וואָס פאַר אַ ביהנע!... אליין די מוטער ערד! וועלכע דעקאָראַציאָנען!... גרינע פעלדער, קליינע וועלדעלעך, ווייט הויבען זיך צו די הימלען בלויע און גרוילעכע בערג... דאָס בילד האָט אָבער נור אַ בליץ געטאָן אין פענסטער פון וואַגאָן און איז פערשוואונדען געוואָרען... אנדערע בילדער... אנדערע סצענעריייען... ווענינער קולטור ווי ביי די דייטשען און מעהר נאַטירליכע שעהנקייט... ווענינער ציוויליזאַציאָן און מעהר אידיליען... ווייט זעה איך, געהט אַ בויערטע אין אַ רויט קלייד, ביי איהר פאָלע האלט זיך אַ קינד און נאָך זיי געהט לאַנגזאַם און פערטראַכט אַ גרויסער הונד... אַט זיצען דריי קליינע שקצימלעך, אַ וואונדערבאַרע שעהנע גרופּע אויף אַ שטיין און לאַכען מיט פרייד צום דורכלויפענדען צוג... איך זעה אַ הויכע פריצישע שטוב אין אַ פּאַרק... פון שטוב ציהט זיך אַ וועג בעזעצט פון ביידע זייטען מיט הויכע אַלטע בוימער... דער וועג האָט געוויס אַ מאָל לאַנג פערצייטען, געפיהרט פון איין פּריץ'ס הויז צום צווייטען. אין די לאַנגע ווינטער־נעכט פלעגען זיי זיך צוזאַמענפאָהרען געקליידעט אין פּראַכטפאָלע נאַציאָנאַלע קליידער, די פּאַניעס און פּאַניענקעס אין סאַבעלנע מאַנטלען... די שטאָלצע שליאַכטען פלעגען טרינקען אַלטע בורגונדער וויינען פון אַ קליינע ווייבערשע טופעלקע, פלעגען זיך בעריהמען, דערצעהלען גוזמאות, טאַנצען אַ מאַזור מיט אַ פייער־דיגע ליידענשאַפט... און דאן פלעגען זיי שיקען רופען דעם אידען, דעם ישובניק פון דאָרף, ער זאָל זיי, די יאַסנע וועלמאָזשנע פּאַנעס, זינגען מה יפית... איצט שטעהען די אַלטע, האַלב צושטערטע פריצישע הייזער שטיל... די בוימער שטעהען פערטרויערטע... דער אמאָליגער גלאַנץ איז אוועק. די גבורה, די ליעבע צו פרייהייט איז פערשוואונדען... עס איז נור געבליבען די אמאָליגע פוסטע גאוה, און, ליידער, עס לעבט נאָך דער איד, וואָס זינגט מה יפית...

יאַ, זעהר פיעל אידען זינגען נאָך עד היום פאַר דעם פּאָליאַק דעם אַלטען מה יפית...

לעמבערג! הערויסשטייגען!

הנאה, נור קענען מאכען א ליארעם, ער זוכט אין דעם פייער פון אל־קאָהאָל ניט פערגניגען, נור אן אויפרעגענדעם מיטעל צו שפּיעלען א קאָמעדיע און צו פערמאסקירען זיין שוואכקייט און זיינע צרות. אזוי טרינקט דער פּאָליאק, אזוי טרינקט דער רוסע.

די געביידע פון דעם באהנהאָף, די וואגאָנען, די קאָנדוקטאָרען — אלעס איז אָרעם... דער הערר אָבער־קאָנדוקטאָר אליין, וועלכער האָט מיר געפונען א פּלאַץ צו שלאָפען און האָט אליין אריבערגע־שלעפּט מיינע זאכען אין א בעזונדער'ן קופּע, האָט צו מיר געוויזען צו פיעל רעספּעקט און אכטונג, אז איך האָב דאָס גאָר ניט געקענט פערשטעהן. ווען מיר זיינען געבליבען אליין, האָט זיך באלד ער־קלערט די אורזאכע דערפון. איהר קומט פון אמעריקא? האָט ער מיך געפרעגט. — יא, מיין הערר! אין זיינע אויגעלעך האָט א גלאַנץ געטאָן א פייעריל און ער האָט מיט א זיסען שמייכעלע בעמערקט: „אָה, די אמעריקאנער זיינען אלע רייך, זיי זיינען אלע בעסערע מענשען”... איך האָב נאָך דאמאָלס ניט געוואוסט, אז אין גאלי־ציען טהיילט זיך די מענשהייט אויף צוויי קלאַסען. „בעסערע מענ־שען” זיינען די, וואָס האָבען פון פּופּצעהן טויזענד קראָנען ארויף. צו די „ערגערע” בעלאנגען די, וואָס האָבען פון פּופּצען טויזענד אראָפּ.

— „שענקט מיר א גאנצען אמעריקאנישען דאָלאר! האָט צו מיר געוויספּערט דער הערר קאָנדוקטאָר מיט א הייסע ליידענשאפט־ליכע דורשטיגקייט... איך וועל דאָס קיין מאָל ניט ועקסלען! איך וועל דאָס האלטען אלס אן אנדענקען!”... איהר דארפט וויסען, אז אין דעם לאנד בעשטעהט א דאָלאר פון פינף קראָנען, און פינף קראָ־נען געהען דאָ ניט צופוס...

איך קען זיך ניט אָברייסען פון פענסטער... אלעס דערמאָהנט מיר דאָ זיד רוסלאנד און מיין הארץ הויבט מיר אָן ווען צו טאָן מיט א שארפע בענקעניש... אזעלכע שעהנע, אזעלכע בעקאנטע לאנד־שאפטען! א „חוטאָר” אויפ'ן בערגיל ארומגעצוימט מיט ניעדריגע, געדיכט־בעהיטעלטע קארשען־בוימער... א רוסישע ווינד־מיהל... הויכע ווייסע טאָפּאָליען... ניעדריגע הייזלעך געדעקט מיט שטרוי... אוי! מיין יוגענד! מײַן פערלאָרענע היימאט!...

גרינע פעלדער בעדעקט מיט הויכען קאָרן... פרויען ארבייטען

און עס לעבט צוזאַמען און עס שפּאַצירט אום איבער די גאַסען פון לעמבערג.

ווען מיר זיינען צוגעפאָהרען צום האָטעל האָבען מיר דערזעהן אויפ'ן טראָטואר אַן אַלטען אידען מיט אַ לאַנגע באָרד ביז'ן גארטעל, מיט לאַנגע געגרייזעלטע פּאות, ביז די קנעכעל. און לעבען איהם איז געשטאַנען אַ יונגע באָרוועסע שיקסע. אַ ניו יאָרקער, וועלכער איז געזעסען מיט מיר אין פיאקר, האָט מיך געפרעגט: פאַר וואָס טראָגען דאָ די אידען אַזעלכע שרעקליך לאַנגע בערד מיט פּאות? — איהר ווייסט פאַר וואָס? ווייל די שיקסעס געהען דאָ אום באָרוועס... יא! יא! דאָרטען וואו די עקאָנאָמישע אומשטענדען צווינגען אַ יונגע פרוי אומצוגעהן אין צענטער פון שטאָט אָהן שיך, — דאָרטען וואקסען ביי די אידען די בערד און פּאות ווי בוריאַן. די באָרוועסע פיס און די געגרייזעלטע פּאו'ת זיינען ערשיינונג אין פערשיעדענע שאַטירונ־גען... אין האָטעל דיזעלבע קאָנטראַסטען: שעהנע מאַרמאָרנע טרעפּ און אַ פערשלאָפענער, באָרוועסער „קאַמער דיענער", עלעקטרישע ליכט און אין בעט די אַלטע חיות, וואָס האָבען נאָך געביסען אין די אכסניות מיט די סטאַדאָלעס. פון מיין צימער פיהרט אַ טהיר אויף אַ גרויסען באַלקאָן. איך געה ארויס אביסעל בעטראַכטען די שטאָט. געראַדע איבער'ן וועג אַ שטאָטישער בולוואַר. צווישען די בוימער עפּעס אַ פּוילישער העלד רייטענדיג אויף אַ גרויסען בראָנזענעם פערד, וועלכער שפּרינגט צו די וואָלקענס. יעדען טאָג האָב איך נאָכ־דעם געזעהן דיעזע העלדישע שפּרינגער — ניט פון פלעק. שוין פיעלע יאָהרען שפּרינגען זיי די פּוילישע העלדען צו די וואָלקענס און ריה־רען זיך ניט פון אָרט. מען קען ניט פליהען אין דער הויך ווען דער הינטען איז צוגעשמידט צו אַ שווערען פיעדעסטאַל... ווייטער זעה איך אַ קאַטאָלישע קירכע, אַ קאַזאַרמע און אנקעגען בולוואר אַ שעהנע, פּראַכטפאָלע, נייע געביידע פון דעם שטאָדטישען טהעאַטער. שפּיעלט מען אַמאָל אין דעם טעאַטער ווען עס איז אייך אַ אידישע דראַמע? מיינער אַ לעמבערגער פריינד האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן ווי אויף אַ משוגענעם. אויף אידיש וועלען די פּאָליאַקען ערלויבען שפּיעלען אין שטאָט טהעאַטער? ! אין עסטרייך איז אידיש איבערהויפּט ניט איבריג בעליעבט. אפילו אין וויען אויב מע ערלויבט שפּיעלען אידיש, מוז מען דערביי שפּיעלען כאָטש אַן איין אַקטיגע דייטשע שטיק. ווער

.10

איך בין אין לעמבערג.

עס איז געווען א שעהנער זומער־טאָג, ווען אונזער צוג איז שטיל אריינגעפאָהרען אונטער דעם הויכען גלעזערנעם דאך פון דעם האָפּ־באהן. א האָפּבאהן ווי עס פּאסט פאר א גרויסע אייראָפּעאישע שטאָט. דער ערשטער גוטער איינדרוק איז נאָך פערשטארקערט גע־וואָרען, ווען איך בין ארויסגעגאנגען דורכ'ן הויפּט־ארויסגאנג. א גרויסער פּלאַץ, ברוקירט מיט אספאַלט, א רייהע מיט פיאקרען און עלעקטרישע קארס, בוימער און אלעען פערגאָסען מיט העלע, ליכטיגע, מילדע שטראהלען פון דער זונן. דאכט זיך, וואָס פאר טענות קען די ציוויליזאציע האָבען צו לעמבערג? אָבער ווען איך בין נאָר אָב־געפאָהרען עטליכע קווארטאלען פון באהנהאָף, האָבען מיר זיך אָנגעהויבען צו ווארפען אין די אויגען מערקווירדיגע קאָנטראסטען. אָט דאכט זיך האָט די אייראָפּעאישע ציוויליזאציע געמאכט עטליכע שריט, פלוצלינג האָט זי א מעכטיגע האנד אָבגעשטעלט און איהר זעהט שוין האלב אזיע"... אָט געהט אן עלעקטרישער וואגאָן און אָט סקריפּעט אן אלטע „הארבע", אויף וועלכע עס זיצען צוזאמענ־געדריקט א דרייסיג־פּיערציג אידען מיט קלומקעס. אָט איז א שעהנע שולע, און אָט איז אן אלטער קלויסטער, אָט איז א ווייסע העמד און א פּאנאמע הוט, און אָט איז א שמוציגע זאָק מיט אן אָבגערי־בענעם פּאנטאָפעל. אָט איז א שעהנער עלעגאנטער שיכעל און אָט א שמוציגע באָרוועסע פוס. אָט מארשירען סאָלדאטען מיט ביקסען און אָט פּאראדירען אידען מיט טלית זעקלעך. אָט דאכט זיך זעהט איהר סמנים פון א קאפּיטאליסטישע ענטוויקלונג, עס איז אָבער שוין פער־שוואונדען געוואָרען און ארום אייך הערשט דער גייסט פון דעם אלטע פּעאָדאליזמוס. גאליציע איז א לאנד פון קאָנטראסטען. דאָס אלטע און דאָס נייע, מתים און לעבעדיגע, אפּיקורסום און פּאנאַ־טיזמוס די חוצפה פון פּאריזער מאָדע און אזיאטישע נאאיוויטעט, דער פּאָרטגעשריטענער צוואנציגסטער יאָהרהונדערט און דער פינסטערער דרייצעהנטער יאָהרהונדערט, אלעס איז צוזאמענגעמישט,

פּראָדוקט פון די קראַנקע היסטאָרישע אומשטענדע, אונטער וועלכע די געדריקטע פּאָליאַקען האָט געלעבט. זיינע פּיעסען האָט מען גע־שפּיעלט אין לעמבערגער טהעאַטער. די יוגענד האָט טריאומפירט, די אַלטע האָבען פּראָטעסטירט. זיינע ווערקע ווערען געלעזען ניט נור פון די עכטע פּאָליאַקען, נור אויך פון אונזער'ע אידישע אינטעליגענץ און אידישע שרייבער. די דעקאַדענץ פון רוסלאַנד און פון פּוילען האָבען געשאַפען די אידישע דעקאַדענץ. אַלע אונזערע טאַלענטפאָלע רו־סישע און פּוילישע אידישע שרייבער זיינען דעקאַדענטען.

איבער'ן בולוואר שפּאַציערען אום זעהר פיעל סאָלדאַטען און אָפיצירען און נאָך מעהר גאַסען פרויען. אמאָל איז די פּראָסטיטו־ציאָן געווען פערבונדען נור מיט'ן מיליטאַריזמוס, אָדער מיט רעלי־גיאָן, — איצט איז זי פערבונדען מיט אַלע אבטהיילונגען פון סאָציאַ־לען לעבען. דאָ אין לעמבערג איז די פּראָסטיטוציאָן זאָגאר ניט אָבגע־טהיילט אין אַ בעזונדערען דעפּאַרטמענט פון אַ גרויסען אינסטיטוט, ווי אין אַנדערע שטעט. דאָ זיינען גאַסען־פרויען, אונשולדיגע קינ־דער, אנשטענדיגע דאַמען, פרומע אידען און ערנסטע געשעפטסלייך־טע איין גאַנצע ניט געטהיילטע קהילה. וועגען דיעזע ערשיינונג און וועגען דעם איינפלוס וואָס זי האָט אויף דער געזעלשאַפט וועט אונז אויסקומען פיעל צו רעדען... דאָ אָבער וויל איך אייך זאָגען, אַז איך האָב רעספּעקט פאַר די עסטרייכישע מיליטער לייטע. שטילע, רוהיגע, אַנשטענדיגע חברה. דער סאָלדאַט איז ניט ווילד, ניט פער־שראָקען, ניט אונטערדריקט, דער אָפיצער בלאָזט זיך ניט ווי אַן ענדיג, געהט ניט אום מיט גאוה און דענקט ניט, אַז די גאַנצע וועלט איז זיינע. אמת, די עסטרייכישע אנשי חיל האָבען ניט מיט וואָס צו שטאָלצירען. מען האָט זיי געשלאָגען און זיי האָבען ניט קיין געלעגענ־הייט צו שלאָגען. אפילו זייער אייגען פאָלק האָבען זיי קיין געלע־גענהייט ניט צו שלאָגען, וואָרום אין אַ לאַנד מיט אַזאַ שוואַכע אינ־דוסטריע, זיינען זעהר ווייניג סטרייקס מיט פּראָטעסטאַנטישע דע־מאָנסטראַציאָנען. אָבער דאָך ווי זיי זיינען איצט און ווי זיי פיהרען זיך, פערדיענען זיי גערעכענט צו ווערען, אַלס דאָס בעסטע און אַנ־שטענדיגסטע וואָס איז דאָ אין דער גאַנצער סאָלדאַטשינע פון דער וועלט.

די זונן זעצט זיך. עס ווערט קיהל. אַ פרישער ווינטעלע לויפט

רעדט דאָ ביי די פּאָליאַקען. אידיש איז פערהאַסט ניט נור פון דייטשען און פּאָליאַקען, נור אויך פון דער דייטש־פּויליש־אידישער אסימיליאַטאָרישער אינטעליגענץ. אמת, די אידען, אָבוואָהל זיי זיינען נור אַ דריטעל פון דער בעפעלקערונג, צאָהלען מעהר פון האַלב שטאָטישע שטייערען. אָבער אַ לעמבערגער איד, וואָלט געשטאָרבען פון שרעק, ווען איהם וואָלט נור געקומען אַזאַ פרעכער געדאַנק אויפ'ן זינען — שפּיעלען אידיש אין שטאָט טעאַטער! די אידען דאָ צאָהלען שטייערען ווי אמת'ע בירגער און דאַרפען האָבען רעכטע ווי אמת'ע בירגער, זיי האָבען אָבער ביז דער לעצטער צייט פון זייערע רעכטע ניט געדענקט. אויך דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג פון עסטרייך האָט די רעגיערונג געגעבען איין אַדמיראַל, איין גענעראַל און אַ פּאָאַר טויטע טיטולען פון באַראָנען. מיט דעם כבוד האָט זיך געטהיילט די גאַנצע מאַסע און איז געוועזן צופריעדען. איצט הויבען זיי שוין אָן דענקען, אַז עס וואָלט אפשר גלייכער געוועזן צו האָבען אַ ביסעלע רעכטע, איידער אַ סך באַראָנען־שמעלקעס. (אין לעמבערג איז דאָ אַ באַראָן שמעלקע!) די פּאָליאַקען, די פּוילישע קולטור, פּוילישע שפּראַך, פּוילישע אַלטע טראַדיציאָנען, פּוילישע אונטאָלעראַנץ הערשען דאָ. ניט נור די אידען זיינען אונטערדריקט. אין לעמבערג זיינען דאָ ניט ווייניג רוטהענען. לעמבערג איז זייער אַלטע שטאָט לוואָוו. די הויפּט שטאָט וואו זייער קעניג דניאל האָט אַמאָל אויסגעבויט פאַר זיין זוהן לעוו. לעמבערג איז געקומען פון לעוובערג, לעמבערג איז זייער היסטאָרישער לוואָוו. ווען די פּאָליאַקען ערלויבען מען זאָל אין שטאָטישען טעאַטער שפּיעלען אַ מאַלאָ־רוסישע פּיעסע פון קראָפּאָוניצקי, אָדער קאַרפּענקאָ קאַרי? עס איז אַ פּויליש טעאַטער. די שוישפּיל־קונסט שטעהט ביי די פּאָליאַקען זעהר הויך, אַזוי ווי ביי די רוסען. די דראַמאַטישע ליטעראַטור אָבער איז ביי זיי אָרעמער ווי ביי די רוסען... דער איינציגער פּוילישער דראַמאַטורג וואָס האָט אַ וועלט נאָמען, איז פּרזשעבישעווסקי. ער איז דער פּוילישער סטרינדבערג. ער פּרעדיגט אין זיינע פּיעסען ניטשע'ס געדאַנקען וועגען „איבערמענש", ער האַסט דאָס פרוי און רופט דאָס לעבען מוי־טענטאַנץ, ער איז פּעסימיסטיש און דעקאַדענטיש... ער שטעלט דעם „איינציגען" איבער אַלע און פּערגעטערט דער ווילען פון שטאַרקע אינדיווידואומען און אליין איז ער שוואַך און ווילענלאָז. אַ קראַנקער

דורך די וויסטע סטעפּען פון סקיפּיא קיין בודאפּעסט, צו טרינקען דאָרטען גוטע קאַפע מיט טאָקאַיער וויין... און ווען איהר דערזעהט שוין יא אַמאָל אין אַ יובל אַ הויכען קוימען פון אַ פאַבריק, — איז דאָס פאַבריק, וואו מע ברענט ציעגעל, אָדער אַ פאַבריק, וואו מע קאָכט בראַנפען. עס זיינען דאָ זעהר ווייניג קוואַלען פון פּרנסה. די דאָזיגע קוואַלען ווערען געטהיילט אויף קליינינקע חלקים׳לעך און יע־דער חלק ווערט געגעבען דעם הונגעריגען גאַליציאַנער אַלס אַ קאָנצע־סיאָן. אַ פּאָסט פון אַ בעאַמטען, אָדער אַ קאָנצעסיאָן אויף אַ שטיקע־לע פּרנסה דאַרף מען קריגען פון די לאָקאַלע אָדער פון דער שטאַאטס רעגיערונג. פערקויפען שטיקלעך הערינג אין גאַס, אָדער עפענען אַ קאַפע, אָדער פערקויפען צייטונגען, אָדער טראָגען צייטונגען (טראָ־גען צייטונגען איז אַ בעזאָנדערע קאָנצעסיאָן. דער וואָס מעג ביי זיך אין קלייטעל פערקויפען צייטונגען, טאָר זיי ניט טראָגען און פער־קויפען אין גאַס) אָדער עפענען אַן אַפּטייק, אָדער שפּיעלען טהעאַטער, פערקויפען טאַבאַק, אָדער פאַבריצירען קובעבע, אויף אַלעם דאַרף מען האָבען אַ קאָנצעסיאָן. די וואָס האָבען ניט קיין קאָנצעסיאָן ווערען טאַקע געשוואָלען פון הונגער, דער־פאַר אָבער די גליקליכע זיצען זיך ווי ביי גאָט אין בוזעם און האָבען ניט מורא פאַר קיין קאָנקורענץ. איהר קענט אייך פאָרשטע־לען, ווי שטאַרק יעדער האַלט זיך פאַר זיין קאָנצעסיאָן.

אויסער קאָנצעסיאָן איז נאָך דאָ אַ מקור פון פּרנסה און דאָס איז אַ פּאָסט פון אַ בעאַמטען. אומשטיינס געזאָגט, וויפיעל אַ בע־אַמטער קריגט דאָ! און דאָך, יעדע קלענסטע שטעלע ווערט צוצו־קערט און מיט אַ חשבון אויסגענוצט פון דער רעגיערונג. איך וועל אייך ברייגגען נור איין ביישפּיעל. אין די גרעסטע שטעט פון עסט־רייך דיענט די פּאָליציי כמעט אומזיסט. די פּאָליציסטען זיינען סאָל־דאַטען. פּיעלע סאָלדאַטען פערלאָזען ניט זייער דיענסט, ווען זיי ענ־דיגען זייער טערמין. וואָס וועט ער טאָן אין דער היים? ער דיענט אַזוי לאַנג אין רעגימענט, אָדער ער געהט דיענען אין דער פּאָליציי ביז ער דערדיענט זיך דאָס רעכט צו קריגען עפּעס אַן אמט... אַ בריעף טרעגער, אַ פעלדפעבעל, אַ וועכטער, אַ שרייבער, אַ צעהלער, אַ שומר אין וואַלד, אין שלאָס, אַן אויפזעהער, אַ דיענער אין אַ האָספּי־טאַל. איהר קענט זיך פאָרשטעלען וויפיעל אַזעלכע עמטער עס גע־

צו די בוימער. איך געה ארוים זעהן אביסעל די שטאָט. גאז און זאָ־גאר עלעקטריציטעט בעלייכטען די גאסען. די קאפע הייזער זיינען פול מיט מענשען. מע שפיעלט אין קאָרטען, מע שפיעלט אין ביליארד... אין יעדען קאפע שפיעלט אַן אָרקעסטער פון אידישע מיידלעך... איהר הערט אמעריקאנישע רעג־טאָנגע, איהר הערט ליעדער פון די אמעריקאנער אידישע היסטאָרישע אָפּערא׳ס... איהר זעהט אר־מוטה, אָבער ניט קיין אונמוטה. ווענינ געלד, אָבער פאַר דעם ביסעלע געלד וויל דער גאליציאענער לעבען און הנאה האָבען פון דעם לעבען... איהר מעגט מיר גלויבען, זיי האָבען מעהר הנאה פון זייער לעבען, ווי דער רייכער אמעריקאנער. זיי דענקען זאָגאר צופיעל פון הנאה.

.11

אַן אָרעמע מלוכה איז עסטרייך, גאליציא איז די אָרעמסטע מדינה פון לאנד. און אין דער דאָזיגער מדינה לעבען מענשען מיט דער זעלבער רוהיגקייט, מיט וועלכע זיי האָבען געלעבט נאָך אין „שאבעצקים״ צייטען. יא, רוהיג און שטיל... די עקאָנאָמישע גע־ביידע פון גאליציע שטעהט נאָך אויף די אלטע סלופּעס. גאליציע האָט נאָך ניט דערלעבט אפילו צו דער טהעאָרי פון פרייע קאָנקורענץ. די לאָקאלע און שטאאטס רעגיערונג — זיי זיינען די אפּוטרופּסן און די פערזאָרגער פון דער בעפעלקערונג, פערזענליכע איניציאטיווע און פערזענליכע אונטערנעהמונגען האָבען דאָ זעהר ווענינ פלאץ. דעם מענשענ׳ס פעהיגקייטען און דעם מענשענס ארבייט זיינען דאָ זעהר ביליג און די פּרוטה זעהר טייער. געשעפטען זיינען דאָ ווענינ און שטייערען דארף מען צאָהלען פאַר יעדען שריט און טריט. די מערק־ווירדיגסטע ערשיינונג פון דעם אמעריקאנישען לעבען איז — איי־ביגע בעוועגונג, דאָס שטענדיגע לויפען. די מערקווירדיגסטע ערשיי־נונג פון דעם גאליציאנער לעבען איז, פערקעהרט, דאָס אייביגע זי־צען, — זיצען איינגעגראָבען, און איינגעפונדאמענטעוועט אויף איין אָרט און האלטען זיך פאר׳ן אָרט פעסט מיט ביידע הענד.

איהר פאָהרט הונדערטער מיילען איבער גאליציען און איהר זעהט נור פעלדער. דיזעלבע אלטע פערשלאָפענע פעלדער, וועלכע די ווילדע הוננען האָבען נאָך געזעהן, ווען זיי זיינען געגאנגען פון אזיען

קערונג פערזאָרגט, מעהר אָדער וועניגער מיט מיטלען צום לעבען. ווי אַזוי די אַנדערע, די ניט פערזאָרגטע, די גרויסע ארעמע מאַסען לעבען דערפון איז ניט יעצט די רעדע. די אָבער וואָס זיצען שוין אויף זייערע ערטער, פיהרען א רוהיגען לעבען. און ווי איך האָב שוין געזאָגט, זיי ווילען הנאה האָבען. טאַקע פאַר א קרייצער, פאַר א העלער, פאַר א פרוטה זאָגאַר, — וויל ער וואָס מעהר געניסען און וואָס מעהר האָבען הנאה.

א קראָנע איז אין גאַליציע אַן אָנגעזעהענע מטבע. דאָ אין אַמעריקאַ איז דאָס ניט מעהר ווי צוואַנציג סענט, דאָרט איז דאָס קראָנע! עס איז קיין קלייניגקייט ניט, ווען א מענש האָט דאָרט „א קאַפּאַציטעט“ פון צוואַנציג טויזענד קראָנען. ער בעלאַנגט שוין צו די „בעסערע מענשען“. נור ווען זאָגאַר ער האָט ניט אַזאַ שרעקליך גרויסען קאַפּיטאַל, ווי באַלד ער האָט זיך זיין פערזאָרגטען „אָרט“, לעבט ער פיין. רויכערט א גוטע פּאַפּיראָס — צוויי פאַר א קרייצער, אָדער א טראַבוקע סיגאַר... זיצט יעדען טאָג אין זיין קאַפע, שפּיעלט פּינאָקעל, אָדער אַן אַנדער שפּיעל... אויב ער קען לעזט ער א דייטשע אָדער א פּוילישע צייטונג. אויסשרייבען א היים א צייטונג, שאַפען זיך אין דער היים פערגניגען און רופען צו זיך א היים בעקאַנטע — דאָס קאָסט טייער און מאַכט דאָס לעבען אונרוהיג, דערפאַר איז אַזוי ענטוויקעלט דאָ דאָס קאַפע־לעבען. אבענדס געהט ער זעהר אָפט מיט זיין אידענע און קליינע גאַליציאַנערלעך אין א ביליגען מוזיק האָל הערט ליעדער פול מיט ניבול פה, עסט פרישע קליינע קאַרטאָפעלקעס מיט פּוטער און מיט קעז, טרינקט א גוטע גלאָז מעד, אָדער טאַקע א גוי'שען ביער, הערט א גלייכווערטעל, אָדער דערצעהלט אַן אַנעקדאָט, רעדט וועגען גאָטס זאַכען, אָדער וועגען די אינטערעסען פון זיין קולטוס געמיינדע, אָדער פון א פשטיל אין דער גמרא, אָדער פון א שטיקעל נייעס אין א צייטונג, אָדער פון א צדיק, אָדער פון א שעהנע נקבה, — אַלעס מיט דעם זעלבען געדאַנק פון הנאה און מיט דער זעלבער אייביגער רוהיגקייט. זיינע קינדער, וועלכע געהען מיט איהם אין דער מוזיק האַללע, עסען אויך קאַרטאָפּליעס מיט קעז און הערען אויך די פּוילע אונפאַרשעמטע וויצען פון די ברעטלעך פון דער ביהנע. ביי טאָג געהען זיי אין גימנאַזיום אָדער רעאַל שוהלע. אין לעמבערג זיינען דאָ ביי א צעהן גימנאַזיעס און רעאַל שולען און עס קאָסט קיין

פינען זיך אין אַלע גרויסע אבטהיילונגען פון דער רעגיערונגס דע־פּאַרטאַמענטען און די מוניציפּאַלע אינסטיטוטען. יעדער אמט, יעדער קליינינקע שטעלע, יעדער פּלאַץ איז גערעכענט און אָבגעהיט מיט אַ געוויסע סיסטעם, און יעדע פון זיי קומט אָן נאָך פיעל מיה און גע־דולד. און ווען אַזאַ קוואַל פון פּרנסה קומט שוין אָן, קענט איהר זיך פאָרשטעלען, ווי שטאַרק מע האַלט זיך פאַר דעם. יאַ, מע האַלט זיך שטאַרק פאַר דעם שטיקעלע אָרט אויף וועלכען מע זיצט שוין...
אָבער מע זיצט רוהיג, מע האָט ניט מורא פאַר קאָנקורענץ, פאַר יע־נעמס חכמה, געשעפטס פעהיגקייטען. מע לעבט זיצענדיג און מע רעכענט גוט, ווי אַזוי קריגט מען אַרויס וואָס מעהר און וואָס ביליגער פון דעם זיצענדיגען לעבען הנאה, תענוג, נאַשעריי, פערגניגען...
די אַלטע סיסטעם פון פּריווילעגיען און קאָנצעסיאָנען הערשען אין אַלע אנדערע צווייגען פון דעם לאָציאַלען לעבען. אָן אַפּטייקער צו זיין — דאָס הייסט האָבען אַן אַפּטייק איז אַ פּריווילעגיע. צו זיין אַ נאָטאַריוס איז זעהר גוט — מע דאַרף אַ פּריווילעגיע. צו זיין אַ אַן אַדוואָקאַט איז זעהר פיין, אָבער אַמענש מיט אַן אַקאַדעמישע בילדונג וואַלגערט זיך דאָ אום יאָהרען לאַנג, איידער ער קריגט די פּריווילעגיע.
זאָגאַר אין האַנדעל, אין געשעפט פּראַקטיצירט זיך דיזעלבע סיסטעם. ד הויפּט אָבטהיילונג פון מסחר איז אין גאַליציען דער האַנדעל מיט געלד. דאָס הייסט פּשוט, פּראָצענט, וואוכעריי. בכבודיגע אידען מיט שעהנע געגרייזעלטע פּאות, מיט לאַנגע זיידענע בערד, מיט קיילעכ־גע בייכלעך, מיט זעהר פרומע געדאַנקען און מיט פיינע „שטעט" אין מזרח וואַנד, לעבען זיך רוהיג, עסען אַ גוטען ראָסעל־פלייש, טרינקען אַ גוטע גלאָז מעד און זיינען זעהר שעהנע געסט ביי׳ם צדיק, — און דאָס אַלעם גיט זיי דער בורא יתברך שמו פון פּראָצענט. מע באָרגט דאָ ניט אַ קרייצער אָהן פּראָצענט... אָבער אויך אויף דעם פּראָצענט פעלד וואַקסט און בליהט די סיסטעם פון קאָנצעסיאָנען. אַ גרויסער פּראָצענטניק האָט איינעם, אַ פּריווילעגירטען, דורך וועל־כען קליינע פּראָצענטניקעס קריגען געלד. די גאַליציאַנישע פּוילישע באַנקען געבען ניט קיינע הלואות דירעקט די, וואָס דאַרפען דאָס געלד, נור עס איז דאָ אַ בכבודיגער פיינער איד דורך וועלכען דאָס געלד דאַרף געהן. און אַזוי אומעדום. ווי איהר זעהט, מיט דער הילפע פון קאָנצעסיאָנען און פּריווילעגיען איז אַ געוויסע טהייל פון דער בעפעל־

אַלטען מה יפית. די היגע אַקאַדעמישע יוגענד און די היגע אינטע־ליגענטען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע אין דיעזער יונגער בעוועגונג...

.12

איך בין שוין אין לעמבערג אַן אייגענער מענש.

אויפ׳ן בולוואַר, אויפ׳ן גאַס, אין די קאַפּע הייזער בעגעגענען מיך אידען מיט בערד און גלחים, משכילים און חסידים, סטודענטען און אַרבייטער און געבען מיר אַ ברייטען, אַ פריינדליכען שלום עליכם. אייניגע קענען מיך, אַנדערע רעכענען מיך פאַר אַן אַמע־ריקאַנער „מיליאָנטשיק״. איך האָב נייע בעקאַנטע און נייע פריינדע. אין „עדיסאָנס״ קאַפּע הויז טרעף איך זיך יעדען טאָג מיט אייניגע פון דער אמת אידישער אינטעליגענציע. איך רוף זיי „אמת־אידישע״, ווייל די רייכע, די פּוילישע דייטשע, אַסימילאַטאָריש־בורזשואַזנע איג־טעליגענציע לעבט אָבגעזונדערט פון די אידישע מאַסען און איך האָב קיין זכות ניט געהאַט אפילו מיט איין אויג אויך אויף איהר אַ קוק טאָן. כן יאבדו! די דאָזיגע אמת אידישע אינטעליגענטען זיינען אַלע שרעק־ליכע נאַציאָנאַליסטען. זיי זיינען אַלע מיינע פערביסענע געגנערס און איך האָב זיי ליעב. די אמת׳ע עכטע אידישע אינטעליגענץ האָט אַן אייגענע, אָריגינאַלע פיזיאָנאָמיע... אַ חן פון שעהנע עלטער און ערנסטע עהרענווירדיגקייט איז אויסגעגאָסען אויף איהר פּנים, זי האָט אַלטע פערטראַכטע אויגען פון אַ זקן מכובד, און איז פול מיט ענטהוזיאַזמוס ווי אַ יונגלינג... איך האָב ליעב די לעמבערגער אי־דישע אינטעליגענציע. עס איז ניט קיין געבלאָפטע אינטעליגענץ, ווי ביי אונז דאָ, ניט פאַר אייך געדאַכט... ערשטענס, זיינען זיי אַלע לומדים, איך האָב איבערהויפּט ניט ערוואַרטעט צו געפינען אין גאַליציען אַזוי פיעל לומדות. אין די בתי מדרשים, אין וואַגאָנעס, אין קאַפּע־הייזער האָב איך בעגעגנט אידען, דורכגעקנאָטענע אין לומדות. אידען וועלכע האָבען געלערענט און לערנען נאָך, און אומ־זיסט מיינען מיר, אַז ליטע האָט די מאָנאָפּאָליע אויף לומדות... צווייטענס, די אינטעליגענציע אין גאַליציע, אָבוואָהל עס איז אַ לאַנד פון צדיקים מיט מופתים, — פערלאָזט זיך ניט אויף נסים, אַזוי ווי אין אַמעריקאַ... אין דער פּראַקטישער מאַטעריאַליסטישער אַמעריקאַ

געלד ניט צו שיקען אהין די קינדער, אויסער די יוניפאָרמען און ביכער. אין די נידעריגסטע קלאַסען זיינען דאָ זעהר פיעל אידישע קינדער, אָבער זעהר ווענינע פון זיי קריכען אריבער דעם פיערטען קלאַס. ערשטענס ביי דרייצעהן — פיערצעהן יאָהר דאַרף מען שוין אָנהויבען צו דאגה'נען וועגען ברויט. די הויפּטזאַכע אָבער איז, די פּאָליטיק פון די אנטיסעמיטישע פּוילישע פּאַנעס בעשטעהט אין דעם, מען זאָל די אידישע אינטעליגענץ ניט לאָזען וואַקסען. די לעהרער און די דירעקטאָרען פון די גימנאַזיומס פאָדערען, אַז דער אידישער סטודענט זאָל זיך אין גאַנצען „פּאָרפּאָליאַטשען”, ער זאָל רעדען און דענקען און פיהלען ווי אַ פּאָליאַק, שרייבען ווי אַ פּאָלנישער פּאַטריאָט און אויפפיהרען זיך ווי אַ פּאָליאַק. זיי שטעלען דעם אידען פיעלע שוויריגקייטען און דאָך איז דאָ אַ היבשע צאָהל אידישע סטודענטען אין לעמבערגער אוניווערזיטעט און אויך אין פּאָליטעכניקום. אפילו די עכטע פּאָליאַקען, האָבען נאָכדעם זעהר ווענינ האָפנונגען אויסצונוצען זייערע קענטניסע אין גאַליציען גופא, אַ לאַנד וואָס האָט ניט קיינע מינעראַלען, קיינע מעטאַלען, קיינע פאַבריקען, קיין אינדוסטריע, — נאָך וואָס קען זי דאַרפען אינזשינירען, טעכניקער און כעמיקער? ווייל אָבער דער לעמבערגער פּאָליטעכניקום האָט אַ גוטען נאָמען קריגען שטעלען פיעלע פון זיינע שילער אין דייטשלאַנד... און אַ דייטש, ווייסט איהר דאָך, טוט יעדע זאַך מיט איבערלעגענהייט... אַ קליינינקייט אַ דייטש!...

די לעצטע צייט האָט ביי דעם גאַליציאַנער אידען בּיסלעכווייז אָנגעהויבען צו ערוואַכען דער פערשלאָפענער מענש, וועלכען די אידישע נאַציאָנאַליסטען בעצייכנען מיט'ן נאָמען „נאַציאָנאַלער גייסט”... ווי מען זאָל עס רופען איז ניט וויכטיג. וויכטיג איז, אַז דאָס זעלבסטבעוואוסטזיין פון דעם גאַליציאַנישען אידען הויבט אָן אויפצו־וואַכען. די אויפגאַבע צו וועקען דעם גאַליציאַנישען אידען האָבען גענומען אויף זיך מעהר פון אַלע די היגע ציוניסטען... וועלכע רעזולטאַטען דעם אידעאַלער ציוניזמוס זאָל ניט ברענגען אין אַלגעמיין, פאַר גאַליציען וועט ער ברענגען אָהן צווייפעל, געוויסע פראַקטישע רעזולטאַטען. דער איד וועט גיך אָנהויבען צו זוכען פרייהייט, וועט אַראָפּוואַרפען דעם פּוילישען יאָך און אויפהערען צו זינגען דעם פריץ דעם

אָבגערוהט דאָרט און איך בין דאָרט גאָר אַן אַנדער מענש געווען. ער, באַדער, קליימאַן און איהר אַלע גאַליציאַנער פריינדע דאָרט, שלום עליכם! שלום עליכם, גאַליציע!...

עס שטעהען הייסע זומער־טעג. אָבער די היץ איז ניט אַזוי דריקענד ווי ביי אונז אין ניו יאָרק. אַ פריש ווינטעלע גנב'עט זיך ארויס יעדע מינוט פון אונטער דער קאַזאַרמע, אָדער פון אונטער דער קירכע, און לויפט איבער'ן בולוואַר צום שטאָדט טהעאַטער און אַראָפּ צום מאַרק צו, און ער ערפרישט און ערמונטערט. איך געה אַרום איבער די גאַסען. אַלטע בעקאַנטע בילדער! אידישע קראָמען, אי־דישע מעקלער, אידישע בעטלער, קינדער ווי מוראַשקעס. אַלטע וויי־בער אַרבייטען זאָקען אין גאַס. אַ גרויסע „דעפּאַרטמענט סטאָר" וואו מען פערקויפט ציצית און קנאָבעל... אַ „ריטייל" געשעפט וואו מען פערקויפט עטליכע וויינשעל פאַר אַ העלער... שבת זיינען די שולען און קלויזען פולל. די גאַסען זעהען אַנדערש אויס. שעהנע אידישע ווייבער געקליידעט נאָך דער לעצטער מאָדע שפּאַציערען אום מיט זייערע מענער, וועלכע זיינען געקליידעט „היסטאָריש". ווער עס וויל זעהן אַ טיפּ פון אַ אמת אידישע שעהנע פרוי, דער זאָל פאָהרען קיין גאַליציען. אַכט-עקיגע שטריימעלעך שוועבען שבת אום איבער דער גאַנצער שטאָט... אין די שוהלען דאַווענט מען מיט אַפּעטיט, דורך די אָפענע פענסטער טראָגען זיך אידישע מעלאָדיען, יעדער איד חזנ'ט זיך און מאַכט פון דער הויכער קדושה קאַלאַראַ־טורנע דרעהדלעך. די מאָטיווען זיינען געגרייזעלט פונקט ווי זייערע פּאות. ניט נור יעדע שול און יעדער קלויז, נור זאָגאַר יעדער איד בעזונדער דאַווענט זיך מיט זיין אייגענעם נוסח. אין דעם ליגט דעם אידענס גרויסקייט און דעם אידענס שוואַכקייט. יעדער זינגט זיך בעזונדער; דאָס ווייזט, ווי שטאַרק זיין אינדיווידואַליטעט איז ענט־וויקעלט. יעדער איד זינגט בעזונדער דאָס ווייזט, ווי אָבגעזונדערט, ווי ניט פעראייניגט, ווי צוריסען און צושיידט זיי זיינען איינער פון דעם אַנדערען. דערווייל פּרובט דער איד זיין שטימע נור אין שול, זעהר גיך אָבער וועט ער לאָזען הערען זיין שטימע אויך אויף אַנדערע פּלעצער. דערפאַר איז עס זעהר נויטיג ער זאָל וויסען, אַז עס איז זעהר גוט צו האָבען אַן אינדיווידועלע שטימע. עס קען אָבער ניט זיין

ווערט מען אן אינטעליגענט דורך א נס, — אין גאליציען לעזען זיי, און לערנען, און דענקען. זיי זיינען אביסעל געכאפט געוואָרען פון דער דייטשער מעטאפיזיק, זיי זיינען אָבער דענקענדע מענשען פון וועלכע מע קען עטוואס הערען און עטוואס לערנען... די הויפטזאכע, זיי זיינען עהרענסווירדיגע און אנשטענדיגע מענשען. עהרענסווירדיגקייט און אנשטענדיגקייט! וויפיעל פון די היגע אינטעליגענטען, זאָגענאנטע ליטעראטען און קריטיקער דארפען איצט נעהמען אונזער פריינד הארקאווי'ס ווערטערבוך און זוכען די בעדייטונג און די דעפיניציאָן פון דיעזע צוויי ווערטער?...

ליידער, איך מוז צוגעבען, אז די גאליציאנער אידישע אינטעלעגענטען לערנען און זוכען גייסטיגע רייכקייט פונקט אזוי ענאָאיםטיש ווי אן אמעריקאנער דאָלאר־כאפער זוכט מאטעריעלע רייכקייט... ביי זיי הערשט דאָרטען אויך דער פרינציפ: העלפּ יור סעלף... יעדער פאר זיך אליין. זיי וואַרפען זיך אויף גייסטיגע סחורה, זיי שלינגען איין א בוך נאָך א בוך, זיי זופען זיך אָן פולע בייכער מיט שילער'ס און געטהע'ס פּאָעזיע — און אלעס נור פאר זיך אליין. יעדער וויל נור אליין הנאה האָבען. זיי דע־קען זעהר וועניג וועגען זייערע ברידער, וועלכע זיינען פערזונקען אין דער פינסטערנים פון אונוויסענהייט; זיי טוען ניט קיינע קולטור־עלע ארבייט פאר די אָרעמע אידישע מאסען. געגען מיין ווילען, מוז איך נאָך אמאָל געבען א קאָמפּלימענט די ציוניסטען... אויב עטוואס ווערט יא אין גאליציען אין דיעזער ריכטונג געטאָן פאר'ן אידישען פאָלק, איז דאס נור דורך זיי. יא. דער ציוניסטישער גאָט האָט מיט מיר ניט איין שפּיצעל אָבגעשפּיעלט אין גאליציע!... און דאָך, איך האָב ליעב די לעמבערגער אידישע אינטעליגענציע. און יעצט, ווען די זונן שיינט אין מיין פענסטער ליכטיג און העל פּונקט ווי אין יענע זומער טעג, וואס איך האב פערבראכט אין לעמבערג... יעצט ערוועקט זיך אין מיין ברוסט א געפיהל פון טיעפע בענקעניש נאָך זיי... און איך שיק זיי אהין ווייט מיין פריינדליכען, מיין ברידערליכען גרוס... אויף מיין וואָרט, איך זאָל זיין א אידענע, וואלט איך איצט אביסעל א וויין געטאָן... אזוי מיט גוטע, ווארעמע, גליקליכע טרערען... ווארום איך האָב מיך געפיהלט גוט, ווען איך בין געוועזן דאָרט, ווייט פון זאָרג, פון דאגות, פון ניפטיגע קנאה, פון שמוציגע שנאה. מיין נשמה האָט זיך

המדרש און האָט ערקלערט, אַז געלד נעהמען דאָ האָט נור ער די קאָנצעסיאָן. עס האָט זיך געפאָדערט ניט װעניג ענערגיע אום צו ער־קלערען דיעזער עסטרייכער הערשענדער מאכט, אַז אמעריקא אנער־קענט ניט אַזעלכע פּריװילעגיען... אין פּאָלעש האָט מיר דער הערר „בעאמטער״ אין זעהר אַ געשייטען טאָג געגעבען שוין אַן אנדער אר־גומענט: „ר׳ איד, אייך האָט גאָט געהאָלפען אין אמעריקא, איהר זייט געװאָרען קיין עין הרע רייך... איך אָבער בין בעפּאַלען מיט קינדער און האָב אַ קראַנקע װייב. זאָל זיין קיין קאָנצעסיאָנען ניט, אָבער אַ נדבה?״ געה טענה געגען אַזעלכע ארגומענטען.

מיר זיינען אין דער אַלטער שול. דער אַלטער שמש, אַ למדן אַ איד, װעלכער האָט אַ זעהר שעהנעם אינטעליגענטען קאָפּ, מיט אַ שארפען דורכדרינגענדען בליק, — װעלכער איז דער ערשטער גמרא מלמד אין שטאָט און װי מען זאָגט, גיט געלד אויף פּראָצענט, — דער אַלטער שמש האָט גענומען אבינטעל גרויסע אַלטע שליסלען און האָט אונז געעפענט די אַלטע שול... אין דרויסען איז געװען העל, ליכטיג און הילכיג, מיר זיינען באַלד אָנגעגריפען געװאָרען פון אַ שטילע דונקעלהייט. אַ שװערער גערויך װי אין אַן אַלטען מרתף האָט אונז בעגעגענט אין אַ פינסטערען פּאָלעש. אַ שטיקענדער שטויב האָט זיך אויפגעהויבען געגען אונז. אין אַ פינסטערען װינ־קעל שטעהט נאָך די אַלטע „קוניע״ מיט די אַלטע אייזערנע קייטען, אין װעלכע מען פלעגט פערשמידען די זינדיגע יחידים... װער װייסט, װעלכע דראַמעס האָבען דאָ אויף דעם היסטאָרישען װינקעל זיך אָבגעשפּיעלט? װיפיעל פייערדיגע, דונערנדע מאָנאָלאָגען האָט דאָ געהאַלטען אַ צאָרניגער, שטרענגער ריכטער? װיפיעל שטילע זיפצען זיינען דאָ פערשטומט געװאָרען, װיפיעל שטילע טרערען פערגאָסען געװאָרען, װיפיעל ערהאַבענע געדאַנקען פערשטיקט געװאָרען, װיפיעל פרייע שטרעבונגען ערמאָרדעט געװאָרען? איצט איז דער װינקעל בע־דעקט מיט׳ן שטויב פון דער פערגאַנגענהייט...

און אָט איז די שול אליין. אַן אַלטע ארכיטעקטור, אַלטע װענד, אַן אַלטער בעלעמער אַלטע מנורה, אַלטער עמוד, זעהר אַלטער ארון קודש, פיעל אַלטע אמת אידישע קונסט, שניצערייי און גאָלדשמידע־רייי... אַלטע ספרים און לעבען מיר דער אַלטער איינגעהויקערטער איד מיט דער װייסער באָרד. עס איז שטיל. די אומגעבונג רופט ארויס

קיין הארמאָני, אויב מען זאָרגט ניט דערפאַר, דעם יחיד'ס שטימע זאָל זיין איינגעשטימט מיט'ן כלל...

אין א שעהנעם נאָכמיטאָג בין איך אמאָל געגאַנגען זעהן דעם אַלטען בית המדרש און די אַלטע שול, וועלכע שטעהט שוין העכער דריי הונדערט יאָהר. אין בית המדרש האָבען מיר געטראָפען צעהן אידען, וועלכע זיינען געזעסען צו־וואָרפען פון ביידע זייטען פון אָרון קודש און אויפ'ן בעלעמער. לעבען יעדען איז געלעגען אַן אָפענע גמרא און ווען מיר זיינען אריין האָבען זיי זיך זעהר פלייסיג אָנגעהויבען צו שאָקלען איבער די אַלטע ספרים. צעהן שטענדיגע לערנער, עשרה יושבי אוהל, וועלכע האָבען די „קאָנצעסיע" צו זיצען אין בית המדרש און לערנען. און דערפאר זאָרגען זיי זיך שוין ניט פאר אַנדערע פרנסות און קאָנצעסיאָנען. איך געדענק, איינער פון זיי האָט אויף מיר געמאכט א מערקווירדיגען איינדרוק. א הויכער, דארער מאַן, מיט א געלע, כמעט רויטער באָרד און רויטע פאות מיט ווייסע פערטראכטע, טרויעריגע אויגען און מיט א בלאסען פנים. נור ער איז געבליבען זיצען אפאטיש אויף זיין אָרט און איז צו מיר ניט צוגעגאַנגען, די איבריגע יושבי אוהל האָבען מיך באלד ארומגערינגעלט. יעדער האָט מיר געגעבען שלום און יעדער האָט געהאָלפען צו ערקלערען מיט דעם ציעל, דעם צוועק, די נוצליכקייט, די נויטווענדיגקייט פון זייער בעשעפטיגונג. געוויס, יעדער מענש וואָס האָט א אידישע הארץ, אזוי האָבען זיי מיר ערקלערט, וועט זיך ניט ענטזאגען צו שטיצען אזא ניצליכע אינסטיטוציאָן... איך האָב ארויסגענומען עטליכע „ראניש" און האָב א קוק געטאָן ארום זיך: וועמען פון זיי? געגען מיר איז געשטאַנען אַן אַלטער געזונטער איד מיט רויטע באַקען, מיט א לאנגע ברייטע באָרד, ווי א לאָפּעטע, מיט קלוגע גוטע אויגען, מיט א נאָז, וועלכע איז געלאָפען איבערן פנים און האָט געהאַט גענוג שטאָף אריבער צו הענגען איבער'ן ליפּ, נור האָט זיך פּלוצלונג עפּעס דורך א קאפּריז אָבגעשטעלט, אזוי ווי אָבגעהאַקט, און האָט געקראָגען דערפון די פאָרמע פון א „מער", וועלכע ליגט מיט דער גראָבער זייט אראָפּ. (איך מיין א מער, פון וועלכען מען מאכט מערען צימעס.) אָט דעם אידען האָב איך געוואָלט איבערגעבען די פּאָאָר גולדען. דאָ אָבער איז פּלוצלונג ערשיענען דער עפענטליכער בעאַמטער, דער „הויכגעבאָרענער קייזער־קעניגליכער" שמש פון בית

פערשיעדענעס.

א געוויסע שטימונג. די אַלטקייט קוקט אויף דיר... פיעל לאַנג פערשוואונדענע יאָהרען שוועבען אַרום דיר... אין די אויגען קוקט דיר א שטיק וועלט־היסטאָריע — די עלטער, ווי זי זאָל ניט אויסזעהען, רופט ארויס א געפיהל פון רעספּעקט. מיר זיינען געשטאַנען אַלע שטיל און האָבען געשוויגען. דער גערויש פון לעבען איז געווען פון אונז ווייט...

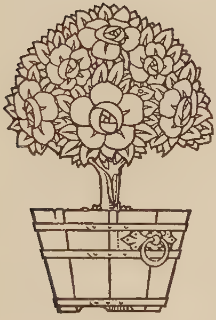

פיער זומער־נעכט.

(איין שנעל לויפענדער ראָמאַן).

די זונן איז פערגאַנגען,
עס קומט שוין די נאַכט,
מיט אַ נעבעל פערהאַנגען
ליגט די ערד ווי פערטראַכט.

.1

אַזוי ווי אַ טרוים אין אַ רוהיגען און זיסען שלאָף נאָך אין דער יוגענד, אַזוי ווי די שיין פון אַ פליהענדען שטערענדיל אין אַ שעהנע פריהלינגס נאַכט, אַזוי ווי דער קלאַנג פון אַ הארמאָנישען אַקקאָרד, וועלכער קלינגט אונערוואַרטעט אין דער טיעפער שטילקייט, אַזוי אונערוואַרטעט זיינען געקומען די זיסע מינוטען, אַזוי שנעל זיינען פערשוואונדען די גליקליכע שטונדען אַזוי גיך זיינען פערביי די הייליגע געפיהלע, וועלכע זי האָט ערוועקט אין זיין האַרצען אין די שעהנע געטליכע זומער־נעכט... נור עראינערונגען, זיסע און טרויעריגע עראינערונגען זיינען ביי איהם געבליבען. זיי זיינען ריהרענד און טייער...

ער האָט גאָר קיין אונגעוויינליכעס ניט ערוואַרטעט ווען ער האָט זיך געזעצט אויפ׳ן שיף וועלכער האָט איהם געדאַרפט פיהרען פון סאוטהע פעררי קיין פאָרט האַמילטאָן... ער האָט נור געוואָלט ערקוויקען זיך מיט פרישע לופט, ער האָט געוואָלט אַ פאָאַר שטונדען זיין ווייטער פון ביזנעס און וואָס נעהנטער צו דער נאַטור, ער האָט געוואָלט אַנשטאָט הויכע און דונקעלע הייזער, אַנשטאָט שמאָלע און שמוציגע גאַסען, זעהען פאַר זיך דעם אונבעגרענעצטען אָקעאַן,

אונזער ראָמאַן. ער האָט דאָך אויך בעגעגענט אויף די שטראַסען גאַנצע רעגימענטען מיט רוסיש־אידישע ניט דערבאַקענע אינטעליגענטען, וועלכע האָבען געקוויטשעט הויך און געלאַכט נאַרריש... ער האָט דאָ אויך געפונען אַ קאַפע־שאַנטאַן מיט בלאַסע און פערוועלקטע פּעען מיט בעזויפענע לויפערס, מיט ווילדען געזאַנג... ער האָט זיך בע־געגענט מיט דעם, וואָס האָט געטריבען פון שלאָס, וואָס האָט איהם גע־שטערט צו בלייבען אליין מיט זיך, צו פערגעסען די שמוציגע ביזנעס וועלט און אָבגעבען זיך אין גאַנצען צו זיין פאַנטאַזיע, ער איז אוועק־געגאַנגען ווייט מיט'ן ברעג, האָט געפונען אַן אַלטען פערוואָרפענעם דאָק און האָט זיך געזעצט אויף אַ פייכטע פערשימעלטע ברעט נאָ־הענט ביים וואַסער, די זונן האָט זיך שוין לאַנג בעהאַלטען אונטער די בערג פון אַ ווייטען אינזעל... איבער זיין קאָפּ האָבען געשיינט גרויסע העלע שטערען, לעבען זיינע פיס האָבען געברוישט די וועללען פון מעער... שטיל און רעגעלמעסיג האָבען די וועללען זיך געגליטשט איבער דעם וואַסער־שפּיגעל, האָבען שטיפענדיג געשמיסען די אונטער־געפוילטע סלופּעס פון דאָק און זיינען געלאָפען צוריק. אַנטקעגען איז געהאַנגען אַזוי ווי אין דער לופטען אַ שווערע מאַסע — דאָס איז געווען דער אַדרעס ברעג, און רעכטס האָבען געוואונקען און געקאַטשעט זיך פערשיעדענע פייערלעך... זיי האָבען געוויזען דעם וועג צום אָקעאַן, וועלכער איז געווען גראַדע ווי דער הימעל איבער איהם דונקעל און טיעף... דונקעל, אונבעגרענעצט, גרויס ווי די עוויגקייט, ווי די גע־היימניסע פון דער נאַטור!... ווי קליין איז דער גרויסער מענש ווען ער הויבט זיך אויף אויף די פליגלען פון זיין פאַנטאַזיע ביז'ן הימעל און שוועבט איבער די וויסטע פעלדער פון דעם פורכטבאַרען ים הגדול והנורא? ווען ער וויל אומפאַסען און בעגרייפען דאָס וואָס עס האָט ניט קיין אָנפאַנג און קיין ענדע?...

פערשיעדענע געדאַנקען זיינען געלאָפען פון איינע נאָך די אַנדע־רע און זיינען פערשוואונדען געוואָרען צוזאַמען מיט די וועלען וואָס שטויסען זיך אָב פון ברעג... ער האָט געפיהלט אַז ער דענקט, און געדענקט אַז ער פיהלט און איהם איז געווען אַזוי גוט און אַזוי שווער, אַזוי אַנגענעהם און אַזוי וועה... זיינע געדאַנקען זיינען געווען ריין און ווייט פון לעבענסשמוץ און זיינע אויגען זיינען געווען פול מיט טרע־רען... אין דער מינוט האָט ער דערהערט טריט הינטער זיך, ער קעהרט

הערען דעם שטורעם פון זיינע גיגאַנטישע וועללען... ער איז געווען ענטציקט, ווען ער האָט דערזעהן פון ווייטען אַ הויכען אינזעל בעדעקט מיט בוימער וועלכע זיינען געגאַנגען אַלץ העכער און העכער ווי טרעפּ צו די בלויע וואָלקענס... ער איז געווען אויסער זיך פון פערגניגען און פריידע ווען אַ קלאָרער פרישער ווינטעלע האָט אָנגעהויבען צו גלעטען זיינע באַקען און שפּיעלען זיך מיט זיינע האָאר... ווען ער האָט דערזעהן, ווי פון איין זייט ווערט פערבאָרגען די זונן אין אַ רויטען ים פון גליהענדע שטראַהלען און ווי פון דער אַנדער זייט פערוויקעלט זיך דער הויכער ברעג אין אַדונקעלען צודעק פון וואָלקענס און נעבעל... אַ צודעק פון שוואַרצען סאַמעט נור מיט גילדערנע רויטע קאַנטען פון זונען שטראַהלען... ער האָט געזוכט מיט זיינע אויגען יענע ווייטענים, וואו דער וואַסער צוגיסט זיך אין דער ברייט און אין דער לייננג און דער נעבעל האָט זיך אַלץ נידעריגער און נידעריגער אַרונטערגעלאָזען. פון דער ווייט האָבען זיך בעוויזען רויטע בלויע פייערלעך און דער ווינד האָט זיך אַ ריס געטאָן און האָט געבראַכט אַ גאַנצען שטראָם מיט אָקעאַן לופט... דער בעקאַנטער גערוך האָט איהם דערמאָנט זיין רייזע נאָך אַמעריקאַ, די לאַנג איבערגעלעבטע טעג און לאַנג פערגעסענע טרוימען... לאַנג איז ער געשטאַנען פערטיעפט אין זיינע געדאַנקען און ווען ער האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ האָט ער זי דערזעהן לעבען זיך און זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט צום ערשטען מאָל... צוויי טריט פון איהם איז געשטאַנען אַ הויכע פרוי אין אַ שוואַרצע, איינפאַכע אָבער עלעגאַנט גענייטע קלייד, זי איז געווען נאָך גאַנץ יונג, אָבער איהרע קורץ אונטערגעשאָרענע האָאר זיינען געווען גרוי און ווייס ווי זילבער, איהרע גרויסע בלויע אויגען האָבען געשיינט ווי צוויי ליכטיגע שטערען און אויף איהרע דינע און בלאַסע ליפּען האָט געשפּיעלט אַ שמייכעל, וועלכער האָט געקענט פערניכטען יעדען נאַר און גליקליך מאַכען יעדען פּאָעט און דענקער. אומזיסט האָט ער געזוכט נאָך אַ מאָל צו פאַנגען דעם שאַרפען בליק פון איהרע דורכדרינגענדע אויגען, אומזיסט האָט ער געוואָלט נאָך אַמאָל דערזעהן איהר שעהנעם און אינטעליגענטען געזיכט, זי האָט זיך אָבגעקעהרט אָן אַ זייט, האָט זיך טיעף פערטראַכט און פערגעסען אז אַ חוץ איהר זיינען דאָ נאָך לעבעדיגע מענשען אויפ׳ן שיף...

פּאָרט האַמילטאָן האָט גאַנץ גענוג בעפרידיגט דעם העלד פון

שטייגען פון מיין שיף... דאַנקע! האָט זי געזאָגט העפליך און האָט אויסגעגלייכט איהרע גלידער... ווי שפּעט איז יעצט?

מיט ציטערענדע הענד האָט ער ארויסגענומען זיין אוהר און האָט זיך איינגעבויגען זעהן וואָס ציינט דער ציפער בלאַט, אין דעם אייגענעם מאָמענט האָט זי זיך אויף צוגעבויגען און איהרע פייכטע האָאָר האָבען זיך אָנגעריהרט אָן זיין באַק... אזוי ווי אין אַן עלעקטרי־שער שטראָם איז דורכגעלאָפען דורך אַלע זיינע גלידער און זיין הערץ האָט אָנגעהויבען קלאַפּען צוזאַמען מיט'ן זייגער...

איין סעקונדע זיינען זיי געשטאַנען איינער געגען דעם אַנדערען, דאַן האָט זיא אַ מאַך געטאָן, מיט'ן האַנד, האָט אַ געשריי געטאָן: לעבט וואָהל און איז פערשוואונדען געוואָרען.

.2

מיט אונגעדולד האָט ער געוואַרט ווען וועט זיך שוין ענדיגען דער טאָג און די געווינשטע נאַכט וועט קומען. די פאָריגע נאַכט איז פערביי ווי אַ וואונדערליכער טרוים די גלענצענדע שטערן, די רוישענדע וועל־לען, די שוואַרצע בערג, דער דונקעל גרויער נעבעל און די קליין ווייסע שיפעלע, וועלכע טראָגט זיך ווי אַ ווייסער שוואַם איבער דעם אָבגרונד פון אָקעאַן, די צויבערין פון פאָרט האַמילטאָן דאָס אַלעס וואַר זאָ אונגע־וויינליך, זאָ ווייט פון דער נידעריגער ווירקליכקייט דאָס עס האָט איהם מיט געוואַלד געריסען פון זיינע געשפּטען און געיאָגט אין אַ אַנדערע פאַנטאַסטישע וועלט, וועלכע איז פול מיט איללויזיאָנען און פּאָעטישע טרוימען...

דער טאָג האָט זיך געצויגען אונגעהויער לאַנג... עס איז גע־ווען איינער פון די טעג, וועלכע זיינען גוט בעקאַנט אַלע ניו יאָרקער איינוואָהנער... די הימלען זיינען ניט דונקעל — נור גרוי און אַ קליין דינער רעגענדעל גיסט אָהן אַ מאָס, אָהן אַ שיער, גליך ווי פון אויבען וואָלטען זיין געעפענט אַלע שלויזען און אַלע קוועלען. שווערע בלייענע וואָלקענס הייגען נידריג איבער'ן קאָפּ און מעלאַנכאָלישע גע־דאַנקען לויפען איינע נאָך די אַנדערע... פאַר נאַכט האָט זיך פּלוצלונג אויפגעהויבען אַ שטאַרקער ווינד, וועלכער האָט געשאָקעלט אַלע בלע־

זיך און זעהט — זי געהט אהער... די אייגענע וואונדערבארע פרוי, וועלכע האָט איהם פריהער דורכגעשטאָכען מיט איהר דורכדרינגענ־דען בליק... שטיל און ניט געהיילט געהט זי צו צום אלטען טרעפּ וואָס היינגט לעבען דאק, ציהט אָן אויף זיך א רעגען מאַנטעל, בינדט אָפּ א קליין שיפעלע, וועלכע וויעגט זיך איבער די וועללען, לאָזט זיך אראָב געשווינד און שטויסט אָב מיט'ן האנד פון זיך די גאַנצע ערד פון דעם ערד־קוגעל... ער הערט ווי זי פלעסקעט מיט די וועסלעס איבער'ן וואַסער, ער זעהט ווי איהר ווייס שיפעלע שטרייכט שנעל פערביי, ער זעהט ווי איהר דונקעלער אָברים הויבט זיך אויפ'ן רוקען פון די וועללען און לאָזט זיך אראָב נאָך נידריגער און דאן ווערט אלץ פערשוואונדען... אומזיסט הערט ער זיך צו — דער גערויש פון מעער האָט אלץ פערהילכט, אומזיסט קוקט ער זיך צו דער שוואַרצער אָב־גרונד האָט אלעס פערשלונגען. ווער איז די פרוי? וואָהין שווימט זי אליין אין א פינסטערע נאַכט? וואָס צווינגט זי צו שפּיעלען מיט'ן אייגענעם לעבען? די וואַסער רוישען, די שטערען ווינקען און בליש־טשען די שווערע וואָלקענס צושטרעיען זיך און דער סערפּ פון דער זילבערנער לבנה הויבט זיך אויף הויך און קוקט, וואָס עס טוט זיך אויף דער פינסטערער וועלט... ווייסע שטראַהלען בויערען דורך דעם קאַלטען וואַסער־שפּיגעל און שוואַרצע שאָטענס רוקען זיך נעהענטער און נעהנטער צום ברעג...

דער מאַנד האָט זיך שוין לאַנג אויפגעהויבען הויך און האָט מאַ־יעסטעטיש געשוואומען איבער דער הימעל סטעפּפּע, דער ווינד איז געוואָרען שטאַרקער, די וועללען האָבען אנגעפאַנגען זיך בייזערען און „זי" איז נאָך ניט געקומען צוריק. „ער" האָט געציטערט פון קעלט און נערוועז פיבער, האָט געזוכט איבער די וואַסערן, האָט זיך צוגעהערט — אין קול, אין עונה... דאַן האָט ער זיך געפרעגט: וואָס געהט עס איהם אָן ווער די פרוי איז? לעבט זי אָדער איז זי דערטרונקען גע־וואָרען? אָבער א וואונדערליכע קראַפט האָט איהם צוגעשמידט צו זיין ארט און האָט איהם ניט געלאָזט פאָרט געהן... זיין גאַנצע גע־דולד האָט ער פערלאָרען און האָט זיך דערוואַרט ביז ער האָט דערזעהן איהר ווייסע שיפעלע. זי איז געשוואומען שטיל און רוהיג.

— אוי! אוי! האָט זי א געשריי געטאָן פריילוך און לעבהאַפט, איהר זייט נאָך דאָ? דאַן גיט מיר אייער האנד און העלפט מיר ארויס־

בען גערוישט ווי ווילדע טהירען, ווי טויזענדער קאַנאָנען און דונערן. דער פערוואָרפענער דאך האָט געציטערט און געבויגען זיך אויף אַלע זייטען און די בעקאַנטע ווייסע שיפעלע איז געשפרונגען און געלאָפען מיט די וועללען אַהין און אַהער... דאָך האָט „ער" ניט אומזיסט געוואַרט אין דער אייגענער מינוט וואָס נעכטען איז „זי" ווידער גע־קומען שטיל און אָהן איילענים, זי האָט העפליך זיך אַ נייג געטאָן צו איהם" און האָט זיך אַראָפּ געלאָזט צום אַלטען טרעפּ... אַ שווי־דער איז אַריבער איבער אַלע זיינע גליעדער... איז זי אַ וואַהנזיניגע? אַ פערצווייפעלטע, וועלכע זוכט איהר טויט אין דעם קאַלטען אָב־גרונד? ער האָט נאָך אין זיין קאָפּ קיין ענטפער אויף די פראַגע ניט געפונען און זי איז שוין געזעסען אין שיפעלע און האָט זיך געוויעגט צו־זאַמען מיט'ן וואַסער אין דער הויך און אין דער נידער... ער איז גע־שטאַנען ווי צוגעשמידט און האָט ניט געקענט אָפּרייסען זיינע אויגען פון איהר!

— מיין הערר! האָט זי אַנגעשריי געטאָן... ווילט איהר מיט מיר מיטפאָהרען? וואָלט איהר יעצט פירכטען אַ שפּאַציר צו מאַכען? עס איז זעהר אנגענעהם צו שווימען, קעמפּפען מיט די וועללען, קוקען דעם טויט גלייך אין די אויגען און הערען אין דער נעהע די בייזע און שרעקליכע שטימען דער נאַטור... קומט, היער איז דאָ פּלאַץ גענוג...

— אָבער....

— קיין „אָבער"... היער האָבען זי פּלאַטץ...

קוים זיינען דיעזע ווערטער ארויס פון איהר מויל — איז ער שוין געזעסען לעבען איהר...

— זאָ! האָט זי געזאָגט מיט אַ שמייכעל, אָבער איך נעהם אייך מיט דער בעדינגונג, איהר זאָלט זיצען רוהיג און שווייגען... איהר האָט קיין רעכט מיך צו פרעגען אָדער פון עטוואָס צו שפּרעכען... מיר וועלען ביידע שווייגען... מיר וועלען זיך צוזאַמענגיסען מיט'ן מעער אין די הימלען ווי קליינע אַטאָמען... מיר וועלען שווייגען און דענקען.... אין אַזאַ צייט שפּרעכען פון קליינהייטען איז צו דום... שפּרעכען פון דאָס, וואָס נאָך אונזער מיינונג איז וויכטיג — איז צו פרעך... שטימט צו; אָדער שטייגט ארויס פון מיין שיפעל...

כענט שילדען פון די קראָמען, האָט געקלאַפּט מיט די לאָדענס, געיאָ־מערט אין די דאַמבווייטערס...

ער האָט געריסען די וואָלקענס אויף שטיקלעך און האָט זיי געטריבען פאָרט, ווי אַ שכור'ער פּאָליסמען יאָגט איבער די גאַסען דערשראָקענע קינדער. ווי שנעל עס האָט זיך געביטען דאָס בילד! נעכטען, ווען ער איז געפאָהרען אויפ'ן שיף קיין פאָרט האַמיל־טאָן, איז געווען צוגאָסען איבער דער גאַנצער וועלט אַ שטילע רו־הינגקייט... די נאַטור איז געווען נאַאיוו און מילד — היינט איז די נאַטור געווען פורכטבאַר און שרעקליך... די ליכטיגע פּאַנאַראַמע האָט זיך בעדעקט מיט אַ טרויער מאַנטעל... די אינזלען האָבען זיך גע־וויזען ווי גרויסע שוואַרצע פלעקען, די וועלען האָבען גערוישט מיט אַ שטורם און האָבען געוואָרפען אין דער הויך אַ ווייסען פייכטען שטויב... נור ער איז געשטאַנען אויפ'ן פּאַלובע און האָט געקוקט אין דער ווייט — אַלע פּאַסאַזשירען האָבען זיך בעהאַלטען אין די קאַיוטען און האָבען שטיל געשפּראָכען, אָדער גערדרעמעלט... דער ווינד האָט איהם בייז געשמיסען איבער'ן געזיכט און האָט געוואָרפען זיין רעגען מאַנטעל אין אַלע זייטען און ער איז געשטאַנען און האָט געוואַרט: ווען וועט זיך שוין בעווייזען פאָרט האַמילטאָן... זיין קאָפּ איז געווען בעשעפטיגט נור ניט איין געדאַנק: וועט זי היינט קומען? וועט ער זי זעהען! וועט ער זי געפינען? ווער איז זי? דענקט זי אויך פון איהם, אָדער זי האָט איהם שוין פערגעסען?

פוסט און וויסט זיינען געווען די גאַסען פון פאָרט האַמילטאָן, זעלטען וואו ער האָט בעגעגענט אַ לעבעדיגען מענשען... גאַנצע זומ־פען מיט בלאָטע האָבען זיך געצויגען אין דער לייגג און אין דער ברייט. דער ווינט האָט דאָ שפּאַצירט פריי, האָט געריסען בלעטער פון די בוימער, האָט געסקריפּעט און געפייפט. דער העלד פון אונזער ראָמאַן איז ווידער געגאַנגען אויפ'ן פערוואָרפענעם אַלטען דאַך און האָט זיך געזעצט ביים ברעג. די שטערען זיינען געווען אונצופריעדען מיט'ן וועטער און האָבען זיך בעהאַלטען הינטער די וואָלקענס. נור אייניגע פון זיי האָבען זיך בעוויזען. זיי זיינען אָבער געווען בלאַס און קאַלט... די לבנה האָט זיך בעשיצט מיט אַ בלייענעם פּאַנציר און האָט ניט גע־שיינט... זי האָט ארום זיך געמאַכט דעם הימעל עטוואָס ווייסער... דער אָקעאַן איז געווען בעדעקט מיט ווייסען שוים און די וועלען האָ־

דאָס איז די ערשטע שטופּע דער ליעבע... ווען איך געפעל אייך אויך — קומט מאָרגען ווידער...

זי האָט ארויסגעריסען איהר האנד, און אַפּגעלאָפען עטליכע טריט און האָט אַ געשריי געטאָן: אדיע! מיין אונבעקאנטער בעקאנטער! אויף וויעדערזעהן! — און איז פערשוואונדען געוואָרען... און ער איז געבליבען שטיין ערשטוינט, פערוואונדערט, ניעדערגעשלאָגען, גע־ריהרט...

.3

די אונגעוועהנליכע אויפפיהרונג פון די שעהנע אונבעקאנטע, די געהיימניספאָלע נעכט, דער פראַכט פון דער נאטור, האָבען געשיל־דערט דעם העלד פון אונזער ראָמאן פאנטאסטישע בילדער פון די אראַ־בישע „טויזענד אונד איין נאכט”... ער האָט אליין ניט געוואוסט אויב דאָס קומט אלעס פאָר אין דער ווירקליכקייט אָדער דאָס איז נור אַ וואונדערבארער טרוים...

די דריטע נאכט איז ווידער פארביי ווי די פאָריגע נעכט. זיי זיינען געשוואומען צוזאַמען אויף דעם קליין שיפעלע אייניגע שטונדען און קיינער פון זיי האָט איין וואָרט ניט אויסגעשפראָכען. זיי האָבען געבליקט איינער אויפ'ן אַנדערן, בעטראַכט די הימלען, די וואסער, און האָבען געשוויגען... אָבער ער האָט געפיהלט, דאָס זיין הארץ רעדט צו איהם מיט אַ זיסע אויסעראָרדענטליכע שפּראַכע, ווען זיי האָ־בען זיך אומגעקעהרט פון זייער רייזע אויפ'ן אָקעאן, האָבען זיי זיך ניט צושיידט ווי שטענדיג — זיי זיינען געגאַנגען איבער'ן נאסען זאמד. עס איז געוועזן שטיל, אלעס אין דער נאטור האָט געשלאָפען און גערוהט... די וועללען האָבען געמורמעלט שטיל, דער ים האָט גע־דרעמעלט... די הויכע און פראַכטפאָלע ווילעס און פּאַלאַצען זיינען געווען פערזונקען אין דעם גרינס פון די שלאָפענדע בוימער. זי האָט איהם גענומען אונטערן אָרעם און האָט פריילעך געשפּראָכען. געשפּאסט, געמאַכט שאַרפע וויצען, ציטירט די ענגלישע און דייטשע קלאַסיקער, און ער איז געגאַנגען נאָך איהר ווי אַ בעצויבערטער און האָט זיך אליין געפרעגט: ווער איז די פרוי? אַ גוטע פעע אָדער אַ שלעכטע מכשפה?....

איין מאָל האָט זי זיך געווענדעט צו איהם און האָט לאַבענדיג גע־

— איך בלייב און וועל טאָן אַלעס וואָס איהר וועט מיר בע־פעהלען ! . . .

צוויי שטונדען האָבען זיך געצויגען גראדע ווי די עוויגקייט, דעם איינדרוק, וואָס דיעזע נאכט האָט אויף איהם געמאכט, וועט ער קיין מאָל פערגעסען . . . . ווי שטארק זיין הערץ האָט זיך געקלאפט, ווי שנעל זיין בלוט איז ארומגעלאָפען ! . . . יעדע מינוט האָט ער געטראכט, אָט דער טויט קומט שוין.דער ווינד האָט געשליידערט דאָס שיפעלע ווי א פעדער, די וואסער האָבען מיט צאָרן געקלאפט און גערוישט . . . דאָ האָט זיך איהם געוויזען, אז די וועללען הויבען איהם ביז די וואָל־קענס און באלד האָט ער געמיינט, אז ער פליהט אין א שרעקליכען אָב־גרונד . . . דער אָטהעם איז פערכאפט, דער קאָפּ איז צודולט און זי זיצט רוהיג ווי א סטאטוע, שנייט מיט די וועסלעס די כוואַליעס און שווימט ווייטער און ווייטער . . . נור איהרע אויגען גלענצען מיט א אונגעוועהנליכען פייער . . . פיעל מאָל האָט ער געוואָלט שרייען, רו־פען צו הילפע, ארויסרייסען פון איהרע הענד מיט געוואלד די וועס־לעס, צודריקען די וואהנזיניגע פרוי מיט זיינע קניע — אָבער ער איז געזעסען ווי א פאראליזירטער . . . זיין שטימע האָט איהם ניט גע־וואָלט פאָלגען, זיינע הענד זיינען געווען אָהן קראפט . . . ער איז געווען בעצויבערט . . . זיין קראפט, זיין פערשטאנד האָבען זיך אומגעקעהרט צו איהם נור דאמאָלס, ווען זיי זיינען ווידער געשטאנען אויפ׳ן דאק און דאָס שיפעל איז געווען צוגעבונדען צום טרעפּ. זי האָט איהם געגעבען איהר האנד, האָט זיך פרייליך און הויך צולאכט און האָט א געשריי געטאָן. גוטע נאכט, קאָללעגא . . . ער אָבער האָט איהר האנד געהאל־טען שטארקער, האָט איהר געקוקט גלייך אין געזיכט און געפאָדערט זי זאָל ערקלעהרען, ווער איז זי ? . . .

ווער איך בין ? ! וואָס געהט עס אייך אָן ? איך פרעג ניט ווער איהר זייט . . . אייער נאָמען, אייער פאס, אייער מאטריקול קען מיר גאָר נישט ערקלערען . . . אייער געזיכט זאָגט מיר דאָס איהר זייט א מענש מיט ענערגיע און מאכט, אייערע אויגען דערציילען מיר דאָס איהר זייט א מאן, וועלכער קען דענקען און פיהלען. אייער בענעהמען צייגט דאָס איהר פיהרט זיך ווי איין אנשטענדיגער מענש — דאָס איז אַלעס וואָס איך ברויך צו וויסען . . . איך דארף קיינע אטעסטאטען און קיינע רעקאָמענדאציאָנס בריפע . . . איהר געפעלט מיר . . . און געפעלען

וואָס פאַר וויכטיגע רעזולטאַטען עס קען פון אַזאַ קליינינקייט אַרויס־קומען, אונזער „העלד" איז געקומען צו דער סאוטה פעררי מיט איין מינוט שפּעטער... די פעררי איז ערשט אַוועק און ער האָט געמוזט וואַרטען אַ האַלבע שטונדע... די 30 מינוטען האָבען זיך געצויגען ווי דרייסיג יאָהר, ער איז אומגעלאָפען, געקוקט אַלע ווייַלע אויפ'ן זייגער, צוגעהערט זיך... ער האָט געוואָלט וויינען, שרייען, זוכען מיטלען — אומזיסט! מען קען גאָר נישט טאָן געגען אַזעלכע אומ־שטענדען, וועלכע הענגען ניט אָב פון אונז.

ווען ער איז געקומען מיט אַ האַלבע שטונדע שפּעטער אויפ'ן בעשטימטען פּלאַץ, האָט ער „זי" שוין ניט געטראָפען. ווי אַ פייל פון בויגען איז ער געלאָפען צום דאַק... דאָס ווייסע שיפעלע האָט זיך רוהיג געוויגט, די לבנה האָט בעגאָסען דעם גאַנצען ים מיט עלעק־טרישע ליכט, ווייט האָבען זיך געהערט פריילּיכע שטימען — זי אָבער איז ניט געווען, ביז שפּעט אין דער נאַכט איז ער געזעסען און האָט געוואַרט — זי איז ניט געקומען. ער האָט געמיינט אַז ער וועט זי געפינען, אַז זיין האַרץ וועט טרעפען וואו איהר „נעסט" איז און ער איז אַוועק איבער די גאַסען פון פּאָרט האַמילטאָן...

די איינוואָהנער פון דעם שטעדטעל האָבען שוין געשלאָפען לאַנג, אַלע לאָדען זיינען געווען צו; זעלטען וואו עס האָט געבליש־צעט אַ פייערעל, און אונזער העלד האָט זיך גע'גנב'עט פון איין הויז צום אַנדערן ווי אַ פערברעכער; האָט זיך צוגעהערט. יעדער שאָרך, יעדער קלאַפּ האָט איהם געשראָקען און געגעבען האָפנונגען... אין אַ זייטיגע פינסטערע געסיל האָט ער דערהערט אַ פרויענצימערס געזאַנג. ער איז צוגעלאָפען געשווינד און האָט זיך צוגעהערט — ניין! עס איז ניט איהר שטימע... צום צווייטען מאָל האָט ער דערהערט אַן אַקאָרד אויף אַ פּיאַנאָ, ער האָט אָבער ניט געקענט גע־פינען פון וואַנען שאַללען דיעזע טרויעריגע טענער... גיך איז ווי־דער שטיל געוואָרען... וואָהין געהט מען? ביי וועמען קען מען פרעגען? ווער זי איז? וואָס איז איהר נאָמען? וואו וואָהנט זי? האָט זי מיט איהם ערנסט געשפּראָכען, אָדער געלאַכט פון איהם?...

ער האָט זיך אומגעקעהרט צוריק אויף דעם פערוואָרפענעם דאַק, האָט זיך געזעצט נאָהענט ביים וואַסער און טיעף פערטראַכט... די ליב־טיגע שטערענדלעך זיינען איינע נאָך די אַנדערע פערשוואונדען גע־

פרעגט: מיינט איהר אויך ווי שעקספירס העלד, ראָמעאָ, דאָס די ליעבע איז אַ קאַלטער פייער, אַ ליכטיגער רויך, אַ קראַנקע געזונדהייט, אַ .heavy lightnes, serious vanities?

— ניין! איך מיין אז זי איז אַ ברענענדער פייער, אַ געזונטע קראַנקהייט....

זי האָט איהם אָבער ניט געלאָזט ענדיגען, האָט זיך אָבגעשטעלט און האָט געזאָגט ערנסט: מיין הערר! עס איז שוין שפּעט, מיר מו־זען זיך שיידען... איך גלויב דאָס מיר וועלען נאָך האָבען צייט צו שפּרעכען דערפון... איינס מוז איך אייך ערקלעהרען: איך גלויב, אז אויב מיר וועלען ליעב קריגען איינער דעם אַנדערען, וועט אונזער ליעבע זיין ערנסטער און נאַטירליכער ווי די ליעבע וועלכע וואַקסט אוים אויף די ברוקירטע גאַסען פון שטאָט... יאַ! נאַטירליכער און ערנסטער, ווייל די נאַטור, צו וועלכע מיר זיינען יעצט אַזוי נאָהענט ערלויבט ניט זיין פאַלש, „דאָרט” איז יעדער מענש געשמידט אין קייטען, דאָ לערנט איהם די נאַטור ווי צו זיין פריי און אונאבהענ־גיג. דאָרט האָט יעדער פון אונז טויזענדער הינדערניסע, וועלכע לאָזען ניט אונזערע געפיהלע זיך ענטוויקלען, וועלכע צווינגען אונז מאַסקירען זיך און נאַררען איינער דעם צווייטען, און דאָ, אם ווייניגס־טענס אויב מיר וועלען וועלען—וועלען מיר זיך בעגעהן אָהן ליעגען און אָהן פאַלשקייט אדיע! מאָרגען גראדע אכט אוהר וואַרט איך אויף אייך דאָ... מיר וועלען לאָזען אונזער שיפעלע אליין און מיר וועלען דיעזען אבענד פערברייננגען אין מיין געהיימען נעסט. איך בין זיכער, אונזער פריינדשאַפט וועט ווערען שטאַרקער און אינטימער... לעבט וואָהל!...

.4

וואונדערבאַר שעהן איז געווען די פיערטע נאַכט פון זיין פאַנ־טאַסטישען ראָמאַן. די וועללען האָבען געפּלעסקעט מיט אַ פרייד, די שטערען האָבען צו איהם געווינקען מיט ליעבע, די בוימער האָבען איהם שטיל געוויספּערט און געווינשט גליק אָבער דאָס אלעס האָט איהם ניט געפרייט: איהם איז ניט בעשידען געווען צו זיין גליקליך. דאַכט זיך אַ קליינינקייט — פערשפּעטיגען זיך אויף איין מינוט! אָבער זעהט

אַ ווייב פֿאַר'משכונ'ט און פֿאַרקויפֿט.

לייזער הירק איז געקומען פֿון יענער זייט בריסק פֿון דעם גרויסען כרך זאמאלינע גלייך קיין ניו יאָרק. ער איז אַ יונגער מאַן, האָט צוויי אייזערנע הענד, צוויי רויטע באַקען, צוויי אויערען, וועלכע ליעבען דעם קלאַנג פֿון אַ מטבע, און צוויי אויגען וועלכע האָבען פֿיינט צו שלאָפֿען און צו קוקען אויף נאַרישקייטען... אין זאמאלינע איז לייזער הירק געווען אַ בלעכער; אין ניו יאָרק איז ער געוואָרען אַ פּלאָמבער. אין דער היים האָט ער זיך אויך ניט געפֿוילט צו אַרבייטען 18 שעה אַ מעת לעת, און דאָ איז ער בערייט אויפֿצושטיין נאָך אַ שעה פֿאַר טאָג און האָרעווען און קריעה רייסען... אין דער היים האָט ער אַלע טאָג געגעסען אַ וואַרעמען קרופּניק מיט אַ מאַרךְ־ב־יין געקאָכט; אין אַמעריקאַ עסט ער נור פּאָמפּיניקעל מיט געקוילעטע הערינג. ער ציטערט אויף יעדע קאָפּיקע, עסט שבת ניט קיין פֿלייש, שלאָפֿט אויף דער ערד אין אַ פֿינסטערען ענגען צימער, קויפֿט פֿיר זיך נור סעקאָנדהענדיגע מלבושים און שעהמט זיך ניט צו טראָגען אויסגעקרימטע שטיוועל. איהר וואונדערט זיך ווי אַזוי קען אַ מענש פֿיהרען אַזאַ לעבען און נאָך זיין געזונד? ערשטענס איז מיסטער הירק אַ איד, און צווייטענס אין זאַמאַלינע ווערען בעשאַפֿען גאָר אונגעוויינליכע אידען, וועלכע האָבען קראַפֿט צום אַרבייטען ווי לאָקאָמאָטיוון, און בעדירפֿניסע האָבען זיי אַזוי פֿיעל פּונקט ווי משה רבינו'ס בהמה'לעך...

וואָס־זשע מיינט איהר, מיסטער לייזער הירק פֿערדיענט וויי־ניג? אָ! ניין! ער פֿערדיענט אַ „גוזמאַ" געלד, יעדער וואָך ניט וויי־ניגער פֿון אַכט דאָלאַר, דאָס הייסט 16 רובעל, דאָס הייסט כמעט 107 גולדען, דאָס הייסט 3200 גראָשען! פֿערשטעהט איהר מיך, מיס־טער הירק האָט איבערגעלאָזט אין זאמאלינע אַ יונגע, אַ שעהנע

וואָרען פון בלויען הימעל. דער ווינד איז געוואָרען שטארקער און קעל־טער, פון מזרח זייט האָבען זיך בעוויזען ווייסע לאַנגע שטריכע... די פיערטע נאַכט פון זיין אומוואנדערן געהט צו ענדע און זי איז ניטאָ און וועט ניט קומען מעהר! זי איז פערשוואונדען געוואָרען אזוי ווי א טרוים אין א רוהיגען און זיסען שלאָף נאָך אין דער יוגענד, אזוי ווי דער שיין פון א פליהענדען שטערענדעל אין א שעהנע פריהלינגס־נאַכט, אזוי ווי דער קלאַנג פון א הארמאָנישען אקקאָרד, וועלכער קלינגט אונערוואַרטעט אין דער טיעפער שטיללע...

נור עראינערונגען, זיסע און טרויעריגע עראינערונגען זיינען ביי איהם געבליבען, זיי זיינען ריהרענד און טהייער...

זעהר ביליג א שיפס־קארטע און זי האָט געוואָלט איינשפּאָרען און
ברייגגען חירק'ען עטליכע דאָלאר... זי האָט פערשטאנען, אז ווען
מען קומט צום מאן און מען ברייגגט נאָך א ביסעל ממתקים איז מען
זעהר אן אָנגענומענער גאסט.. אָ! עס איז אָבער ניט באשערט גע־
ווען... די שיפס־קארטע איז געווען א פאלשע און דער דייטש איז
פערשוואונדען געוואָרען מיט איהרע געלד, אקוראט ווי קרח מיט
זיינע אוצרות וואָס זיינען אריין אין דער ערד... אהין! אהער!
א געוואלד! א געפילדער! — עס העלפט ווי א טויטען באנקעס...
אָבער וואָס מיינט איהר, די שעהנע חנה וועט בלייבען אין האמבורג?
זי וועט געהן צו פוס צוריק קיין זאמאלינע? זי וועט געהן בעטלען
ביי די אידישע קאָמיטעטשיקעס? ניט דערהארען זאָלען זיי! וואָס
הייסט, זאָגט זי, דער גוי האָט צוגענומען מיין געלד, זיינען זיי קראנק
מיך אוועקפיהרען קיין אמעריקא?... זי נעהמט איהר בעטגעוואנט,
איהרע צוויי שעהנע טעכטער, איהר האלב באנקע מיט אינגבער וואַ־
רעניע, איהר אלטען קאסטען מיט אלטע מחזורים, קינות, סידורים,
תחנות, און צאינה וראינה'ס און קלייבט זיך אריבער
אויפ'ן שיף צוזאמען מיט איהרע בעקאנטע....

איך דארף אייך דערציילען, אז צווישען איהרע נייע בעקאנטע
איז אויך געווען א גוי, להבדיל... א יונגער שייגעץ פון • יאָהר
צוויי און צוואנציג, א שעהנער, א ווייסער מיט בלויע אויגען. חנה האָט
אפילו גאנץ ווייניג געקענט רעדען פויליש (דער גוי להבדיל איז גע־
ווען א פּאָליאק) דאָך האָט זי געקענט זאָגען: דזענקויע פאניע דאָב־
ראָדזשעיו! בארדזאָ דאָבזשע" און „שקליאנקא הערבאטע"... נו, און
פאר איהם איז דאָס אויך געווען גענוג... א גוי, א כפרה זאָל ער
איינענעהמען, דארף דען פיעל האָבען? מיט איין וואָרט, דער גוי
האָט איהר געשלעפּט די פעק, געקראָגען טהעע־וואסער, געקויפט הע־
רינג... און פאר וואָס זאָל טאקי א גוי ניט דיענען דעם אידען?
קראנק איז ער, וואָס?

אָבער אז אויפ'ן פאראכאָד האָט זיך אויפגעהויבען א געשריי, א
געפילדער, א ליארם, אז דער קאפּיטאן אליין האָט אָנגעהויבען
שרייען אויף דער שעהנער חנה און טאָפּען מיט די פיס, אז די מאַט־
ראָזען האָבען אָנגעהויבען שליידערען און ווארפען איהרע זאכען:
(אוי, ווארפען זאָל זיי א קדחת, רב"שע), אז חנה האָט אָנגעהויבען

ווייבעלע ווי אַ מאַלינע זי איז געווען בעקאַנט אין דער גאַנצער וועלט פון זאַמאַלינע ביז בריסק און פון קאַטעלנע ביז מאַלטש אונטער'ן נאָמען: די שעהנע חנה. און זי איז טאַקע געווען שעהן ווי עס גיט זיך איין אַ מאָל ביי אידען: הויך, ווי אַ טענענבוים פון בארג לבנון, ווייס ווי דער טוי וואָס ליגט אויפ'ן הר חברון... צוויי אויגען, ווי צוויי שוואַרצע ברענערדע קוילען... און זי האָט געשיינקט ר' לייזער חיריק צוויי מיידלעך, וועלכע האָבען געהאַט פונקט אַזעלכע קעפּעלעך, ווי ביי די צוויי כרובים, וואָס האָבען אומגעשוועבט איבער דער טהיר פון גן עדן... יאָ! די שעהנע חנה איז געווען ליעב, די קינדער זיינען געווען טהייער, אָבער דאָך האָט לייזער חיריק ניט גיך בעשלאָסען צו שיקען געלד אויף הוצאות אויף שיפּס־קאַרטען... ווי אַזוי נעהמט מען דאָס ארויס מיט אַ מאָל אַזאַ „פּולע" געלד און מען מאַכט אַ לאָך אין דער קעשענע, וואו עס ליגען די דאָלאַרלעך וואָס קומען אָן אַזוי שעוור און וואָס קאָסטען אַזוי טייער? אפשר וועט גאָט העלפען ווי עס איז מיט אַ נס?... אך! קיין נס האָט זיך ניט געטראָפען און אַ איד קען ניט און טאָר ניט אייביג זיין אַ פּרוש: לייזער חיריק האָט געשיקט זיין שעהנער חנה 50 דאָלאַר, האָט איהר געהייסען פערקויפען די ציעג, די הויכע בענש־לייכטער און די „שטאָט" אין אלטען בית המדרש און קומען וואָס גיכער קיין ניו יאָרק, זיין טרייסט איז געווען, דאָס חנה וועט שיינען צווישען ציונ'ס טעכטער פון העסטער ביז לודלאָוו, ווי די ליכטיגע לבנה צווישען די שטערען... זאָל איך אייך דערצעהלען ווי אַזוי די שעהנע חנה איז ארויסגעפאָהרען פון זאַמאַלינע, ווי אַזוי אַלע ווייבער האָבען געוויינט און דער רב האָט זי געבענשט, ווי אַזוי די זשאַנדאַרמעס האָבען זי געשטורכעט אין די וואַגאָנעס?... איהר זייט דאָך אַליין אַ ניט־היגער און איהר ווייסט דאָס אַליין גאַנץ גוט... איך וועל אייך נור דערציילען וואָס פאַר אַ שרעקליכער אומגליק מיט אונזער שעהנער חנה האָט זיך געטראָפען. ווען זי איז שוין געווען אין האַמבורג, ווען זי האָט שוין געהערט ווי פון ווייטען פייפען די גרויסע שיפען און האָט געזעהן ווי איהרע בעקאַנטע קלייבען זיך שוין אין אַמעריקאַ... חנה איז טאַקע שעהן ווי די ליכטיגע זונן און קיין נאַרר, חלילה, איז זי אויך ניט, דאָך איז זי אַ פּראָסטע אידענע און ווייס ניט פון קיין חכמות... עפּעס אַן אנשטענדיגער דייטש האָט איהר פאָרגעלעגט קויפען פאַר

שפּרינגען איבער'ן וואסער... די ערד! די ערד דאַרף זיין ניט ווייט. באַלד וועט זיך ענדיגען דער לאַנגער און שווערער וועג, באַלד וועט זיין אַן ענדע פון איהרע צרות און יסורים... דער ווייסער גוי בלייבט ניט אין ניו יאָרק. ער פאָהרט קיין פּענסילווענגיע, זיין ברודער האָט דאָרטען אַ פאַרם און ער וועט אויך זיין אַ פאַרמער... ער זאָגט ער וועט זיך אויסבויען אַ קליינע און אַ שעהנע הייזעלע ניט ווייט וועט זיין אַ קליין. וועלדעלע... בוימער... אַ טייך... אַך! וואו איז דאָס, וואָס עס ווילט זיך וויינען אין מיטען דרינען?!

לאַנג האָט געוואַרט מיסטער לייזער הירשקען — ענדליך האָט ער זיך דערוואַרט: ער האָט ערהאַלטען אַ טעלעגראַם, אַז זיין פרוי און זיינע קינדער זיינען דאָ אין ניו יאָרק, אין קאַסטעל גאַרדען... די שעהנע חנה איז דאָ! ער לויפט! ווי ער איז געוועזען ביי דער אַרבייט אויסגעשמירט, פערדריבערט, שמוציג — אַזוי איז ער אַוועקגעלאָפען. ערשטענס, וואָס דאַרף זיך אַ איד פּוצען און וואַשען, צווייטענס, חנה קען איהם אַזוי אויך, דריטענס, עס איז ניטאָ קיין צייט... מען דאַרף זי אַרויסנעהמען פון קעסעל גאַרדען און אַרבייטען... אַ טאָג דאַרף ניט פערפאַלען ווערען...

אָט איז ער שוין ביי דער טהיר, ער ווייזט די טעלעגראַם, מען לאָזט איהם אַריין... ער געהט... אהא! חנה, וואָס מאַכסט דו? און דאָס זיינען אונזערע טויבען? קום... לאָמיר פאָהרען.. איהר האַרץ האָט אָנגעהויבען שמערצען... וואָס? אָט דאָס איז איהר מאַן? אָט אַזוי קאַלט האָבען זיי זיך בעגעגענט?... — לייזער, זאָגט זי טרויעריג, איך קען ניט פאָהרען... איך בין פערמשכנט... דו מוזט פריהער דעם הערר בעצאָהלען 22 דאָלאַר!... און דער „הערר" שטעהט פון דער ווייטען, זיינע הענד ציטערן, די אויגען פול מיט טרערען...

— וואָס! האָט אַ געשריי געטאָן הירשקע גלייך ווי אַ דונער וואָלט איהם דערשלאָגען... נאָך 22 דאָלאַר! עס איז ווייניג 50 דאָללאַר... אַזאַ ריס פון האַרצען... נאָך צוויי און צוואַנציג דאָלאַר! דו ביזט משוגע געוואָרען! עס איז אַ שפּיעלכעל?...

— שריי ניט! וואָס זאָל מען טאָן... עס איז אַ אונגליק... עס טרעפט זיך... בעצאָהל! דו האָסט דאָך מיר אַליין געשריבען, אַז דו האָסט דריי הונדערט דאָלאַר אין די בענק.

ווינען און איהרע קינדער האָבען זיך צושראָקען ווי דערשראָקענע שעפעלעך, ווען אַלע אידען האָבען זי אַרומגערינגעלט און האָבען גע־האַלפען דער שעהנער חנה קרעכטשען און אָכטשען — אין דער זעלבער צייט איז צוגעגאַנגען דער גוי, אַ כפּרה זאָל ער אייננעהמען פאַר אַ אידענס מינסטען נאָגעל, און האָט געזאָגט: איך, איך האָב אויך ניט פיעל געלד, אָבער איך בין בערייט צו בעצאָהלען פאַר איהר... נור מיט דער בעדינגונג, מען זאָל זיי אין ניו יאָרק ניט אַראָפּלאָזען פון שיף, ביז איהר מאַן וועט ניט אָבגעבען די 22 דאָ־לאַר וואָס איך גיב... חנה וועט זיין ביי אונז אין משכון...

לאַנגזאַם איז געגאַנגען די אַלטע שיף איבער די אונבעגרענעצטע פעלדער פון דעם גרויסען אָקעאַן. לאַנגזאַם האָבען זיך געצויגען די טעג און די נעכט... אַלע פּאַסאַזשירען זיינען געוואָרען צווישען זיך גוטע בעקאַנטע און דער ווייסער גוי מיט זיין פערמשכנ'טע חנה זיינען געוואָרען גוטע פריינד... מיינט ניט חלילה, אַז דער גוי האָט זיך ערלויבט עטוואָס אונאַנשטענדיגעס זאָגען, אָדער אַ פרעכען בליק וואַרפען— ער איז געווען שטיל ווי אַ טויב און שעמעדיג ווי אַ יונגע מיידעלע... ער האָט געהיט זיין „משכון" ווי די אויגען אין קאָפּ און איהר געווען אַ טרייער דינער... די קינדער איהרע זיינען איהם ניט אַראָב פון זיננען... ער האָט זיי געזונגען, געשפּיעלט זיך מיט זיי... אפשר זייט איהר חושד אונזער חנה, אַז זי האָט זיך פערליעבט אין אַ גוי — ימח שמו וזכרו?... האָט איהר אַ גרויסען טעות... ערשטענס האָט זי גאָר ניט געוואוסט, וואָס ליעבע הייסט און מיט וואָס מען עסט דאָס, זי האָט חתונה געהאַט, ווייל אַ אידישע טאָכטער דאַרף חתונה האָבען, און ווייל פאַר קיין אַלטע מיידלעך איז ניטאָ קיין מאָנאַסטירען, ווי ביי די גוים. צווייטענס, איז זי געווען אַ עהרליכע, אַ כשרה אידענע... און דער גוי איז ניט נאָר טריף דער־פאַר וואָס ער איז אַ גוי, ער איז דאָך פאָרט אַ מאַנסביל...

די שיף געהט, די טעג געהען, און אַמעריקאַ רוקט זיך נעהענטער און נעהנטער... אַז מען זאָגט חנה'ען אַז זי איז צו אַ גרויסע מחותנת'טע מיט'ן גוי, ווערט זי רויט. אַז מען זאָגט דעם גוי, אַז באַלד וועט חנה זיין צוזאַמען מיט איהר מאַן, ווערט ער בלאַס... און די שיף פאָהרט, די וואַסער רוישען... ווייט האָבען זיך בע־וויזען עטליכע פויגלען, וועלכע רינגלען זיך אין דער לופטען און

ווי אַזוי איך האָב אָנגעכאַפּט דעם גליק פאַר'ן עק.

(א ספּור המעשה פון א רוסישען אידען.)

ערשטער קאַפּיטעל.

איך בין שוין יעצט ניט קיין גרינהאָרן. איך ווייס שוין יעצט דעם גאַנצען אַמעריקאַנישען עטיקעט אויסווייניג פיעל בעסער, ווי איך האָב געקענט „אשרי", ווען איך בין נאָך געוועזען א פּראָסטער בשר־ודם. איך דאַרף אייך פריהער גוט אָנקלאַפּען... און נאָך דעם אריין געהן צו אייך מיט מיין ספּור־המעשה.

טוק! טוק! טוק!

— ווער איז דאָרט?

— דאָס בין איך — חיים יענקיל ברב זרח געציל ראָם, א פרייער אַמעריקאַנישער בירגער פון יאַגידיווקי, וואָס געפינט זיך טיעף אין טשערניגאָווער גובערניע.

— קום אריין!

— דאַנק אייך, סער, דאַרף אייך זאָגען דעם אמת, אז איך בין ניט לאַנג געוואָרען אַזא „לייט..." גאָר ניט לאַנג בין איך געוועזען א פּראָסטער אידעלע, ווי זאָגט מען: א פּראָסטער שלש סעודות, און האָב ניט געוואוסט, וואָס הייסט שמייכלען צו א שטיקעלע בולקע; ווערען געשוואָלען פון הונגער; האָבען א וואָוינונג אונטער א קופּע מיט שטיינער, זיין א באָרדער און ארבייטען „פון יענע זייט טייך". איך האָב ניט געוואוסט וואָס פאַר א טעם עס האָבען די פיש פון דער בויערי און די גמילות חסדים פון דער אַכטער סטריט. וואָס ווייס אין רוסלאַנד א ישובניק? איך האָב געגעסען חלה מיט בולקע און

— בעצאָהל, דריי הונדערט דאָלאַר! דו וועסט קומען אזוי! ניש קשה! איך זאָג דיר! איך וועל געהן וואַרפען געלט אין בלאָטע!..."

היריק לויפט מיט א כעס פון קאסטעל גאַרדען, חנה וויינט, דער ווייסער גוי וויים ניט וואָס ער זאָל טאָן... דער ווייל נעהמט מען זיי אַלע און מען פיהרט אויף עלים איילענד...

חנה זאָגט דער ווייסער גוי, און זיין קול ציטערט. „חנה אויב דו וויינסט, וואָס ער וויל דיך ניט נעהמען געה!... איך האַלט דיך ניט!... איך וועל דאָ אין ניו יאָרק פערדיענען אויף א בילעט קיין פילאַדעלפיא... און דו וועסט מיר בעצאָהלען שפּעטער... ווען עס איז...

ניין! ניין! ענטפערט חנה... איך וויין, ווייל מיר איז שווער... און זיי ווערען ביידע אנשוויגען, קוקען זיך איינע די אנדערע אין די אויגען; דאָס הארץ צאַפּעלט זיך, די אויגען גלענצען...

— קאָכאַנאַ מאָיאַ, שעפּצעט דער גוי מיט א ציטערענדע שטימע! קום מיט מיר! דו וועסט זיין מיין קרולאָווא, מיין הערשערין! דיינע קינדער וועלען זיין אונזערע ענגעלם בעשיצער!...

און זי פיהלט ווי די גאַנצע וועלט קערט זיך, אין די אויגען ווערט פינסטער, די פיס האקען זיך אונטער און זי פאַלט... זי פאַלט איהם אין זיינע אָרעמס און וויינט, און גלעט איהם, און זאָגט איך ליעב דיך!...

מאָרגען גאַנץ פריה איז געקומען מיסטער לייזער היריק מיט 22 דאָלאַר. ער איז געוועזן בייז, אונצופריעדען, אָבער וואָס קען מען העלפען? מען מוז דאָך אויסקויפען די שעהנע חנה פון גוי'עשע הענד. אָבער איהם איז ניט באַשערט געוועזן צו פערלירען די געלד... די שעהנע חנה מיט די קינדער זיינען ניט געוועזן מעהר דאָ: זיי זיינען אוועקגעפאָהרען קיין פענסילווייניע...

א שוועסטער יענטע, דוקא א מיאוס'ע און א גרינע, אז אפילו דער יצר־הרע אליין נעהמט איין א מיתה משונה ווי ער דערזעהט זי נור. אָט די יענטע איז ארויסגעפאָהרען פון יאגידיוזקי שפּאציערען אביסעל און האָט אראָבגעקעהרט אויף א ווייליצקע קיין אמעריקא. און אמע־ריקא האָט זי געוואָלט דערפאר, זי האָט געהערט, אז אין דער מדינה אין א נקבה זעהר א גרויסע מציאה און עס מעג אהין קומען א גרינע אָדער א געשטופּעלטע, אָדער א קאָלטענעוואטע, וועט מען זי באלד אויסכאפּען און די מאנזבילען וועלען זיך פאר איהר רייסען אקוראט ווי די הינט פאר א ביין מסתמא האָט אונזער יפת־תואר זיך אביסעל פערשפּעטיגט און קיינער האָט זי ניט געוואָלט כאפּען, כאָטש גיט זיי א כאָלעריע! דערפאר אָבער האָט אונזער יענטע זיך צוגעשלאָגען צו א געשעפט: זי האָט זיך אויסגעלערענט צו נעהען הויזען־קנעפּלעך און פערדיענט זעקס דאָלאר א וואָך. זעקס דאָלאר דאָס איז דאָך צוועלף קערבלעך, אכציג גילדען, 2400 גראָשען! א נקבה, א מיידעל פער־דיענט אַן אוצר מיט געלד! ווי מיר האָבען נור ערהאלטען דעם ערש־טען בריעף פון יענטען האָט מיך אָנגעהויבען צוציהען נאָך אמעריקא, אקוראט ווי יעדען מלך אויף פּסח אהיים.

וואָס זיצט איהר דאָרט אין אייער חזיר־לאנד? האָט אונז גע־פרעגט יענטע. און איך האָב באלד געפרעגט מיין ווייבעל: פרומע שרה'קע, זאָג מיר, דו ווייסט ניט, וואָס זיצען מיר אין חזיר־לאנד?

נאָך דעם האָט אונז יענטע געשריבען, אז פון אזא גראָבען יונג ווי סענדער דער דריטער קען ליידען נור א אידעלע פאַרך. האָב איך טאקע באלד געפרעגט מיין ווייב און געזאָגט: פרומע שרה'קע! וואָס זיינען מיר פאר פארכעס וואָס מיר דארפען ליידען פון סענדער דעם דריטען?

נאָמיר ווערען ברוגז אויף אזא שלעכטע מדינה און נאָמיר פאָהרען קיין אמעריקא, וואָס געפינט זיך אין דער לאנד ניו יאָרק.

מיין ווייב פאָלגט מיך שטענדיג, און ווי באלד איך האָב איהר געהייסען ברוגז ווערען, איז זי טאקע ברוגז געוואָרען און מיר האָבען זיך ביידע אָנגעבלאָזען ווי די אינדיקעס.

קיין צייטונג האָב איך נאָך דאמאָלס ניט געלייענט. און ביי אונז אין יאגידיוזקע האָט מען גאָר ניט געוואוסט אז מען טרייבט די אידען פון מאָסקווע און פּעטערבורג און אז די אידען איז זעהר

האָב זיך אונטער געשפּיעלט מיט מיין פרומע־שרה׳קע! היינט, אז איך ווייס שוין ווי אַזוי די קאַץ קומט איבער דעם וואַסער, קען איך איהר שוין אויך דעם עק פערבינדען... אָ! אָ! זייט פאַרזיכטיג מיט דעם גרינעם, וואָס איז שוין געוואָרען געל ווי א וואַקס. נור וואָס פערלויף איך אַזוי ווייט? איך מוז אייך דערצעהלען אַלעס פון „א״ ביז דעם קרומען „נון״ און אפשר טאַקע ביז דעם לאַנגען „צדיק״. דעם ניעדער־טרעכטיגען „תו״ וויל איך אייך ניט דערמאָנען, איהר זאָלט זיך אויף מיר ניט בעלעדיגען.

הערט א געשיכטע:

איך בין געבוירען געוואָרען אין יאַגידיווקי. מיין טאַטע — זרח געציל — איז געוועזען דער פיינסטער פאָטשטאַר פון אַלע פּאָטשטאַ־רעס און דער גרעסטער מבין אויף פערד. און מיין ווייב איז אויך פון יאַגידיווקי, זי איז משה קרעפּילס דעם וויינשענקערס טאָכטער. נדן האָב איך גענומען דריי הונדערט רובעל כסף מיט א בהמה, און א חוץ דעם האָט מען מיר געקויפט א זייגער מיט א גילדערנע קייטעל פון געבלאָזענע גאָלד. איך האָב זיך באַלד געמאַכט א געשעפטעל, און מיין פלוניתטע האָט אַלע יאָהר געהאַט א קינד. עסען און טרינקען האָבען מיר געהאַט גענוג. אויף אַלע יום טוב פלעג איך זיך מאַכען א נייע בעקעשע און דער ווייב א נייע קלייד. שבת האָב איך געגעסען קוגעל און האָב געגרעבסט ווי דער פיינסטער בעל הבית און בין געוועזען גאַנץ צופריעדען, וואָס קיין נייע אידען לאָזט מען ניט אין די דער־פער. וואָס איז מיר אָפּגעגאַנגען? קדחת, שונאי ישראל? א ווייבעל האָב איך געהאַט א שוואַרץ־חן׳עווריגע, קינדער האָב איך געהאַט גענוג, א שקאַפע גאָר אפיינע, א בהמה א דייטשקע! אָט ווי איהר זעהט מיך א אידען, צוויי מאָל אין וואָך האָבען מיר געגעסען קרעפּלעך מיט ווירטוטען, און וואָס פאַר א קרעפּלעך? אז איהר וועט אויספאָה־רען גאַנץ אַמעריקאַ פון הודו ביז כוש וועט איהר ניט געפונען א נאָ־מען אפילו פון א יאַגידיווקער קרעפּיל.

אַך! אַלעס איז געגאַנגען אין יאַגידיווקי גוט און פיין ביז מען האָט זיך דערוואוסט, אז עס איז דאָ אין ניו יאָרק אַזאַ לאַנד, וואָס זי רופט זיך אָן אַמעריקאַ. אָט דאָ הויבען זיך אָן אַלע צרות, שלעק און די עשרה מכות פון דעם באַרג סיני! הערט ווי אַזוי עס פערלויפט זיך א מעשה: מיין שוואַרץ־חן׳עווריגע פרומע־שרה׳קע דאַרף האָבען

וועג אריין. פריהער פון אַלעס האָב איך געדאַרפט ענטפערן אויף צוויי קשיות: זאָל איך נעהמען א גובערנאַטאָרשען פּאַס? זאָל איך זיך מודה זיין, אז איך האָב געלד, אָדער איך זאָל זיך מאַכען פאַר א קבצן? איך, מיין פרומע שרה'לע און אפילו דער קליינער זלמן'קע האָבען מיר פיעל געקלערט און געטראַכט און עס איז ביי אונז געבליבען: ערשטענס, מיר מוזען זיך אריבער'גנב'ענען איבער'ן גרענעץ, וואָרום עס קען זיין, אז די נאַטשאַלסטוואָ וועט זיך איינשפּאַרען און וועט זאָגען איין מאָל פאַר אַלע מאָל: חיים יענקיל מוז בלייבען ביי אונז; צווייטענס, דאָס געלד מוז מען בעהאַלטען און מאַכען א שוויגּ, וואָרום אז ניט, וועט רב הערש'ס קאָמיטעט געבען מיר א פייג ניט קיין הילף. אזוי איז ביי אונז געבליבען. מיר האָבען צו־נויף געבונדען די קישענס מיט די איבערבעטען, אָנגעטאָן אויף זיך און אויף די קינדער אַלטע טראַנטעס, און א חוץ האָב איך נאָך גענומען ביי אונזער רב'יל א בריעף אליין צו דעם באַראָן ר' הערש און צו די אנדערע קאָמיטעטען און מיר זיינען שוין געווען גרייט צו פאָהרען.

אַקוראַט ראש חודש אלול נאָך מיטאָג זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון יאַגידיוזקי. אונזער שכן איוואַן ציבולעווסקאָ האָט אונז אָבגעפיהרט צום וואָקזאַל. אויפ'ן וואָגען זיינען געלעגען אונזערע קישענס מיט די אנדערע בעבעכעס. פון אויבען איז געזעסען מיין שרה־פרומע און אַלע מיינע קינדער. איוואַן און איך, להבדיל, זיינען געווען לעבען וואָגען צו־פוס. ביז צוויי וויאָרסט פון יאַגידיוזקי האָבען אונז בעגלייט אונזערע פריינד און גוטע פריינד. אַלע זיינען מיר געגאַנגען שטיל, די קעפּ אראָבגעלאָזען... דאָס הארץ האָט מיר אזוי וועה געטאָן, איך האָב געמיינט, אז אָט אָט וועט זיך עס צורייסען אויף שטיקלעך... און שרה'קע האָט געוויינט... אַלע ווייבער האָבען געוויינט.

אין דעם טאָג האָבען מיר אַלע געוויינט גענוג. נאָך אין דער פריה זיינען מיר געגאַנגען אויפ'ן פעלד געזעגענען זיך מיט די קברים פון אונזערע עלטערען. דאָ אין יאַגידיווקי בלייבען ליגען די ביינער פון מיין אַלטען פאָטער, פון מיין מוטער... און איך וועל ליגען אין א פרעמדע לאַנד, ווייט ווייט פון דאַנען!.. און אז מיין שרה'קע האָט א קוק געטאָן אויף דעם קליינעם קבר'ל פון אונזער קינד, וואָס איז ניט לאַנג געשטאָרבען, האָט זי אזוי שטאַרק געקלאָגט, אז איך האָב געמיינט, איך וועל ניט אויסהאַלטען.

שלעכט צו וואָהנען אין רוסלאַנד. דאָך האָט מיין האַרץ געפיהלט, אַז מיר איז באַשערט צו זיין אין אַמעריקאַ. און איך האָב אַלע טאָג געלערענט מיט מיין עלטער איינגעלע זלמן׳קע אַזאַ שטיקעלע גמרא:

— זלמנקע, מיין חכם, וואָס איז רוסלאַנד?

— אַ חזיר־לאַנד!

— וואָהין ווילסט דו זונינקע?

— קיין „אַמעליקע״.

— זאָג זשע, חכם מיינער, און אַז מען וועט בעטען מיר זאָלען בלייבען?

— זאָלען זיי אַפּילו צוזעצט ווערען, בעטענדיג מוזען מיר פאָה־רען קיין „אַמעליקע״.

— פרומע שרה׳קע, קינדער, שרייט אַלע: קיין אַמעריקאַ!

— אַמעריקאַ! אַמעריקאַ!

... נו! האָבען מיר אַזוי לאַנג געשריען „קיין אַמעריקאַ״ ביז וואַנען מיר האָבען זיך טאַקע דערלעבט פערשוואַרצט צו ווערען און ליגען אין דער ערד זיעבען איילען טיעף.

מיר ווילט זיך אַזוי דערצעהלען אייך די גאַנצע מעשה מיט איין מאָל אַז איך מוז זיך אליין אַ שלעפּ טאָן ביי דער פּאָלע און זאָגען: חיים יענקיל, האַלט איין דעם לאָשאַק! אַז ניט וועסט דו ניט קענען אַלעס דערצעהלען כסדר.

שאַ! קינדער! נו מיר וועלען טאַקע געהן כסדר.

ווי באַלד איך האָב שוין געזעהן בעשיינפּערליך, אַז איך קען ניט לעבען מיט דעם רוסישען קייזער אין שלום און אַז רוסלאַנד איז טאַקע גאָר פאַר מיר קיין מדינה ניט, האָב איך זיך אָנגעהויבען צו קלייבען אין וועג אריין: האָב פערקויפט מיין שקאַפע און געמאַכט זיך אַ נייעם טלית־זאַק. נאָכדעם האָב איך געמאַכט אַן אָקציאָן און האָב פערקויפט מיין גאַנצע „נעביל״ און בכל לכל... משרוף נעל ועד פעטרישקע... נור די קישענס מיט די פערענעס האָב איך ניט פער־קויפט, ווייל מען האָט מיר געזאָגט, אַז אין אַמעריקאַ איז ניטאָ קיין פוך מיט קיין פעדערען, וואָרום דאָרט איז ניטאָ קיין אַנדערע עופות, אַ חוץ חזירים מיט פּאָליטיקער... איך האָב זיך צונויף געשלאָגען אַ פּאָאָר הונדערט קערבלעך און האָב זיך אָנגעהויבען צו קלייבען אין

אין וואַגאָן, האָט זי מיך שוין געפרעגט: צו דאָ איז טיעף דער ים און צו ווע‍לען מיר, חלילה, ניט דערטרונקען ווערען?

שטעלט זיך פאָר, איוואַן ציבולענקאָ, וועלכער האָט מיך געבראַכט אויף זיין פוהר, איז געשטאַנען די גאַנצע צייט לעבען די וואַגאָנעס, און אַז מען האָט געגעבען דעם צווייטען קלאַנג מיט'ן גלעקעל, איז ער צוגעגאַנגען צום פענסטער, האָט אַראָבגענומען די היטעל און האָט געזאָגט: „לאָז דיר גאָט העלפען! האָב אַ גליקליכען וועג!" — וואָס זאָגט איהר אויף איהם? ער ווייס ניט, אַז איך, ווי מיין פרומע שרה'קע זיינען ברוגז אויף גאַנץ רוסלאַנד! אַך, ווי נאַרריש איז דעם מענשענס הארץ!... אַז אונזער מאַשינע האָט געגעבען אַ שטאַר־קען בלאָז און האָט זיך אַ שאָקעל געטאָן, אַז אַלע אונזערע וואַגאָנעס האָבען זיך אָנגעהויבען צו קייקלען, האָב איך זיך פלוצלונג דערמאָנט, אַז איוואַן איז דער לעצטער פון מיינע יאַגידיוו‍קער בעקאַנטע, אַז מיט איוואַנקען זיינען מיר געוועזען שכנים און שטענדיג געלעבט בשלום. איך האָב זיך ארויסגערוקט פון פענסטער און האָב אַ געשריי געטאָן: זיי געזונד, איוואַן! געריס דיין יאַוודאָכען און אַלעמען... אַלע־מען!... לאָז דיר אויך גאָט העלפען, דו זאָלסט ניט זיין קיין קבצן"...

אַך! איך בעט אייך, דערצעהלט ניט דעם רב הכולל, אַז איך האָב געבעטען דעם אידישען גאָט ער זאָל העלפען איוואַנען דעם חזיר... איך בין נאָך דאַמאָלס געוועזען אַ גרינהאָרן און אַ חוץ דעם, אין יענער מינוט, האָט זיך מיר ארויסגעוויזען, אַז איך האָב גאָר ניט, פאַר וואָס צו זיין ברוגז אויף איוואַנען...

אָבער זיינען מיר געפאָהרען! די מאַשינע האָט זיך געבלאָזען און געפייפט, די וואַגאָנעס האָבען געקלאַפּט און פערבאַלוטשעט מיר דעם קאָפּ! דער געהט אַראָב, דער געהט ארויף, מען לויפט, מען שרייט.. און איך פאָהר! עטליכע מאָל האָט מען מיר געהייסען ארויסקריכען פון וואַגאָן און ארויסשלעפּען אַלע פּעקלעך. אָט דאָ האָב איך גע־שוויצט! שרה'קע, זאָל לעבען, איז מעוברת, און איך האָב געדאַרפט אַליין שלעפּען די קישענס, די טאָרבעס, די זעק, די בינדלעך, די קאָרזינעס, די קינדער, די פּעלישקעס מיט הכל בכל. מיר האָבען גע־פיהרט מיט זיך געניג שמאַטעס, וואָרום מיר האָבען געוואָלט קומען קיין אַמעריקאָ ווי מענשען און ניט ווי שלעפּערס, חלילה.

וואָס זאָל איך לייקענען, מיר האָבען פון דער ערשטער מינוט אָן

— דו בלייבסט דאָ מיין קינד! האָט זי געיאָמערט, מיר וואַרפען דיך אוועק אליין!... מיר וועלען שוין קיין מאָל ניט קומען אהער!

אי! אויף מיין וואָרט, אז אפילו יעצט אז איך דערמאָן זיך ווילט זיך מיר אויך וויינען.

צוויי וויאָרסט פון יאגידיווקי האָט זיך דער וואָגען אָבגעשטעלט. שרה פרומע איז אַראָב געקראָכען פון וואָגען און מיר האָבען זיך אָנ־געהויבען צו געזעגענען מיט אונזערע פריינד און גוטע פריינד. איין גאָט וויים, וויפיעל טרערען איז דאָ פערגאָסען געוואָרען! אפילו אי־וואַן האָט אויך געוויינט... דאָ בין איך ארויף אויף א הויכען בער־גל, האָב זיך אומגעקעהרט און אַ לעצטען מאָל אַ קוק געטאָן אויף יא־גידיווקי... דאָ בין איך געבוירען געוואָרען, דאָ האָב איך פערבראַכט מיינע יונגע יאָהרען!... דעם לעצטען מאָל האָב איך א קוק געטאָן אויף די ווינט־מיהלען, וואָס שטעהען אויפ'ן פעלד לעבען שטעטעל, אויף דעם קליינעם טייכעל מיט די שטיינערדיגע ברעגען, אויף די אַלטע בוימער... דעם לעצטען מאָל!.. אָ! קען דען זיין, אז דאָס אַלעס וועל איך שוין קיין מאָל ניט, קיין מאָל ניט זעהן?!

— עס איז שוין צייט צו פאָהרען, האָט געזאָגט איוואַן, און האָט זיך א קראַץ געטאָן אין דער פּאַטיליצע.

— יאָ! עס איז צייט... מען דארף פאָהרען! זייט געזונד! זייט געזונד אַלע מיינע טייערע און גוטע פריינד! אדיע יאגידיוו־קי!...

צווייטער קאַפּיטעל.

איך דארף אייך ניט דערצעהלען, וויפיעל שוויים עס האָט זיך פון מיר געגאָסען איידער איך האָב זיך אריינגערוקט מיט מיין גע־זינדעל און מיט אַלע מיינע בעבעכעס אין וואַגאָן אריין. מיר זיינען אייגענע מענשען און איך וועל אייך טאַקע זאָגען דעם אמת: איך האָב קיין מאָל ניט געזעהן קיין אייזען־באַהן און האָב ניט געוואוסט מיט וואָס פאַר א פּוס מען געהט צו דער קאַסע און וואָס פאַר א מין מאכל באַגאַזש מיט זשאַנדאַרמעס זיינען. און מיין שרה־פרומקע, לא־עליכם, איז געווען אזא מלמד, אז ווי באַלד מיר האָבען זיך נור אריינגעזעצט

שכור'ען גוי, האָב איך געציטערט; אַ פריץ — האָב איך געציטערט; אַ דיעסיאַטניק — האָב איך געציטערט. היינט שטעלט זיך פאָר, ווי אַזוי האָב איך געציטערט, אַז איך האָב געדאַרפט גנב'ענען דעם גרעניעץ ביים פאָנישען קייסער! נאָך אין וואַגאָן האָב איך געציטערט. און ווי באַלד איך פלעג אַנדרעמעלט ווערען, האָב איך געזעהן בחלום דעם רוסישען קייסער אויף אַ ווייסע שקאַפּע; סאָלדאַטען, ביקסען, טרומייטען מיט האַרמאַטען!.. מען שיסט, מען שרייט: „כאַפּ איהם! האַקט איהם! קלאַפּט איהם!" און ווי באַלד מיר זיינען אַרויס פון וואַגאָן, האָב איך אַזוי שטאַרק געציטערט אַז די אידלעך פון שטעטעל האָבען מיך געוואָלט פיהרען צו אַ מומחה אָפּטרייבען קדחת... מיין פלונית'טע האָט זיך אויך זעהר געשראָקען און האָט געהאַט גרויסע יסורים. נישקשה! האָב איך מיר געזאָגט. שרעק זיך אַביסעל, לייד צרות מיט שלעק, אַז מיר וועלען קומען קיין אַמעריקאַ, וואָס געפינט זיך אין ניו יאָרקער גובערניע, וועלען מיר אַליין לעבען ווי די שררות מיט די מאַגנאַטען און אַז דו, פרומע שרה'קע, וועסט נאָך וועלען, וועלען מיר זיך אויסשרייבען אַ רוסישען פאָניע, דאָס הייסט, אַ גוי'אישען קריסט, און מיר וועלען איהם הייסען קנאַקען געטרוקענטע קערלעך אָדער קייען געקאָכטע אַרבעס און ער וועט שטעהן לעבען אונז און וועט ציטערען. פאַר געלד קען מען אין אַמעריקאַ אַלעס קריגען. און ווער האָט דאָס ניט אין אַמעריקאַ קיין געלד!

הערט ווי אַזוי אַ יאַגידאָווקער אידעל שטעלט אויס אַ פייג, במחילה, די גרויסע בעאַמטע אַליין און ווי אַזוי ער גנב'עט אַרויס ביי איהם דעם גרענעץ אונטער'ן נאָז! מיך האָט דאָס געקאָסט ניט טייער; איך האָב בעצאָהלט צו זעקס רו"כ פון יעדער שטיק. און אַזוי ווי איך מיט מיין שרה'קע זיינען מיר „ניט צוויי" און קינדער האָבען מיר „ניט פינף" אין איינעם איז „ניט זיעבען", האָב איך טאַקע בעצאָהלט די אידעלעך וואָס האָבען אונז אַריבערגערוקט אויף יענע זייט צוויי און פיערציג רובל כסף, מען זאָגט אַז אַ גובערנאַטאָרשע פאָס וואָלט געקאָסט אַ סך וועלוועלער. וויים איך! געה, האָב וואָס צו טאָן מיט פאָני־חזיר! ניט דערלעבען זאָל ער, אַז איך חיים יענקיל ראָם זאָל וויסען אַ זאַקאָן, און פערשטעהן, וואָס איך האָב רעכט צו פאָדערען און צו טאָן. דאָ, לכל הפּכות, האָב איך געוואוסט איין זאַך: איך האָב בעצאָהלט צוויי און פיערציג קערבלעך מזומנים און

געהאַט צרות אויפ׳ן פּוד. ישראל׳יק וויל ארויס, און זרח וויל אַ טרונק, און זלמן׳קע וויל שלאָפען; חיים׳קע וויל אַהיים, און די בת־יחידה רבקה׳לע וויל עסען. אַ חתונה! אין דער היים האָבען מיר געגעסען אין דער צייט און געשלאָפען יעדער אויף זיין אָרט, און דאָ האָבען מיר זיך געוואַלגערט ווי די הינד, און מען האָט אונז געשטורכעט אין די זייטען וויפיעל מען האָט געוואָלט! נישקשה! האָב איך געזאָגט צו מיין פרומע שרה׳קע און צו מיינע קינדערלעך. איהר מעגט קריעה רייסען און פערשוואַרצט ווערען... ווי באַלד מיר וועלען נור קומען קיין אַמעריקאַ, וועלען מיר לעבען ווי די בני־מלך: מיר וועלען עסען פּאַמפּושקעס און טייגעכטסען מיט דעם פולען מויל און שטורכען וועט אונז קיינער ניט טאָרען; וואָרום אין אַמעריקאַ קען מען ניט קריגען קיין שטוסאַק און קיין פּאַטש אפילו פאַר אַ פינף און צוואַנציגער.

אַך! דער נאָכדעם, אַז מען האָט מיר אין קעסעל גאַרדען עטליכע מאָל געגעבען אין די צייהן און אַז די פעטע פּאָליסמען, קיין עין הרע זאָל זיי ניט שאַדען, האָבען מיך גאָר אומזיסט מכבד געוועזען מיט עטליכע פייערדיגע קלעפּ פון זייערע בולאַווקעס און די פיינע יונגאַטשעס האָבען מיר דורכגעבויערט מיט שטיינער עטליכע לעכער אין שטערן, — נאָכדעם האָב איך שוין געוואוסט, אַז אין אַמעריקאַ איז גאָר ניט אַזאַ יקרות אויף פּעטש!... דערמאָלט אָבער, ווען איך האָב געשוויצט אין וואַגאָן, בין איך נאָך ניט געווען געבילדעט און האָב דאָס נאָך ניט געוואוסט. נור הערט! הערט! איך וועל אייך דערצעהלען כסדר.

צוויי סטאַנציעס פאַר דער גרעניץ, זיינען מיר אַראָבגעקראָכען פון וואַגאָן. איהר ווייסט דאָך שוין, אַז איך בין געפאָהרען אָהן אַ גובערנאַטאָרסקען פּאַרספּאָרט און האָב געדאַרפט גנב׳ענען דעם גרענעץ. אויף מיין וואָרט, אַז איך האָב געוואָהנט אין רוסלאַנד, בין איך געוועזען געזונד ווי אַן אויוועז; איצטער בין איך אויסגעבילדעט געוואָרען און האָב אַ פּנים פון אַ שוואַרץ יאָהר; דאָרטען אָבער, אַז איך פלעג אַ כאַפּ טאָן די שקאַפּע ביים עק און געבען זי אַ דרעה, פלעגט זי נור אַ ווינק טאָן מיט די קאָפּיטעס און אַ גלאַנץ טאָן מיט די צייהן. פון דעסטוועגען, כאָטש איך בין געוועזען אַזוי געזונד, האָב איך אין רוסלאַנד שטענדיג געציטערט... האָב איך געזעהען אַ

אויף די הענד זלמן׳קען און חיים׳קען, און זרח מיט ישראל׳יקען האָ־בען זיך גענומען פאַר מיינע פּאָלעס: מיין שרה־פרומקע האָט גענומען אויף די הענד רבקה׳לען, און מיר האָבען אָנגעהויבען צו מאַרשירען.

עס האָט שוין אָנגעהויבען צו טאָגען, אז מיר האָבען דערזעהן פון דער ווייטען אַ קליינע טייכעל און איבער איהר איז געהאנגען אַ שוואַרצער טומאַן ווי אַ וואָלקען. ווייט ערגעץ האָט געבילט אַ הונד און עס האָט זיך געהערט, ווי עס קלאַפּען די רעדער פון אַ וואָגען. — „לויפט גיכער!" האָט פּלוצלונג אַ געשריי געטאָן אונזער מורה־דרך. און מיר האָבען אָנגעהויבען צו לויפען... די פיס, וועלכע זיינען געוועזען אזוי ווי איבערגעהאַקטע פון שרעק, האָבען געזונקען אין זאַמד. צוויי קינדער אויף די הענד, צוויי קינדער שלעפּען זיך נאָך פאַר די פּאָלעס... איך בין געלאָפען ווי אַ שכור׳ער, די פיס האָבען זיך געפּלאָנטערט... עטליכע מאָל בין איך געפאַלען אין אומפּעט, אויפ־געהויבען זיך, ווייטער געלאָפען, ווייטער געפאַלען... און מיין פרומע־שרה׳קע איז מעוברת און לויפט נאָך מיר נאָך, אויך מיט אַ קינד אויף די הענד... נעהענטער! נעהענטער!... אָט, איז שוין די טייכעל... מיר זיינען אריין אין אַ קאַנאַווע... „לייגט זיך גיכער!" האָט ווידער אַ געשריי געטאָן אונזער מורה דרך, און מיר האָבען זיך אַלע אַ וואָרף געטאָן אָן דער ערד, אָהן כחות, אָהן געזונד, אָהן לייב און לעבען! מיר האָבען נאָך ניט אוספּייעט דעם אָטהעם אָפּצוכאַפּען, האָט שוין אונזער מורה דרך ווייטער אַ געשריי געטאָן: „גיכער, נאָך מיר! נאָך פינף מינוט און מיר זיינען שוין אין פּרייסען!" — איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, די קינדער נאָך מיר און האידאַ! איך ווייס ניט, וואו האָבען זיך אין מיר גענומען די כוחות. איך בין געפלויגען יעצט ווי אַ פויגעל, געשפּרונגען ווי אַ צאַפּ... די קינדער האָבען זיך נאָך מיר נאָכגעשלעפּט... אָט איז שוין דער גרענעץ... אַ קליין טייכעל וואָס אַפּילו אַ הוהן קען עס אריבער אָהן טיעפע קאַלאָשען... איינס! צוויי דריי! הורראַ! מיר זיינען שוין אין פּרייסען! ערשט דאָ האָב איך זיך דערמאָנט אומצוקוקען זיך און אַ קוק טאָן, וואָס טוט מיין פרומע־שרה׳קע?... אוי! אַ צרה איז מיר מיר געשעהען מיט אַ שלאַק! שרה פרומקע ליגט נאָך אין קאַנאַווע און רבקה׳לע שטעהט לעבען איהר און וויינט... „גיכער! לויף אהער!" שריי איך צו איהר. „איך קען ניט!"... שרייט זי פון יענער זייט ניט מיט איהר

האָב געציטערט. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת: איך האָב נאָך גע־האַנדעלט אַ מציאה, איך האָב בעצאָהלט סך הכל צוויי און פיערציג רו"כ און געציטערט האָב איך אויף גאַנצע אַכציג קערבלעך.

אין אַ פינסטערע קאַלטע נאַכט האָט מען אונז אַלע אריינגעזעצט אין אַ בויד און מיר זיינען שטילערהייד ארוים געפאָהרען פון שטע־טעל. מיר זיינען אַלע געווען אַזוי איבערגעשראָקען, אַז מיר האָבען דעם אָטהעם ניט געקענט אָפּכאַפּען. און מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין אַ פינסטערען וואַלד, איז אויף מיר אָנגעפאַלען אַזאַ פחד, אַז איך האָב עטליכע מאָל געוואָלט אַ געשריי טאָן: „לאָזט מיר צוריק קיין יאַגידיוווקי!" מיר זיינען געפאָהרען וואַלד אוים און וואַלד איין עטליכע שעה. קיינער פון אונז האָט ניט גערעדט. דער וואַלד האָט געשלאָפען אין אַטיעפען שלאָף... זעלטען פלעגט אַ בלאָז טהאָן אַ קאַלטער ווינטעל. דאַמאָלס פלעגט דער שוואַרצער וואַלד אָנהויבען פון כעס בורטשען און טרעשצען מיט די צווייגען. און דער הימעל איז געווען בלוי, און שטערענדלעך האָבען געבלישצעט און אַזוי ווי געווינקט צו אונז... איך האָב דאָ דערקענט עטליכע שטערען. איך פלעג זיי זעהן אין יאַגידיוווקע ווען איך פלעג געהן צו סליחות... אין יאַגי־דיוווקע איז יעצט שטיל... מען שלאָפט רוהיג, יעדערער אונטער זיין וואַרעמע קאָלדרע!... אַך! איך זאָל ניט וויסען, אַז אַמעריקאַ איז אַן ארץ זבת חלב ודבש, וואָלט איך טאַקע בעסער געוואָלט פערבלײ־בען אין יאַגידיוווקע!

ארום דריי אַ זייגער פאַר טאָג האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט, און מען האָט אונז געהייסען ארויסקריכען פון דער „חאַלאַבודע". דאָ האָט זיך איינער פון די אחינו בני ישראל צו אונז געווענדעט און האָט אַזוי געזאָגט: פון דאַנען וועלען מיר געהן צו פוס. די בויד מיט אייער געפעק וועט פאָהרען מיט אַנאַנדער וועג. הערט זשע! איך וועל געהן פריהער און איהר נאָך מיר. אַז איך וועל געהן שטיל, זאָלט איהר אויך געהן שטיל, אַז איך וועל לויפען שטאַרק, זאָלט איהר אויך לוי־פען וואָס איהר האָט כח. אַז איך וועל אַ וואָרף טאָן זיך אָן דער ערד און אויסציהען זיך, זאָלט איהר אויך טאָן דאָס נעמליכע. נו! הויבט אויף אייערע פיסנאָגעס און געהט!

אוי! לאָז אונז נור פערעבענט ווערען אויף יענער וועלט, דאָס וואָס מיר זיינען איבערגעקומען אין דער נאַכט! איך האָב גענומען

דריטער קאַפּיטעל.

מזל טוב! מיר זיינען שוין ביי דעם ליעבען רב דייטש אין זיין פאָטערלאַנד. ווי אַזוי זאָגט מען: דאַנקען און לויבען יאָסקען דעם טויבען, פּטור געוואָרען פון חזיר־לאַנד, פון פּרנסה, פון פּאָגראָמעס, פון קרעפּלעך, פון פּאָנישע זאַקאָנעס, פון געזונד און לייב און לעבען! חיים יענקיל! לייג אַנידער די ציין אויף דער פּאָליצע, עס הויבט זיך אָן אַ נייע און פרייער לעבען! באַלד, באַלד וועסט דו אָנקומען אין אַ פרייעם לאַנד, וואו יעדער פּאַרך אפילו האָט דאָס רעכט... געשוואָלען צו ווערען פאַר הונגער און לייזען פעטש פון די בראַווע פּאָליציי מיט די גראָבע פּופּיקעס. אַ שמחה אויף דיין קאָפּ! אָך יאַגי־דיוּוקי, יאַגידיוּוקי! „תשכח ימיני לחכי", לאָז זיך צוקלעפּען מיין רעכ־טע האַנד צום גומען, אויב איך וועל דיר... דערמאָנען. היינט אַז איך בין שוין געבילדעט און וויים שוין גאַנץ גוט, וואָס איז דער חילוף פון אַ פּעדלער ביז אַ סאַלון־קיפּער, — היינט פערשטעה איך, וואָס פאַר אַ פּינסטערע מדינה יאַגידיוּוקי איז. ניטאָ דאָרט ניט קיין בילאַרדען, ניט קיין טאַנץ קלאַסען, ניט קיין טאַבאַצנע קליטלעך מיט לעבעדיגע סחורה, ניט קיין סאַלונען מיט אַרפּיאַנקעס, ניט קיין גאַזעטען מיט אַקראָבאַטען, ניט קיין טהעאַטרען מיט פּאַיאַצען. אַ וויסטע מדינה!... נור פערצייהט מיר, איך בין אביסעל פערלאָפען צו ווייט. מיר מוזען זיך אומקעהרען צוריק:

ווי באַלד מיר זיינען נור אַריבער דעם גרענעץ אַלע, איז אַרויס אַזוי ווי פון אונטער דער ערד אַ קאָמיסאַר מיט צוויי זעלנער. אַז מיין פרומע שרה'קע האָט דערזעהן דעם קאָמיסאַר מיט די קנעפּלעך האָט זי זיך זעהר דערשראָקען און האָט אָנגעהויבען צו שרייען:

— חיים יענקיל! אָט געהט עפּעס אַ גרויסער פּריץ. לאָמיר זיך בעהאַלטען...

— נאַרר איינער, האָב איך געענטפערט, וואָס האָסט דו מורא? דאָס איז ניט חזיר־לאַנד. דאָ וועט אונז דער גרעסטער פּריץ אָפּגעבען כבוד. נאָך מיין טאַטע עליו־השלום פלעגט מיר דערצעהלען, אַז אין זייער לאַנד שלאָגט מען ניט אפילו אַ גנב. מען פיהרט איהם נור אַרויס

קול, מיינע קרעפטען האָבען מיך פערלאָזען — „געוואלד! קלייב צונויף דיינע לעצטע כחות און לויף אריבער... עס איז דאָ דאָך איין שטיקעלע געבליבען!" שריי איך פון פרייסלאַנד... „איך קען ניט! איך קען ניט!" ענטפערט זי מיר מיט א שלאַף קול... אָט דאָ האָב איך געגעבען אויף דאָס נייע אזא ציטער, אז איך האָב זיך בעגאָסען מט א קאַלטען שוויים... איך בין אליין אריבער געלאָפען צוריק און האָב אויפגעהויבען מיין פלונית'טע און קאַם א לעבעדיגע האָב איך זי אריבער געבראַכט צום דייטש אין זיין פיין לאַנד... אַז מיין ווייבעל האָט אָנגעהויבען צו וויינען און צו קרעכצען, האָב איך באַלד געזאָגט: „נישקשה!" אין אַמעריקאַ וועלען מיר שוין ניט האָבען ניט קיין שרעק און ניט קיין שלעק, דאָרט איז ניטאָ ניט קיין גרענעצען און ניט קיין קאַנאַוועס".

ווי איך האָב נור אנידער געשטעלט דעם פוס אויף פרייסלאַנד, האָב איך דערזעהען בעשיינפערליך, וואָס פאַר א נארר איך בין. ערש־טענס האָב איך דערזעהן, אז אונזער וואַגאָן מיט די פעק פאָהרט פער־ביי דער טאַמאָזשנע און די רוסישע נאַטשאַלסטוואָ לאַכען. קיינער פון זיי האָט גאָר ניט געוואָלט איינהאַלטען אונז... צווייטענס, די פאָנישע נאַטשאַלסטוואָ האָבען זיך פון יענער זייט געגריסט צו מיר און האָבען מיר געזאָגט מיט א געלעכטער: „רבי איד! האָט א גליק־ליכען שליטוועגס!" די אידעלעך האָבען אונז אומיסטען געשראָקען, כדי מיר זאָלען מיינען, אז זעקס רו"ב איז א מציאה... נו דאָס איז ווייניג! אז מיר האָבען זיך א כאַפּ געטאָן צו אונזערע בעבעכעס, האָבען מיר דערזעהן, אז די אידעלעך, די גנבים האָבען „ארויסגעלאַטכענט" אַלעס דאָס בעסטע!.. מיין פלונית'טע האָט שטאַרק אָנגעהויבען צו וויינען, אז זי האָט דערזעהן, אז מען האָט ארויסגעשלעפּט איהר זיי־דענע פּלאַטיע, איהר חופה־קלייד.

— נישקשה! — האָב איך געזאָגט — לאָזען זיי זיך ווערגען! אין אַמעריקאַ וועל איך דיר מאַכען זיעבען פּלאַטיעס זיידענע, זיע־בען פּלאַטיעס באַרכעטנע, זיעבען פּלאַטיעס פון אַנטיק מירע און וועל דיר נאָך קויפען א באָנזשעלעט מיט א מעדאַליאָן! וויין זשע ניט, נאַרעלע, וויין־זשע ניט!...

אָבער אַך! מיר האָבען נאָך גענוג געליטען צרות, און מיין שרה'־קעלע האָט נאָך גענוג געוויינט...

— אוי! אוי! הערר דייטש! עס איז דאָ, עס איז דאָ.

— בעווייז מיר! —

— פרומע שרה'קע, וואָס זאָל איך איהם בעווייזען?

אָט דאָ איז מיר באַלד אריינגעפאַלען אין קאָפּ א פיינער געדאנק. איך האָב ארויסגעכאַפּט פון קעשענע פרומע שרה'קעס כתובה און האָב עס דערלאַנגט מיט די ווערטער: „אָט דאָס איז דאָס, וואָס דו פאָדערסט... עס איז געשריבען אין ריין רוסיש...

דער דייטש האָט א קוק געטאָן אויף די כתובה און האָט זיך אזוי צולאַכט, אַז איך האָב געמיינט, אַז ער וועט פּלאַצען פון „גילעכדער".

— דו ביזט א לאָמפּ (לומפּ)! האָט ער מיר געזאָגט.

עס איז נאָך גוט, וואָס ער האָט ניט געהייסען אָנגיסען מיך פול מיט קעראָסין. א שעהנע לאָמפּ וואָלט דאָס געוועזען, ווי איהר זעהט מיך א אידען.

קורץ, וואָס זאָל איך אייך פיעל דערצעהלען, די דייטשען מיט לאַנגע בייטשען האָבען אונז עטליכע מאָל אַריבער געטריבען איבער'ן גרענעץ צוריק קיין הזיר־לאַנד, און פון הזיר־לאַנד האָבען אונז די פּאָנישע יונים געהעצקעט צוריק קיין דייטשלאַנד. מיר זיינען געלאָפען ווי די צודולטע אהין און אהער און מיר האָבען געמיינט, אַז פון אונז וועט ווערען א תל עולם. מיט אזא צאַצקעלע ווי א איד איז באמת, מיט אזא בן־יקיר, מיט אזא אַלטען מיוחס ווארפען זיך אום די גוים, די גראָבע יונגען, אקוראט ווי מיט אן אַלטע שמאַטע; גוואַלד, רבונו של עולם, וואָס איז דאָס עפּעס הפקר פעטרישקע?

און גאָט האָט זיך טאַקע ערבאַרעמט אויף אונז און דער דייטשישער קאָמיסאַר האָט אונז געהייסען אַרעסטירען.

— נישקשה, האָב איך געזאָגט מיין פלונית'טע, פאַל ביי זיך ניט אראָב פרומע שרה'קע: ווי באַלד מיר וועלען נור קומען קיין אַמעריקאַ וועלען מיר מיט דעם דייטש אויך אָפּשלאָגען כפּרות אקוראַט ווי מיט דעם פּאָניע חזיר. אין אַמעריקאַ פערקויפט מען דריי פרייסען פאַר איין גראָשען...

אַך! וואָס פאַר א טעות איך האָב געהאַט... עס קומט גאָר אויס, אַז אין אַמעריקאַ איז דער דייטש א גאַנצער טוער און די גאַנצע

אין מיטען גאַס און מען זאָגט איהם : מיין הערר, פוי, פוי מיין הערר ! ביז דריי מאָל...

כך הוה, אזוי איז דאָס טאַקע געווען, דער קאָמיסאַר איז צו־געגאַנגען צו מיר, און ווי איך בין געזעסען אויף די קישענס מיט די קלומקעס האָט ער מיר אזא שטויס געטאָן מיט זיין גראָבע דייטשע פיסנאָגע, און איך האָב זיך איבערגעקוליעט פיער מאָל.

— פערפלוכטער איד, האָט ער מיר געזאָגט, וואו איז דיין פאַס ?

— מיין פאַס ? מיין פאַס איז געבליבען אין רוסלאַנד.

— אין רוסלאַנד ? האידאַ צוריק באַלד אַלע ! צוריק !

— געוואַלד ! האָב איך אָנגעהויבען צו שרייען און צו יאָמערען, ווי אַזוי קען איך געהן צוריק, אַז איך האָב זיך צוקריגט מיט דעם דוס און האָב פערקויפט מיין שקאַפע און אין גאַנצען מיין בעל־הבתישקייט.

— וואָהין פאָרסט דו ? האָט ער מיך ווייטער געפרעגט.

— אין דער ניו־יאָרקער אַמעריקאַ.

— האָסט דו געלד ? האָט ער מיך געפרעגט.

אויפ'ן האַלז איז ביי מיר געהאַנגען אַן אַלטע זאָק מיט דריי הונ־דערט קערבלעך, נור איך האָב עס ניט געוואָלט אויסזאָגען דעם אמת. אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַ גוי חזיר קען צונעהמען דאָס געלד און מאַ־כען אַ ויברח, אָדער אַז ניט וועט ער באַלד קלאַפּען אַ דעפעשע צום באַראָן ר' הערש, אַז מיר זאָל מען ניט געבען קיין הילף. ניין ! האָב איך געזאָגט, קיין געלד האָב איך ניט. איך בין אָרעם ווי דער דלות אליין. שטיינס־געזאָגט, פון וואַנען זאָל אַ איד נעהמען געלד ?

—האָסט דו שיפּס־קאַרטען ? האָט ער אַ געשריי געטאָן מיט אַ כעס.

— וואָס איז דאָס ? האָב איך געפרעגט מיין פרומע שרה'קע. דו ווייסט ניט ?

— זאָל איך אזוי וויסען פון זיין געזונד ! זאָג איהם, אַז עס איז דאָ, וועט ער זיך אָפּטשעפּען פון דיר.

— האָסט דו שיפּס־קאַרטען ? האָט ער מיר נאָך אַמאָל געפרעגט מיט אַ כעס און האָט מיר אריינגערוקט זיין גראָבען קולאַק גלייך אונטער'ן הארצען.

אוי! אוי! וואָס מיר זיינען אויסגעשטאַנען אין יענער צייט... די קינדער ברענען ווי אין אַ פייער... זיי שלאָפען ניט נעכט... עס ווילט זיך אַ יאַכילע, אַ גלעזעלע וואַרעמס, און מיר ליגען אין אַ פינסטערע גרוב, פון אַלע זייטען בלאָזט, קיין דאָקטאָר איז ניטאָ, וואָס צו טאָן ווייסען מיר ניט!... די קינדער קרעכצען, שרה'קע וויינט, איך געה אום אָהן אַ קאָפּ... עטליכע מאָל זיינען געקומען צו אונז פון דער גרויסע דייטשע שטאָט ברעסלאָו די קאָמיטישע אידען. און אַז מיר האָבען זיי געזאָגט אַז מיר ווילען עסען, האָבען זיי געענטפערט: „גוט! גוט!” און אַז מיר האָבען געזאָגט, אַז אונז איז נויטיג אַ דאָקטאָר, האָבען זיי גאַנץ העפליך געשאָקעלט מיט זייערע צילינדערס און האָבען געזאָגט: „שעהן! שעהן!” אָך, עס איז געוועזען אַזוי שעהן און אַזוי גוט, אַז אַזאַ יאָהר האָט שוין געמעגט האָבען ר׳ סענדער דער דריטער צוזאַמען מיט אַלע קאָמיטעטציקעס...

איין מאָל האָט אונז אליין דער ברעסלאוער ראַבינער געמאַכט די עהרע און האָט אונז בעזוכט. ער האָט באַלד דערזעהען, אַז מיר געהען אוים מיר ווילען עסען, האָט ער באַלד... געהייסען... אַז מיר זאָלען אויפשטעהן און ער האָט צו אונז געהאַלטען אַ רעדע.

„די אידען, האָט ער געזאָגט, זיינען אַן עם סגולה... גיט אַ קוק אויף זיך: איהר זייט פערשוואַרצט, פער׳חושך׳ט, הונגעריג, קראַנק, אָבגעריסען, אָבגעשליסען, מען שלאָגט אייך, מען הרג׳עט אייך, מען רייסט אייך אויף שטיקלעך, מען יאָגט אייך, מען האָט אייך פיינט — און פון דעסטוועגען איז אברהם אבינו פאָרט אונזער זיידע און יעקב אבינו אונזער פאָטער! לאָזען זיך שיטען אויף אייערע קעפּ צרות מיט שלעק — זאָרגט זיך ניט; דער גרויסער מאָזעס איז געוועזען און וועט בלייבען אונזערער! לאָז מען אייך האַסען, ניעדריג מאַכען, בעדעקען מיט חרפה ובזיון—האָט ניט קיין יסורים! קיינער האָט ניט די עהרע, אַ חוץ אייך, צו זאָגען אַז ער איז אַ איד, און איז געוועזען אַ איד, און וועט זיין אַ איד. וליהודים היתה אורה ושמחה, וששון ויקר! שרייט זשע: האָך! לאָז לעבען דער פּרייסישער קעניג! האָך! לאָז זיין געזונד דער דייטשער אימפּעראַטאָר! אמן סלה...”

אָך! מיינע קינדער ליגען און מאָזלען און ער שרייט דער דויי־

צייט זעה איך, אַז ער וויל גאָר מיט מיר, מיט'ן אידעלע, שלאָגען כפּרות.

דריי וואָכען האָבען מיר זיך געוואַלגערט אין דעם שטעטעל לע־בען גרענעץ. ניט איך אַליין בין דאָ געוועזען מיט מיין משפּחה, דאָ זיינען געוועזען פון אונזערע אחינו בני ישראל ביז דריי הונדערט פּארשוין. אַלע זיינען מיר געלעגען אין איין גרויסען סאַראַי אויף נאַסע שטרוי... פאַר דער גאַסטיניצע האָבען מיר קיין געלט ניט געצאָלט. דאָס האָט אונז בעזאָרגט דער אידישער קאָמיטעט...

ביז דריי הונדערט מענשען אין אַ פינסטערען און ענגען שטאַל. קינדער זיינען דאָ געווען, ניט אין אַ שלעכטע שעה צו רעדען, גאַנצע בערג. געשמעקט האָט דאָ אַזוי אַז עס איז געווען אַ פּקוח נפש... ביי נאַכט האָט געבלאָזען און עס איז געווען קאַלט, ביי טאָג איז גע־ווען ענג און הייס... קינדער, ווייבלעך, מיידלעך, אַלטע אידען, בחורים האָבען זיך געוואַלגערט אין איינעם, די האָאָר צופּאַטעלט, אין קאָפּ שטרוי מיט פּעדערען, אין בויך האָט געפּייפט אַ ווינד. אָ, שווער קומט אָן דעם מענשען זיין גליק... פּערשטעהט זיך, ווי באַלד מיר וועלען קומען קיין אַמעריקאַ וועלען מיר תיכף ומיד כאַפּען דעם גליק ביים עק; אָבער ווי אַזוי נעהמט מען אַריבער די קאַץ איבער'ן וואַסער? מיין פרומע שרה'קע איז געוואָרען בלייך ווי אַ מת, די קינדערלעך האָבען אָנגעהויבען צו הוסטען... אַלע האָבען מיר גע־געסען מכות און געטרונקען קריינק מיט צרות... קיינעם איז דער יצר הרע ניט אַזאַ פיינד ווי דעם אידען... וואו ער קען נור, מאַכט ער איהם אָן יסורים און איבעריגע דאַגות... וויפיעל מאָל, מיינט איהר פלעגט קומען צו מיר דער יצר הרע און פלעגט מיך שטעכען מיט זיינע ווערטער ווי מיט מעסערס? דו פאַרך! פלעגט ער מיר זאָגען, אין יאַגידיוווקי האָסט דו זיך געלעבט ווי אַ בעל־בית. אַלע אין דער פּריה האָסט דו זיך געטרונקען טהעע נאָך מיט מילך פון די אייגענע בהמה. זונטאָג פלעגסט דו עסען אַ גוטען באָרשץ... דיענסטאָג קרעפּ־לעך, פרייטאָג אַ ראָסעל פלייש מיט אַ פרישע ווייסע בולקע... און יעצט ליגסט דו אין צרות, אין קריינק, וואַלגערסט זיך ווי אַ חזיר, הונגערסט ווי אַ הונד... נאָך וואָס דאַרפסט דו דאָס? וואָס וועט דיר דערפון אַרויסקומען?...

צו אַלע צרות האָבען אַלע מיינע קינדער אָנגעהויבען צו מאָזלען...

הען ווי אַ רעזינע... נור פון דעסטוועגען וויל איך אייך ניט דער־צעהלען ווי אַזוי מען האָט אונז געפיהרט אין בעזונדערע וואַגאָנעס פון פיערטען קלאַס, אַקוראַט אַזוי ווי סקאָט, ווי אַזוי מען האָט אונז דורכגעפיהרט בגנבה דורך בערלין, כדי די דייטשעשע דייטשען זאָ־לען חלילה ניט ברוגז ווערען אויף די דייטשישע אידען... ווי אַזוי מען האָט אונז אין שאַרלאָטענבערג אַלעמען געפיהרט אין באָד אריין... ווי אַזוי מען האָט אונז דערנאָכדעם ווידער אריינגערוקט אין שמוציגע וואַגאָנעס פון פיערטען קלאַס און געטראַנספּאָרטירט קיין האַמבורג, ווי אַזוי די דייטשעשע שאַפנער האָבען אונז שלעכט און גראָב בע־האַנדעלט.

ווי אַזוי עס איז אונז געוועזען שלעכט, וואָס די דייטשעשע צוגען שטעהן ניט אויף די סטאַנציעס און אין די וואַגאָנעס איז ניטאָ דאָס, וואָס מען דאַרף נעטהיג... איך וועל אייך ניט דערצעהלען ווי אַזוי אין שאַרלאָטענבורג האָבען אונזערע רוסישע אידעלעך ארויפגע־וואָרפען זיך אויף די קאָמיטישע דאַמען, וואָס האָבען געבראַכט פאַר די עמיגראַנטען קליידער און ווי אַזוי מען האָט זיי ארומגערינגעלט און ארויסגעריסען פון די הענד אַלעס וואָס זיי האָבען געהאַט... אַך! דאָס איז געווען אַ כאַפּעריי! דערנאָכדעם אַז מען האָט זיך ארומ־געקוקט, האָט מען דערזעהן, אַז ביי די ווייבער אין די הענד זיינען מאַנסבילשע הויזען און ביי די מאַנסבילען ווייבערשע קאָפּאָטעס מיט קליידלעך... איך וועל אייך ניט דערצעהלען וואָס עס האָט זיך גע־טראָפען אין וואַגאָן מיט איין אידעל וואָס האָט זיך איבערגעפרעסען ווי אַ חזיר מיט קאָמיטישע קיכלעך... איך וועל אייך ניט דערצעה־לען אַז אין וועג האָב איך זיך שוין אָנגעהויבען צו לערנען פערקניי־טשען דעם דאַוונען... — איך וועל אייך נור זאָגען, אַז ערב שבת פאַר נאַכט זיינען מיר דאַנקען גאָט אָנגעקומען קיין האַמבורג! אַקו־ראַט אין האַמבורג האָט זיך ביי מיר אָנגעהויבען גאָר אַ נייער, אַ שפּאָ־געל נייער קאַפּיטעל...

פיערטער קאַפּיטעל.

זיינען מיר שוין אין האַמבורג! איך האָב געהאָפּט, אַז אין האַמ־בורג וועלען מיר זיך אויסרוהען, קומען צו זיך אַביסעל, אויסשלאָפען

טשישער קעניג זאָל זיין געזונד... וואָלט דען ניט געווען בעסער, אז מיינע קינדערלעך זאָלען זיין געזונד און ער זאָל מאָזלען?

לאנגזאם איז געגאנגען די צייט. פון טאָג אויף טאָג האָבען מיר געוואַרט, אז אָט אָט וועט קומען א קאָמיטע איד און וועט אונז שוין פיהרען קיין בערלין און האמבורג... מיר זיינען אלע ארומגעגאַנגען אזוי ווי לעבעדיגע מתים. אָפט שפּעט ביי נאכט, אז אלע פלעגען שוין שלאָפען, פלעג איך ארויסגעהן און אנידערזעצען זיך אויף א שטיין. דאָס שטעטעל שלאָפט שוין... ווייט אויפ׳ן בארג זעהט זיך פייער... דאָס איז דאָרטען, פון יענער זייט, אין רוסלאנד... עס קען זיין אז באלד פון דעם בערגעל ציהט זיך א וועג גלייך קיין יאגידיוור־קי.... עס איז ווייט!... פון ביידע זייטען ציהען זיך רוסישע דערפער, פעלדער... קליינע וועלדעלעך... און אָט איז יאגידיוגקי, אָט איז אונזער שטיבעלע... דאָ איז איצטער פּוסט... די וואָנט ארומגעריסען... די אויוון ניט געהייצט, ניטאָ קיין לעבעדיגע נשמה... אך! ווי לאנג דאכט זיך, זיינען דאָ אומגעלאָפען אונזערע קינדער און האָבען זיך געשפּיעלט און איך מיט שרה׳קען זיינען געזעסען, געקוקט אויף אונזערע ליעבע קינדער און געשמייכעלט... וואָס איז דאָס מיט דעם מענשען, וואָס ער איז ניט צופריעדען מיט דעם וואָס ער האָט און ביינקט נאָך דעם וואָס ער האָט אליין אוועקגעוואָרפען?... עס איז שוין שפּעט... די העהנער קרייען... די לבנה האָט זיך אויפגעהויבען הויך... און מיר איז אזוי אומעטיג... אזוי שווער.. וואָס איז דאָס? דאכט זיך די אייגענע לבנה דאָ, וואָס דאָרטען, די אייגענע שטערען, די אייגענע וועלט.. פּאַר וואָס־זשע רופט זיך דאָס שוין אויסלאנד? נאָך וואָס דארף מען האָבען די גרענעצען מיט די קאָמי־סארען, מיט די פּאספּאָרטען, מיט אלע צרות?... אָ! ווי גליקליך וואָלט איך געווען, אז יאגידיווקי וואָלט געקענט זיין אין פּרייסען און אמעריקא וואָלט געקענט זיין אין רוסלאנד!...

דאָס האָט אזוי געדויערט און געדויערט, ביז, דאנקען גאָט — דערלעבט זיך די גאולה!... אויף דעם 22טען טאָג איז געקומען א קאָמיטעשער איד מיט א גראָבען קארק אין א הויכען צילינדער און האָט אונז געהייסען קלייבען זיך אין וועג...

עס איז שוין בעשערט אז מיין ספּור המעשה זאָל זיך צוצי־

ווי די אַגענטען, וואָס פערקויפען שיפסקארטען און בייטען דאָס רוסי־
שע קערבעלע, האָב איך נאָך ניט געזעהן. אַקוראַט ווי דער אפטעקער
פערקויפט פון איין באַנקע: חזיר שמאַרץ, ציגען שמאַלץ, האָזען
שמאַלץ, בערען שמאַלץ, פויגעל שמאַלץ, און אַזוי ווייטער, אַט אַזוי
פערקויפט דער אַגענט פון איין טאַשע פערשיעדענע בילעטען: איהר
ווילט מיט אַ שנעל־דאַמפפער נאַט אייך אַ שנעל־דאַמפפער! איהר
ווילט פאָהרען גלייך — נאַט אייך גלייך! איהר ווילט אַראָפּפאָהרען
קיין ענגלאַנד — נאַט אייך מיט ענגלאַנד! איהר ווילט אַזאַ שיף
וואו מען גיט גוטע שפּייז — נאַט אייך גוטע שפּייז!... נו! נו!
נאָכדעם וועט איהר זיך אם ירצה השם אַלע בעגעגענען אויף איין
אַלטע שיף, וועלכע וועט אייך פיהרען פון האַמבורג קיין ניו יאָרק
דרייסיג טאָג. פיהרען וועט מען אייך אי קיין ליעדז, אי קיין גלאַז־
גאָוו, ליווערפּול, ראָטערדאַם, אַנטווערפּען, אויף בערדיטשעוו, גלייך
קיין אַמעריקאַ. און שפּייזען וועט מען אייך אַזוי גוט, אַז ביז אַמע־
ריקאַ וועט איהר ווערען גרין ווי אַ אידישע שוואַרץ־חן׳עוונדיגע יפת
תאר... אוי! אַ כאָליערע זאָל אויף זיי קומען!

לאָמיר זיך אומקעהרען צו מיין ספּור המעשה: אין האַמבורג
הויבט זיך אָן ביי מיר אַ נייע סדרה מיט צרות. מיר איז געוועזען בע־
שערט צו ליגען אין האַמבורג אין איין פינסטערען קעלער מיט אַ פּיי־
געם אידען וואָס איז שוין געוועזען אין אַמעריקאַ פינף יאָהר אַ פּעד־
לער. ער קען אַמעריקאַ אַקוראַט ווי זיינע פינף פינגער און אַלע זייערע
זאַקאָנעם ווייס ער אויסווייניג, בעסער ווי אַ דייטשער רב וויים אשר
יצר... אַט דער פיינער איד האָט מיר אָנגעזאָגט אַ שעהנע בשורה.
קיין אַמעריקאַ, זאָגט ער, לאָזט מען גאָר ניט אריין קיין מעוברת׳ע
ווייבער... וואָס טוט מען דאָ אויף דער וועלט? מיין פרומע שרה׳קע איז
ניט פאַר אייך געדאַכט, שוין אין זיעבעטען חודש... בעהאַלטען
זיך, אָפּלייקענען די זאַך, איז אונמעגליך.

— געוואַלד! האָב איך אָנגעהויבען צו שרייען, ווי אַזוי קען
דאָס זיין, אַז מע לאָזט ניט? וואָס טוט מען אַז זי איז פּאָרט מעוברת?
דאָס געוועהנט זיך דאָך ניט אין דעם מענשען... דאָס איז דאָך אַ
גאָט זאַך!...

שרייט חי וקים! אַ זאַקאָן בלייבט אַ זאַקאָן! יעדע מדינה האָט
זיך איהרע זאַקאָנעם. כדומה למשל אין ראָסיע טאָר אַ איד ניט טראָגען

זיך, פּטור ווערען פון קאָמיטישע אידען פון אַלע צרות, און לסוף האָ־בען מיר דאָ אויך געקראָגען צרות אויפ'ן פּוד.

אין איין פינסטערען און נאַסען קעלער האָט מען ארײנ־געדוקט אַ גאַנצע קהילה מיט רוסישע אידען. עסען האָט מען אונז געגעבען מכות מיט געשווירען; דערפאַר אָבער געקראַצט האָבען מיר זיך, וויפיעל יעדערער האָט געוואָלט!... דאָ, אין פינסטערען קע־לער, מעגט איהר זיך קראַצען, האָט מען אונז געזאָגט. די דייטשע אידען קען דערפון קיין רעה ניט ארויסקומען... איהר פערשטעהט גאַנץ גוט, אז עס זאָל ניט בייסען וואָלטען מיר זיך ניט געקראַצט... קראַץ זיך, פרומע שרה'קע, האָב איך געזאָגט צו מיין פלונית'טע, קראַץ זיך! באַלד וועלען מיר קומען אין אזא לאַנד, וואו קיינעם בייסט ניט און קיינער קראַצט זיך ניט... אין אמעריקא זיינען ניטאָ די קליי־נע חיות וואָס בייסען. דאָרטען זיינען נור דאָ פּרעזידענטען מיט אגענ־טען.

יאָ, אגענטען . . . איך האָב זיך דערמאָנט. ביי אונז אין יאגי־דיווקי, ביי יעדען גוי אין הויף זיינען דאָ צוויי — דריי הינד. פון דעסטוועגען דאַרף איך אייך זאָגען דעם אמת, אז אין האמבורג זיינען דאָ אגענטען פיעל מעהר, ווי אין יאגידיווקי הינד... וואָהין איהר וועט אַ וואָרף טאָן מיט אַ שטעקען, וועט איהר טרעפען אַן אגענט. זיי דרייען זיך ארום דעם אָרימען עמיגראַנט, שמייכלען צו איהם, קיצלען איהם, מאַכען איהם חן'דעלעך, ביז וואַנען זיי שלעפּען טאַקע ארויס ביי איהם פון קעשענע די עטליכע קאָפּיקעס. און ווי באַלד זיי פערדרייען דעם עמיגראַנט די קאָפּ, זאָגען זיי זה חליפתי, זה כפרתי! און שטעלען איהם אוים אַ צונג.

אייניגע אגענטען בעריהמען זיך דערמיט, וואָס זיי זיינען שוין דרייסיג יאָהר... מאַשינקעס. אנדערע זאָגען, אז זיי זיינען מיוחסים, ווארום זיי זיינען אידישע גנבים... די דריטע זאָגען, אז זיי האָבען דאָס רעכט צו קריכען צו אייך אין קעשענע דערפאַר, ווייל ניט נור אין האמבורג אליין, אין ניו יאָרק האָבען זיי אויך קאָנטאָרען, צו בע־נעהמען דעם רוסישען אידעלע פון קאָפּ ביז די פיס. איך האָב שוין געזעהן אויף מיין וועלט אַ סך פרומע אידען, אַ סך בעלי טובות און קהל'ס לייט, פון דעסטוועגען אזעלכע ליגנער און אזעלכע גנבים

ביז אַראָפּ, און מען האָט אונז אַוועקגעפיהרט צום פּאַראַכאָד. און טאַקע כך הוה. פריהער האָט מען אונז אַוועקגעפיהרט צו איין פּריסטאַן. דאָ האָט דער דאָקטאָר אויף יעדערען פון אונז געגעבען אַ קוק און דער פּאָליסמען האָט יעדערען געגעבען צוויי שטיסאַקעס און מען האָט אונז געפיהרט ווייטער. מען האָט אונז צוגעפיהרט צו אַ קליין שיפעל און מען האָט אונז אַראָבגעוואָרפען מיט הכל־בכל. דאָ האָבען מיר זיך געוואַלגערט ביז מאָרגען גאַנץ פריה.

אין דער פריה האָט מען אונז אַרויפגעטריבען אויף דעם שיפעל, אַקוראַט ווי שאָף און מען האָט אונז אַוועקגעפיהרט קיין הול, אין ענגלאַנד. געוואָרפען האָט דאָס אונז און געשליידערט אויף דעם קליי־נעם פּאַראַכאָדעל אַזוי, אַז איך האָב מורא געהאַט, עס זאָל מיר ניט אַרויסוואַרפען אין דרויסען מיין לונג און לעבער... פון הול האָט מען אונז געפיהרט מיט דעם טאַוואַרנעם פּאָיעזד קיין עדינבורג. דאָ זיי־נען מיר געשטאַנען אַ גאַנצען טאָג און פון דאַנען האָט מען אונז געטראַנספּאָרטירט קיין גלאַזגאָוו. אין גלאַזגאָוו האָבען מיר זיך געוואַל־גערט אַ גאַנצע וואָך. ויסעו מגלאַזגאָוו קיין אירלאַנדיע. און דאָרטען האָבען מיר זיך ווידער אומגעדרעהט אַהין און אַהער אַ פּאָר מעת־לעת און לסוף זיינען מיר טאַקע שוין אַריינגעפאָהרען אין דעם גרויסען ים הגדול אריין.

אַכטצעהן טאָג זיינען מיר געווען אויף דעם אָקעאַן. אַ מענש פערגעסט זיך זיינע צרות... נור איך, חיים יענקיל פלאַם, געדיינק נאָך אפילו איצט, ווי מען האָט אונז געפּייניגט אויפ'ן פּאַראַחאָד, וואָס מיר האָבען איבערגעליטען. עס איז געוועזען אַזעלכע מינוטען, אַז איך האָב געבעטען גאָט, ער זאָל מיר שיקען דעם טויט... וואו דער איד זאָל ניט זיין: אויף דער יבשה אָדער אויף דעם וואַסער, אומעטום בלייבט ער איד און מען האָט איהם אומעטום פּייניגט... אונזערע אי־דעלעך האָט מען אַריינגערוקט אין דער ערגסטער קאַיוטע. עסען האָט מען אונז געגעבען קדחת מיט בויך־וועהטאָג, הערינג מיט קאַרטאָפּ־ליעס... דייטשען האָבען פון אונז געלאַכט, אירלענדער האָבען גע־מאַכט חוזק, פּאָליאַקען האָבען אונז איבערגעקרימט... די מאַטראָזען האָבען אונז געשטורכעט, די קוכערס האָבען אונז געוויזען פייגען. אין חזיר־לאַנד בין איך געווען זשיד מאָשקאַ, און דאָ בין איך געוואָ־רען „אייזיק־שמייזיק", „איציק־שמיציק". דאָרטען האָט דער גוי גע־

קיין פּאות, אין עסטרייך מוז דער קייסער הייסען אָדער פראַנץ אָדער יאָזעף, אין דייטשלאַנד מוז יעדער שפּייען איבער'ן ליפּ... א זאַקאָן!

וואָס טוט מען מיט א זאַקאָן? צוויי טעג האָבען מיר מיט פרומע שרה'קען געוויינט, געקלאָגט, געקרעכצעט, און אויפ'ן דריטען טאָג, איז ביי אונז געבליבען, אז פרומע שרה'קע מיט די קינדער זאָלען פאָהרען צוריק קיין יאַגידיוּוקי און איך זאָל דערווייל אליין פאָהרען קיין אַמעריקע. אביסעל געלד האָב איך איהר געגעבען און ביז ק"ן קערבלעך מזומנים האָב איך מיטגענומען, אז ווי באַלד איך וועל קו־מען קיין אַמעריקא, זאָל איך מאַכען א געשעפט. ק"ן קערבלעך איז דאָך ניט קיין קלייניגקייט! קען איך אייך דערצעהלען מיט וואָס פאַר א צובראָכענע האַרץ איז אוועקגעפאָהרען מיין פרומע שרה'קע אליין צוריק, מיט וואָסערע ביטערע טרערען זי האָט געוויינט, מיט וואָסערע ביטערע קולות זי האָט געקלאָגט און געיאָמערט?! צו וועמען פאָהר איך יעצט קיין יאַגידיוּוקי? האָט זי געשריען, וועמען האָב איך דאָרט און וואָס איז דאָרט ביי מיר געבליבען? א תל, איז געוואָרען פון אונז, פון אונזער בעל הבתי'שקייט, פון אַלעמען! אוי! חיים יענקעל! חיים יענקעל, זעה, וואָס איז פון אונז געוואָרען!...

וואָס זאָל איך לייקענען? אז פרומע שרה'קע מיט מיינע קינדער־לעך האָבען זיך אריינגעזעצט אין וואַגאָן און דער צוג איז אוועק... אז איך האָב זיך דערמאָנט, אז איך בין געבליבען איצט אליין צווישען פרעמדע מענשען אין א פרעמדע לאַנד... אז איך האָב זיך דערמאָנט אז איך וועל נאָך דאַרפען פאָהרען איבער'ן ים הגדול ווייט, ווייט... און קיין יאַגידיוּוקי וועל איך זיך שוין ניט קענען אומקעהרען — האָב איך אַזוי שטאַרק געוויינט און געשריען, אז די האַמבורגער מענ־שען האָבען מיך פעררעכענט פאַר א משוגענעם. נישקשה! פרומע שרה'קע, שטאַרק זיך! מיר וועלען נאָך אי"ה אין נחת דערצעהלען פון די אַלע צרות. האַר אויס; נאָ'ם איך נאָר קומען קיין אַמעריקאַ און דאָרטען — אָ! האָ! — האָ! דו וועסט שוין זעהן!

ויהי היום, עס איז געוועזען דער טאָג, ווען צו דער גרוב וואו די עמיגראַנטען האָבען זיך געוואַלגערט איז צוגעפאָהרען א גרויסער וואָגען, וועלכען מען האָט אָנגעשטאָפּט מיט קישענס,, מיט קינדער, מיט קלומקעס, מיט ווייבער, מיט קאַסטענס, מיט אידען פון אויבען

ווי אַ קליפּה און האָט מיך ניט געוואָלט אָפּלאָזען, ביז וואַנען איך האָב זיך ניט צוגעשטעלט פּאַקען... אָהן אַלעמען האָב איך זיך קוים געהאַלטען אויף די פיס, איך האָב שוין קיין כח ניט געהאַט אפילו צו דאַוונען, און דאָ איז מיר נאָך צושוואָלען געוואָרען די האַנד ווי אַ גראָבער פּלאָקען... מיר האָט זיך געוואָלט אַ ביסעלע וואַרעמע יויך, אַ שטיקעלע פליייש און זיי האָבען מיר געגעבען דריי פּאַקען. וויפיעל מאָל, אַז איך פלעג שוין יאַ כח האָבען ארויסצוקריכען אויפ'ן פּאַלובע, פלעג איך זיך אַנידערשטעלען ביי דעם מאָרט און קוקען אין דער וויית.... פּוסט! מען זעהט גאָר ניט! נור דאָס וואַסער שרייט, רוישט און קלאַפּט. אך! ווען, ווען זיך שוין בעווייזען אַ שטיקעלע ערד? ווען וועלען מיר שוין דערלעבען צו זעהן די טייערע, די געליעבטע אמעריקאַ? וועלען מיר דערלעבען?

אויף דעם אַכצעהנטען טאָג אין דער פריה, איז צו אונז צוגעשוואומען אויף אַ קליינע שיפעל „דער לאַצי", ווי זיי האָבען איהם אָנגערופען. אַלע פּאַסאַזשירען האָבען זיך אַ וואָרף געטאָן צום באָרט מיט אַ שמחה און אַ פריייד. אפילו די אידעלעך זיינען געוואָרען לעבעדיגער... און אַז דער „לאַצי" איז ארויף אויף אונזער שיף, האָבען אַלע אָנגעהויבען צו שרייען: הוררא! הוררא!

אַ גאַנצען טאָג זיינען מיר אַלע געשטאַנען און געקוקט אין דער וויית. יעדערען האָט זיך געוואָלט וואָס גיכער דערזעהן די ערד... די זונן איז פערגאַנגען... דער הימעל איז נאָך געווען רויט... פון ים האָט זיך אויפגעהויבען אַ וואָלקען... וויית, וויית האָט זיך בעוויזען אַ שוואַרצע פּינטעלע... גרעסער, גרעסער... אָט האָט געגעבען אַ בלישץ אַ פייערל... ערד! ערד! האָט אימיצער אַ געשריי געטאָן. ערד! האָב איך אויך אַ געשריי געטאָן מיט גרויס פריייד... מיין האַרץ האָט זיך געוואָרפען... די פיס האָבען געציטערט... און טרערען האָבען זיך געוויזען אויף די אויגען... ערד! לאַנד! אמעריקאַ!

פינפטער קאַפּיטעל.

אַ גאַנצע נאַכט זיינען מיר געשטאַנען לעבען ניו יאָרק. פון דער וויייטען האָבען מיר געזעהען דעם גרויסען מאָנומענט פון דער פריי־

כאפט די פּאָלע פון זיין סוויטע און געשאָקעלט, דאָ לייגט דער גוי צו זיינע לאנגע פינגער צום נאָז און שאָקעלט אויך. און וואָס איז דער חלוק? דאָרטען בין איך געוועזן אין גלות און דאָ בין איך אויך א איד... שטעלט אייך פאָר, אז מען ווערט אזוי פערוואָגעלט... יאגידיוּקי איז ווייט... די ווייב מיט די קינדער זיינען ווייט... דו זעהסט נור וואסער און הימעל, די כוואליעס רוישען און שרייען, דער ווינד יאָמערט און רייסט... דער קאָפּ איז דול, פערדרייט, די פּיס ציטערען... איהר זייט שלאַף, קראנק, פערהונגערט, פערשמאכט! וואָס הארט מיך דאמאָלס אז גוי־חאם מאכט מיר א נאָז און שטעלט מיר אוים די צונג? אין יענער צייט האָב איך נור געטאָן דאָ, וואָס א איד קען טאָן און דארף טאָן: — איך האָב געזיפצעט און געקרעכ־צעט!

אויב איהר וועט ניט אויסזאָגען די היגע אָרטאָדאָקסישע אידען, וועל איך אייך דערצעהלען דעם אמת, אז פיעל מאָל האָב איך מקנא געוועזן די דייטשען מיט די אירלענדער... אך, ווי געזונד און ווי לעבעדיג זיי זיינען! דאכט זיך א איד דאווענט א סך, און ווי באלד עס ווערט אויפ׳ן ים א גרויסער ווינד, זאָגט ער תהלים און טענה׳ט זיך גוט אוים מיט דעם רבונו של עולם; פון דעסטוועגען, גיט איהר דער אידישער גאָט ניט קיין כח און ער ליגט די גאנצע צייט ווי א קלאָץ... ער וואשט זיך ניט די גאנצע צייט, שטעהט ניט אויף פון בעטעל צו צוויי דריי טעג, און אז ער געהט שוין ארוים אויף דער פּאָלובע, פּירכעט ער און ניסט... גיט א קוק אויף די גוים! די גאנצע צייט פרעסען זיי געזונד טרפה פלייש, חזיר און אנדערע פּאסקודסטוועס, זויפען ביער, זיינען רויט, געזונד, פריילעך, לעבע־דיג. דער ווינד פייפט, דער ים שטורעמט, דער פּאראכאָד ווארפט זיך אהין און אהער און זיי זינגען, שפּיעלען אויף זייערע הארמאָני־קעס, טאנצען וואלסען, פּאָלקעס און נאָך אנדערע פּויערשע טענץ; זיי שפּיעלען זיך, זאָגען גלייך־ווערטלעך, לאכען, און דער איד האלט זיך ביי דעם בויך און כל זמן ער האָט נאָך כח שרייט ער: מע! בע!...

איהר ווייסט שוין אליין, ווי גוט עס איז מיר געוועזן אויפ׳ן שיף, דארף מיר דער רבונו של עולם צושיקען נאָך א שלאק. דער דאָק־טאָר, א קריינק זאָל אויף איהם קומען, האָט זיך צוגעקלעפּט צו מיר

שיף, וואָהין וועל איך געהן? וואָס וועל איך טאָן? איך זעה פון דער ווייטען טויזענדער מענשען פאָהרען און געהען אום אהין און אהער... דאָס זיינען אלץ נייע מענשען, פרעמדע מענשען!...

— סטאָפּ! חיים יענקיל, סטאָפּ! מע שרייט: אלע פאָרט!

יעדערער כאַפּט זיינע פעקלעך און לויפט: איך לויף אויך ווי א משוגענער. די קלומקעס פאַלען ביי מיר פון די הענד... געשווינד, חיים יענקיל! רוק זיך אריין אין קעסעל גאַרדען אריין! אָט דאָס איז אמעריקא? האָב איך געוואָלט פרעגען, ווי באַלד איך בין נור אריין אין דעם פינסטערען שמוציגען קעסעל גאַרדען. נור די קשיא האָט מיר באַלד פערענטפערט דער פאָליסמען. ער האָט מיר באַלד א טראַסק געטאָן מיט א דובינע, גלייך איבער'ן קאָפּ און האָט מיך א שטויס געטאָן אין אַן אַנדער זייט... „אהין! וואָהין קריכסט דו? !" נאַ דיר א ברוך הבא! איך האָב דאַנקען גאָט געזעהן בלאָטע אין אונזער חזיר לאַנד, האָב געזעהן אלערליי חיות, אז מיר האָבען זיך געוואַלגערט אויף דעם פּרייסישען גרענעץ, האָב געשמעקט א ריח נחות, אז איך האָב געשטעקט אין האַמבורג אין א פינסטערען קעלער, נור אזא בלאָטע אזעלכע ווילדע און בייזע וואַנצען, אזעלכע געדיכטע דוחעס, ווי אין קעסעל גאַרדען, האָבען זיך מיר אפילו אין חלום ניט גע'חלום'ט. איך האָב געזעהן אויך פון יענער זייט ים, ווי אזוי פריצים גיבען אין די ציין דעם פּראָסטען מענשען... נור שלאָגען מיט א דובינע איבער'ן קאָפּ און ווּעמען? א גאַסט! דאָס איז א חידוש גדול!... יא! היינט פערשטעה איך טאַקע, אז יעדעס לאַנד האָט זיך איהר אייגענעם שכל,מיט איהרע אייגענע זאַקאָנעס... שלאָגען מיט א פלאָקען איבער'ן קאָפּ! א פיינער זאַקאָן, ווי איך בין א אידיש קינד!

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד! דערווייל איז אַוועק א טאָג מיט א נאַכט און מיין נאָז האָט נאָך אפילו ניט געשמעקט וואָס הייסט ניו יאָרק. אין קעסעל גאַרדען האָט מען אונז געבראַכט פונקט אין דער צייט, ווען דער גענעראַל פון קעסעל גאַרדען האָט פונקט קיין צייט ניט געהאַט אונז אָפּצוגעבען זיין צייט, און מיר זיינען געבליבען נעכטיגען אין דעם דאָזיגען פּראַכטיגען עמיגראַנטען האָטעל, פון אונטען בלאָטע, פון אויבען א ריח נחות, און פון די זייטען גרויסע, געזונדע, הונגעריגע וואַנצען אָט דאָס איז דיר מימיני מכאל ומשמאלי גבריאל, שלאָף רוהיג, אידעלע!...

הייט... די גאַנצע טייך, ווי ווייט מען האָט נור געקענט כאַפּען מיט'ן אויג, איז געווען בעלויכטען מיט טויזענדער פייערלעך: רויטע, גרינע, בלויע. די פייערלעך האָבען געוואָרפען פון זיך שטראַהלען אויף די וואַסער פון טייך. אין דער הויך, אַזש צום וואָלקען, האָט אויפגעהויבען איהר האַנד אליין די פרייהייט מיט אַ גרויסע לאַנטערנע. איך האָב ניט געקענט שלאָפען אַ גאַנצע נאַכט. איך האָב אַלץ געקוקט אין די ווייטקייט. איך האָב געוואָלט עפּעס דערזעהן. אָבער עס איז געווען אונמעגליך. פון איין זייט האָט זיך געזעהען ליכט און פון דער אַנדערער זייט שוואַרצע מאַסע, אַזוי ווי אַ גרויסער באַרג בעדעקט מיט פינסטערע שאָטענס. די נאַכט האָט קיינער ניט געקענט שלאָפען. יעדערער האָט זיך געוואָלט צוגרייטען צום גרויסען יום־טוב, יעדערער האָט זיך געפּוצט, געקליידעט, גערייניגט, אויף דער פּאַלובע, וועלכע איז געווען פול געפּאַקט מיט מענשען, האָט מען שוין ניט געשפּיעלט און ניט געטאַנצט. אפילו דער גוי־חזיר האָט זיך געפיהלט, אַז אין דער מינוט שטעהט ער העכער פון די אַלע נאַרישקייטען...

גאַנץ פריה זיינען צו אונז געקומען די וואַרעמע ליכטיגע זונן און עפּעס אַ גראָבער פריץ פון ניו יאָרק. די זונן האָט געבלישצעט און געוואַרעמט, פּונקט אַזוי ווי יאַגידיוואָקי אין אַ שעהנעם טאָג. און דער ניו יאָרקער פּריץ האָט אונז געשטורכעט און געזוכט פּאַרכעס אויפ'ן קאָפּ, אויך אַקוראַט ווי אין חזיר־לאַנד. ניט אומזיסט שטעהט געשריבען אין די ווייבערשע תחינות: אין כל חדש תחת השמש! און דעם לעצטען מאָל האָט אונזער אַלטער פּאַראַחאָד אַ פּייף געטאָן און מיר זיינען צוגעפאָהרען צו דער סטאַנציע פון אַנקער ליניע. דאָ האָט מען אַרויסגעלאָזט אַלע פיינע פּאַסאַזשירען, אַלע מיוחסים און נגידים. אונז קבצנים האָט מען געהאַלטען אויפ'ן שיף ביז צוויי אַ זייגער. נאָכדעם האָט מען צוגעפיהרט אַן אַלטע באַרזשע, אויף וועלכע מען פיהרט שאָף, עמיגראַנטען און אַנדערע ברואים און מען האָט אונז אַלעמען פאַרנומען מיט אַלע קלומקעס, מיט די ווייבער, מיט די פּעקעלעך. וואָהין פיהרט מען אונז? דאָס האַרץ קלאַפּט, די פיס ציטערען, די געדאַנקען אין קאָפּ זיינען צומישט... איך פערשטעה אליין ניט וואָס טוט זיך מיט מיר און וואָס וויל פון מיר מיין האַרץ. באַלד, באַלד וועט מען מיך אַראָפּ וואַרפען פון

מען גאָר, אַז מען וועט מיך שיקען צוריק. איהר פערשטעהט צוריק? דאָס בלוט ווערט אין מיר פערקיהלט!.. אויף דעם צווייטען טאָג איז געקומען עפּעס אַ איד מיט אַקיילעכדיגע בייכעל און מיט אַזאַ קאַפּעליוש אויף'ן קאָפּ, ווי אַ קוגעל־טאָפּ, און האָט מיך גוט אַרומגעקוקט און אַרומגעשמעקט, האָט זיך פערקרימט, האָט פערדרייט זיין נאָז און איז אַוועק... דאָס איז געווען אַ קאָמיטישער איד. ביי נאַכט זיינען צו אונז געקומען די פּאָליסמענען, וואָס היטען אונז, און האָבען אונז פאָרגעלייגט אַזאַ מגילה: מאָרגען אין דער פריה וועט מען אייך אַרויפזעצען אויף אַן אַנדער שיף און פיהרען צוריק קיין האַמבורג. אויב איהר ווילט, קענען מיר אייך געבען אַ גוטע עצה... לאָז יעדערער פון אייך געבען אונז צו צעהן דאָלאַר וועלען מיר אייך אַריינלאָזען קיין ניו יאָרק... מיר וועלען דאָס אַזוי אָפּמאַכען, אַז איהר זייט כלומרשט אַנטלאָפען... איהר וועט צוברעכען אַ שויב פון פענסטער און אַרויסקריכען... מיר וועלען אייך כאַפּען און אַביסעל אָנשלאָגען אייך דיביינער, נאָך דעם וועט איהר זיך אַזוי ווי אַרויסרייסען און מיר וועלען אייך שוין ניט קענען דעריאָגען... פערשטעהט איהר אַ געשעפט? מיר נאַרישע גרינהאָרנס? — וואָס זאָל מען דאָ ניט פערשטעהן? מאָרגען וועט מען אונז שיקען צוריק: נאָך אַ מאָל ליידען צרות, הונגער, ים־קראַנקהייט און וואָהין פאָהרען? פערשטעהט זיך, יעדערער פון אונז האָט צובונדען זיינע קניפּלעך און מיר האָבען אָפּגעצעהלט אונזערע בעלי טובות אחת ואחת... איך האָב זיי אַריינגערוקט אַ גאַנצע פינף און צוואַנציגער לא־ירחץ־כלב־לשונו געלט...

שפּעט ביי־נאַכט האָבען מיר צובראָכען עטליכע שויבען און מיר האָבען אָנגעהויבען צו קריכען... איך האָב זיך צושניטען די הענד און דעם פּנים מיט דעם גלאָז... נאָך דעם בין איך אַראָבגעפאַלען פון עטאַזש און האָב זיך געבראָכען רוק און לענד... קוים אַ לעבעדיגער האָב איך זיך אויפגעהויבען פון דער ערד און האָב אָנגעהויבען צו לויפען... דאָ האָבען מיך באַלד געכאַפּט די ניו יאָרקער מלאכי חבלה מיט די גראָבע פּיפּקעס און האָבען מיך אָנגעהויבען צו בויקערן... זיי האָבען מיך געשלאָגען, טאַקע אויף „צוקלאָמפּערשטען", נור פון יעדער זעץ האָב איך געמיינט, אַז עס וועט זיך ביי מיר אָפּרייסען דער לונג און לעבער און ביי יעדער פּאַטש פלעג איך דערזעהן די באָבע פון יענער וועלט... אַ טויטער, אַ צו'הרג'עטער, אַ צולוטיגטער, אַ דערשראָ־

אויף דעם אַנדערען טאָג האָט מען אונז אויפגעכאַפּט און מען האָט אונז גענומען צום דאָפראָס:

— וואָהין פאָהרסט דו? — האָט מען מיך געפרעגט.

— קיין אמעריקא! האָב איך געענטפערט.

— אָבער וואָהין? — האָט מען מיך נאָך אַ מאָל געפרעגט!

— אָבער קיין אמעריקא, האָב איך געענטפערט.

— וואו ווילסט דו בלייבען? זאָגט דער פּריץ.

— דאָ וויל איך בלייבען, ענטפער איך.

— וואו דאָ? אין קעסעל גאַרדען? זאָגט ער.

— ניין! דאָ, אין אמעריקא!

— אין וואָס פאַר אמעריקא?

— פערשטעהט זיך אין דער אמעריקא וואָס איז אין ניו יאָרק. פון וואָס פאַר אַן אַנדערע אמעריקא ווייס אַ איד?

— האָסט דו געלד? פרעגט ער מיך. אַ חכם, אַ מענש! ער האָט געמיינט אַז באַלד נעהם איך און זאָג איהם דעם גאַנצען אמת, אַז איך האָב טאַקע ק"ן רו"כ מזומנים:

— קיין געלד האָב איך ניט!

— האָסט דו דאָ פריינד?

— ניין! מיין ווייב האָט דאָ פריינד, איך האָב דאָ קיין פריינד ניט: איך בין אַ יאַנגידיווקער אליין.

נו, וואָס זאָל איך אייך פיעל דערצעהלען מעשיות מיט זאַכען: מען האָט מיר אָפּגעשטופּט צוריק און פון קעסעל גאַרדען ניט ארויסגע־לאָזט!... עס האָט זיך געפונען נאָך אַ דריי אידעלעך אַזעלכע, ווי איך, זיינען מיר אַלע בשותפות איבערגעשלאָפען נאָך אַ נאַכט אין קע־סעל גאַרדען און ווייטער זיך געקראַצט און געשמעקט. אָט דאָס איז דער גאַנצער פערגעניגען, וואָס איך האָב געהאַט, נאָך אַזאַ וועג און נאָך די צרות, וואָס איך האָב איבערגעליטען, זינט איך בין ארויס פון יאַגי־דיווקי! אך! עס איז ניטאָ אין דער וועלט נאָך אַזאַ באַשעפענים, וועל־כע זאָל קענען אַזוי פיעל אויסשטעהן און איבערטראָגען דאָס, וואָס אַ איד קען איבערטראָגען! דער שלאָפער אידעלע איז שטאַרקער פון דעם דלות אליין און געזונטער פון אַלע צרות.

דערווייַלע, ויהי ערב, ויהי בקר יום שני. נאָך אַ טאָג איז אַוועק... און איך בין נאָך אַלץ אין קעסעל גאַרדען... ווי איך פערשטעה, זאָגט

אַז איך האָב זיך טאַקע אריינגערוקט טיעף, טיעף אין אַמעריקאַ אריין ?... נאַרישע און גראָבע גוים ! גיט אַ קוק אויף דעם אידעלע אין ניו יאָרק און זייט זיך גיכער... מגייר ! זעהט ! זיינען מיר דען ניט אַ „אתה בחרתנו" פאָלק ? ערשט געקומען פון אַ לאַנד וואו מען האָט אונז געשלאָגען און גע'הרג'עט, וואו מיר האָבען גאָר ניט געוואוכט און קיין זאַך ניט פערשטאַנען, אין אַזאַ קורצע צייט זיינען שוין אַלע גאַסען פון ניו יאָרק פאַרפלייצט מיט אידישע קינדער ! וואָהין איהר זאָלט זיך ניט קעהרען און... דאָ האָט איהר שוין כשר'ע וואורשט, און דאָ געראָטענע רבנים ; פון איין זייט בערג מיסט און פעדערען, פונקט ווי אין די פיינסטע אידישע שטעטעל אין פוילען אָדער ליטאַ, פון דער אַנדער זייט בתי מדרשים און שולען ; פון איין זייט אַן אמת'ער, אַ כשר'ער חזיר־מאַרק.

פון דער אַנדערע חברה ש"ס און חב"ד : פון איין זייט אַ געגריי־זעלטע פאה מיט גנידעס, פון דער אַנדער זייט אַ פאַרוק מיט אַ ציפּיק. נאָך גאָר ניט לאַנג האָט דער איד קיין רעכט ניט געהאַט און איז גע־ווען אָבגעזונדערט פון אַלעמען, און דאָ, אַז ער וויל, מעג ער געהן מיט באַקענבאַרדען און אַז ער וויל מעג ער גאָלען די וואָנצעס ! נאָך גאָר ניט לאַנג איז ער געווען אַ זשיד פאַרכאַטי, און היינט איז ער שוין געוואָרען אַ גאַנצער... שיני... איהר קענט אליין זעהן מיט אייערע אויגען, אַז אפילו דער פאָליסמען שמייכעלט צו אַ אידיש מיי־דעל פונקט אַקוראַט ווי צו אַנאַנדער נקבה, און אַז די אידישע יונגע לייט האָבען דאָס רעכט צו זיין אַזעלכע „לאָופערס" ווי די איירישע און אַנדערע אומות העולם... און אַ חוץ דעם, וויפיעל כשר'ע מקואות, וויפיעל אידישע ביער סאַלונען, וויפיעל לאָדזשעס און וויפיעל קהילות, וויפיעל שוחטים, דינים, סופרים, מוהלים, מלמדים, אידישע רעדאַק־טאָרס, אידישע באַנקירער, וויפיעל גלאַט גנבים ! וליהודים היתה אורה, ושמחה וששון ויקר !...

מיין ערשטע קוואַרטיר איז געוועזען אין אַן עמיגראַנטען הויז אויף מאָנראָו סטריט... עס האָט מיך זעהר געפרעהט, וואָס איך האָב געטראָפען צו אַ פרומען און כשר'ען אידען... ער איז פרום ווי אַן איי־זען און ירא שמים ווי די לעמבערגער רבעצין. אליין אַ איבריג קאָפּיקע וועט ער ביי אייך ניט נעהמען... ביז וואַנען ער וועט ניט מאַכען קיין ברכה און וועט ניט זאָגען אשר יצר... און וועט בעסער קוילען פיער

קענער, האָב איך זיך ארויסגעריסען פון די מחבלים'ס הענד און האָב אָנגעהויבען צו לויפען וואָהין די אויגען האָבען מיך געטראָגען. וויפיעל איך האָב נור געהאַט כח בין איך געלאָפען. עס איז געוועזען שפּעט. אויף איינינע גאַסען איז געווען שטיל און זיי זיינען געוועזען ניט שטאַרק בעלויכטען, ווייט ערגעץ האָב איך געהערט, ווי עס רוישט און עס קלאַפּט אַן אייזענבאַהן, עס פייפען פּאַראַכאָדען. אַז מיינע קרעפטען האָבען מיך פערלאָזען, בין איך געפאַלען אין מיטען דער גאַס און בין געבליבען ליגען אָהן מאַכט.

ווי איך בין נור געקומען צו זיך, האָב איך זיך אָנגעהויבען צו צוהערען: שטיל! קיינער יאָגט זיך ניט נאָך מיר!... דאַנקען גאָט! איך בין שוין אין אַמעריקאַ! איך בין שוין דאָ! נישקשה, גאָט וועט מיך ניט פערלאָזען... אין אַמעריקאַ זיינען דאָ אידען, קאָמיטעטען, געשעפטען, אַ סך דאָלאַרס... פאַל ביי זיך ניט אַראָפּ, חיים יענקיל!.. אַ גאַנצע נאַכט בין איך אומגעגאַנגען פון איין גאַס אויף דער אַנדערער. איך בין געוועזען מיעד. מיינע פיס האָבען מיך קוים געשלעפּט. די אויגען האָבען זיך אליין צוגעמאַכט...

איך האָב אָבער ניט געוואוסט וואָהין צו געהן, ביי וועמען צו בעטען נאַכטלעגער, וואו צו זוכען אַ אידען. קיין מאָל אין מיין לעבען האָב איך נאָך ניט געוואַרט אַזוי אויף דעם פריה־מאָרגען, ווי אין יענע אונגליקליכע נאַכט. קיין מאָל האָט מיך נאָך די זונן אַזוי ניט געפרעהט, ווי אין דעם טאָג, ווען איך האָב אָבגעשטעלט אין ניו יאָרק עפּעס אויף אַ גאַס. איך האָב דערזעהן אַנטקעגען זיך אויף אַ פענסטער אויפגעשריבען מיט אידישע כתיבעמע ווערטער: אַ כשר'ע מקוה!... אַ מקוה!... אידישע ווערטער, אידען! אַ! דאַנקען גאָט! איך בין שוין געקומען!... איך בין שוין אין אַמעריקאַ! עס איז שוין געקומען אַן ענדע צו אַלע מיינע צרות!... דאָ בין איך געפאַלען און בין געבליבען אין חלשות.

זעקסטער קאַפּיטעל.

ווער קען איבערגעבען, ווער קען דייטליך דערצעהלען, ווער קען בעשרייבען מיין פרייד, מיין גליק, מיין שמחה, אַז איך האָב זיך אין דער פריה אויפגעכאַפּט אין ניו יאָרק און האָב דערזעהן בעשיינפּערליך

זיי געגעבען מיר מיט א שטיין גלייך אין פּנים אריין און האָט מיר צוקוויאַטשעט דעם נאָז און אויסגעשלאָגען פיער ציין. א! עס איז א מחיה צו לעבען אין א פרייע לאַנד!... ביי אונז וואָלט זיך אַזאַ שייגעץ גערופען באַשיבוזוק, און מען וואָלט איהם געווים ארייננגערוקט אין חרחור אריין, און דאָ איז ער א סיטיזען, א פּאָליטישען, א „רעוואָ־לוציאָנער", א פריידענקער, א לויפער, א דזשענטעלמען: עס איז פּשוט א פערגניגען, ווי איך בין א אידיש קינד!

נאָר מעשות אָן דער זייט — עס ווילט זיך עסען, מען דאַרף עפּעס טאָן. ביי אונז אין חזיר לאַנד געהט אָן דער גלייכווערטעל: „ניטאָ פּאַפּע — געה אין ליולי". דאָ אָבער, אין אַמעריקאַ, זאָגט מען גאָר: ניטאָ פּאַפּאַ — געה אין דער ערד און באַק בייגעל!" אויף זייער לשון הייסט דאָס: העלפּ יו־סעלף... וואָס טוט מען אויף דער וועלט? אַזוי ווי צו חלום בין איך אומגעגאַנגען דריי טעג פון איין גאַס אויף דער אַנדערער. ווי איך האָב נור דערזעהן א מענשען אָדער אפילו א אידענע, האָב איך זיך אָבגעשטעלט און געבעטען ארבייט. און אַלע האָבען מיר געענטפערט איין תשובה: געה צום טייוועל, גרינהאָרן! א פּנים אין אַמעריקאַ רעכענט מען דעם טייוועל פאַר דעם בעסטען באָס, אַז מען גלויבט אַז ער גיט ארבייט יעדערן... און אפשר ארבייט דער רוח טאַקע נור מיט סקעבס? נור צום טייוועל אָבער האָב איך ניט געקענט טרעפען און טאַקע אליין דער טייוועל האָט מיך געבראַכט אויף דער אַכטער סטריט, גלייך צו די אמעריקאַנער בעלי־טובה'ניקעס און קאָמיטישע אידען. אָט דאָ איז געקומען די גאולה אויף מיין קאָפּ. ניט אומזיסט! אַז איך בין געווען א קליינער אינגעלע האָב איך אַלע אין דער פריה געזאָגט מיט דער מאַמע: „א ברכה, א הצלחה זאָל קומען אויף מיין קעפּעלע אמן סלה!" אויף דער אַכטער סטריט האָב איך דערזעהן, אַז ניט איך אליין בין א מיוחס, עס זיינען דאָ נאָך הונ־דערטער אידען וואָס ווערען געשוואָלען פון הונגער.

דריי טעג בין איך געשטאַנען אין דרויסען און האָב זיך אפילו ניט געקענט דערקוועטשען צום גרויסען פּאָליסמאַן, וואָס איז געשטאַנען מיט'ן גרויסען בויך און גרויסע דובינע און האָט ניט געלאָזט די קליי־נע אידעלעך אין גרויסען האָל, וואו עס זיצט דער גרויסער קאָמיטישער איד. און אַז איך בין שוין יא צוגעקראָכען צום פּאָליסמאַן, האָט ער מיך תיכף ומיד מכבד געווען מיט זיין דובינע און האָט געזאָגט, אַז

אידען איידער אָנריהרען זיך חלילה אום שבת צו א לייכטער... אויף מיין נייע קוואַרטיר בין איך אביסעל געקומען צו זיך... אַלע טאָג אַ ראָסעל־פליישׁ, ביי נאַכט אַ מאַטראַץ... דער מאַטראַץ איז טאַקי געלע־גען אויף דעם פּלאָאָר און וואַנצען האָבען מיך טאַקע אַזוי געביסען, אַז מע וואָלט געקענט מיינען, אַז זיי וועלען מיך אויפעסען לעבעדיגערהייד. איך אָבער האָב זיי געהערט ווי די קאַטץ, ווארום איך האָב געוואוסט, אַז פון וואַנצען קען מען ניט שטאַרבען: אַז ניט וואָלט מען אין ונתנה תוקף געשריבען ניט נור: מי במים, מי באש, מי בחרב און אַזוי ווייטער, עס וואָלט אויך געשטאַנען ומי בוואַנצען.

אַז איך וואָלט זיין אַ געלערענטער מענש וואָלט איך זיך שטאַרק גענומען און וואָלט געוויס דערגאַנגען מיט מיין שכל, פאַר וואָס איז דאָס עפּעס אין ניו יאָרק אַזוי שרעקליך פול מיט וואַנצען? איז אין ניו יאָרק פול וואַנצען דערפאַר ווייל עס זיינען דאָ פיעל אידען, אָדער פערקעהרט: אין ניו יאָרק זיינען דאָ פיעל אידען דערפאַר ווייל דאָ זיינען דאָ פיעל וואַנצען? נור ניט דאָס בין איך אויסען.

דאָ, אויף מאָנראָו סטריט, האָב איך זיך אָנגעהויבען צו לערנען ווי אַזוי צו זיין אַן אַמעריקאַנער. ווי באַלד דער בעל הבית און אויך די בעל הבית'טע האָבען זיך דערוואוסט אַז ביי מיר אונטער'ן וועסט ליגט אַ סומע געלט פון העכער מאה רו"כ, האָבען זייביידע צו מיר אַזוי לאַנג געשמייכעלט, ביז איך בין אַרוים נקי מנכסיו, אָהן אַ קאָפּיקע געלד. די בעל־הבית'טע האָט צו מיר געשמייכעלט און האָט מיך גע־שטאָפּט מיט ראָסעל פליישען און זיסע פּאָטייטאָס, און דער בעל־הבית האָט צו מיר געשמייכעלט און האָט מיט מיר געמאַכט פּלענער פון אַ פעקטאָרי, פון אַ סטענד, פון אַ העמדער שאָפּ... אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט ביז וואַנען איך בין אליין געבליבען אָהן אַ העמד... דאָ האָבען זיי מיר געגעבען מיט'ן קניע גלייך אין מיין „ראַוונאָפּראַווייע" אריין און האָבען מיר געזאָגט: קישל! קישל! אויף מאָנראָו סטריט האָבען מיך דעם ערשטען מאָל מכבד געווען מיט אַ כבוד די אַמעריקאַנער יונגאַ־טשעס... קיין שלעכטס חלילה האָבען זיי מיר ניט געטאָן, זיי האָבען נור געטריבען מיט מיר אַביסעל קאַטאָוועס: זיי האָבען מיר פריהער פון אַלעס צוריסען מיין קאַפּאָטע. נאָכדעם האָבען זיי מיר אָנגעשטאָפּט אין היטעל פערדישע... חכמות און נאָכדעם האָבען זיי מיר אויסגע־פּליקט אַ האַלבע באָרד און אַ חוץ דעם האָט דער גרעסטער חכם פון

בען זיי מיך געכאַפּט פאַר מיין נאָז און אַרויסגעשלעפּט פון דער פּעקטאָרי אין דרויסען. אך! ווי גליקליך וואָלטען מיר נאַרישע קבצנים געוועזען, אַז מיר זאָלען זיין אָהן נעזער. קיינער וואָלט אונז פאַר'ן נאָז ניט געפיהרט און ניט אַרויסגעפיהרט! נור דער בורא יתברך ווייס געוויס בעסער ווי אַזוי צו סטראָיען דעם מענשען — ער איז אַן אַלטער קאַזיאָנער אַרכיטעקטאָר!...

מיט אַ צובראָכענע האַרץ, מיט צובראָכענע ביינער און געשוואָלענע פּיס (צוריק איז ניט געוועזען קיין געלד אויף אַ טיקעט) האָב איך זיך אומגעקעהרט אין דעם גרויסען און דעם פיינעם ניו יאָרק. היינט האָב איך טאַקע אַריינגעלעגט אַ פינגער אין מויל און האָב אָנגעהויבען גאַנץ שאַטרק צו טראַכטען: וואָס טוט מען? זאָל איך ווערען אַ שלעפּער, אַ שנאָרער? אָדער אַ רעדאַקטטאָר פון אַ אידישער צייטונג? איהר לאַכט? איהר ווייסט דען ניט, אַז מען איז הונגעריג איז מען גרייט אויף אַלעם? אַז איך וואָלט דאַמאָלס געוועזען קליגער, וואָלט איך שוין עפּעס געוואָרען. איך בין אָבער געוועזען אַ פּראָסטער אידעל און בין גאָר געוואָרען אַ שוירטס מייקער. אך! אַז אימיצער פון יאַגידיווקי וואָלט מיך דעמאָלט דערזעהן, ער וואָלט געוויס געפּלאַצט פון געלעכטער. דער געזונדער, גראָבער חיים־יענקיל פלאָם האָט געקראָגען אַ'ן אויסגעווייקטען פּנים'על, די באָרד האָב איך זיך אָפּגעגאָלט און די לאַנגע קאַפּאָטע אַראָבגעוואָרפען. איך זאָל אפילו שטאַרבען, וואָלט קיינער ניט געקענט דערקענען, אַז איך בין ניט אַ געבאָרענער אַמעריקאַנער...

און אַ חוץ דעם בין איך טאַקע געוואָרען אַ שטיקעל מענש און האָב זיך אָנגעהויבען צו שניידען אויף אַ'ן אמת'ן אַמעריקאַנער־דייטש פון העסטער סטריט: איך האָב שוין געקענט זאָגען: „יא!", „פערשיינליך", „וואונדערבאַרע ביזנעס", „די ענטוויקלונג פון דעם ציוויליזוישען", „שור", „פּאָרטרעפּליך" און „גאָד דעם!" איך האָב שוין געקענט אויסטרינקען אַ גאַנצע „פּאַינט" ביער און שרייען „גרינהאָרן" אויף יעדען נייען עמיגראַנט... פּערדיענען פלעג איך גע־זונד... אי דריי, אי פיער דאָלאַר אַ וואָך. און ווען איך זאָל ניט סטאַפּען אַלע צוויי וואָכען, וואָלט איך שוין געקענט ווערען אַ קליינער קאַפּיטאַליסט... הקיצור, איך וואָלט שוין געקענט זיין גליקליך, אַז דער אונגליק זאָל זיך צו מיר ניט טשעפּען... אם ערשטען האָט

איך בין אַ „גאַ־אַן !״ וואָס פאר אַ פייערדיגע קלעפּ זיי געבען, אַ פּגירה זאָל אויף זיי קומען ! אין דער צייט איז מיר געוועזען אַזוי שלעכט, אַז איך האָב זיך געוואָלט צוקריגען מיט דעם אַלטען אידישען גאָט און פערקויפען זיך פאַר צעהן דאָלאַר צו דעם נייעם גוי׳אישען גאָט... נור דער „קאָמיסיאָנער״ האָט מיר געזאָגט, אַז זייער גאָט גיט אויך ניט קיין געלד פריהער, ביז וואַנען ער זעהט ניט בעשיינפּערליך, אַז מען איז גוט און פרום... וואָס זאָל מען טאָן ? איך בין ווידער אַ מאָל געגאַנגען אויף דער אכטער סטריט... איצט האָט מען מיר גע־זאָגט, אַז מען וועט מיך אריינלאָזען אין קדשי קדשים צום קאָמיטישען איד, נור דאַמאָלס אַז איך וועל ברייגנען אַ צעטיל... גוואַלד וואָס דאַרפט איהר אַ צעטיל, אַז איך בין אַליין דאָ ? אַז איהר זעהט, אַז איך בין הונגעריג און פערשמאַכט, אַז איך בעט ביי אייך נור איינס : גיט מיר אַרבייט ? הקיצר, ווי זאָגט דער פּאָניע, „דער הונגער איז ניט קיין מוהמע״ : איך האָב געקראָגען אַ צעטיל. מיט׳ן צעטיל בין איך שוין זוכה געווען אריינצוגעהן אין דער גלאָווגע קאַנצעלאַריע. דאָ האָב איך געכאַפּט אַ מאָל אַ פּאָאַר סטוסאַקעס און האָב געקראָגען אַן אָרדער... צו קומען מאָרגען. אויף מאָרגען האָט מען מיך צוגענו־מען שוין פאַר אַן אייגענעם און מען האָט מיר געגעבען נאָך אַ פּאָאַר קלעפּ און מען האָט מיר געהייסען קומען מאָרגען. אויף מאָרגען האָט מען מיר געזאָגט, אַז אין פינף־זעקס טעג אַרום וועט מיר געבען אַן ענטפער. אין פינף־זעקס טעג אַרום, אַז איך בין געקומען, האָט מען מיך אָנגעהויבען צו שלאָגען פון דאָס ניי... לסוף האָט מען מיר גע־געבען אַ בריוועלע אין קאָנטרי אין אַ גרויסע פעקטאָרי, וואו מען האָט מיר צוגעזאָגט אַרבייט.. דאַרטען האָט מען מיך אויפגענומען זעהר פיין און מען האָט מיך אַנידער געשטעלט אַרבייטען...

דאָ האָב איך שוין געמיינט, אַז איך האָב שוין טאַקע געכאַפּט מיין גליק פאַר׳ן עק... אַך ! איך האָב איהם אָבער ניט שטאַרק גע־האַלטען און ער האָט זיך באַלד ארויסגעריסען. שטעלט אייך פאָר, ווי באַלד איך האָב זיך נור אַנידער געשטעלט אַרבייטען, זיינען צו מיר צוגעלאָפען אַלע אַרבייטער, האָבען אָנגעהויבען שרייען אויף מיר : „סקעב״, „שיני״ ! און האָבען מיך אָנגעהויבען צו שטופּען אַהין און אַהער און שטורכען אין די זייטען. און אַז איך בין שוין טאַקע ארויס ווי מען זאָגט, פון די כלים און האָב אויך אָנגעהויבען... צו וויינען, האָ־

צוויי פיינע רומס אין טאָפּ־פלאָאָר — בעק. נור ניט דאָס בין איך אויסען. צווישען די באָרדערקעס איז געווען אַ יונגע ווייבעל... אַן אַלמנה, אָדער אַ גרושה, אָדער אַן עגונה און אפשר גאָר אַ מיידעל, דאָס קען איך אייך ניט זאָגען... די באָרדערקע פלעגט אָפט צו מיר שמייכלען. זי שמייכעלט — שמייכעל איך אויך. איך ווייס עפּעס? איך בין דאָך אַ גרינהאָרען! וואָס דאָרטען איז געוועזען, ווייס איך עד היום ניט. כאָטש איך בין געווען אַן אמת׳ער גלוח בין איך נאָך געווען גאַנץ גרין, און האָב גאָר ניט פערשטאַנען. איך ווייס נור, אַז דער בעל־הבית האָט זיך געפּאַטשט מיט זייער ווייב, די בעל־הבית׳טע האָט געפּאַטשט די באָרדערקע, די באָרדערקע האָט עפּעס לאַנג גערעדט אויף ענגליש מיט אַ באָרדער, צו וועלכען זי האָט שטאַרקער געשמייכעלט ווי צו מיר... און פּלוצלונג האָט זי אויסגעגלאָצט די אויגען און האָט אָנגעהויבען צו שרייען צו מיר: חיים יענקיל! פיהר מיך צו דער חופּה! און אַז ניט וועל איך דיר אריין זעצען אין דזשייל! דו ביסט מיין חתן... דו דאַרפסט מיר סאַפּפּאָרטען.

— אַ פינסטערער חלום צו דיין קאָפּ! וואָס הייסט? איך האָב דאָך אַ ווייב! און וואָס זאָל איך טאָן מיט מיין שרה׳קע און מיט מיינע קינדערלעך זאָלען לעבען?!

— מעגסט זיך מיט זיי וואַרגען... און מיך מוזט דו פיהרען צו דער חופּה...

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, אהין אהער פיטש־פּאַטש... זי איז אַוועקגעלאָפען צום דזשאָדזש האָט איהם דערצעהלט אַ גאַנצע מגילה און ער דער גולם, האָט געגלויבט, אַז וואָס די לעדי דערצעהלט איז תורת לאָקשין און האָט מיך אריין גערוקט אויף סיקס מאָנטס אין פּריזאָן! אָלל רייט! אַ פגירה זאָל קומען אויף אַלע דזשאָדזשעס, אויף אַלע אַלמנות, אויף אַלע גרושות, עגונות און גלאַט ווייבער וואָס שמייכלען צו די גרינע גרינהאָרנס!

פון יענער זייט טייך בין איך געוואָרען אַ וואהרער יענקי. איך האָב זיך אויסגעלערנט רעדען ווי אַ געבאָרענער איירישמען, קען זינגען אַלע ליעדלעך פון דער בויערי, קען זיך שילטען ווי סאַליוואַן, קען זיך פייטען בעסער פון אַ לאָדזש פּרעזידענט און קייען טאַבעקאַ גלייך מיט דעם וואהרען פיץ־דודיל. איצט בין איך שוין גוט געביל־

מען מיך אויפגעכאפּט און מען האָט מיך אַרעסטירט אויף צעהן טעג... הערט וואָס פאַר אַ מעשה עס פּערלויפט זיך. איך שטעה אויף דעם קאָרנער עסעקס און „אסתר" און עס אַ באַנאַן. כאַפּט מיך אָן פּלוצ־לונג פון הינטען אַ גראָבער פּאָליסמען און הויבט מיך אָן צו טרייס־לען: „נאָך וואָס האָסט דו אויסגעשאָטען אַ הויפען מיסט אויפ'ן גאַס?"

— ווער? איך?

— יאָ; דו!

— שטייטש, די גאַס איז פערשמוציגט מיט בערג מיסט, ווי אַזוי האָסט דו דערקענט מיין הויפען מיסט?

— קום אין קאָורט!

— אודני קעניג, „שיינק מיר מיין לעבען!"

— קום אין קאָורט!

— שטייטש! איך בין דאָך גאָר אַ באָרדער און האָב ניט קיין אייגענע מיסט?

נור דער מחבל האָט מיך שוין אויפגעכאַפּט ווי דער רוח דעם מלמד און האָט מיך געטאַסקעט... געוואלד איך וואָהן גאָר אין נאָרפאָלק! ניטאָ קיין טענות! ער האָט מיך געבראַכט צום שופט שלום, ער האָט איהם געשוואָרען ביי זיין באָרד און פּאות, אַז ער האָט אליין געזעהן — און דער ריכטער האָט עפּעס אַ בורטשע געטאָן און האָט אויפגעשריבען: צעהן דאָלאַר שטראָף אָדער צעהן טעג אַרעסט, וואָס זאָגט איהר פאָרט אויף אַזאַ בלבול, אויף אַזאַ שלאַק?

בין איך טאַקע אָבגעזעסען צעהן טעג... נור דאָס איז נור געוועזען אַ הקדמה. איך בין געוועזען פון „יענער זייט טייך" אויך זעקס חדשים... און איצטער, אַז איך בין געניט, ווייס איך שוין אַז אין אַמעריקאַ דאַרף מען זיך ניט וואונדערען אויף קיין זאַך... און ווי איהר זעהט מיך אַ אידען, אַז מען זאָל מיך אפילו אויפהייג־גען וועל איך זיך דערנאָך אויך ניט וואונדערען... אַ פרייע לאַנד! וואָס קען זיך ניט טרעפען אין אַ פרייע לאַנד?

איהר ווייסט דאָך מסתמא וואָס דאָס איז פאַר אַ פויגעל אַ באָרדער? איך בין געוועזען אַ באָרדער ביי אַ אידען וואָס האָט געהאַט אַ ווייב, אַ שוועגערין, אַן אַלטע מאַמע, זעקס קינדער און אַכט באָרדערס מיט באָרדערקעס. מיר אַלע האָבען זיך פּאָמעשצעט אין

דער בעל חוב.

(אַ דראַמאַטישע סצענע).

פּערזאָנען:

מר. אוירבויך, אַ ריעל עסטייטניק רויט, געזונד, דיק.
מרס. פריעדמאַן.
דער מלאך המות.

(אַ דיינינג־רום ביי אוירבויך. עס איז נאַכט לאָמפּען ברענען. זעהר ריינע מעבעל. אוירבויך האָט ערשט אָבגעגעסען סאַפּער. ער גיסט זיך אָן פון פלאַש אַ גלאָז רויטען וויין, טרינקט לאַנגזאַם און דאַן פערדרויכערט ער אַ סיגאַר. ער איז זעהר אויפגערעגט).

אוירבויך: האַ? מיר דאַכט זיך מע קלאַפּט. (מע קלאַפּט אין טהיר) קאָם אין! (מרס. פריעדמאַן קומט) אה, מרס. פריעדמאַן, העלאָ! העלאָ! ווי געהט עס? זיצט.

מרס. פריעדמאַן: דאַנקע. (זעצט זיך.) (זי איז זעהר טרויעריג).

אוירבויך: וואָס גיבט עס נייעס?

מרס. פריעדמאַן: קיינע נייעס. איך בין געקומען צו אייך רעדען וועגען...

אוירבויך: ווי איך זעה, זייט איהר געקומען רעדען וועגען ביזנעס... פאַר וואָס זייט איהר ניט געקומען צו מיר אין אָפּיס?... וועגען ביזנעס דאַרף מען רעדען מיט מיר נור אין מיין אָפּיס... איך

דעט! איצט ווייס איך שוין גוט וואָס הייסט א באקס פון אן איריש־מען, א פייג פון א באָס און א פרייהייט פון טעמעני האָל. איך האָב זיך אריינגעצויגען און ציה אין איינעם מיט אַלע משא... איך ווייס ניט וואָהין איך שלעפּ און וואָהין עס שלעפּט מיך, זעקס טעג אַרבייט איך ווי אַן אָקס... איך האָב קיין צייט ניט צו דענקען, ניט צו טראַכטען, ניט אפילו צו לעבען... איך דענק נור פון איין זאַך: וועל איך האָבען מיט וואָס צו דערנעהרען זיך?...

גאַנץ פריה געה איך אַוועק און שפּעט קעהר איך זיך אום... איך בין געוואָרען שלאַף, דער פּנים האָט זיך אויסגעצויגען, די פיס ציטערען אָפּט... דאָס איז שוין איצט, אז איך בין נאָך ניט אַלט... וואָס זשע וועט זיין מיט מיר אויף דער עלטער?... ווי עס קומט זונטאָג, ציהט מיר די קליפּה אין ביער־סאַלון... איך וויל זיך פערגעסען אָן אַלעס... מיין אָרעמע פרומע שרה'קע און מיינע קינדער זיינען נאָך דאָרטען... נור איך דענק פון זיי אויך זעהר זעלטען... ביסלעך ווייז האָב איך זיך פון זיי דערוויטערט... די צרות און דער נויטה האָבען מיך געצוואונגען נור צו דענקען פון זיך... דאָך טרעפט זיך אַמאָל, אז איך דערמאָן זיך אויף דעם וואָס איז אַמאָל געוועזען, אויף דעם, וואָס איז שוין אַוועק, פערלאָרען... איך דער־מאָן זיך וואָס פאַר א פריש ווינטעלע עס האָט געוואָיעט אין יאגי־דיווקע... ניט ווייט פעלדער... אומעטום בוימער... אין דער מינוט הויבט מיך אָן צו ציהען פון דעם ניו יאָרק... עס ווילט זיך מיר זעהן א שטיקעלע הימעל, א גרין בוימעלע, א בערגעלע בע־עקט מיט גראָז... אך! אומזיסט! איך זעה נור הויכע, זעקס־עטאַזשנע קאַזארמעס, איך זעה נור דונקעלע וואָלקענס פון רויך און שטויב, הער נור עס קלאַפּען די רעדער און פייפען די מאַשינעס! יא! איך האָב געכאַפּט דעם גליק פאַר'ן עק!...

מרס. פריעדמאַן: געוויס, אייער פרוי און אייערע קינדער קע־נען זיך שעצען גליקליך, אָבער איך... און מיינע קינדער...

אוירבוך: זעהט איהר דאָך... איך מוז דאָ זיין אליין אַ גאַנצע וואָך, נור שבת און זונטאָג בין איך מיט זיי... די ביזנעס לאָזען מיך ניט לעבען... מע מוז שווער ארבייטען... (טרינקט).

מרס. פריעדמאַן: מר. אוירבוך, איך וויל פרעגען, וואָס הערט זיך וועגען מיר? איך...

אוירבוך: (בייז) איך האָב אייך געזאָגט, וועגען ביזנעס וועט איהר רעדען מיט מיר אין אָפיס!

מרס. פריעדמאַן: ווען איך קום אין אָפיס זייט איהר, ווי אונ־מיסטען, זעהר שטאַרק בעשעפטיגט... איהר קלינגט ביים טעלעפאָן, איהר שרייבט, איהר רעבענט, איהר לויפט, איהר שרייט... ביז וואַנען גאָך וועל איך געהן צו אייך? עס מוז דאָך נעהמען אַן ענדע...

אוירבוך: ווער הייסט אייך געהן? איהר זאָלט פערשטעהן ביז־נעס, וואָלט איהר שוין לאַנג אויפגעהערט צו געהן... איהר האָט שוין לאַנג געדאַרפט פערשטעהן, אז עס האָט שוין גענומען אַן ענדע...

מרס פריעדמאַן: וועה איז מיר! וואָס מיינט איהר?...

אוירבוך: וואָס זאָל איך מיינען? עס איז גאַנץ איינפאַך, איהר האָט אינוועסטעד אייער געלד אין ריעל עסטייט און עס איז געוועזן אַ פוילער... עס איז אַ גאַנץ געוועהנליך זאַך...

מרס. פריעדמאַן: אַ שעהנע בשורה, וועה איז מיר! וועה איז מיר! (פערברעכט די הענד און וויינט).

אוירבוך: צום טייפעל! אַ פערגניגען צו האַנדלען מיט אַ אי־דענע, וואָס האָט קיין בעגריעף ניט וועגען ביזנעס...

מרס. פריעדמאַן: האָט איהר מיר אליין ניט געראַטהען?...

אוירבוך: עס איז ניט געלונגען, האָט איהר פערלוירען. דאַט'ס אָלל. דערויף איז דאָס ביזנעס.

מרס. פריעדמאַן: די פינף טויזענד בעלאַנגען ניט צו מיר, דאָס איז אַלעס וואָס מיינע יתומים פערמאָגען... דאָס איז יתומישע געלד.

אוירבוך: מרס. פריעדמאַן, ביזנעס איז ניט קיין טשאַריטי... דאָ העלפט ניט קיין רחמנות.

קום אהיים מיער, איך וויל זיך אָברוהען. איהר האָט עפּיס אַ בעגריעף, וויפיעל אַ ריעל עסטייט־מאַן האָרעוועט זיך אָן פּאַר אַ גאַנצען טאָג!... דעם דאַרף מען אָנרעדען, ער זאָל קויפען, דעם צווייטען דאַרף מען איינשמועסען ער זאָל פערקויפען... דעם וואָס פערקויפט, דאַרף מען ווייזען שוואַרץ אויף ווייס, אַז איהם לוינט זיך ניט צו האַלטען אַזאַ פּראָפּערטי. דעם וואָס קויפט דאַרף מען איבערצייגען, אַז די זעלבע פּראָפּערטי איז אַ גאָלד־גרוב. מיט יעדען פון זיי דאַרף מען רעדען, אַרגומענטירען, טענה׳ן, שווערען זיך, ברענגען בעווייזע. יעדע מינוט לויפען צום טעלעפאָן... איהר פערשטעהט? חאַ! חאַ! אויבען, איבער מיין אָפּיס, זיצט מיין קלערק און קלינגט... דער קונה זיצט לעבען מיר און וואַרט... דין! דין! העללאָ! העללאָ! איז דאָס דער ריעל עסטייט אָפּיס פון אוירבויך? פרעגט דער גנב, מיין קלערק, יאַ. — וועגען דאָס הויז? — אָה, איך קען וועגען דעם הויז יעצט ניט רעדען, ביי מיר זיצט יעצט אַ קונה... האַ! איהר גיט 32 טויזענד פּאַר׳ן הויז? זעהר אַ שעהנע פּרייז... אָבער דער וואָס קויפט איז מיינער אַ גוטער פריינד... איך האָב איהם געזאָגט די פּרייז איז 30 טויזענד און קען ניט נעהמען מיין וואָרט צוריק, סיידען ער וועט זיך אליין ענטזאַגען. גודבאַי... איהר הערט? זאָג איך צום קונה מען גיט שוין 32 טויזענד... דין! דין! העללאָ! העללאָ!... וועגען הויז? יאַ!.. האַ? איהר ווילט געבען 33 טויזענד... חאַ! חאַ! דאָ דערשרעקט זיך דער קונה און כאַפּט אויף גיך די מציאה... אוי! מיינט ניט, עס איז גרינג צו מאַכען אַ לעבען. (טרינקט וויין).

מרס. פריעדמאַן: הערר אוירבויך, איך האָב געוואָלט מיט אייך רעדען...

אוירבויך: וועגען ביזנעס קען מען מיט מיר רעדען נור אין אָפּיס. וואָס ווילט איהר, איך זאָל צאָהלען אומזיסט רענט פּאַר מיין אָפּיס? יאַ, איהר ווייסט, איך בין דאָ איצט אליין אין גאַנצען הויז מיט צוויי דיענסטען... אונזערע אַלע זיינען אין לאָנג ברענטש...

מרס. פריעדמאַן: מר. אוירבויך, ענטשולדיגט, איך מוז מיט אייך רעדען...

אוירבויך: איהר האָט געדאַרפט זעהן, וואָס פאַר אַ קאַטעדזש איך האָב געקויפט פונקט גענען דעם אָשעאַן איהר זאָלט זעהן... אַ וויו! או! או! פּראַכטפאָל!

קומען צו מיר אהיים מיט'ן געלד, זאָל צו אייך דער מלאך המות קו־מען! שעהן. הא?...

אווירבויך: בערוהיגט אייך, מרס. פריעדמאַן, שרייען איז ניט ביזנעס־מעסיג...

מרס. פריעדמאַן: יא, איך וועל שרייען! איך וועל אייך ניט לאָזען רוהען! איהר האָט בערויבט מיינע יתומים, גזלן! רוצח!... איהר האָט דאָך אונז אונגליקליך געמאכט! דאָס טוט אזוי א פריינד! אן אייגענער מענש!

אווירבויך: מרס. פריעדמאַן, עקסייטמענט איז פאַר מיר פיעל געפערליכער פון וויין!... דער דאָקטאָר האָט מיר אַנגעזאָגט, אויב איך וויל זיך אָבהיטען פון אפּאָפּלעקסיע זאָל איך זיך אָבהיטען פון עקסייטמענט...

מרס. פריעדמאַן: אה, איהר האָט מורא פאַר אפּאָלעקסיע? פאַר וואָס האָט איהר ניט מורא פאַר גאָט? פאַר וואָס האָט איהר ניט מורא פאַר מענשען?...

אווירבויך: (אויפגערעגט) לאָזט מיך צו רוה! איהר וועט קו־מען צו מיר אין אָפּיס!

מרס. פריעדמאַן: פאַר וואָס האָט איהר ניט מורא פאַר די טרערען פון אן אלמנה? פאַר די ביטערע טרערען פון יתומים?...

אווירבויך: איך וועל מוזען רופען א פּאָליסמאַן! געהט אייך בעסער!

מרס. פריעדמאַן: מיין געלד! מיין בלוטיג געלד! מיינט ניט עס וועט אייך ווערען געשענקט.

אווירבויך: וואָסער געלד? איך בין אייך שולדיג? איך האָב ביי אייך געבאָרגט?

מרס. פריעדמאַן: ניין! ניט געבאָרגט, אויסגענארט! אויסגע־שווינדעלט!

אווירבויך: פאָרט פון מיין הויז!... (שטויסט זי) געהט געזונ־טער הייד! געהט!

מרס. פריעדמאַן: וואָס זאָלען מיר איצט טאָן? געהן מיט מיינע יתומים אין די הייזער?

אווירבויך: איך וועל אייך אַרעסטען! וואָס הייסט, איהר קומט אין א פרעמד הויז?

מרס. פריעדמאַן: איהר זייט אליין געקומען צו מיר און איהר האָט מיך צוגערעדט...

אוירבויך: איך זאָל ניט צו־רעדען, וואָלט איך קיין מאָל ניט געמאַכט קיין ביזנעס.

מרס. פריעדמאַן: איהר האָט מיר פערשפּראָכען...

אוירבויך: ווייס איך וואָס מען פערשפּרעכט... אָט צום ביי־שפּיעל, האָב איך פערשפּראָכען מיין דאָקטאָר ניט צו טרינקען קיין וויין... ווייל ער שרעקט מיך אַלץ מיט דער אפּאָפּלעקסיע און טרינק שוין די צווייטע פלאַש באָרדאָ... עס איז אומעטיג צו זיצען אליין אין דער היים, טרינק איך מיר אַ ביסעלע וויין. (טרינקט) ווארפט ארויס פון קאָפּ די אַלע נאררישע געדאַנקען... וואָס זאָל מען טאָן? פערלאָרען איז פערלאָרען... מע קעהרט ניט אום צוריק קיין טויטען פון בית עולם...

מרס. פריעדמאַן: פערגעסט ניט, איהר ועט אויך אַמאָל שטאַר־בען, ווי מיין אונגליקליכער מאַן... ער איז געווען אייער פריינד און דערפאַר האָב איך אייך געגלויבט... זיין ביסעל געלד איז געווען פערהאָרעוועט מיט בלוט און שוויס... זיין לעבען איז געווען פערזי־כערט פאַר זיינע קינדער און אַזאַ געלד האָט איהר ביי מיר גע־רויבט...

אוירבויך: גערויבט גאָר? נאָנסענס!... וואָס הייסט גערויבט? ביזנעס איז ביזנעס...

מרס. פריעדמאַן: האָט איהר ניט געשוואָרען, אַז דאָס געלד וועט זיין גאַנץ?

אוירבויך: איהר האָט מיר אַזוי ניט געוואָלט גלויבען, האָב איך געמוזט שווערען...

מרס. פריעדמאַן: געדענקט, מר. אוירבויך, איהר האָט מיר גע־זאָגט, אויב איהר וועט ניט קומען אליין צו מיר אַהיים און ברענגען דאָס געלד מיט'ן פּראָפּיט, זאָל צו אייך דער מלאך המות קומען!.. געדענקט איהר דאָס?

אוירבויך: ווי קען מען געדענקען אַלעס, וואָס מע זאָגט, אַז מע האַלט גאַנצע טעג אין איין רעדען?...

מרס. פדיעדמאַן: יא! איהר האָט געזאָגט אויב איהר וועט ניט

אריין שטיל, געהט צום לאַנדזש און שטעלט זיך אָב צו־
קאָפּענס.

אוירבויך: (רעדט שטיל, ווי פון שלאָף) ווער איז דאָרטען?

מלאך המות: דאָס בין איך.

אוירבויך: ווערט ביסט דו?

מלאך המות: איך בין דיין בעל חוב.

אוירבויך: (הויבט אויף זיין קאָפּ) מיין בעל חוב? איך קען דיך ניט.

מלאך המות: ווערסט מיך באלד קענען.

אוירבויך: וואָס ביסט דו געקומען?

מלאך המות: איך האָב דיר געבראַכט, וואָס איך בין דיר שול־
דיג.

אוירבויך: איך ליעב ניט צו צאָהלען אַ חוב, אָבער נעהמען אַ חוב — מיט פערגניגען. אָבער איך געדענק ניט... וואָס ביסט דו מיר שולדיג?

מלאך המות: איך בין דיר שולדיג אַ וויזיט...

אוירבויך: (בייז) אַ וויזיט?! ווער ביסט דו? דו!... ביסט געקומען שפּאַס מאַכען?

מלאך המות: איך מאַך קיין מאָל קיין שפּאַס ניט. ווילסט ווי־
סען, ווער איך בין? איך בין דער מלאך המות! (ווארפט אראָפּ פון זיך דעם שווארצען מאַנטעל).

אוירבויך: (דערשראָקען) האַ?... אוי! ווער איז מיר!... מערי!... סעם!... איך בין דאָ אַליין! איינער אַליין!... מיינע אַלע זיינען ניטאָ דאָ!... רעטעט! רעטעט! עס שטיקט מיך! מיינע אויגען זיי־
נען פול מיט בלוט... מיין קאָפּ איז שווער ווי בליי... רעטעט!..

מלאך המות: אומזיסט רופסט דו... קיינער קען דיך ניט רעטען פון מיין האַנד...

אוירבויך: וואָס ווילסט דו פון מיר?...

מלאך המות: איך בין געקומען צונעהמען דיין ארעמע נשמה... פונקט ניין האָסט דו געוואָלט געהן אין דיין געמבלינג קלאָב... וועסט פונקט ניין געהן פון דער וועלט, אין דער וועלט פון אייביגע פינס־
טערניס!... דו האָסט געשוואָרען, אויב דו וועסט ניט קומען צו דעה פרוי, וועט קומען צו דיר דער מלאך המות... בין איך געקומען...

מרס. פריעדמאַן: לעגען זיך אין גאס און שטארבען! וועה איז מיר! וועה! (וויינט).

אוירבויך: פאַרט פון מיין הויז! ארויס! פאַרט! פאַרט פון דאַנען! (שטויסט זי ארויס. אב. שרייענדיג) טענות גאַר צו מיר! האָסט דו געהערט א נייעס... אזא מין עזעל!... האָסט געוואָלט רייך ווערען און האָסט ריזיקירט — האָסט דו פערלאָרען!... דערויף איז דאָך דאָס ביזנעס... צום טייפעל, ווי זי האָט מיך אויפגערעגט. (טרינקט וויין, זיינע הענד ציטערען) ביזנעס פיהרען מיט ווייבער דאַרף מען קיין מאָל ניט... זיי האָבען ניט קיין שכל דערצו... האָסט געהערט? זי קומט גאַר מאָנען ביי מיר דאָס געלד... א מאַן פערשטעהט אָם וועניגסטען, אז דאָס מאָנען איז איבריג... פו! ווי איך בין עקסייטעט... אזש אין האַלז איז טרוקען געוואָרען... איך וועל דאַכט זיך נעהמען נאָך א ביסעל וויין (טרינקט א פולע גלאָז וויין) איך פיהל דאָס בלוט האָט מיר א קלאַפּ געטאָן אין קאָפּ אריין... אוי! (כאַפּ זיך פאַר'ן קאָפּ) איך בין געקומען א הונגעריגער און האָב דאַכט זיך צו־פיעל געגעסען... נאַכדעם די צוויי פלעשער וויין און נאַכדעם די אלמנה... איך וועל זיך בעסער א ביסעל צו־לעגען. (לעגט זיך אויפ'ן לאָנדזש דרעהט צו די לאָמפּען. ס'ווערט דונקעל.) איך וועל כאַפּען א דרעמיל. (קוקט אויפ'ן זייגער) וועל שלאָפען א שעה און פונקט ניין וועל איך געהן א ביסעל געמבלען... חע! חע! עס רופט זיך אזוי, אָבער עס איז ניט קיין געמבלינג־הויז, דאָס איז אונזער קלאָב... איהר מעגט מיר גלויבען, אין רוסלאַנד האָבען די גרעסטע פריצים ניט אזעלכע שעהנע קלאָב־רומס, אזא רייכטהום... עס, טרינק, רויכער ווילסט שלאָפען? א שעהנער רייכער שלאָף־צימער... ווילסט א באָד? וואָס דו ווילסט... מען פערשפּיעלט טאָקע א מאָל א זעכציג, זיעבציג, הונדערט, און פופציג דאָלאַר... דערויף איז דאָס אמעריקא... אין רוסלאַנד ציטערט מען איבער'ן גראָשען, עס קומט שווער אָן און אויסער דעם, מע שעמט זיך. דאָ זיינען מיר פריי. א מכה האָבען זיי שכל דאָרטען אזוי צו לעבען... חא! חא! חא! חא!... אוי, מיין קאָפּ! וואָס זאָגט איהר פאָרט דערצו... אי!

ער ווערט אנשוויגען. פויזע. דער אָרקעסטער שפּילט פּיאַנאָ א טרויער מאַרש. א מענש אין שווארצען קומט

מלאך המות: ניין!

אווירבויך: איין יאָהר!... ניין? עטליכע חדשים... שענק מיר עטליכע חדשים... איך מוז סעטלען פיעלע געשעפטען, אָברעכענען זיך... קריגען מיין קאָמישיאָן... ברענגען אַלעס אין אָרדנונג... עטליכע חדשים נור!...

מלאך המות: ניין! דיין לעבען וועט זיך ענדיגען פונקט אין דעם אויגענבליק ווען דער זייגער וועט שלאָגען ניין...

אווירבויך: (כאַפּט זיך אויף פון לאָנדזש, ווי א פערווירטער) ניין! איך וועל ניט שטארבען! איך וויל ניט שטארבען! איך וועל קעמפּפען מיט'ן טויט! איך וועל קעמפּפען פיר מיין לעבען!.. ווער זאָגט עס, איך וועל שטאַרבען?... איך בין ניט קראנק! איך בין געזונד ווי א ריעז, שטארק ווי א פעלז!.. איך לעב! איך פיהל אין זיך אַלע מיינע קרעפטע! ווער וואגט עס צו זאָגען, אז איך שטארב?! פאָרט פון דאַנען! ארויס פון מיין שטוב! פאָרט פון מיין הויז! פאָרט! (ער מאכט מיט די הענד אויפ'ן מלאך המות. דרעהט אויס די לאָמפּען. עס ווערט ליכטיג. דער מלאך המות פערשווינדעט). הא? (קוקט זיך ארום.) וואָס האָט זיך מיר אויסגעוויזען? עס איז געווען א טרוים... עס איז געווען א נאררישער חלום... און איך, נארר... חא! חא! הא! הא!... דערשראָקען זיך פאר'ן טויט, הא? חא! חא! חא! חא! עס איז דערפאר, ווייל איך דענק שטענדיג פון דער אפּאָפּלעקסיע (ער שרייט פּלוצלונג אויס): אוי, אוי! (כאַפּט זיך ביים טיש ער זאָל ניט פאלען) זעה, נור, מיר האָט זיך אויסגעוויזען, ער האָט מיך א הויב געטאָן אין דער הויך און איך האָב אָנגעהויבען זינקען אראָפּ... פוי! א קאַלטער שוויים, האָט מיר בארעקט דעם שטערן. נו'ם איך זיך בעסער צוזעצען... איך וועל זיך אָברוהען א ביסעל און ארויסגעהן אויף דער פרישער לופט (זעצט זיך און שפּארט אונטער דעם קאָפּ. פויזע. דער זייגער שלאָגט לאנגזאם ניין מאָל. ער כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף). דער זייגער שלאָגט ניין! מיין קאָפּ... מיך שטיקט!.. די אפּאָפּלעקסע! דער פּאראַליטש! . די אפּאָפּלעקס... (פאַלט צו דער ערד, ראַנגעלט זיך מיט'ן טויט, און שטארבט).

פ אָ ר ה א נ ג.

אוירבויך: (וויינט פון שלאָף) אָ־אָ־אָ! ביסט געקומען?... איך וויים, דו האָסט רחמנות אויף דער ארעמער אלמנה, דו האָסט סימפּאַטי מיט איהרע ארעמע יתומים. האָב רחמנות אויף מיר... איך בין נאָך ניט אלט... איך וויל נאָך לעבען... האָב רחמנות אויף מיין פרוי און קינדער... האָב מיטלייד מיט אונז... אה, ערבאַרעם זיך אויף אונז!...

מלאך המות: רעדט דאָס צו מיר א ביזנעס מאַן?... ביזנעס איז ווייט פון רחמנות, סימפּאַטי, מיטלייד.... איך, דער מלאך המות, בין דער ריכטיגער פּראַקטאַטיפּ פון אַן אמת'ן ביזנעס מאַן... מיך קימערען ניט קיין טרערען, ריהרט ניט קיין געבעט, קיין סימפּאַטי, קיין מיטלייד... מיר איז גלייך אלמנה, יתום, רייכער, אָרעמאַן, שטאַרקער, שוואַכער... איך טו מיין ביזנעס, ניט אכטענדיג אויף קיינעם און ניט אָבשטעלענדיג זיך פאַר קיין זאַך... איך בין דורך און דורך ביזנעס מאַן און ביי מיר איז טיים מאָנעי... גיכער, פּאַרבערייטע זיך צום טויט... איך האָב קיין צייט ניט... באַלד שלאָגט דער זייגער ניין...

אוירבויך: ניין, ניין! איך וויל ניט שטאַרבען!... איך וועל זיך אָברעכענען מיט דער אלמנה, איך וועל אומקעהרען ביז א סענט... הער מיך אויס!... זאָגסט, ביסט א ביזנעס מאַן, דו דאַרפסט פערשטעהן, אַז מיט דער אלמנה האָב איך נור געמאַכט א פאַלשע רעכנונג... מיר וועלען זיך יעצט בערעכענען... איך בעט דיך... אוי! איך בעט דיך.

מלאך המות: וואָס געהט מיך אָן די אלמנה? איך בין געקומען מאַכען ביזנעס און וועל אָהן ביזנעס פון דאַנען ניט אוועק־געהן... אָברעכענען זיך און דורכקוקען די חשבונות דאַרף מען בעפאָר איך קום — איצט איז שוין שפּעט... דו שטאַרבסט.

אוירבויך: שפּעט?... קיין זאַך וועט ניט העלפען? איך מוז שטאַרבען? מיר וועט ניט העלפען ניט מיין געבעט, ניט די טרערען פון מיינע אונגליקליכע קינדער, ניט דער געוויין פון מיין ארעמער פרוי?... שטאַרבען פּלוצלינג, שטאַרבען איידער איך האָב זיך פּאַרבערייטעט צום טויט? שטאַרבען, איידער איך האָב זיך אָבגעגעבען א חשבון צו ליעב וואָס האָב איך געלעבט! אָה. שענק מיר, נאָך עטליכע יאָהר... איך בעט ניט קיין סך, נור עטליכע יאָהר... (וויינט).

אַ טייטעל געטאָן מיט'ן קאָפּ צום ארון קודש. אויסער די צוויי אונגליק־ליכע, וועלכע האָבען פערשלאָפען כמעט אַ האַלבע דרשה פונ'ם „עזעל" האָבען אַלע געהערט און זיך בעלערנט. איין אלמנה אין אַ לאַנגען שוואַרצען שלייער האָט זיך פונקט ביי דעם פסוק דערמאָנט אָן איהר גאָטזעליגען און האָט זיך זעהר ביטער צו־וויינט... מיט איין וואָרט דער דאָקטאָר אייבראַהאַם־אייזיק סמיקענבייכלער האָט געענדיגט, ער האָט מיט איין האַנד אַ גלעט געטאָן זיין ווייסען קראַוואַטעל, מיט דער אַנדערער האַנד און מיט די אויגען געשיקט דעם אַלמעכטיגען אַ „מאַיאַ פּאָטשטעניע" (בלע"ז וועט עס הייסען כ:מעט ווי „האַו דו יו דו, רבונו של עולם?") און האָט זיך אַ צופריעדענער אַנידערגע־זעצט. דער חזן האָט שוין אויסגעריינינגט זיין כלי מיט אַ ברייטען באַסען־הוסט און האָט אָנגעהויבען: „קומה ד' ויפוצו"... דער אָרגעל שווייגט... דער חזן וואַרפט פייערדיגע בליקען צום אָרגאַניסט ארויף אויף דער גאַלעריע. דער אָרגאַניסט טאַפּעט מיט די פיס האַסטיג און וויגט שטאַרק זיין גאַנצען קערפּער — דער אָרגעל שווייגט. דער פּרעזידענט זאָגט: „נון?" דער וויצע פּרעזידענט מורמעלט: „וואַס איז דהע מעטער?" די מעמבערס פון דער קאָנגרעגיישאָן פערגעסען פון ערשטוינונג די גאַנצע געשיכטע פונ'ם עזעל און דער אָרגעל שווייגט...

.2

דיעזע היסטאָרישע געשיכטע האָט זיך געטראָפען אין דעם בע־קאַנטען טעמפּעל „מי יתן מציון". דער טעמפּעל האָט געהאַט זעהר גרויסע הוצאות. דר. אייבראַהאַם־אייזיק־סמיקענבייכלער אליין האָט געקאָסט פיער טויזענד דאָלאַר אַ יאָהר און אַ חוץ איהם, האָבען געזונ־גען צוויי איירישע שיקסעס, מיט אַ באַס, מיט אַ טענאָר... היינט דער חזן, דער אָרגאַניסט, דער שמש, דער סעקרעטער, בלומען צום קאָמפּירמאַציאָן, כלי זמר׳ צו כל נדרי, האַמבורגער סטייקס יום־כפּור און אַנדערע רעליגיעזע בעדירפניסע... אָבער אַזוי ווי דער אָרגעל שפּילט נור דאַן, ווען אַ בלאָזער שטעהט אויפ'ן בוידים און בלאָזט ארויס פון בלאָז־זאַק די געטליכע מוזיק צום גאָטעס דיענסט, האָט דער טעמפּעל „מי יתן מציון" געהאַט אַן אַלטען, גוטען, אַ ביסעל אַ

דער אָרגעל בלאָזער.

אָדער

דער קאָמישער סטרייק.

א היסטאָרישע געשיכטע פון א רעפאָרמיטען טעמפּעל אָפּטאון.

.1

דער הויך־אויפגעקלערטער רעוורענד, דאָקטאָר אייבראַהאַם־אייזיק סמיקענבייכלער האָט ערשט געענדיגט זיין גלענצענדע פּרעדיגט. ער האָט געדרש'ענט אויף דעם פּסוק פון בלק: „ויפתח ד' את פי האתון” — גאָט האָט געעפענט דעם מויל פונ'ם עזעל...

דער הויכווירדיגער דאָקטאָר אייבראַהאַם־אייזיק סמיקענבייכלער האָט זיך ניט בעגניגענט מיט דעם, וואָס ער רעדט צו די מעמבערס פון זיין קאָנגרעגיישען, — ער האָט געוואָלט היסטאָריש, וויסענשאַפט־ליך און נאַטור־פילאָזאָפיש איבערצייגען און ערקלערען, ווי אַזוי דער אַלמעכטיגער האָט געעפענט דעם מויל פונ'ם עזעל, ווי אַזוי דער עזעל האָט געהאַלטען אַ ספּיטש צו בלעם'ן און ווי בלעם, אנשטאָט צו ווערען גוט און פרום פון דעם עזעלס פּרעדיגט, האָט איהם (ניט דעם רעוורענד, דעם עזעל) געגעבען שמיץ, ווי אין פּסוק שטעהט...

עס איז געוועזן הייס און דאָך האָבען די דייטשע יהודים אָנגע־שטרענגט אַלע כחות פון זייער געהירען צו פערשטעהן גוט די טיעפ־זיניגע פילאָזאָפיע פון דעם עזעל, וואָס רעדט, דאָס הייסט: וואָס רעדט אין דער ביבעל, נור דער שמש האָט עטליכע מאָל אַ פייף געטאָן מיט דער נאָז צו אָרטאָדאָקסיש, און דער וויצע פּרעזידענט, אַן עכט דייטשער יהודי מיט אַ כפלשמונה'דיגע „נאַזע” און מיט צוויי באַקענ־באַרדען, ווי צוויי צוגעקלעפּטע „ווילקאָטלעטס” — האָט עטליכע מאָל

קריטיק.

תם'עוואטען נעגער מיט'ן נאָמען דזשאָ־לינקאָלן־וואשינגטאָן־דזשעפער־סאָן־בראון, וועלכער האָט זעהר גוט געבלאָזען.

צו ווייל עס איז געווען זעהר היים און בלאָזען די געטליכע מו־זיק איז אפילו ווינטער זעהר א שווערע מלאכה, צו ווייל עס איז געגאנ־גען די סדרה בלק — דער גוטער דזש־לינקאָלן־וואשינגטאָן־דזשעפער־סאָן־בראון, האָט אָבגעשפילט שחרית און האָט צו מוסף אָפיציעל ער־קלערט א סטרייק. — וואָט איז דהע מעטער מיט'ן אידישען גאָט, האָט דער אָרגעל בלאָזער גע'טענה'ט צום סעקרעטער, וויל ער דען איך זאָל איהם בלאָזען פאר 75 סענט אלע תפלות.

מען האָט דעם סטרייקער בעפוילען ניט וואגען צו טענה'ן און מען האָט פאָרטגעזעצט נאָך דער פראָגראם. ווער האָט זיך געקענט ריכטען, אז דזשאָ, דער אלטער דזשאָ־לינקאָלן־וואשינגטאָן־דזשעפערסאָן־בראון, וועלכער האָט אזוי פיעל יאָהר געשוויגען, געבלאָזען און ווי א קנעכט גענייגט זיך צו אלע אָפיסערס פון „מי יתן מציון", — דאָס דזשאָ זאָל זיך ערלויבען אזא שוויינעריי פונקט ביי „קומה ד' ויפוצו?"...

עס איז אָבער געשעהען. דער פרעזידענט צופט מיט צאָרן זיין וואָנציע, דער וויצע פרעזידענט קייט זיין באקען־באָרדיגע „ווילקאָט־לעט". דער חזן קוקט מיט א רחמנות'דיגען פנים אויפ'ן אָרגאניסט, דער אָרגאניסט טרעט מיט די פיס ווי א פערד אין א טרעט־מיהל און דער אָרגעל לאָזט נור ארויס א לאנגען זיפץ און שווייגט... ניטאָ קיין מוזיק — דער אָרגעל בלאָזער דזשאָ לינקאָלן וואשינגטאָן דזשע־פערסאָן בראון סטרייקט.

סעי, יוקעל, וואָס איז רעאַליזמוס?

(הומאָרעסטקע.)

— סעי, יוקעל, איך בעט דיך, זיי א גוטער מענש און ערקלער מיר, וואָס איז רעאַליזמוס. איך וויים, דו פערשטעהסט די דאָזיגע אַלע זאַכען, ביזט שוין אַכצען יאָהר אין לאַנד און האנדעלסט אַזוי לאַנג מיט הערינג. איך שטוים זיך אָן, רעאַליזמוס דאַרף זיין זעהר א מיאוס'ע זאַך, אָבער וואָס דאָס איז וויים איך ניט. אונזערע פרומע חסידים און כשר'ע אידען פון די אידישע בלעטער שפייען מיט גאַל אויף דעם דאָזיגען רעאַליזמוס... איך אליין בין שוין אויך אַזוי אין כעס אויף דעם דאָזיגען רעאַליזמוס, אז איך וואָלט איהם פשוט עוקר מן השורש געווען און וואָס דאָס איז, וויים איך ניט. סעי, יוקעל, וואָס איז רעאַליזמוס?

— רעאַליזמוס איז אַזאַ זאַך, וואָס זאָגט וועגען דער זאַך, וואָס די זאַך איז און וואָס די זאַך האָט. כדומה למשל, צום ביישפּיעל, נעהם א הערינג. דו קענסט זאָגען: מר. יוקעל, גיט מיר א הערינג, קענסט זאָגען: מר. יוקעל, גיט מיר אַזאַ זאַך, וואָס איז אמאָל געווען א פיש און איצט איז דאָס א געזאַלצענעס. ווען אָבער דו וועסט זאָגען: מר. יוקעל גיט מיר אַזאַ חיה וואָס האָט א קאָפּ מיט אַן עק און וואָס מע עסט מיט ציבעלע — איז דאָס שוין רעאַליזמוס און איך מעג דיך שוין נעהמען פאַר'ן קאַרק און ארויסוואַרפען ווטרי שעי פון סטאָר ארוים.

— איך וויים ניט, יוקעל, פאַר וואָס קומט דאָס מיר?

— וואָס הייסט, דו קומסט צו אַן עהרליכען פרומען אידען אין סטאָר און זאָגסט איהם אַזעלכע זאַכען, ווי קאָפּ, עק, ציבעלע!? דאָס קען זיך נור ערלויבען א'ן אנטיסעמיט, א שונא ישראל!

— אָבער וואָס בין איך שולדיג, יוקעל, אז א הערינג האָט

אָט האָסט דו דיר טהרת המשפחה. און ווער? דער רעאַליזמוס!...
וואָס מיינסט דו, דער כל ישראל וועט אויף אַזאַ זאַך קוקען און וועט
שווייגען?... ער וועט דערלאָזען, אַז ביי אַ כשר'ע אידישע טאָכ־
טער זאָל זיין אַ לאַ גאַריבאַלדי דע פּאָמפּאַדור? אָבער גאָר ניט!
ווארום אַז ניט ער, ווער וועט זיך זאָרגען פאר'ן טובת הכלל? ווער
איז מיר, אַז ניט ער און געציל, וואָס וואָלט געוואָרען פון דער טהרת
המשפחה?!...

דער זעלבער רעאַליסטישער איד האָט זיך ערלויבט אָנצושרייבען
אַ פּיעסניע מיט'ן נאָמען „די יתומה"... אי, מאַמע מיינע, וואָס
דאָרט טוט זיך רעאַליזמוס!... יעדעס וואָרט איז רעאַליזמוס, יעדע
שורה זאָגט דעם גאַנצען אמת, וואָס די זאַך איז און וואָס די זאַך האָט.
דער סוף פון דער פּלעי איז, אַז די אידישע יתומה, וועלכע זינגט
גוי'אישע פּיעסנעס, פערסמ'ט זיך מיט ביליגע שוועבעלעך. דו ווייסט,
וואָס פון דעם דאָזיגען רעאַליזמוס איז ארויסגעקומען? פרייטאָג
האָט מען געשפּיעלט די פּלעי צום ערשטען מאָל און שבת האָט זיך
שוין אַן איירישע שיקסע פערסמ'ט, מיט קארבאָליק, פון ברוקלין
ברידזש האָט זיך אַ ניגער אראָפּגעוואָרפען אין טייך אריין, אין וויל־
ליאַמסבורג האָט זיך אַ דייטשער בוטשער אויפגעהאַנגען אויף אַ
שטריקעל און אין בראָנזוויל האָבען זיך דריי ריעל עסטייט דיעלערס,
(דו ווייסט דאָך, אין בראָנזוויל איז איצט אַ בום אויף ריעל עסטייט,)
נו, נו, האָבען זיך דריי ריעל עסטייטניקעס פער'סמ'עט מיט געז.
ווער האָט אומגעבראַכט די אַלע אונגליקליכע מענשען פון דער וועלט?
„די יתומה"! ווער האָט אויסגעטראַכט הענגען זיך, סמ'ען זיך, שיסען
זיך, דערווערגען זיך, דערטרינקען זיך, דערשטיקען זיך? דער רעאַ־
ליזמוס! היינט פערשטעהסט דו שוין וואָס פאר אַ צרה דער רעאַליז־
מוס איז?

כדומה למשל, נעהם צום ביישפּיעל אַ איד. דער רעאַליזמוס
זאָגט: עס זיינען דאָ מאַנכע אידען, וועלכע דאַוונען צו גאָט און קרי־
כען אין אַ פרעמדע קעשענע; אַזעלכע אידען, וועלכע זאָגען תהלים און
מאַכען אַ פייער אין אַ טענעמענט הויז, וואו הונדערטער נפשות קע־
נען אומגעבראַכט ווערען, אַזעלכע אידען, וועלכע שפּרינגען קדוש,
קדוש, קדוש! צום רבונו של עולם און פערקויפען אַלע אידען פאַר
זעקס טויזענד דאָלאַר אַ יאָהר; אַזעלכע אידען, וואָס זינגען „אשת

פּאַרט אַ קאָפּ מיט אַ'ן עק? מע טאָר ניט זאָגן דעם אמת?
— פאַרקעהרט, מע דאַרף נור רעדען וועגען דעם אמת: זאָגט דעם אמת, לעבט מיט אמת, זייט פרום מיט אמת, זייט גוט מיט אמת, היט אָב דאָס אידישקייט מיט אמת, — דאָס אַלעס מעג מען און מען דאַרף זאָגען, אָבער קאָפּ, ציבעלע, עק, חיה — דאָס איז רעאַליזמוס, דאָס דאַרף מען זיך שעמען צו זאָגען אין אַ סטאָר אָדער אין אַ בית־המדרש, דאָס קען מען זאָגען נור ביי זיך אין דער היים...
אַ הערינג האָט טאַקע אַ קאָפּ מיט אַ'ן עק, אָבער אַז דו זאָגסט עס, ביזט דו אַ רעאַליסט און מע דאַרף דיר אויסזעצען די צייהנער. היינט שטעל זיך פאָר, אַז מה דאָך, אַז אפילו פון אַ הערינג קען רעאַליזמוס אָנטאָן אַזוי פיעל צרות, וואָס קען שוין זיין, ווען כדומה למשל, צום ביישפּיעל, עס איז גאָר ניט קיין הערינג, ניט קיין קאָפּ, ניט קיין עק, עס איז גאָר אַ איד, אַן ארויסגעגעבער פון אַ כל ישראל בלאַט. עס קען זיין, דו גלויבסט טאַקע, אַז ער איז אַ גראָבער יונג, אַ חאַפּ־לאַפּ־ניק, אַ צבוע'יאַק וואָס וועט פערקויפען גאָט מיט זיין תורה פאַר צעהן סענט, פון דעסטוועגען אַז דו שרייבסט צו איהם, דאַרפסט דו שרייבען: להרב הגאון, הצדיק, המושלם... ווארום אויב דו וועסט שרייבען: להגנב, הגראָבער יונג, הבייטעל שניידער מהור"ר וכו'. וועט עס שוין זיין אמת'ער רעאַליזמוס און דו ביזט שוין געגען כלל ישראל... היינט אויסער דעם, דאַרפסט דו וויסען, אַז דער רעאַליז־מוס קלאַפּט איבער טהרת המשפחה, פּונקט אַקוראַט ווי אַ קצב פּאַטשט איבער אַ לונג און לעבער. כדומה למשל, צום ביישפּיעל, עס איז דאָ אַ איד, וואָס שרייבט פּיעסינעס מיט רעאַליזמוס. זיין יעדע פּיעסניע איז אַ פּאַטש פּונקט איבער'ן טהרת המשפחה. נעהם זיין פּלעי „סאַ־פּאָה"... איך האָב אַ פריינטיל זרח צימבעל... זיין פּלונית'טע, פּעסי הינדרע האָט געזעהן די דאָזיגע פּלעי. ווייסט דו וואָס עס איז געשעהן? זי איז געקומען אהיים און זאָגט, דיר־ניט, מיר־ניט: זרח צימבעל, פון היינט אָן וויל איך ביי מיר זאָל זיין אַ לאַ גאַריבאַלדי־דע־פּאָמפּאַדור פּונקט ווי ביי סאַפּאָה... אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, זרח צימבעל איז ארויסגעשפּרונגען פון די כלים און איז אריינגעפּאַה־רען פּעסי הינדרען מיט אַ פּאַטש... פּעסי הינדרע האָט דאָך אָבער געזעהן דעם רעאַליזמוס, איז זי ברוגז געוואָרען און איז צוויי וואָכען, פּונקט אַזוי ווי אין דער פּלעי, געשלאָפען מיט'ן פּנים צום וואַנד.

ר׳ יענקעל בּעל תשובה דערצעהלט די וואַרהייט.

(הומאָרעסקע.)

די הייליגע מלאכים און די גאַנצע פּמליא של מעלה האָבּען ביטער געוויינט און געווישט זייערע טרערען מיט א צוריסענעם שווארצען פּרוכת: רבש״ע! עס איז דאָ אויף דער וועלט א שעדליכע זאַך, א געפעהרליכע זאַך, א צרה׳דיגע זאַך, א מגפה זאַך, א זאַך, וואָס, ניט דאָ אין די הימלען געדאכט, ניט אין קיין אידישע שטוב געדאכט, — א זאַך, וואָס רופט זיך... טפו! רעאַליזמוס!... און די דאָזיגע געפעהרליכע זאַך ווערט צוזעעט און צושפּרייט צווישען די אידען דורך א געוויסען כופר בעיקר יעקב יעפימאָוויץ גאָרדין ימח שמו וזכרו. אמן! אמן! אמן!

שטעהט אויף דער קטיגר און זאָגט: פאַר דיעזען יעקב יעפימאָ־וויץ גאָרדין דארף מען זיך נעהמען. ווען ער זאָל זיך בעניגענען מיט זיינע חברים די אפּיקורסים, די פריידענקער, די פאַרגעשריטענע מחבלים, וואָלטען מיר געקענט נור קריצען מיט די צייהן און שווייגען. ער אָבער, א צרה איהם אין די ביינער, ער קריכט אויך צו די דאָ־דאָזיגע אידען זאָגאַר, וואָס וואָלטען קיין מאָל ניט געוואוסט, אז מען דארף זיין מענשען, אז מען דארף דענקען און פערשטעהן, מיט איין וואָרט, זאָגאַר די אידען, וואָס לעזען די כשר׳ע „טאַגעבלאַט״...

ווי מען האָט דערמאָנט דאָס וואָרט „טאַגעבלאַט״ האָבען זיך אַלע מלאכים א כאַפּ געטאָן פאַר די נעזער און דער גרויסער מטטרון האָט אָנגעהויבען צו שרייען: עפענט אויף די פענסטער פונ׳ם הימעל און ברייננט גיכער אָדעקאָלאָן מיט בשמים.

זאָגט דער קטיגר: מען דארף זיך נעהמען פאַר דעם דאָזיגען

חיל פאַר קדוש און פּאַטשען דאָס ווייב פאַר הבדלה; אַזעלכע אידען, וואָס קריכען אויף די ווענד פיר טהרת המשפחה און פערגעמבלען אין די מיאוס'טע קלייזלעך זייער גאַנצעס פערדיענסט און לאָזען זייער ווייב און קינדער ליידען נויטה און ארמוטה. דו הערסט, וואָס דער פינסטערער רעאַליזמוס ערלויבט זיך צו זאָגען וועגען אידען?

— אָבער, יוקעל, צווישען אונז גערעדט, עס איז דען ניטאָ אַזעלכע אידען?

— חמור! הערסט, דאָס האָב איך דאָך דיר ערשט ערקלערט מיט'ן הערינג. אַ הערינג האָט טאַקע אַ קאָפּ, מיט אַן עק, מע עסט איהם טאַקע מיט ציבעלע, אָבער דו דאַרפסט עס ניט זאָגען, דו דאַרפסט עס ניט זאָגען, דו דאַרפסט זיין אַן עדעלמאַן און זאָגען: עס איז אַזאַ זאַך, וואָס עס איז אַמאָל געווען אַ פיש און היינט איז דאָס אַ געזאַלצענעס. דאָס זעלבע זאַך מיט'ן אידען... דו דאַרפסט נור רעדען וועגען דער זאַך, דו מעגסט אָנרופען די זאַך גופא, אָבער זאָגען וואָס די זאַך איז און וואָס די זאַך האָט דאַפּסט דו ניט, ווארום דאָס איז שוין רעאַליזמוס און דערפאַר דאַרף מען דיר שלאָגען די צייהנער. נו, היינט, ווייסט דו שוין, וואָס רעאַליזמוס איז?

— יאָ, יוקעל, איך וויים. אויב אימיצער וועט מיך פרעגען, וואָס איז רעאַליזמוס? וועל איך זאָגען, נעהם למשל, צום ביישפּיעל אַ הערינג... איך וויים שוין... אי, יוקעל, וואָס וואָלטען מיר פּראָסטע מענשען געטאָן, אַז דו און אַזעלכע ווי דו וואָלטען ניט געזאָרגט פאַר אונז און וואָלטען אונז ניט ערקלעהרט וואָס רעאַליזמוס איז? און טאַקע, מע זאָל דערצעהלען וואָס די זאַך האָט, וואָס וואָלט געוואָרען פון אונזער טהרת המשפחה? מע זאָל זאָגען, וואָס די זאַך איז, וואָס וואָלט געוואָרען פון אונזער אידישקייט?... אחינו בני ישראל, כל־זמן דאָס אידישקייט און די טהרת המשפחה האָבען אַזאַ מליץ יושר ווי יוקעל, האָבען מיר ניט וואָס מורא צו האָבען פאַר'ן רעאַליזמוס! פערלאָזט אייך אויף יוקלען און שלאָפט רוהיג... אַ גוטע נאַכט!...

פון דעם געדיכטען פינסטערען וואַלד. עטליכע שטראַהלען פון דער זונן האָבען זיך באַלד דורכגעשלאָגען דורך דער פינסטערנים און האָבען בעלויכטען דעם פערפעסטעטען עמק הבכא... און אַלע מענשען האָבען מיט פרייד אויסגעשריען: ליכט! ליכט! ליכט!

זייער פרייד איז אָבער באַלד פערשוואונדען. פון די זומפען האָבען זיך אויפגעהויבען נאָך מעהר שעדליכע טומאַנען, די ווערים און די שלענג זיינען געוואָרען אונרוהיגער און מעהר אויפגערייצט און די איינוואָהנער פון עמק הבכא האָבען אָנגעהויבען שרייען: הערט אויף צו האַקען די דערנער! ווען עס איז געווען פינסטער האָבען מיר ניט געזעהן דיעזע אבשייליכע ווערים רעפּטיליען, זיי זיינען געלעגען רוהיג אין זומפּ.

זייערע אמת'ע פריינדע האָבען זיי אָבער געענטפערט... וועניגע שטראַהלען האָבען אייך נור געוויזען אייערע צרות, האָבען געמאַכט אונרוהיגער און געפעהרליכער די ווערים און באַקטעריען, האָבען אויפגעהויבען נאָך מעהר מיאַזמען פון די פערפעסטעטע זומפען... מעהר רעאַליסטישע העק! מעהר ארבייטער! מיר מוזען אויסהאַקען אַלע דערנער וואָס פארשטעלען פון אונז די זונן... ווען די גאַנצע זונן וועט בעלייכטען אונזער יאָמערליכען טהאָל, דאן וועט דאָס גאַנצע אונגעציפער מוזען קראַפּירען, און אַלע בלאָטעס און זומפען ווערען אויסגעטרוקענט ווערען....

זאָגט יענקעלע בעל תשובה: איך בין זיך מודה ומתודה אז מיט זייער בלאָטע האָבען זיי מיך געצוואונגען תשובה צו טאָן... יא! איך טו תשובה, וואָס איך האָב וועניג געאַרבייט מיט מיין רעאַליסטישע האַק, וואָס איך האָב פערניכטעט פלעקער און דערנער... איך האָב וועניג געקעמפּפט געגען די, וועלכע ווילען מאַכען פון דער אידישע גהעטאָ אַן עמק הבכא!... צו וועניג ליכט האָבען מיר געבראַכט, מיר האָבען נור די ווערים און די רעפּטילען געמאַכט אונרוהיגער און גיפטיגער... מען דאַרף אַזוי לאַנג האַקען די דערנער און פלאָקענס ביז אַלע אונזערע ברידער וועלען דערזעהן דאָס ליכט דער וואַרהייט, ביז עס וועט קיין מעגליכקייט ניט בלייבען, אז ליגנער און פּ׳ךקויפטע נשמות זאָלען זאָרגען פאַר טובת הכלל, געמבלערס

צורר היהודים, מען דארף איהם צווינגען צו לערנען זיך דרך ארץ און אנשטענדיגקייט ביי די צוויי גרויסע זשלאָבעס פון „טאַגעבלאַט". מיט וועלכע מיטלען קען מען איהם צווינגען? אָדער אָנשרעקען אויף טויט די טאַפּפערע און בראַווע מענערדזשערס פון די אידישע טהעאַטערע, אָדער וואַרפען אויף איהם מיט בלאָטע אַזוי לאַנג, ביז ער וועט ווערען אַן אמת'ער בעל תשובה.

לאַנג איז דעבאַטירט געוואָרען די פראַגע: די מענערדזשערס אָדער די בלאָטע? ענדליך האָט זיך אויסגעצייגט, אַז דאָס לעצטע מיטעל האָט אַלע „פּרעפערענסעס!" און מען האָט בעשלאָסען — מיט בלאָטע, און מען האָט געוואָרפען מיט בלאָטע אַזוי לאַנג ביז ענדליך יענקיל גאָרדין האָט תשובה געטאָן און איז פון יעקב יעפּימאָוויץ געוואָרען ר' יענקעלע בעל תשובה.

זאָגט ר' יענקעלע בעל תשובה: מיינע ברידער, איך וועל אייך דערצעהלען אַ מעשה'לע פון אַ טאַלאַנטפאָלען רוסישען שרייבער.

אַ פאָלק האָט געוואָהנט אין אַ ניעדריגען טהאָל, וועלכען מיר וועלען אָנרופען עמק הבכא, דער טהאָל פון געוויין. צו דיעזען טהאָל פון יאָמער און געוויין האָט די זונן ניט געקענט צוקומען מיט איהרע ליכטיגע שטראַהלען. דער טהאָל איז געווען אָבגעצוימט פון דער וועלט מיט אַ הויכען באַרג, אויף וועלכען עס האָט געוואַקסען אַ געדיכטער וואַלד פון דערנער און פלעקער. אַן עוויגע פינסטערניס האָט געהערשט אין דעם יאָמערליכען טהאָל... אויף יעדען טריט און שריט זיינען געלעגען בלאָטעס מיט זומפּען. אַ שעדליכער דאַמפּף פלעגט געהן פון די דאָזיגע זומפּען און פלעגט פערפּעסטען די לופט. שעדליכע מיאַזמען פלעגען פערגיפטען דאָס לעבען פון די אונגליקליכע מענשען. אין די בלאָטעס און זומפּען האָבען זיך געוויידעט שעדליכע ווערים און באַקטעריען... די מענשען זיינען געווען אויסגעקריינקט און פער'חושך'ט...

אייניגע פון דיעזען פאָלק, וועלכע האָבען געבייגקט נאָך דער ליכטיגער זונן און נאָך דער פרישער לופט, האָבען זיך ענדליך בעשלאָסען צו העלפען זייערע אונגליקליכע קראַנקע ברידער... זיי האָבען גענומען שאַרפע רעאַליסטישע העק אין זייערע הענד, און מיט גרויסע סכנות זיינען זיי אַרויפגעקלעטערט אויפן הויכען באַרג, האָבען אָנגעהויבען קעמפּפען מיט די ווילדע חיות און האַקען די דערנער

פון מיין בריעפקאַסטען.

וואָס זעה איך ביי מיר אין בריעפקאסטען? א בריעף פון דעם בעוואוסטען שאָפּ דעלעגאַט מיסטער הוזדאק! נו׳ס איך זעהען וואָס שרייבט ער.

מיין ליעבער פריינד!

„דו ווייסט גאָר ניט, קאמעראד, ווי גרויס מיין פריינדשאַפט איז צו דיר, זינד מיר האָבען אונז בעקאַנט אין שאָפּ ביי דעם „רוסישען אידען". איך רוף דיך קאמעראד און פריינד ווייל זינד איך בין געוואָרען א באָס פאר זיך לאָך איך אויך אזוי ווי דו פון די יוניאָנס מיט זייערע פינסטערע קאָנסטיטושענס מיט זייערע ביטערע אָרגאַניזיישענס. און ווען איך שטרייט מיט מיינע ארבייטער זאָג איך זיי גאַנץ אָפט: „זעהט, אפילו מיין גוטער פריינד (איך מיין דיך) לאַכט אויך פון אייך און זאָגט אויך, אז איהר דארפט ניט קיין שכל ווען איהר האָט א קאָנסטיטושאָן מיט א בעשלוס פון דער מאַדזשאָריטי".

„מיך פערדריסט זעהר וואָס איך בעגעגען דיך ניט בא מיסטער יוקעל בלינטשיק אין קאפע סאַלון איך וואָלט דיך טראַקטירט מיט א „קאָפּ" קאפע און וואָלט דיר געזאָגט: יענקיל, רייב זיי א מאָרדע, די אַלע יוניאָנס זיינען נור ווי א געשוויר אָף דער אָרגאַניזיישען פאָן דער געזעלשאַפט. זיי געהען געגען דער לאָו און געגען דער קאָנסטיטושאָן. מיר פלאַמען די אויגען ווען איך דערמאָן מיך, אז איך בין אמאָל געווען אין זייער באַנדע און זייער פינסטערען אָרגאַניזיישאָן. און דיר מעג איך זאָגען בסוד: איך בין געווען אזא פערד, אז איך האָב מיר ערלויבט אמאָל מאַטשען מיט א רויטע פאָהן אין האַנד. חלילה, מען זאָל דאָס ערפאַהרען ביי אונז אין דיסטריקט, וואָלט איך

און אויסגעלאַסענע יונגען זאָלען זאָרגען פאַר טהרת המשפּחה, גנבים און קעשענע שניידערס זאָלען פּרעדיגען פון מאָראַל, איגנאָראַנטען און גראָבע יונגען זאָלען זיין דעם אידען׳ס וועגווייזער און פיהרער!...
מעהר רעאַליסטישע העק! מעהר וואַרהייט! מעהר ליכט!...

אַז מען דאַרף טרייבען פון די יוניאָנס די הוזדאַקעס, וועלכע האַלטען די פּאָהן ווי פערד, רעדען ווי אייזלען און האַנדלען ווי גנבים און בעטריגער, דעסטאָ שטאַרקער וועט זיין זייער פעראייניגונג, דעסטאָ בעוואוסטער וועלען זיי געהן צו זייער ציעל, דעסטאָ שטאַרקער וועלען זיי זיין אין זייער קאַמפּף געגען די, וועלכע ווילען ניט אַנערקענען די פאָדערונגען פון גערעכטיגקייט! ארונטער מיט די הוזדאַקעס!...

געווים פערלאָרען מיין פּאָליטישען פולל. אלזאָ זיי געזונד און האק די יוניאָנס ווי אין קרויט אריין. דערפאר אז גאָט וועט געבען מען וועט דיך אמאָל ארעסטען, וועל איך מיך פאר דיר אָננעהמען: דו האָסט עס כשר פערדיענט.

דיין פריינד, וואָס האָפט נאָך פון דיר נחת האָבען.

מיסטער דזשאָן טודרוס הוזדאק עקסקוויר.

ווי איך האָב נור דורכגעלעזען מיין פריינד'ס הוזדאק'ס בריעף האָב איך באלד גענומען מיין פעדער און האָב איהם געשריעבען דיעזען אנטוואָרט:

מיסטער הוזדאק!

ווייל איך האָב קיין צייט ניט, וועל איך אייך ענטפערען קורץ און דייטליך. איהר רעכענט מיך פאר אייער קאמעראד עס איז געווים דערפאר, ווייל איהר האָט פערגעסען אז די גמרא זאָגט אין ברכות: „גום סוויניע ניע טאָווארישץ" אין לשון קודש הייסט עס: א גאנז מיט א חזיר זיינען קיין חברים ניט.

איך גלויב אייך אז איהר זייט געווען א פערד ווען איהר האָט געטראָגען די רויטע פאָהן און געמאטשט. דערפאר טאקע האָב איך געלאכט פון אייך און איך האָב געוואָלט אז אלע זאָלען לאכען פון די הוזדאקעס וואָס טראָגען די רויטע פאָהן ווי פערד... רעספעקטירען דארף מען נור די ארבייטער וועלכע ווילען זיין פאָרטגעשריטענע זעלבסט בעוואוסטע, אויפגעקלערטע, אָרענטליכע מענשען און איבער־צייגטע, טרייע און איבערגעבענע יוניאָן לייטע. „זיי א יוניאָן מאַן, אָבער זיי ניט קיין גראָבער יונג און קיין שלעכטער מענש!" דאָס האָט איך געזאָגט מיין יונגער פריינד נאטהאָן גרינשטיין און איהר האָט איהם ניט געפאָלגט און איהר זייט געבליבען א גראָבער יונג און א שלעכטער מענשען און זייט באלד אוים יוניאָן מאַן געוואָרען.

יא, א פערד זייט איהר געווען, ווען איהר האָט געפלאפעלט מיט'ן מויל די ווערטער: „טרייד יוניאָניזמוס, פּרינציפּיזמוס, באַ־סיסמוז אונד סקעביזמוס" און א בהמה זייט איהר ווען איהר רעדענקט צו בעזיעגען אייערע ארבייטער מיט דעם וואָס די הוזדאקעס זאָגען אז מען דארף ניט קיין שכל ווען עס איז דאָ א קאָנסטיטוציאָן... פערקעהרט וואָס אָפטער די ארבייטער וועלען הערען דיעזע ווערטער, דאָס גיכער וועלען זיי פערשטעהן, אז מען דארף נאָך האָבען שכל,

כע בוריאַנאָוואַטע וואָנצעס, וועלכע הייזעריגע קולות, וואָסערע גראָ־
בילדיגע פינגער, וועלכע גנב׳ישע אויגען, וואָס פאַר אַן ערשטיקענדע
אַטמאָספערע! לאַיערס, פּראָסטיטוטקעס, סעקאָנד־הענדיגע פּאָליטי־
שענס, פּימפּס, פּראָמינענטע דיסטריקט לידערס און באָמס, אַלטע
שכורע פרויען, אויסגעלאַסענע קינדער, פערלאָרענע טרעמפּס, צוויאַט־
רעטע יאַבעדניקעס, צולאָזטע גנבים, אונגליקליכע טרעמפּס, עזות
פּנים׳דיגע פּאָליציסטען, שמוציגע שרייבער׳ס (פּיסמאָוואָדיטעלעס
בלע״ז) מע געהט, מע קלאַפּט, מע רעדט, מע רויכערט, מע שווינדעלט,
מע ווינקט, מע האַקט, מע קנאַקט, מע שטופּט זיך, מע רוקט זיך צום
וואָג שאָל פון גערעכטיגקייט, מע שווערט מיט הייליגע שבועות,
מע גיט כּאַבאַר, מע קייט טשו טאָבעקאָ און מע ציטירט די לאָו, מע
קושט די ביבעל און מע שפּייט איבער׳ן לופט...

ווען מע זאָל ברייגגען אין אַ פּאָליס־קאָורט דעם גריעכישען פי־
לאָזאָף סאָקראַט און מע זאָל איהם פרעגען: ווער געפעלט איהם בע־
סער, אַ ווילדער עסקימאָס אָדער אַ ציוויליזירטער יענקי, וואָלט ער
געוויס געזאָגט, דאָס די יענקים וועלען נאָך דאַרפען פיעל ארבייטען
און לערנען ביז זיי וועלען זיך ארויפארבייטען אויף דער שטופע פון
דעם עסקימאָסעס אָרענטליכקייט און אנשטענדיגקייט... פון האַלב
קולטיווירטען מענשען. די גרויזאַמקייט און גראָבהייט פון זאָגענאַנטע
סיטיזענס פון אַ פרייע רעפּובליק, די צרות פון הילפלאָזע און אונ־
גליקליכע, אונוויסענהייט, ארמוטה, נויט, טרערען, אויסגעלאַסענ־
הייט, דעמאָראַליזאַציאָן, גייסטיגע און קערפּערליכע קראַנקהייטען,
גראָבהייט, שמוץ — פון דעם אַלעם קריעגט איהר „פּראָבען" און מאָ־
דעלען אין אַ ניו יאָרקער פּאָליס־קאָורט...

קוים האָב איך געענטפערט, ווי אַזוי מען רופט מיך, האָט מיך שוין
איין מלאך חבלה געשלעפּט אָהן צערעמאָניעס ביים האַנד און דער אַנ־
דערער האָט מיך געשטורכעט אין פּלייצע.. איך בין נאָך ניט צוגעגאַנגען
צום כסא הכבוד פון דעם רעפּרעזענטאַטיוו פון „דזשאָסטיס", האָט
שוין אַ דריטער מלאך חבלה אַ באַלאַבאַצע געטאָן מיט׳ן צונג און האָט
מיר אונטער געטראָגען אַ פערשמאָלצענע שוואַרצע פּאָרעשווע, איך
זאָל אַ קוש טאָן... איך האָב גאָר ניט געזאָגט, איך האָב ניט געקושט
און דאָס האָט שוין געהייסען, איך האָב געשוואָרען...

וואָס פאַר אַן ערניעדערונג פאַר אַ מענשען וועלכער האַלט ניט

עסעקס מאַרקעט פּאָלים קאָורט.

ענדליך בין איך זוכה געווען צו זיין אין א ניו יאָרקער דאון־טאונער פּאָלים קאָורט.

אין א מדינה וואו עס איז דאָ פרייהייט און עס עקזיסטירט דאָס בעריהמטע, „האבעאס קאָרפּוס" אין א לאנד וואו דער סיטיזען איז (דאַרף זיין) אלעס און אלעס איז דער סיטיזען; אין א לאנד, וואו גלייכהייט ווערט אויסגעדריקט אין דעם, דאָס אלט און יונג, פיינער מענש און גנב, קענען גלייך און לייכט אדרעסירט ווערען, קענען קריגען שטורכאקעס פון די פּאָליציי־מחבלים, קענען שלאָפען אין „קארדעגארדיע" און קענען ווערען געביילט, און געבאָילט, אין אזא מדינה איז ניט מעהר שווער צו טרעפען אין פּאָלים קאָורט אריין. דאָך שרעקט אייך ניט, איך בין געווען נור אין דער מדרגה פון א „וויטנעס"... איך שווער אויך בנאמנות. עס איז שוין אויך גענוג...

אז איהר וועט נעהמען די פינסטערנים פון א רוסישע „פּאָלי־צעיסקי פּראוולעניע" ערגעץ אין א פערוואָרפענע קליינע שטעטיל, דעם ריח פון א מרחץ אין א חסידישען געגענד, די חוצפּה פון „טור־רעמשציקעס" אין א סיבירער אסטראָג, די העפליכקייט פון איירישע שכורים אין אקאבאק פון דער בויערי, די למדות פון באָד־יונגען אין א מאָסקוועער שוויץ־באָד, דעם העלדענמוטה פון באשי־בוזוקעס אין א קריסטליכען דאָרף, די אָרענטליכקייט פון קארמאנשציקעס אין צייט פון א פּאראד, דאָס הירזשען פון פערד אויף א גרויסען יריד, די שמוציגקייט פון עסעקס סטריט אונטער דעם „רעזשים" פון טאַ־מאני האָלל, — אז איהר וועט דאָס אלעס נעהמען און דאָס כפל'ען אויף א געזונטען קולאק פון א טאלענטפאָלען פייטער, וועט איהר האָ־בען פאר זיך די אָפּבילדונג פון עסעקס פּאָלים קאָורט.

רבונו של עולם, וועלכע מאָרדעס, וואָסערע רויטע נעזער, וועל־

אַ „סמאָוקער״.

(אַ ניו יאָרקער סילועט).

.1

ווען ער איז אַ זיינער ניין ביי־נאַכט אריינגעאַנגען אין דעם לאַנ־גען שמאָלען זאַאַל, איז ער געבליבען שטעהן אַ פערוואונדערטער. אַלעס וואָס איז געווען אין צימער איז געווען איינגעוויקעלט אין גאַנ־צע וואָלקענס פון דערשטיקענדען רויך. איבער'ן רויך האָט זיך געטראָ־גען אַ געטומעל פון פיעלע שרייענדיגע שטימען און אַ הילכיגער צי־נישער געלעכטער. עטליכע הונדערט מענער זיינען געזעסען אין פער־שיעדענע פּאָזען, האָבען געפיהרט אַ פרייען שמועס, און האָבען גע־רויכערט. ווייניגע פון זיי האָבען גערויכערט סיגארען, דער גרעסטער טהייל האָט גערויכערט פון איינע און דיזעלבע ביליגע הילצערנע „פּייפּקעס״. די אויפזעהער פון דער אונ־טערנעהמונג האָבען איהם, אַלס נייעם גאַסט, זעהר פריינדליך אויפ־גענומען, האָבען איהם געגעבען אַ שטוהל אין די ערשטע רייהען, ער זאָל בעסער הערען און זעהן, און דער „רויכער־מייסטער״ האָט איהם באַלד דערלאַנגט אַ הילצערנע טרובקעלע, ווי ביי די איבריגע געסט, און אַ קליינעם פּאַקעט מיט ביליגע טאַבאַק. ווען ער האָט זיך אַ ביסעלע בערוהיגט פון זיין ערשטע ערשטוינונג, האָט ער זיך אָנגעהויבען ארומצוקוקען. געגען איהם איז געשטאַנען אַ הויכע הילצערנע פּלאַט־פאָרמע, וועלכע איז געווען פערדראַפּירט מיט אַלטע געלע פאָרהאַנגען. איין ווינקעל פון דער פּלאַטפאָרמע איז געווען אָבגעטהיילט מיט אַ שפּאַנישען שירם. אין אַן אַנדער ווינקעל איז געשטאַנען אַן אַלטע צובראָכענע פּיאַנאָ. אויף דער פּלאַטפאָרם וועט הײנט פאָרקומען, ווי מען האָט איהם פערזיכערט, עטוואָס איבערראַשענדעס. ארום איהם

פון קיין שבועות. וואָס פאַר אַ שאַנדע פאַר אַ מענשען, וועלכער גלויבט אין דער היילינקייט פון אַ שבועה, וואָס פאַר אַ מיאוסע קאָמעדיע פאַר די אַלע האַלב געבילדעטע „פּרייע" אונפּרינציפּיעלע לאָיערם, ביי וועלכע אין די מוחות איז צוזאַמענגעמישט, ציוויליזאַציאָן, אטהעאיזם, גאָט און טייוועל, פּראָגרעס און דעגענעראַציאָן, „פּריידענקער" און אבערגלויבען, טאָלעראַנץ און פאַנאַטיזמוס, די נייעס פון סענסאַציאָנעלע צייטונגען און די נאַכריכטען פון רייסעס, באַקסעס, מיטינגס און פּוט באָל פּליים!

פע! ווי מיאוס, ווי עקעלהאַפט, ווי שענדליך און ווי שמוציג...! און ווי טרויעריג דאָס איז, דאָס אונזערע ברידער זומען ארום אזא פּלאַץ, ווי אַ פאָלים־קאָורט פונקט ווי פליגען ארום אַ פאַדלע. פּריינדע, טוט עס ניט!

סער זיין שוואַרץ־חנ׳עווריגע ווייבעל, איז ניט געגאַנגען ערגעץ־וואו אָהן איהר, און איז געווען אַן אמת׳ער בן־בית. די חכמות פון זיינע קינ־דערלעך האָבען איהם אינטערעסירט מעהר פון אַלע חכמות אין דער וועלט, און דאָס פערגניגען צו זיצען אין דער היים איז געווען דאָס גרעסטע פערגניגען, פון וועלכען זיי קליינשטעטעלדיגער מח האָט געקענט האָבען אַ בעגריף. איצט וואָהנט ער אָפּ־טאַון.

יאַ, ער וואָהנט אָפּ־טאַון און רעדט שוין ענגליש, אָדער וועניגס־טענס, דייטש. ער בעזוכט שוין נור ענגלישע טהעאַטערע, און טאָקע דוקא אין אַ טאָקסידאָ מיט ווייסע הענדשקעס. נאָכ׳ן ספּעקטאַקל געהט מען מיט די נייע בעקאַנטע אין גרויסאַרטיגע רעסטאָראַנען, וואו מוזיק שפּיעלט, לוקסוס גלאַנצט און געלד פליהט, אַלעס אויפ׳ן הויכער שטייגער. פון אָנפאַנג שעמט ער זיך אַ ביסעל פאַר די לאַקעען און פיהלט זיך אונבעקוועם, אָבער ביסלעכווייז געהט ער אריין אין טאָן. די נייע פריינדע שלאָגען ביסלעכווייז ארויס פון איהם דעם פּראָווינציאַלען גייסט און מאַכען איהם פאַר אַ „ציוויליזירטען” מענשען. זיי לערנען איהם שפּיעלען אַ פּאָוקער און פערהאַלטען איהם שפּעט ביי אַ קערטיל. די נייע פריינדע האָבען איהם אויך געמאַכט פאַר אַ מיטגליעד אין אַן אריסטאָקראַטישע לאָדזש, וועלכע בעשטעהט אויסשליסליך פון פערמעגליכע ביזנעס־לייטע, ריעל־עסטייטניקעס, לאָיערס, פינאַנסיסטען און פּאָליטיקער. די הויפּט־אויפגאַבע פון דיע־זער לאָדזש איז — געבען איהרע מיטגליעדער אַ „גוד־טאַים” דורך באַנקעטען, הוליאַנקעס און אַנדערע „עסטעטישע” אונטערנעהמונ־גען.

אויף דעם לעצטען מיטינג פון זיין לאָדזש איז געמאַכט געוואָרען אַ פּאָרשלאַג, אַז דער געוועהנליכער יעהרליכער סמאָוקער פון דער לאָדזש זאָל שטאַטפינדען פורים. ווי עס זאָל ניט זיין, האָט דער לאָדזש־ברודער געזאָגט, מיר זיינען דאָך אידען און פורים איז אַ יום טוב. זיין פּאָרשלאַג איז אויפגענומען געוואָרען מיט גרוים בעגייס־טערונג און שטירמישע אַפּלאָדיסמענטען.

— וואָס איז מיט זיי די שמחה? — האָט געפרעגט אונזער נאָך אַלץ ניט אין גאַנצען „ציוויליזירטער” נייער מענש. דאָ האָט איהם אַ ברודער געגעבען די דאָזיגע ערקלערונג:

אויפ׳ן סמאָוקער קומען נור מיר, די מענער. די קאָמיטע וועט

זיינען געזעסען בעקאַנטע און אונבעקאַנטע ביזנעס־לייט, ריעל עסטייט בראָקערס, פּראָפעסיאָנעלע מענשען, פערמעגליכע סטאָרקיפּערס. זעהר וועניג בעיאָהרענטע מענשען, פיעל יונגע בעלי־בתים און ניט וועניג בחורים, נאָך גאָר איינגלעך. אַלע לויטער אידען, מיט אידישע, אַם מייסטען יאַהודישע נעזער, מיט אידישע אויגען, מיט אידישע מינעס. אַלע האָבען גערעדט הויך, איינער דעם אַנדערען איבערשלאָגענדיג. אַלע האָבען גערעדט נור „ענגליש" מיט אַ אידישען אָדער דייטשען אַקצענט... איינער פון זיינע שכנים האָט זיך אָנגעבויגען צו איהם און האָט אין פאַמילּיאַרען טאָן געזאָגט: „בראָדער, די פאָרשטעלונג וועט זיך אָנפאַנגען אין אַ פיערטעל שטונדע אַרום. נאָך ניט אַלע מיידלעך זיינען דאָ און מיר וועלען דאַרפען וואַרטען"... ער, אום צו האַלטען זיך אַלס אַן אייגענער, האָט אָנגעשלאָגען זיין פּייפּ מיט טאַבאַק, האָט זי פעררויכערט און אריינגעשטעלט אין זיין מויל אין דער קרים און צוגעגעבען זיין פּנים אַ שייגעצוואַטען אויסדרוק. אָבער אין דער צייט וואָס ער רויכערט און וואַרט אויף דער פאָרשטעלונג, וועלען מיר דערוויילע דערצעהלען, ווער ער איז, וואו ער איז, און ווי קומט ער אַהער.

.2

זיין נאָמען... וואָס איז דער חילוק ווי זיין נאָמען איז? דאָ אין ניו יאָרק איז זיין נאָמען לעגיאָן — ניט איין לעגיאָן, דאָ אין ניו יאָרק האָבען מיר לעגיאָנען און לעגיאָנען אַזעלכע ווי ער. ער האָט אַ גרויסען געשעפט פון האַלב־זילבערנע און בעזילבערטע זאַכען. און ווייל ער איז אַ סימפּאַטישער מענש און פיהרט זיך אַלס אַנשטענדיגער סוחר האָט ער פיעל קרעדיט, פיעל קונים און איז רייך. נאָך גאָר ניט לאַנג האָט ער געוואָהנט דאַון־טאַון, האָט זיך אינטערעסירט מיט שעהנע לשון־קודש'דיגע מליצה, מיט אַ גוטען אידישען ביכעל, מיט אַ שעהנע אידישע דראַמאַ, מיט אַ גוטען אַרטיקעל אין אַ אידישע ראַדיקאַלע צייטונג. ער האָט געפיהרט אַ רוהיגען שטילען לעבען, ווי אַן איינפאַכער פּראָווינציאַל, און האָט זעהר וועניג געוואוסט פון דער גרויס־שטאָדטישער „ציוויליזאַציע". ער האָט ניט געדענקט פון קיין אַנדערע פרויען און האָט ניט געקענט קיין איינע, אוי־

באַק, די פּערגיפּטעטע אַטמאָספּערע ווירקען אַלץ מעהר און מעהר אויף זיינע נערוועז, און ער ווערט ווי פּער׳שכור׳ט און בעטויבט.

.3

ענדליך ערשיינט אויף דער פּלאַטפּאָרמע דער זעלבער „בעאַמ־טער" פון דער לאָדזש, וועלכער האָט נאָך גאָר ניט לאַנג עקזאַמע־נירט אונזער גאַסט, אויב ער איז זוכה צו זיין אַ מיטגליעד פון דעם גרויסען אָרדען, אויב ער גלויבט אין גאָט, אויב ער האַלט פון רעלי־גיאָן און לייקענט ניט אָב די אונשטערבליכקייט פון דעם מענשענס זעעלע, — איצט ערקלערט דערזעלבער בעאַמטער, אַז אַלע מאַמזעלען זיינען שוין דאָ, אַז די פאָרשטעלונג פאַנגט זיך באַלד אָן און אַז דער סופּרייז פון אַבענד, די קרוין פון׳ם פּראָגראַם קומט צום לעצטען.

די פאָרשטעלונג פאַנגט זיך אָן.

עס געהט אַרויס אַ יונגע אידישע מיידעל און זינגט אַ שמוצי־גען קופּלעט. זי שטרענגט אָן אַלע איהרע קרעפטע צו בעגייסטערען איהרע צושויער. זי לאַדעט איין אויף דער פּלאַטפּאָרמע פּליכעוואַטע, מיאוס׳ע לאָדזשען־ברידער און קושט זיי אין זייערע פערשוויצטע פּליכען... נאָך דעם קומט אָן אַנדערע, אַ דריטע. די טעמפּעראַטור וואַקסט און אין איהם וואַקסט אַ געפיהל פון עקעל געמישט מיט ניי־גיערדע. אויף דער פּלאַטפּאָרמע טרעט אַרויס אַ בעיאָהרענטע שווע־רע אידישע פרוי. איהר שטימע איז איבערגעריסען, רייסט זי איהר האַלז און איהר האַרץ. זי לאַכט פרעך און אַלעם אין איהר וויינט. איהר שעהנקייט איז פערשוואונדען, נעהמט זיך מיט חוצפּה און אויס־געלאַסענטהייט. זי איז האַלב נאַקעט פאַר די עטליכע דאָלאַר וואָס זי קריגט היינט, שטעלט זי אַרויס איהר פיעל געשענדעטען קערפּער... מען בעגעגענט זי מיט שמוציגע און בעליידיגענדע בעמערקונגען, זי ענטפערט מיט שמוציגע גלייכווערטלעך, מיט עקעלהאַפטען ניבול פּה, מיט אונגליקליכען ציניזם... ער רויכערט מעכאַניש זיין ליולקע און דענקט: אַזאַ בעיאָהרטע אידישע פרוי וואָלט דאָרט, אין דער היים, געזעסען איצט ביי דער סעודה צווישען אַנשטענדיגע געסט. זי וואָלט שוין געווים געהאַט אַ זוהן אַ חתן, אָדער אַ טאָכטער אַ כלה און וואָלט ערוואַרטעט פון איהרע קינדער נחת און נחמה... און דאָ,

איינלאַדען מיידלעך, וועלכע וועלען אונז אַמוזירען. שאַ, שרעקט אייך ניט! האָט איהר דען ניט געהערט, ווי רייכע חתנים פאַר דער חתונה געבען זייער אבשיעדס־אבענד צו זייערע פריינדע די בחורים? דער גרעסטער טהייל אין דעם פראָגראַם פון אַזאַ אבענד איז אַ מיידעל אין מוטער חוה'ס קאָסטיום, וועלכע ווערט דערלאַנגט אין אַ קייק, און וועלכע טאַנצט נאָך דעם אויפ'ן טיש אַ הוטשי־קוטשי טאַנץ. אין די רייכע קלובען ווערען אָפט געגעבען סמאָוקערס מיט אַזעלכע פראָג־ראַמען. וואָס דאָרטען קומט פאָר איז שווער איבערצוערצעהלען. די מיטגליעדער פון אַזעלכע קלובען זיינען בעריהמטע מענשען, סאָלידע באַנקירען, גרויסע פּאָליטיקער. זיי קריגען דאָס בעסטע וואָס עס גיעבט אויפ'ן מאַרקעט. אָבער דאָס קאָסט טייער. עס זיינען דאָ אַזעלכע אַגענטען, וואָס שטעלען צו די דאָזיגע „פּערפאָרמערס"... די אַגענ־טען נעהמען זעהר טייער פאַר אַזאַ סחורה, אָבער די מיידלעך קומט אָן זעהר ווייניג. אין ניו יאָרק ווערט יעדען אבענד געגעבען צעהנדליגע אַזעלכע פאָרשטעלונגען, און איהר ווייסט עס גאָר ניט! אם ירצה השם פּורים וועלען מיר זיך אויך אַמוזירען. איהר וועט האָבען וואָס צו הערען און וואָס צו זעהן... פון דעם וואָס איהר וועט זעהן, וועלען אייך די אויגען פערפלאַמט ווערען און פון דעם וואָס איהר וועט הערען, וועט אייך קלינגען אין די אויערען.

ער האָט זיך געפיהלט זעהר שלעכט, ווען ער האָט היינט פערלאָזען זיין היים... אין שטוב ביי איהם איז געוועזן ליכטיג, פריילעך, יום־טוב'דיג. אָבוואָהל ער איז כמעט אָן אויפגעקלעהרטער, האָט ער דאָך גענעסען צום סאַפּער אידישע געפילטע פיש, קרעפּלעך מיט פלייש און אַנדערע אידישע דעליקאַטעסען. זיין שוויגער האָט איהם געשיקט זאָגאַר המן־טאַשען. זיינע קינדער האָבען געזונגען און גע־לאַכט, זיין שוואַרץ־חנ'עווּדיג ווייבעל איז געוועזן אַזוי שעהן אויס־געפוצט... ער וואָלט געוויס בעסער געבליבען אין דער היים — אָבער די פליכטען צו דער געזעלשאַפט! און אויסער דעם, די „ברידער" וועלען מיינען אַז ער האָט מורא, אַז ער שעהמט זיך און זיי וועלען לאַכען פון איהם.

איצט ווייסט איהר שוין פאַר וואָס מיר זעהען איהם דאָ מיט אַ פּייפּ אין מויל און מיט שלעכטע געפיהלען אין האַרצען. אויטאָמאַ־טיש רויכערט ער איין טרובקע נאָך דער אַנדערער. דער שלעכטער טאַ־

דאָס בלוט האָט זיך צוקאָכט, די ניעדריגסטע אינסטיקטען האָבען ערוואַכט, אַלע זיינען געקומען אין עקסטאַז, פיעלע זיינען אויפגעשפרונגען פון זייערע פּלעצער, יונגע און אַלטע האָבען געהירשזעט ווי ווילדע פערד — — — — — — — — — — — — — — — — —

— —

זיין קאָפּ איז געווען צודולט און טרערען האָבען איהם געשטיקט אין האַלז, ווען ער איז מיט אייניגע „ברידער" נאָכדעם געגאַנגען אין אַ רייכען רעסטאָראַן עסען און טרינקען. ער האָט געטרונקען קאָקטיילס און שאַמפּאַניער, אָבוואָהל ער האָט ניט געקענט פערשטעהן, וואָס איז מיט איהם די שמחה... ער האָט געלאַכט שטאַרקער פון אַלע, אָבוואָהל איהם האָט זיך געוואָלט וויינען. ער האָט גערויכערט אַ סיגאַר נאָך אַ סיגאַר, אָבוואָהל זיין קאָפּ איז געווען אָנגעגאָסען ווי מיט בליי... ער האָט געוואָלט פון רעסטאָראַן געהן אַהיים צו זיין שוואַרץ־חנ'עווודיגער ווייבעל, וועלכע איז געשטאַנען אַ ריינע, אַ צאַרטע פּאַר זיינע אויגען אין איהר שעהנעם יום־טוב'דיגען קלייד, אָבער זיינע „ברידער" האָבען איהם ערקלערט, אַז פּורים ביי־נאַכט, נאָך „אַזאַ" פאָרשטעלונג געהן אַהיים, הייסט האַנדלען מעשה גרינהאָרן. אין דיעזער נאַכט איז ער צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען געוואָרען אַ פאָלקאָמען „ציוויליזירטער" מענש. די גרויסע ציוויליזירטע שטאָט ניו־יאָרק איז איצט געוואָרען זיין לייבליכע מוטער — זי האָט איהם אויפ'ם ניי געבאָרען.

געהט זי ארויס און ברעכט איהר קערפּער און רייסט איהר נשמה פאַר די דאָזיגע מענשען, וועלכע שרייען ווילד און לאַכען, ווען מען דאַרף וויינען... עס געהען ארויס נאָך אַנדערע, וועלכע האָבען נאָך מעהר חוצפּה און דערצעהלען נאָך שמוציגערע געשיכטען. קיין צוויי־דייטיגקייטען איז דאָ ניטאָ — זיי רופען אָן יעדע זאַך מיט׳ן נאָמען. די אוידיענץ קומט אריין אין התלהבות, די פּייפקעס רויכערן זיך פלייסיגער, די אויגען גלאַנצען פייערדיגער. אַן איירישע שיקסע מיט אַ פלאַטציגע נאָז חזנ׳ט זיך מיט אַ שטימע פון אַ בים־באָם... די צובראָכענע פּיאַנאָ קלאַפּט פאָרטאָ, די גאַנצע קהלה זינגט צוזאַ־מען מיט די „פּרימאַדאָנעס״: „האָני באַי״, „סאַקראַמענטאָ״ און „טשינג־אַ־לינג״ און „מאַריוטש״ און „האַרריגאַן״. די וואָס קענען ניט דעם פיוט אויסענווענדיג קריגען געדרוקטע מחזורים׳לעך. עס איז טאַקע אַ ריכטיגער פּורים און — והעיר שושן צהלה ושמחה!...

ענדליך, שפּעט אין דער נאַכט, קומט דער לעצטער נומער, דער לאַנג־ערוואַרטעטער סורפּרייז נומער, פונ׳ם אבענד, די קרוין פונ׳ם פּראָגראַם... עס געהט ארויס אויף דער פּלאַטפּאָרם אַ יונגע, שעהנע מיידעל, מיט אַ ליידענדען אונשולדיגען פּנים, מיט גרויסע פערטראַכטע אויגען, אין זעהר אַשעהנעם ציגיינערשען קאָסטיום. זי פערשטעלט שעמעוודיג איהר געזיכט און וואַרט. די פּיאַנאָ שפּיעלט אַ ליידענ־שאַפטליכען טאַנץ און דאָס יונגע מיידעל פאַנגט אָן צו טאַנצען. עס איז ניט קיין טאַנץ, ניט קיין הוטשי־קוטשי, ניט קיין קאַנקאַנען, עס איז אַ פאַנטאַסמעגאָריע, עס איז ניט קיין ווירקליכע ערשיינונגען, עס איז אַן איינבילדונג וואָס משוגעים ערפינדען אין זייער פּיעבער; עס איז ניט קיין ליידענשאַפט, עס איז אַ העלישער פּייער, עס איז שוועבעל און פּעך פון סדום און עמורה; עס זיינען ניט בוועגונגען, נור קאָנוואולסיען פון עפּילעפּסיע; עס זיינען ניט פּאָזען, נור דאָס ציטערן פון היסטעריע; עס זיינען ניט זשעסטען, עס איז די אַגאָניע פון אַ דערשטיקטען. עס איז דאָס פערדאָרבענסטע, דאָס אונאַטיר־ליכסטע, דאָס קראַנקהאַפטעסטע, דאָס מיאוס׳טע וואָס עס האָט גע־קענט געשאַפען ווערען פון דער פערדאָרבענער פאַנטאַזיע פון אויס־געלאַסענע מענשען, וועלכע ליידען פון פּסיכאָפּאַטיע סעקוסואַליס, פון מאַניא עראָטיקאַ, פון אַ ווילדע פּאַראָקסיזמאַ פון זנות, פון בעס־טיאַלע, אונמענשליכע תאוה!

נו, און דאָס, מיינט איהר, איז ניט קיין פראַגע, פאַר וואָס מע האָט איהם נאָך אין פידראַקיטנע גערופען חיים לפידות דער „לערע־ריל״ ? ער איז געווען כמעט זיעבען פוס די הויך, ברייטע ביינערנע פּלייצעס מיט אַ בערגיל פון אויבען, וועלכען מע האָט געקענט ביי אַ קליינעם מענשעלע אָנרופען, אַ גוטער האָרב, נור ביי אַזאַ גינאַנט האָט עס אויסגעוויזען ווי אַ קליינער הויקער. אַ געדיכטע, קיילעכדיג גע־שאָרענע באָרד, מיט לאַנגע שוואַרצע האָאָר, מיט ברייטע קליידער ווי אַ זאַק, — אַז ער פלעגט געהן איבער דער גאַס פון סטופּידוויל פלעגט זיך אויסווייזען גאַנץ פידראַקיטנע בעוועגט זיך. פון דעסטווע־גען האָט מען איהם אין דער היים גערופען לערעריל.

מע זאָגט, מאָלט אייך, אַז מע האָט איהם גערופען לערעריל, ווייל ער האָט נור געלערנט לעזען און שרייבען און ווייל ער איז גע־ווען צו אַ גוטער — פאַר גאַנץ פידראַקיטנע האָט ער געשריבען בריעף און אדרעסען אומזיסט. ער איז געווען אַ קבצן און האָט דאָך שטענדיג ליעב געהאַט צו האָבען ביי זיך אין שטוב אורחים, טרינ־קען טהעע שבת־נאַכט ביז טאָג און רעדען פון ספרי השכלה, פון פּאָ־ליטיקע און פון אמונה זאַכען... ער איז געווען נאָך אין דער היים אַ ביסעל געכאַפּט... פיעלע האָבען איהם גערעכענט זאָגאַר פאַר אַן אויסגעשפּראָכענעם אפיקורס, פון דעסטוועגען פלעגט ער געהן איבערן שטעטעל מאַכען אַ נדבה פאַר אַן אָרעמאַן און האָבען טענות מיט׳ן בעל טקסא און מיט׳ן פרנס פאַר דער גערעכטיגקייט — דער פאַר האָט מען איהם גערופען אין גאַנץ פידראַקיטנע — חיים לפידות דער לערעריל.

נו, און פון לערעריל ביז אַנאַרכיזמוס איז דאָך שוין מיט׳ן האַנד צו דערלאַנגען.

.2

אין דער וועלט געשיכטע איז חיים לפידות צום ערשטען געוואָ־רען בעקאַנט, ווען די עמיגראַנטען געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך גע־רופען „עם עולם״, האָט פּלוצלונג ערפאַהרען דאָס אַ געוויסער חיים לפידות פאָהרט אויך קיין אַמעריקאַ מיט׳ן עם עולם. נאָך מעהר איז ער געוואָרען בעוואוסט, ווען אין בראָד, איז דוקא חיים לפידות גע־

דער אַנאַרכיסט.

.1

זיין נאָמען איז אַמאָל געווען חיים לפּידות, דאָ אין אַמעריקאַ רופט מען איהם: מר. היימאַן לייפּידאַט. עס וועט זיין זעהר שווער צו ערקלערען און פּינקטליך היסטאָריש צו דערצעהלען אַלע עפּאָכען פון זיין לעבענס־געשיכטע. ער איז אַלאַנדסמאַן פון דעם שטעטעל פּידראַקיטנע, און ווי אַזוי האָט עס איהם פאַרוואָרפען פון פּידראַקיטנע קיין סטופּידוויל, אָהייאָ, איז אונמעגליך איוסצוגעפינען.

מיר ווייסען נור: ער איז אַ סיטיזען פון דעם קליינעם טאַון סטופּידוויל, אָהייאָ, און עס איז כדאי איהר זאָלט איהם קענען.

אין סטופּידוויל איז זיין בעשעפטיגונג געווען: נעהען מענער הויזען און ליידיס ראַפּפּערס און פאַרבען אַלטע קליידער. אויף דער פראַגע: ווי קומט ער צו ווערען אַ שניידער און אַ פאַרבער, אַז ער איז גאָר געווען בעקאַנט אין גאַנץ פּידראַקיטנע אַלס דער „לערעריל" חיים לפּידות, פלעגט ער ענטפערן נור מיט איין וואָרט: אַמעריקאַ!...

עס זיינען ניטאָ קיינע דייטליכע בעווייזע, פאַר וואָס ער איז געווען אנערקענט אין סטופּידוויל אַלס אַ שרעקליכער און געפעהרליכער אַנאַרכיסט. ער האָט אין זיין לעבען, חלילה, קיין מאָל ניט געוואָרפען קיין באָמבעס, האָט ניט פערגוואַלטיגט קיינע מלכים און קיינע פּרינצען, האָט ניט געוואוסט דעם אונטערשיעד צווישען קאָמוניסטישען און אינדיווידואַליסטישען אַנאַרכיזמוס, איז ניט געווען בעקאַנט אַפילו מיט זיינע רוסישע לאַנדסלייט באַקונין און קראַפּאָטקין, ווער רעדט אַנדערע האָבען זיך איהם זאָגאַר אין חלום ניט גע'חלום'ט. ווי אַזוי זשע איז ער געוואָרען אַ געפעהרליכער אַנאַרכיסט? דאָס איז טאַקי די פראַגע.

גאַנצע נעכט און עס איז ענדליך בעשלאָסען געוואָרען דעם הונד־צו בעשראָפען מיט א טויט שטראָפע. אין דעם טאָג פונ'ם הונד־מאָרד איז מיסטער היימאַן לייפּידאַט געווען א גאַנצען טאָג בעהאַל־טען אין וואַלד... איין מאָהל איז אויף חיים לפּידות אויסגעפאַלען דער גורל צו קאָכען אבאָרשץ פאר דער גאַנצער קאָלאָניע, ער האָט געדארפט קוילען צוויי העהנער מיט א הוהן... ער האָט אָבער קוים ערמאָרדעט איין האָהן און עס האָט איהם שוין אויסגעקעהרט די גרינע גאַל... דריי וואָכען נאָך דעם האָט ער נאָך אַלץ געטראָגען א מעלאַנכאָליע אין הארצען און אַן עגמת נפש אין גאַנצען קערפּער... אי, אָרעמער האָהן!

לאַנד־ארבייט איז אָבער זעהר א שלעכטער באָדען פאר אנאר־כיסטישע טענדענצען — מיסטער הייטאַן לייפּידאַט איז פון דער קאָלאָניע צוריק פערבלאָנדזשעט געוואָרען קיין ניו יאָרק און פון ניו יאָרק האָט עס איהם פערוואָרפען אין דעם שטילען, פרומען שטעדטיל סטופּידוויל, אָהייאָ.

דאָס איז דער פּלאַץ, וואו דער אַנארכיזמוס האָט זיך אין איהם ענטוויקעלט ביז א שרעקליכע מדרגה.

.3

איהר דארפט וויסען, אַז אין דער שטאָט סטופּידוויל רעכענען זיך טויזענד אכט הונדערט נפשות, שווארצע און ווייסע. אויסער דעם זיינען דאָ פופצעהן פאמיליען רעפאָרמירטע דייטשע אמערי־קאַנישע יהודים און צעהן פאמיליען פשוט אָרטאָדאָקסאַלע אידען. ווי געוועהנליך, סטופּידוויל האָט צוויי קאַטוילישע קירכען, עוואַנגע־לישע קירכען, פּראָטעסטאַנטיש־לוטעראַנישע, עוואַנגעליש־פּראָטעס־טאַנטישע, באַפּטישע, פּרעסביטעריאַנישע, מעטאָדיסטישע, קאָנגרע־גאַציאָנאַלע, אוניווערזאַלע כריסטישע, ברודערליך־כריסטישע, אוניטאַ־ריאַנישע, קריסטליך־ספּיריטואַליסטשע און טעאָזאָפיסטישע קירכען מיט איין רעפאָרם סינאַגאָגע און מיט איין אידישע שול — פון דאַנען האָבען זיך אָנגעפאַנגען די צרות: מר. הייטאַן לייפּידאַט איז זיך געווען א מענש פאר זיך אליין.

פון אָנפאַנג איז איהם אין סטופּידוויל געגאַנגען אויסגעצייי־

ווען דער ערשטער, ביי וועמען צוויי קינדער, (ער האָט דאַמאָלס מעהר ניט געהאַט) זיינען געשטאָרבען פון טיף. אַ בעריהמטע היסטאָרישע פערזאָן איז ער געוואָרען אויפ'ן שיף: חיים לפידות'ס ווייב איז גע־ווען די איינציגע דאַמע, וועלכע איז אויפ'ן שיף געלעגען געוואָרען. זי האָט געבוירען אַ מיידעל, וועלכע מען האָט אָנגערופען מיט'ן נאָ־מען פון דעם שיף „דעוואָניא". (מאַדאַם לפידות האָט זיך נאָכהער מודה געווען, אַז זי האָט איינגעוויליגט צו געבען איהר טאָכטער אַזאַ נאָמען, ווייל דעוואָניא קלינגט ווי דוואָניע און זי האָט געהאַט אַ מוהמע, אונז צו לאַנגע יאָהר, דוואָניע...) דאַרף איך אייך דער־צעהלען, אַז אויפ'ן גאַנצען שווערען וועג איז לפידות געווען דער ערש־טער צו העלפען שלעפען די פעקלאַך, דעם דערלאַנגען אַ טרונק, פאַר דעם אויסבעטען הייסע וואַסער, פאַר אַן אַנדערען קריגען אַ לימענע, אַ קעפּיל קנאָבעל, מינץ טראָפּען, אַ ציבעלע און אַנדערע ים־מעדיקאַ־מענטען? אויסער דעם, איז ער געווען דער ערשטער צו פּראָטעסטי־רען געגען די גראָבע בעהאַנדלונג פון די מאַטראָסען און איז טאַקע געווען דער ערשטער צו קריגען פון זיי קלעפּ און סטיסאַקעס. ווי איהר זעהט, ער איז שוין דאַמאָלס געווען אַ שטיקעל אַנאַרכיסט.

זעלבסטפערשטענדליך, חיים לפידות איז געווען אַ קאָלאָניסט אין סאוטה דאַקאָטאַ. דיעזע פאַקטען פון זיין לעבען, אַלס לאַנד אַרבייטער, איבערצייגען זעהר גוט זיין בלוטדורשטיגקייט און זיינע אַנאַרכיסטע איינענשאַפטען: ער האָט מורא געהאַט צו שפּאַנען אַ פערד; פון דער ווייטען אפילו פלעגט איהם דערשרעקען דער הירזשען פון אַ פערד, און אַ בהמה האָט פערקעהרט, מורא געהאַט פאַר איהם. ווי ניעדריג ער פלעגט זיך ניט זעצען ביים מעלקען, פלעגט זיין קאָפּ מיט דער שווארצער באָרד און לאַנגע האָאָר אַלץ זיין העכער פון דער בהמה, און אַז זי פלעגט זיך אומקוקען מיט איהרע ערשראָקענע אויגען און דערזעהן איבער'ן רוקען חיים לפידות'ס צלם אלהים, פלעגט זי מיט'ן פוס איבערקעהרען דעם עמער מיט'ן מילך.

אויסער דעם איז אין דער קאָלאָניע געווען אַ הונד (וואו זיינען זיי ניטאָ?) דער הונד אָבער האָט געהאַט אַ טבע שטילערהייט, ניט בילענדיג, צו וואַרפען זיך אויף קינדער און רייסען ווייבערשע קלייד־לעך. די קאָלאָניסטען האָבען צוליעב דיעזען הונד געהאַט פיעלע פער־זאַמלונגען, אויף וועלכע זיי פלעגען היים דעבאַטירען און קריגען זיך

פערשמאָלצען, די רוקענס צופּאָהרען, אז זיי האָבען ווירקליך אויסגע־זעהן אנארכיסטיש. אויסער דעם, געגען היימאַן לייפּידאט איז אויך געווען דער פאקט, וואָס ער האָט גערעדט מיט א געדיכטען שאַרפען באַס. רעדען אין סטופּידוויל מיט א באַס גאָר? דאָס קען זיך נור ער־לויבען אַן אנארכיסט. אמעריקאַניש און פּאַטריאָטיש קלינגט נור א שוואַנקענדע ניט זיכערע טענאָרען שטימע. אזאַ שטימע וואָס קלינגט היינט אזוי און מאָרגען קען זי קלינגען אנדערש. אָבער א זיכערע, פעסטע, איין מאָהל פאר אַלע מאָל געזעצטע באַסענשטימע? דאָס קען זיך טרעפען נור מיט א מענש, וואָס איז געגען אַווטאָריטעט...

צום אונגליק נאָך האָט זיך געדאַרפט טרעפען, אז עטליכע סטו־פּידווילער יונגע בחורים האָבען ארויסגע׳גנב׳עט פון היימאַן לייפּי־דאַט׳ס הינער שטאָהל צוויי הינער מיט א קאַטשקע. דער קאָנסטיי־בעל פון שטאָדט, אלס וועכטער פון אָרדנונג, האָט זיך זעהר גענומען צום הארצען די געשיכטע מיט די הינער מיט דער קאַטשקע און האָט דערטאַפּט די פערברעכער. אין דער הויך האָט דער קאָנסטיי־בעל געראַטהען מר. לייפּידאַטען צו דערלאַנגען אויף די פערברעכער אין קאָורט, און שטילערהייד האָט ער געזאָגט, אז דערפאַר וואָס ער האָט עהרליך ערפילט זיין פליכט, קומט איהם א האַלבער דאָלאַר. היימאַן לייפּידאַט האָט אָבער, ניט ווי אַלע מענשען, געענטפערט, אז אין קאָורט געהן וויל ער ניט און אז א האַלבען דאָלאַר געבען דאַרף ער ניט — דאָ איז געוואָרען דייטליך קלאָר, אז ער איז געגען געזעצע, געגען רעגירונג, געגען גאָווערנמענט...

.4

אין א שעהנעם פריהמאָרגען האָט זיך חיים לפידות ארומגע־קוקט, אז ער שטעהט גאַנץ אליין אין סטופּידוויל, ארומגערינגעלט פון פערביסענע שונאים און געגנער... ביסלעך ווייז, אונבעמערק־טערהייט, האָט זיך אין שטעטעל פערשפּרייט געגען איהם א געפיהל פון האס און פעראַכטונג. און ער איז געבליבען אָבגעזאָנדערט און פון אַלע אָבגעטהיילט. די קריסטען האָבען ניט געקענט פערצייהען דעם געדאַנק: א מענש זאָל קענען זיין א מענש, ניט בעלאַנגענדיג ניט צו א קאַטאָלישע, עוואַנגעלישע, לוטעראַנישע, פּראָטעסטאַנטישע,

כענט. אלס שניידער איז ער ניט געווען קיין איבריג גרויסער ארטיסט, ער האָט אָבער געגעהט שטארק, אָהן חכמות, א זוים איז געווען א זוים א נאָט איז געווען א נאָט, א קנעפּיל צוגענעהט איז געווען אויף איי־ביג. אין פארבען אַלטע קליידער איז ער געווען א בריה א יונג... פון גרינגע הויזען מאַכען בלויע און פון גרויע קליידער מאַכען שווארץ איז ביי איהם געווען א שפּיעלכעל. אויסער דעם האָט ער שטענדיג געהאַלטען וואָרט און האָט ניט געבעטען טייער פאר זיין ארבייט. שפּע־טער, ווען די סטופּידעווילער סיטיזענס האָבען זיך אָנגעהויבען אָנצו־שטויסען, אז מר. היימאַן לייפּידאט איז א געפעהרליכער מענש זיינען דאָס געווען די ערשטע בעווייזע: ער האַלט זיך ניט אַלס ביזנעס מענש, נור אַלס עהרליכער מאַן. אדווערטייזט ניט זיין געשעפט און האַלט ניט זעהר שטארק פון מאָני. איז ער ניט אן אנארכיסט?

די אידישע אָרטאָדאָקסישע קהילה איז געווען זיכער, אז זי האָט מעהר מיט א אידען: ער איז מיט א באָרד, האָבען זיי געטראַכט, מסתמא א'ן אונזעריגער. און חיים לפּידות שווייגט און געהט ניט.

דאן האָבען די רעפאָרמירטע יהודים אָנגעהויבען צו שמייכלען צו איהם: אַבוואָהל ער איזט מיט איין באָרד, אָבער איזט געוויס רעפאָרמירט, און מר. היימאַן לייפּידאט געהט ניט.

דאן האָבען איינציגווייז אַלע קריסטליכע קירכען־פּאַסטוכער געשטעלט נעצען זיין נשמה — ער איז ניט געגאַנגען. א מענש איז אָהן א רעליגיאָן. דארף מען נאָך לאַנג טראַכטען וואָס ער איז? מיר מוזען זאָגען די וואָרהייט, אז נור דיביידע קאַטאָלישע פּריעסטער פון סטופּידעוויל האָבען זיך געהאַלטען געגען היימאַן לייפּידאט גאַנץ אינדעפּענדענט. זיי האָבען איבער גענוג איירישע, פּוילישע און אי־טאַליענישע נשמות און די נשמה פון א אידען שפּיעלט ביי זיי פון שטענדיג אָן א ראָלע פון א גאָר נישט...

יא, דערווייל האָט זיך ארויסגעלאָזט א שם איבער סטופּידעוויל, אז היימאַן לייפּידאט לעזט ביכער. דאָס אליין רעקאָמענדירט שוין ניט זעהר גוט א מענשען. היינט ווער רעדט נאָך, אז ער לעזט אנאר־כיסטישע ביכער! אייגענטליך האָט חיים לפּידות צום טויזענדען מאָל געלעזען די עטליכע רוסישע ראָמאַנען פון טורגעניעוו, טאָלסטאָי און דאָסטאָיעווסקי, וועלכע ער האָט מיט זיך געבראַכט פון פּידראַקיטנא. די טאָוולען פון די ביכער זיינען געווען אַזוי צוריבען, די בלעטער

פאַנגט זי אָן צו האַסען און פעראַכטען איהר אייגענעם פאָטער, ווי גאַנץ סטופּידוויללע. נאָך וואָס דאַרף ער זיין ניט ווי אַלע מענשען? וואָס האָט ער דערפון?... זי רעדט מיט עזות געגען פאָטער, בעלע־דיגט און פערשפּאָטעט איהם. חיים לפּידות בויגט נאָך ניעדריגער איין זיין גרויסען הויקער און שווייגט, און די מוטער מיסעם לייפּידאַט, וויינט....

.5

א משוגענער האָט ערמאָרדעט דעם פּרעזידענט אין בופאַלאָ און דאָס האָט געענדיגט דאָס לעבען פון חיים לפּידות אין סטופּידוויללע. די אויפרעגונג געגען איהם איז געוועען אַזוי גרויס, אַז איהם האָט געדראָהט סכנות נפשות. און ווען ער האָט אַמאָל געוואַגט פרעגען:

פאַר וואָס? בין איך דאָ שולדיג? האָט מען איהם געענטפערט מיט אַ זעץ אין די ציין און אין נאָז אַז עס האָט מיט בלוט בעפאַרבט זיינע אַלע בגדי מלכות. עטליכע אידישע יונגע לייט האָבען זיך אָרגאַ־ניזירט און האָבען געשיקט נאָך דעם רעפּאָרטער פון „סטופּידוויללע גלאָב", וועלכען זיי האָבען ערקלעהרט אַז זיי האָבען געשוואָרען אויס־צוראָטען פון דער וועלט אַזאַ אונגעהייערדיגען אַנאַרכיסט, ווי היימאַן לייפּידאַט. אין סיטי קאָנסיל האָבען עטליכע עהרליכע סיטיזענס גע־מאַכט אַ פאָרשלאַג: מען זאָל מאַכען אַ געזעץ צו שיקען אַזעלכע ווי היימאַן לייפּידאַט צוריק אַהין פון וואַנען זיי זיינען געקומען, ווארום עס איז אַ שאַנדע פאַר סטופּעדוויללע צו האָבען אַזאַ איינוואָהנער...

לאַנג האָט געדולדעט און אַלעם ערטראָגען חיים לפּידות. ענדליך האָט ער זיך מישב געוועען, עס איז טאַקע צייט אומצוקעהרען זיך אַהין פון וואַנען ער איז געקומען. ער האָט זיך אריינגעלייגט מיט זיינע לאַנגע אויסגעדאַרטע פיס אין זיין אַלט הילצערען בעט און איז שוין ניט אויפגעשטאַנען מעהר. איין מאָהל, אין אַ לאַנגע קאַלטע ווינטער־נאַכט האָט ער בערעכענט אַלעם וואָס ער איז אויסגעשטאַנען, זיין פריידלאָזע פינסטערע יוגענד, זיין שקלאַפענלעבען אין רוסלאַנד, זיין דלות אין פידראַקיטנע, זיינע צרות אויפ'ן וועג קיין אַמעריקאַ, זיינע פּורעניות אין דער קאָלאָניע, זיין פּלאַגען זיך אין סטופּידוויללע און אַלס פערביסענער אַנאַרכיסט, האָט ער זיך אומגעקעהרט צום וואַנד, האָט

באפטישע, פּרעסביטעריאַנישע, מעטאָדיסטישע, קאָנגרעציאָנאַלישע, אוניווערזאַל־כריסטליכע, אָדער אַם וויינינגסטען אוניטאַריאַנישע קאָנ־גרעגיישאָן. די דייטשע יהודים האָבען מורא געהאַט, די סטופּידוויל־לער סיטיזענס זאָלען ניט מיינען אַז זיי קענען חלילה זיין אַזעלכע ווי לייפּידאַט און האָבען אויף יעדען טריט און שריט געוויזען זייער פּעראַכטונג צו איהם און געצייגט אויף דעם, דאָס ער איז ניט זייע־רער . . . נור צווישען רוסישע קען זאָ וואַס געשאַפּען ווערען! די אָרטאָדאָקסישע קהילה איז נעבעך געקראָכען פון הויט, איבער־צייגענדיג די אַמעריקאַנס, אַז זיי האָבען ניט קיין סימפּאַטיען מיט אַזאַ מין זאָרט מענשען. ביידע אידישע קהילות האָבען זאָגאַר גע־האַט אַ פּלאַן ארויסצופּטר׳ן פון סטופּידוויל, זאָגאַר פון אַמעריקאַ, אַ אידען, וועלכער שטעלט אַלע אין אַזאַ סכנה: רעדט מיט אַ באַס, לעזט ביכער און איז ניט לאָיאַל ניט צו גאָט, און ניט צו דעם קאָנ־סטייבעל . . .

אַמאָל פלעגט מען איהם דאָך ווען עס איז בעגעגענען מיט אַ: „גוד מאָרנינג, איי וועריי נייס וועדהער טו דעי״, — היינט קעהרט יעדער אָב פון איהם דעם מענשליכען צלם אלהים . . . זעהר אָפט פליהט איהם נאָך אַ שטיין און נאָך עפּטער לאָזט מען אויף איהם ארויף אַן אָנגערייצטען הונד, און טאַקי פאַר וואָס ניט? אַ מענש ער־לויבט זיך אין מיטען סטופּידוויל זיין אַזאַ געפעהרליכער אַנאַר־כיסט! אין דער זעלבער צייט געהען די געשעפטען אַלס ערגער, דער קבצן וואַקסט שטאַרקער און די פעראַכטונג, זעלבסטפערשטענדליך, ווערט נאָך גרעסער.

די נאַטור וויל ניט וויסען פון קיינע אַנאַרכיסטישע טענדענצען און חיים לפּידות׳ס טאָכטער, די שעהנע דעוואָניאַ, וואַקסט, גראַדע ווי איהר טאַטע זאָל זיין אַזאַ מענש ווי אַלע מענשען. נאָך מעהר, דער טאַטע איז אַן אַנאַרכיסט און זי וויל חתונה האָבען . . . און עס איז דאָ אַ יונגער מאַן, זיין פאָטער האָט די גרעסטע קלאָדהינג סטאָר אין סטופּידוויל. אָבער ווער וועט עס דערלאָזען צו אַזאַ שידוך? זי איז טאַקע אַן אַמעריקאַן גויר'ל מיט אַלע פּיצעלעך . . . קען טאַנצען פאַ דע דו, פאָהרען אויף אַ בייסיקעל און זינגען: „ביקאָז אַי לאָוו יו״, אָבער איהר פאָטער? . . . ער האַלט ניט פון כשר, פון אַ ראַבאַי. פון אַ קאָנסטייבעל . . . דעוואָניאַ ליידעט און נעגען איהר ווילען

איינינע קריטישע בעמערקונגען וועגען ה. ליבין און ה. קאָברין.

—איהר האָט געגעבען א הקדמה צו קאָברינ'ס „יאנקעל בוילע"?

— האָבען מיך געפרעגט איינינע בעקאנטע. אי! אי! אי! ...

איך בין זיך מודה ומתודה, דאָס איך האָב געגעבען די הקדמה, ניט זייענדיג בעקאנט מיט „יאנקעל בוילע"... איך האָב חלילה אין מיין הקדמה קיין זאך ניט געשריבען, פאַר וואָס די לעזער זאָלען קע־נען האָבען צו מיר פּרעטענזיעס, אָבער דאָך, איך האָב זיך געמוזט בעשליסען איבערלייענען דעם ביכעל און זעהן, וואָס בעדייטעט דער אי! אי! אי? איך האָב עס געלעזען און בין געקומען צו דער איבער־צייגונג, אז דאָס ביכעל פערדיענט מען זאָל וועגען זיין אווטאָר מאכען איינינע קריטישע בעמערקונגען... אָבער אז מען רעדט שוין פון קאָברינען, ווי אזוי קען מען איגנאָרירען אונזער ליבינ'ען? ...

מיר דאכט זיך, מען קען אין קורצען אויסדריקען דעם אונטער־שיעד צווישען די צוויי יונגע שרייבער... מיט אזא אָנזעצונג: ביידע האָבען אין א געוויסער מאסע טאלענט, נור קאָברינ'ס טאלענט וואַ־רעמט און לייכטעט ניט, ליבינ'ס טאלענט לייכטעט און ווארעמט ניט. קאָברין האָט מעהר קראפט, מעהר טעמפּעראמענט, מעהר קאָ־לאריט. ער מאָהלט מיט העלע אָיל־פארבען. אָבער זיינע ליטערארישע פּראָדוקטען לייכטען ניט. זיי האָבען ניט קיין בעשטימטע אידעע, קיין סימפּאטישע אויפגאבע. ליבינ'ס בילדער זיינען בלייכער, ער מאָהלט מיט אקווארעל (וואסער פארבען), זיין פעדער האָט ניט אזא קראפט, אָבער זיין טאלאנט לייכטעט מיט ליעבע, מיט סימפּאטי, מיט אויפריכטיגקייט. זיין פעדער איז ציכטיג, זיינע געדאנקען ריין, זיינע אָנזיכטען עהרליך...

גנגעבען אַ שטילען זיפץ און איז אנשוויגען געוואָרען אויף איי־ביג...

עס איז וואַהר, חיים לפּידות'ס טויט האָט ארויסגערופען אַ שווערען געפיהל איןביידע אידישע קהילות פון סטופּידוויל, אָבער דאָך האָבען זיי זיך ניט געקענט בעשליסען צו געבען אַזאַ אַנאַרכיסט פּלאַץ אויף זייער בית עולם. זיי האָבען מורא געהאַט: וואָס וועלען חלילה מיינען די אַמעריקאַנער? מיסעס לייפּידאַט האָט נעבעך געוויינט אין אַלע קאָנגרעגיישאָנס, ביז דער יוניטאַרישער רעוורענד, וועלכער האָט זיך גערעכענט פאַר דעם גרעסטען ראַדיקאַל פון סטופּידוויל, האָט ענדליך געהאַלטען אַ רעדע צו זיין קאָנגרעגיישאָן און וועלכער ער האָט איבערצייגט, אַז עס איז אַ מצוה צו בעטען פאַר דער נשמה זאָגאַר פון אַזאַ פערלאָרענעם מענשען און בעגראָבען איהם.

חיים לפּידות ליגט אין אַ קאַנאַווע לעבען פּלויט אויף אַ יוניטאַרישען בית עולם אין סטופּידוויל.

רין, ווען ער דערצעהלט און בעשרייבט די אומגעבונג, איז א וואהרער קינסטלער. מאנגעל אין פּלאַץ ערלויבט מיר ניט איבערצוגעבען, ווי ער בעשרייבט א דאָרף אין א שעהנע זומער־נאַכט, אָדער א וואלד בעפאָר עס קומט א שטורעם, אָדער א יריד אין א דאָרף, אָדער „אי־גרישצעם״ אָוו טענץ־טורניר פון יונגע לייט... לעזט עס איבער אין „יאנקעל בוילע״ און איהר וועט זאָגען, עס האָט געשריבען א מענש, וואָס האָט טאלאנט, וואָס האָט בעאָבאכטעט די נאַטור, קען זי און טראָגט אין זיך די איינדריקע, וועלכע זי האָט אויף איהם געמאכט...

ליבינ׳ס גרעסטע מעלה איז, דאָס זיין פעדער איז אימער ער־ווארמט מיט ליעבע און מיט געפיהל, דאָס זיינע געדאנקען זיינען קאוש און ציכטיג, זיין שפּראַך איז ריין און כשר. קאָברינ׳ס גרעסטער חסרון איז דאָס זיין פעדער איז פארקעהרט אינדיפירענט, זיינע גע־דאנקען ציניש, זיין שפּראַך טריף. אין זיין איין ערצעהלונג „יאנקעל בוילע״ געפינט איהר זעהר פיעל בעטעמטע בעשרייבונגען פון „א הויכען בוזים״. ער מוז דערצעהלען דעם לעזער, דאָס נאַטאַשעס „ליי־ווענטענע קליידעל אין קעסטעלעך איז ביי איהר פון פאָרענט געווען אונטערגעקאַטשעט. די באָרפיסע פים רויט און קליטיג ביז ארויף״.

יאנקעל־בוילע׳ס מלמד פלעגט אראָפּפאלען פון אויבען אויף יאנקעלעס מאמע. ער געפינט פאר נויטיג מיטצוטהיילען דעם לעזער, דאָס ווען יאנקעל פלעגט ארומנעהמען נאַטאַשאַן, האָט זי געפיהלט אַן א נ ג ע נ ע ה מ ע ן ק י צ ל ע ן אין דעם גאַנצען קערפּער, אונטער איהר גראָבע לייווענדענע העמד הויבט אָן צו פּאָכען שטאַרקער איהר הויכער בוזים... אזעלכע אויסדריקע ווי „מאַכען א בייכעל דער שיקסע״ „זוכען און טאַפּען״... — רעכענט ער גענוג אנשטענ־דיג... זיין העלד איז אזוי פיעל ווילד און פּאַטאַלאַגיש אין זיין ליעבע, דאָס ער טרוימט דערפון, ווי אזוי ער וואָלט זי א וואָרף גע־טאָן אויפ׳ן גראָז און „ער וואָלט צוריסען איהר ווייסע קאָפּטע מיט די ברייטע ארבעל, איהר ווייסע לייווענדענע העמד, און ער וואָלט זיך איינגעגעסען מיט זיינע צייהנער אין איהר קלאָרען דיקען קער־פּער...״ ווען עס האָלט שוין ביי איינבייסען זיך מיט די צייהן אין איהר „קלאָהרען דיקען קערפּער״ — דאַרף מען האָבען א דאָקטאָר א ספּעציאַליסט אין נערוועז קראַנקהייטען...

מיר קענען ניט ברענגען, אלע „נאַטוראַליסטישע״ פּערלען פון הערר

עס איז גענוג איהר זאָלט איבערלעזען נור „יאנקעל בוילע" פון קאָברין און צוויי—דריי סקיצען פון ליבינ׳ען, איהר זאָלט זיך שוין איבערצייגען דאָס דער ערשטער האָט געהאַט א מעגליכקייט צו בעאָבאַכטען די נאַטור פון דער נאָהענט... אין „יאנקעל בוילע" זעהט איהר פיעל לופט, א ווייטע פראָספּעקטיווע, וואָלקענס, א וואלד, אַן אָזעראָ, בלויע הימלען... ער זעהט א דאָרף, אַן אָרעמען בעלאָ־רוסישען דאָרף, אָבער דאָך א דאָרף מיט ליעדער און נאַוואָז, מיט טענץ און ארמוטה, מיטליידענשאפטען פון א „נאַטירליכען" מענשען, זיינע פריידען און ליידען... פארב, קאָלאָריט, קראַפט קען א קינסטלער נעהמען נור ביי דער מוטער נאַטור!...

ליבין, ווי עס ווייזט אויס, איז דער נאַטורס שטיפקינד... אַלע זיינע סקיצען קומען פון איינעם און דעם זעלבען טענעמענט הויז... הימעל זעהט מען נור פון רוף און דאָס אויך פערוואָלקענט מיט רויך פון פעקטאָרים... לופט פערשטיקט ווי אין איינגע בעד־רומס... עס איז ענג און מאָנאָטאָן, ווי דאָס לעבען פון דעם ארביי־טער, וועלכען ער שילדערט אזוי ריכטיג און אזוי סימפּאַטיש... איך האָף,ביידע אווטאָרס וועלען מיר פערצייהען דיעזע פערגליי־כונג: ליבינ׳ס טאַלאַנט ווייזט מיר אויס ווי א בלאַס קינד, וועלכעס איז פערשטיקט און זיפצט אין א דונקעלע, איינגע אַטמאָספערע, וואו עס איז דאָ נור א סוועטינג שאָפּ, בעד־באָגס, נויט, הונגער און מאַנגעל... אַלע זיינע סקיצען זיינען א זיפץ פון א טענעמענט הויז... קאָברינ׳ס טאַלאַנט איז אַגעזונט און ווילד קעלבעל, וועלכע בריקעט און מעקעט אויף א גרינעם טאָל ביי א טייך... איהר זעהט ווייט א וואלד, די אָזעראָ פון חאָלם, פעלדער מיט זאַנגען, א געזונטע שיקסע נאַטאַשאַ, א פאַרליעבטען יאַנקעל...

ליבינ׳ס שפּראַך איז איינפאַך, דייטליך, ריין און קלאָר. קאָברינ׳ס סטיל איז ניט ליטעראַריש. אויף איין בלעטעל קענט איהר ביי איהם געפינען טויזענד מאָל דאָס וואָרט „פּלוצים און פּלוצים" זיינע העל־דען רעדען מיט אַן אוננאַטירליכע שפּראַך און ווען ער וויל ווייזען, ווי א דאָרפ׳ס אינגעל רעדט אידיש. מוז ער זאָגען אנשטאָט איזהו מקומן „יאזשגאַגא מאַקאַקאַ" און דאָס גלייכען. ליבין קוקט אריין טיעפער אין דעם מענשען אריין. קאָברינ׳ס פּסיכאָלאָגיע איז ניט אימער ריכטיג. דערפאר אָבער ליבינ׳ס עפּאָס איז קינדיש, און קאָב־

לעבען וואלהאלא האָלל.

צוועלף טויזענד מאַן סטרייקען! פיערצעהן טויזענד סטרייקער! א סטרייק פון אַכטצעהן טויזענד שטאַרק! פיער און צוואַנציג טויזענד אַרבייטער סטרייקען!... דאָס זיינען די נאַכריכטען, וואָס איך האָב געהערט פון בעקאַנטע און געלעזען אין פערשיעדענע צייטונגען.

אין רוסלאַנד קען מען זעהן א סך אידען מוצאי יום כפור ווען מען געהט פון שוהל, אָדער ווען מען געהט צום רב'ס לויה; אָבער זעהן צעהן טויזענד אידען ביי א סטרייק... פון שול ווען די אידעלעך לויפען מוצאי יום כפור איז עס נאָך א תענית — זיי ווילען עסען; צו א לויה ווען זיי געהען ווילען זיי בעגראָבען דעם רב; וואָס טהוען אָבער טויזענד מנינים אידען אין מיטען וואָך, ווען דער רב לעבט נאָך און צום יום כפור'דיגען ונתנה תוקף איז אזוי ווייט? איך בין געגאַנגען זעהן.

*

* *

ווי איך האָב זיך נור אראָפּגעקעהרט פון קאַנעל סטריט אויף אָרטשאַרד סטריט האָב איך דערזעהן א שוואַרצען וואָלקען פון מענשען; דער וואָלקען האָט זיך בעוועגט אין אַלע זייטען — עס זיינען געווען סטרייקער, אידישע סטרייקער! וואָס פאַר א רייכע קאָלעקציע מיט טיפּען, כאַראַקטערען, פּערזאָנען! וועלכע זעלטענע גרופּען, וועלכע פערשיעדענע פּאָזען!... אידען מיט בערד און פּאות, אויסגעהאָרעוועטע, פערהויקערטע פון אַרבייט, פערשראָקענע פון נויט און זאָרג; יונגע לייט מיט בלאַסע פּנים'ער, מיט איינגעפאַלענע ברוסטען, מיט אויפגעפלאַמטע אויגען, ריין געקליידעטע, אָרעם געקליידעטע, אין

קאַברין, וועלכע געפינען זיך נור אין זיין איין ערצעהלונג, אָבער דאָס וואָס מיר האָבען שוין ציטירט, איז גענוג צו איבערצייגען, דאָס זיין פעדער איז ניט ניט ריין און ניט ציכטיג... און דאָס דערביי אליין נור שטעלט ער זיך שוין פיעל ניעדריגער פון אונזער סימפּאַטישען און עהרליכען שרייבער — ז. ליבין.

איך וועל אייך זאָגען די וואַרהייט, איך האָב נאָך פיעל וואָס צו זאָגען וועגעןביידע שרייבער, נור ביי מיר זיצט א גענאָסע און פּאַ־דערט וואָס גיכער דעם אַרטיקעל. איך וועל פון זיי ביידע רעדען ווען עס איז נאָך א מאָל.

ער זיי קענען זאָגען ווען וועט זיך דאָס אַלעס ענדיגען און עס וועלען קומען בעסערע טעג, גליקליכערע מינוטען ? ! טויזענדער מענשען געהען אום אַרום וואלהאלא האַלל. ווער קען דערצעהלען, וויפיעל טרויריגע געדאַנקען דאָ געפינט זיך, וויפיעל גוטע האָפנונגען, וויפיעל פערצווייפלונג, וויפיעל וואהרע שטרעבונגען, וויפיעל פערשטיקטע זיפצען, וויפיעל פערבאָרגענע טרערען ? ! . . .

*

* *

אַ סך אידען ! זיי לויפען אהער ווי אידען מוצאי יום כפור פון שול. זיי ווילען ענדיגען זייער לאַנגען תענית, זיי ווילען אויפהערען פאסטען. עס איז אַ לויה ? זיי ווילען בעגראָבען דאָ, ניט דעם רב, זיי זיינען געקומען צו דער לויה פון זייער דלות, זיי ווילען בעגראָבען זייער נויט, ענדיגען זייערע צרות. קען זיין אַ גערעכטער קאמפף אין דער וועלט ?

געלע מאָדנע שיך און אויסגעטראָטענע פאַנטופליעס, פרומע אידען, געגאָלטע פריידענקער, לאַנגע בעקעשעס, מאָדנע זשאַקעטען, פערשמאָלצענע פרינץ־אַלבערטס, קאַרטוזלעך מיצלעך, גרויסע שליאַפּעס איבער די אויערען, אַלטע דוירבי'ס אויפ'ן שפּיץ קאָפּ, אייניגע מיט שטעקלעך אין די הענט, אַנדערע מיט רעגענ־שירמס, דריטע מיט אידישע צייטונגען און זעלטען אויך אַן ענגלישע צייטונג. גרופּען ווייז שטעהען זיי אויפ'ן טראָטואַר, אייניגע מאַכען שפּאַס, אייניגע טענה'ן גאַנץ ערנסט פון זייער לאַגע, אַנדערע בייזערן זיך, אַנדערע לאַכען. אין וואַלהאַלאַ האָלל האַלט מען מיטינגס, די האָללען געפּאַקט, פּאָליסלייטע ביי די טהירען שטויסען זיך גאַנץ העפליך. מענשען פערשוויצטע מיט צופלאַקערטע פּנים'ער לויפען איבער די טרעפּ ארויף און אראָפּ... עס איז אַ גערודער און גערויש ווי אויפ'ן מעער אין אַ שטורם... עס איז אַ סטרייק!

*

*   *

אָט שטעהט אַן אַלטער איד אָנגעשפּאַרט ביים סטופּ, ער גלעט מיט זיינע טרוקענע פינגער זיין לאַנגע שוואַרצע באָרד. ער טראַכט פון עטוואָס אנגענעהמעס, אויף זיינע ליפּען שפּיעלט אַ כיטרע שמייכעלע. עס קען זיין ער טראַכט איצט, ווי גוט דאָס אַלעס וועט זיך ענדיגען און ווי גערעכט זיינען אַלע זיינע חברים... נישט קשה, עס איז דאָ אויף וועמען זיך פערלאָזען! עס קען אויך זיין, אַז זיין שמייכעלע האָט גאָר אַן אַנדער בעדייטונג, אפשר איז דאָס אַ איראָניע פון אַ קריטיקער, אפשר איז דאָס אַ טרויעריגע ערינערונג.

א יונגער מאַן געהט ארויס פון סאַלון, ווישט אָב די ליפּען און בלייבט שטעהן אַ טרויעריגער. עס איז מעגליך, ער דענקט איצט: איך שטעה דאָ אַ גאַנצען טאָג, איך רעד מיט מענשען, פערטרייב די צייט ווי עס איז, כאַפּ אויך אַ גלאָז ביער מיט אַ סענדוויטש, און דאָרט אין דער היים אַ קינד אין מאָזלען, רענט נאָך ניט געצאָהלט, קיין גראָשען געלד אין הויז און זיי זיצען דאָרט אַלע הונגעריגע און וואַרטען... וואָס וואַרטען זיי? וועט ער דאַן ברענגען געלד מיט זיך? וועט ער זיי אָם ווענינגסטען ברענגען אהיים גוטע נאַכריכטען? וועט

עס איז געווען פּונקט איינס ווען איך בין דאָך צוגעקראָכען צו דער נײַן און פּופציגטער שטראַסע. אָנדערהאַלבען שעה בין איך גע־פאָהרען פון פּאַרק ראָו ביז דער אַכט און פופציגטער שטראַסע. מיר האָבען זיך בעוועגט מיט אַזאַ שנעליגקייט, מיט וועלכע אַן אַלטער סאָלידער פּראָגרעסיסט, שוועבט צו זיינע אידעאַלען. ניט נור די סטריט קארס זיינען געבליבען שטעהן, די טריינס אויף דער זעקסטער עוועניו האָבען פּערצוימט אַ צעהן בלאָק און האָבען קאַלט בלוטיג געוואַרט. שטענדיג אָבער קומט אַזוי אויס, פון גרוים איילעניש ריהרט מען זיך ניט פון אָרט.

דערפאַר האָב איך געהאַט די מעגליכקייט צו קוקען פון פענסטער און זעהן דאָס, וואָס איך בעשרייב אין'ם קאַפּיטעל „וואָס איך האָב ניט געזעהן". איך האָב געזעהן סאָלדאַטען דערפּרוירענע (עס איז גע־ווען קאַלט, ווי אין הארצען ביי אַ דאַון טאַונער פילאַזאָף) איך האָב געזעהן הייזער מיט פלאַגען בעפּוצטע, איך האָב געזעהן איירישע שכורים, פּעדלערס פּלייסיגע, קינדער שטיפענדע, דרייווערס שעלטענ־דע, פּערד הירזשענדע. און ווייט אויף דער פינפטער עוועניו האָבען זיך געהערט טרובעס מיט טראָמפּעטען, בעראַבאַנעס מיט פייפלעך. אויף אַלע גאַסען האָב איך געזעהן באַריקאַדען! באַריקאַדען! טויזענדער מענשען זיינען געשטאַנען אויף די באַריקאַדען. עס איז אַ רע־וואָלוציאָן! הוררא! מע נעהמט גראַנט'ס ביינער. איך האָב זיך צוגע־דריקט צו אַ באַריקאַדע. איין קוואָדער און איהר קענט זיצען און זעהן. וואָס זעהן? ווי סאָלדאַטען געהען, ווי פּאָליציסטען מאַרשירען, ווי בודלערס רייטען, ווי פּאָליטישענס קוועלען, ווי מיט איין וואָרט: אַרום מיר, לעבען מיר, איבער מיר, הינטער מיר, פאַר מיר זיינען געשטאַנען טויזענדער, צעהנדליגע טויזענדע מענשען, זיינען געשטאַנען און האָבען געקוקט, און האָבען געזעהן, וואָס האָבען זיי געזעהן?

זיי האָבען גאָר ניט געזעהן און איך האָב אויך גאָר ניט געזעהן, איך האָב נור געהערט און געפיהלט די התלהבות און התפּעלות פון מענשען, וועלכע ווערען נתפּעל ווען זיי זעהען דאָס, וואָס עס איז ניטאָ וואָס צו זעהן. איך האָב געהערט, ווי מענשען האָבען געשריען „הוררא" ווען עס איז ניט געווען קיין זכר פון קיין זאַך, וועלכע זאָל ארויסרופען אַ בעגייסטערונג; איך האָב געהערט ווי מענשען האָבען גערעדט מיט פרייד, ווען די איינציגע שמחה איז געווען וואָס מע האָט גראַנט'ס

גראַנט׳ס פּאַראַד.

בעשריבען פון זיך אליין.

דאָס וואָס איך האָב ניט געזעהן.

עס איז ערשט געווען האַלב נאָך עלף און איך בין שוין געווען אויפ׳ן פּלאַץ. פּרויען, ווייבער, דאַמען, איטאַליענערקעס דוקא אָהן שליאַפּעס, אידענעס דוקא מיט קינדער, מאַמזעלען, פּריילינס, מיידלעך און ליידים, מענער, מאַנספּערזאָנען, הערען, שקלאַפען, באָסעס, אַר־בייטער, געל־וואַנצינדיגע, שווארץ בערדיגע, ריין געגאָלטע און גלאַט מענשען זיינען געקראָכען, געשוואומען, געצויגען זיך ווי מוראשקעס איבער די גאַסען, געלאָפען פון אימפּעט, געאיילט זיך, געשטופּט זיך, געטראָטען איינער דעם אַנדערן מיט די פיס, געקוועטשט מיט די עלענבויגענס און גלאַט געשפּרונגען. וואָהין? אויף גראַנט׳ס פּאַראַד. איך בין אויך שוין געווען אויפ׳ן פּלאַץ.

ווען איך זאָג: „געווען אויפ׳ן פּלאַץ" דאַרפט איהר חלילה ניט מיינען, אַז איך בין שוין געווען לעבען גראַנט׳ס מאָנומענט (מאַויזאַלעי בלע׳ז) און מימיני מעקינלי, משמאלי די מאַדאַם פּרע־זידענטעשע, די טרובעס געגען מיר און די פּאַטריאָטישע פלאַגען איבער מיר. עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! איך בין ערשט געווען אויף איינע פון די זעקסטע עוועניו סטאַנציאָנען.

א טריין קומט, א טריין געהט אוועק און איך שטעה. די פּלאַט־פאָרמע איז פול מיט מענשען, דאָס הייסט מיט פּאַסאַזשירען און אריינקוועטשען זיך אין א וואַגאָן, איז אַזוי מעגליך ווי עס איז מעגליך אריינטאַלאַמאַטשען אין א קאָפּ וואָס איז פול מיט „קאַזיאָנע" רעגלען כאָטש איין לעבעדיגען, קלוגען, שאַרפזינניגען געדאַנק.

לייבאָר דעי.

כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור... דער לייבאָר דיי פון די אַרבייטער איז איין טאָג — טויזענדער יאָהרען... אונשטערב־ליך און אַלמעכטיג איז דער... „גאָט", דער שעפּפער פון אונזער הייגטיגע וועלט. פיעל קלאַסען, פיעל הערשער, פיעל אונטערדריקער האָט ער ארויסגעטראָגען אויף זיינע פּלייצעס, האָט זיי איבערגעלעבט און פערניכטעט... האָט זיי ארויסגעוואָרפען פון זיך, האָט זיי אריינ־געשלונגען צוריק און ער לעבט. ער געהט צו זיין ציעל... אַרבייט אָב א גאַנצע היסטאָרישע עפּאָכע און פאַנגט אָן א נייעם לייבאָר דיי...

איך זעה דעם זעלבען ארבייטער פריהער „אלס א פּאַסטוך אין די גרויסע סטעפּפּעס און טאָהלען פון איירָאפּא... איך זעה איהם אלס אַן „אילאָט" אין גריכענלאַנד, אלס פערגאַכטעטען פּלעבעי אין רוים... די פּאטריציער, די העלדען, די פעלדהערען, די גבורי מלחמה ווערען פערשוואונדען און ער לעבט, געהט פון שטופע צו שטופע, יעדע פּעריאָדע, וואָס ער לעבט איבער, איז ביי איהם א לאַנגער און א שווערער לייבאָר דיי...

פּאַסטוכער און ווילדע וואַנדערער קומען צו געהן פון ווייטע לענדער אין איירָאפּאַ, קעהרען זי אום קאַפּויר... באַזעצען זיך דאָ... די נייע פעלד הערען קריגען לאַנד, דעם ארבייטער הייסט מען זיצען אויף איין אָרט, צוגעבונדען צו דער ערד — אַקערען און זייען... ער ארבייט אָפּ פאַר'ן פריץ פיעלע יאָהרען, באַגיסט זיין פעלד מיט בלוט, טרערען און שווייס, ווערט פערשקלאַפּט און ערניעדריגט, פער־ליערט זיין פרייהייט און רעכט פון א מענשען... א! עס איז ביי איהם א שווערער טאָג... א שרעקליכער לייבאָר דיי...

די אונטערדריקטע און ערניעדריגטע שווייגען פיעלע יאָהרען

ביינער בעגראָבען אין אַ שעהנעם קבר; איך האָב געהערט, ווי דער גלאָק פון אַן אמבולאַנס האָט געקלונגען, אַן אמבולאַנס, וועלכער האָט געפיהרט אַ צוטראָטענעם מענשען און די גרויסע אונזיננינע, היפּ־נאָטיזירטע מאַסע וועלכע האָט ערשט צוטראָטען, צומאַלען, צוריבען אַ מענשען, די זעלבע מאַסע מיט אונזיננינע פּנים'ער, מיט ברייט גע־עפענטע אויגען, מיט ווייט צושפּרייטע מיילער איז געשטאַנען און האָט מיט געדולד געוואַרט, דאָרט מיט נייגיריגקייט געקוקט און האָט געזעהן דאָס, וואָס איך האָב בעשריבען גאַנץ דייטליך אינ'ם קאַפּיטעל „וואָס איך האָב ניט געזעהן".

היינט פרעג איך אייך: וואָס האָב איך ניט געזעהן און וואָס האָ־בען די, וואָס האָבען געזעהן — יאַ געזעהן? ... איך האָב ניט געזעהן גראַנטען. ניט זיינע הייליגע ביינער, ניט זיין מיוחס'דיגע משפּחה, איך האָב ניט געזעהן קיין אמת'ע בעגייסטערונג, קיין וואַהרע נאַציאָנאַלע פרייד, קיין דעמאָנסטראַציאָן מיט אַ געדאַנק, קיין פּראָצעסיאָן מיט אַ זינן ... איז דאָס, וואָס איך האָב ניט געזעהן ניט וויכטיגער פון דעם וואָס אַנדערע האָבען יאַ געזעהן? ...

גראַנט'ס ביינער וועלען ליגען בכבוד און טויזענדער ביינער ווע־לען היינט זיין צובראָכען פון פּאָלים קלאָבס, וועלען זיין צוקוועטשט, צוקאַלעטשעט, צומאַלט ... צוליעב ביינער פון אַ טויטען זאָל מען אָפּפערן מיט ביינער פון לעבעדיגע ... ניט אומזאָנסט זאָגט מען: גראַנט איז געוועזן אַ יונג מיט ביינער — זיינע ביינער איבערציייגען דאָס.

און וויכטיג... אַ שווערען קאַמפּף וועט ער דאַרפען פיהרען אום צו ערפילען זיין לעצטע מיסיאָן, אַלס אַרבייטער, — זיין מיסיאָן צו בעפרייען די גאַנצע מענשהייט און נור אין גאַנצען און אויף אייביג אָפּשאַפען און אויסראָטען אַלע פאָרמען פון שקלאַפעריי און אונטער־דריקונג... דאָס איז אַ גרויסער און אַ וויכטיגער לייבאָר דיי... דאָס איז דער „לייבאָר דיי״... נאָכדעם וועט, אנשטאָט „לייבאָר דיי״ קומען דער לאַנג ערוואַרטעטער „לייבאָר דיי״ זיין יום טוב, זיין פרייד... און דער וואַרטעטער „לייבאָרערס דיי״ זיין יום טוב, זיין פרייד... און דער פייערטאָג פון לייבאָר דיי וועט בעשטעהן אין דעם, וואָס עס וועט ניט זיין קיין לייבאָר דיי...

און דולדען לאנג. די אמאליגע גבורי מלחמה ווערען שוואכע מיזע־ראבלע מענשעלעך און הערשען און געוואלטעוועז נאך ערגער פון זייערע טאטעס... דער ערנידעריגטער ערוואכט אויף אן אויגען־בליק פון זיין לאנגען שלאף, ערפיהלט אין זיך זיינע קרעפטע... ער זאגט צו זיין ברודער, צו דעם נעבעכדיגען טענדלער און הענדלער: ווילסט פרייהייט? איך וועל דיר עס געבען. ער בויט באריקאדען אויף די גאסען פון פאריז, פארגיסט זיין בלוט, אפפערט זיין לעבען און בעזיעגט דעם אלגעמיינעם שונא... די גרויסע רעוואלוציאן, דאס איז זיין גרויסער און גלענצענדער לייבאר דיי.

די ארעמע פעלדער האלטען איהם ניט מעהר, — די דערפער ווער־רען איינג פאר איהם. די אומשטענדען יאגען איהם אין די גרויסע שטעט... זיין מעכטיגער גוטער ברודער דער הענדלער, און טענד־לער, זעהט ארום זיך פיעל הענד און פיעל הונגעריגע מאגענס... ער הויבט אן בויען פאבריקען און פעקטארעס און הייסט דעם איי־ביגען ארבייטער אנפאנגען א נייע היסטארישע סדרה, א נייעם און שווערען לייבאר דיי...

דיעזען מעכטיגען און דולדיגען בורא, יתברך שמו, ווערט לאנג־וויילעג אין איירא פא... ער שווימט אריבער איבער'ן גרויסען אקעאן, מאכט פון דער ווילדע אמעריקא א ציוויליזירטע לאנד, גראבט דורך בערג, רייסט אויס וועלדער, פיהרט דורך אייזענבאהנען איבער שרעק־ליכע מדבריות ווארפט אריבער צויבערישע בריקען איבער גרויסע שטראמען, בינדט צונויף זיין נייעם היימאטה מיט דעם אלטען היימאטה דורך א טעלעגראף, בויט אויס פאבריקען און פעקטארעס, מארמארנע פאלאסטען און טעמפלען, גראבט אויס פיעל גאלד און זאמעלט צונויף פאר אנדערע גרויסע אוצרות, פערגיסט זיין בלוט פאר די בעפרייאונג פון שווארצע שקלא־פען און ווערט אליין א ווייסער שקלאף... ער גיט א מעגליכקייט איי־ניגע טענדלער און הענדלער צו לעבען א גוטען טאג און אליין האט ער א ביטערען, א שווערען, א פינסטערן לייבאר דיי.

אבער דער אייביגער ארבייטער פאלט ניט אראפ ביי זיך, פער־ליערט ניט זיינע קרעפטען, קעהרט ניט אראפ פון זיין היסטארישען וועג. ער ווייס, איהם שטעהט פאר לייבאר דיי, א היסטארישער אר־בייטס טאג... זיין לעצטע ארבייט אין דיעזען לייבאר דיי איז שווער

שאפטליך, די קונסט האָט זיך געקינסטעלט, די ליטעראַטור איז לי־טעראַריש געוואָרען, די אייזענבאַהנען האָבען דורכגעשניטען גאַנץ ענגלאַנד, די טרובעס פון ענגלישע שיפען פייפען אין דער גאַנצער וועלט, דער טרייד יוניאָניזמוס ווערט שטאַרקער, זי בעקומט סמיכות צו זיין די אימפּעראַטאָרין פון אינדיען. היינט וויפיעל האָט זי געהאָ־רעוועט איבער צדקה און גמילות חסדים. שצאָ טאַם טוט זיך!

איהר בערעכענט בעסער, וואָס ער האָט זוכה געווען אויף־צו־טאָן אין דער צייט, וואָס ער איז געזעסען ביי אונז אויפ׳ן כסא הרבנות? אין איהרע צייטען האָבען אין ענגלאַנד די געלערטע געלערנט. אין זיינע צייטען, להבדיל, זיינען אונזערע קאַלעדזשעס אָנגעשטאָפּט געוואָרען, קיין עין הרע, מיט אידישע סטודענטען. אידישע דאָקטוי־רים, לאָיערס, דענטיסטען וואַקסען ווי שוועמלעך אויפ׳ן מיסט נאָך א גוטען רעגען. יוקעל און בעריל; געציל און האַצקעל; קליין און גרויס, קינד און קייט — אַלע שטודירען דעם שטודיום אין דער צייט, וואָס ער איז רב הכולל, הייסט דאָס ניט געלערענט — הא? זאָגט אליין מיסטער, אליהו הנביא... זי האָט זוכה געווען צו דערלעבען א סך אייזענבאַנען, ער האָט זוכה געווען, די פערד ארויס־צו־פיהרען מעבדות לחרות... עלעקטריק קאַרס, קייבעל קאַרס, סטים קאַרס לויפען אום ביי אונז זינט ער זיצט אויפ׳ן כסא המלוכה. אין איהרע צייטען איז אויסגעוואַקסען דער טרייד יוניאָניזמוס; איז דען ניט אין זיין זכות אין ניו יאָרק אויסגעוואַקסען אזוי פיעל סאָציאַליסטי־שע דיסטריקטען, קלאָבס, פעראיינען, סאָציאַליסטישע טאַגע בלעטער, סאָציאַליסטישע וואָכען בלעטער, א סאָציאַליסטישער זשורנאַל? זי האָט פּערדיענט צו זיין די „אימפּעראַטערין" פון אינדיען, און ער?... האָט ער דען ניט די סמיכה צו זיין דער אימפּעראַטאָר פון אַלע אונזערע אינדיאַנער? זי האָט נעבעך געהאָרעוועט פון צדקה וועגען און קאַרג האָרעוועט ער? וועגען רב מאיר בעל הנס פּושקעס? און ווען די ציוויליזאַציאָן זאָל דאַרפען א הכשר, וועט זי דען ביי איהם ניט קריגען? און אפילו די וויסענשאַפט... היינט זאָגט מיר, איך בעט אייך, מיסטער אליהו הנביא, פאַר וואָס איהר יא און איהם ניט?

פונקט אין דער מינוט האָט דער נאָז פון דעם מוהל ומסדר

אַלפּיי'ס חלום.

וועגען רב הכולל און וויקטאָריא די מלכה.

ענדליך איז אין טענעמענט הויז דאָך געוואָרען שטיל. איך האָב געהערט ווי דער קאָסטום פּעדלער יָענקיל סוויסטונטשיק פון דריטען פלאָר האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין דענסינג אקאַדעמי און האָט געזונגען שטיל: „און דער קאַטער איז דאָ"... איך האָב געהערט, ווי די שכנה נעקס דאָר האָט אָנגעפּליאַסקעט איהר מיזיניקעל מאַקס דערפּאַר, וואָס ער האָט געוויינט און געשריען: „געוואַלד, מאַמע, עס בייסט מיך". דער מוהל ומסדר קדושין פון טאַפּ פלאָר האָט שוין עטליכע מאָל אויסגעפּייט מיט'ן נאָז א שעהנעם „אאפוני", ווען ענדליך האָבען זיך מיינע אויגען צו געשלאָסען און א זיסער דרעמעל האָט מיך אריין געכאַפּט אין זיינע אָרעמס.

פּלוצלינג עפענט זיך די טהיר און אליהו הנביא שפּרינגט אריבער דעם שוועל און זאָגט מיר מיט א ברוגז'דיגען פּנים: „איך בין א דע־לעגאַט פון דעם בית דין של מעלה. ברודער אלפּיי, איך פאָדער אייך אויף איהר זאָלט ניט שרייבען פונ'ם רב הכולל מיט וויקטאָריען. עס איז א חלול השם. וויקטאָריא און ר' יעקב יוסף — וואָס איז דאָס פאַר א סמיכות הפּרשה? ערשטענס איז זי גאָר קיין למדן ניט און ער?... וועלכער רב איז אין אמעריקא ניט קיין למדן?

— מיסטער אליהו הנביא, האָב איך געענטפערט אן ערשראָקע־נער, חלילה, אדרבא, מהיכא תיתא, ממה נפשך, פאַר וואָס קומט איהר א יובילעי מיט א יום טובדיגע שמחה און איהם ניט? זיי זאָגען אז אין דער צייט, וואָס זי איז געזעסען אויפ'ן כסא המלוכה האָבען די געלערענטע געלערנט, די שרייבער האָבען געשריבען, די אינדוסט־רי איז געוואַקסען, די ציוויליזאַציאָן האָט זיך ציוויליזירט, דער פּראָגרעס האָט פּראָגרעסירט, די וויסענשאַפט איז געוואָרען וויסענ־

בילדער פון גאַליציען.

קדושין פון טאָפּ־פלאָר אויסגעפּייפּט אַ גרויסע תקיעה־גדולה און מיין הימלישער גאַסט איז פערשוואונדען געוואָרען.

איך בין אויפגעשטאַנען אין דער פריה מיט אַ שרעקליכען קאָפּ־שמערץ און האָב בערעכענט, אפשר איז טאַקע אַ חלול השם אַ מורה הוראה צו גלייכען צו אַ גויעשע מלכה און איך האָב בעשלאָסען ניט צו שרייבען דעם פערשפּראָכענעם אַרטיקעל: „וואָס האָט אויפגעטאָן קווין וויקטאָריע און דער רב הכולל...״

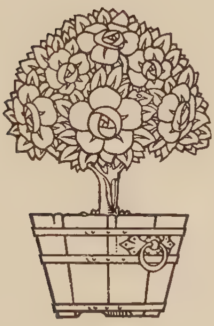

די „איינזאַמע וועלטען"
פון אָרימער גאַליציען.

עס לעבט און עס בליהעט אין גאַליציען דער חסידיזמוס, די פינסטערקייט, די אָרימקייט, דער דלות. דער עכטער אמת'ער אי־דישער דלות! ביי אַלע פעלקער איז דאָ נויט און ארמוטה, דלות אָבער איז אַ אידישע ספּעציאַליטעט. דלות איז אַ גאַנצע פערשלאָפענע קעניגרייך. אַ מלוכה וואָס שלאָפט אויפ'ן מיסט און טרוימט וועגען די הימלען. די אזרחים פון דער קעניגרייך זיינען אַריסטאָקראַטען מיט בעטלערשע זעק אויף זיך. זיי האָבען גאָר ניט און טרויסטען זיך דערמיט, וואָס זיי קומט אַ סך. זיי ווייסען, אז אַלעס אויף דער וועלט דאַרף געענדערט ווערען, נור זיי זיינען זיכער, אז דיעזע ענדערונג וועט קומען דורך אַ נס. אויפ'ן שמוץ בליהעט ביי זיי פּאָעזיע. זיי האָבען ניט וואָס צו עסען און טראָגען פולע בייכער מיט האָפנונגען. זיי האָבען קיין זאַך ניט מיט וואָס צופריעדען צו זיין, און דאָך האָט דער לאַנגער גלות אויסגעאַרבייט ביי זיי אַ געוויסע ציגיינערישע צו־פריעדענהייט. די ערוואַרטונג פון נסים און די צופריעדענהייט — זיי מאַכען דעם דלות שרעקליכער פונ'ם דלות אליין!...

עס איז געווען אַ וואַרעמע זומער־נאַכט, ווען איך בין אומגע־גאַנגען איבער די אַרעמע אידישע קוואַרטאַלען פון לעמבערג. באָרוועסע נאַקעטע קינדער, פרויען בעדעקטע מיט שמאַטעס, זקנים אין צוריסע־נע צופוילטע בגדים. אַרמוטה, שמוץ, נויט, קינדער... אין די אַרעמע קליינע געשעפטלעך פערקויפט מען שטיקלעך ברויט, שטיקלעך הע־רינג, קליינע שטיקלעך רעטאַך, עטליכע קאַרטאָפליעס... אין די אָפענע ניעדריגע פענסטער זעהט מען קליינע איינגע צימערען, בעלויכ־טן מיט אַ קליין לעמפעל, אָדער מיט אַ ליכט. אַ הילצערנער טיש, אַ

— איך? ווי פאלט אייך איין?!

— יא! יא! מיר ווייסען שוין לאַנג, אז רייכע אַמעריקאַנער מיליאָנערען ווילען דאָ עטוואָס בויען... מיר מעגט איהר זאָגען דעם ריינעם אמת...

— ווער זייט איהר דען, אפשר ראדיע אליין?

— ניין! קיין ראדיע איז שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ. דאָס הויז איז צוטהיילט געוואָרען אויף אַ סך חלקים... איך האָב אַ קליינעם חלק אין דעם הויז...

אַלזאָ דאָס הויז בעלאַנגט צו אַ טראַסט און אנקעגען מיר איז געווען איינער פון די אקציאָנערען, אָדער אַ שער־האָלדער. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף דעם מיטגליעד פון דיעזען גרויסען טראָסט. אַ קליי־נער דארער אידעל, מיט אַ בערדעל פון ווייסע פלאַקס, מיט צוויי קליינע חיטרע אויגלעך, אין אַ רעקעל וואָס איז געל געוואָרען פון עלטער, אין שיך, וועלכע האָבען שוין לאַנג געדארפט האָבען נייע קנאפּלעך מיט נייע פּאָדעשוועס. ער האָט מסתמא אַן אקציע פון אַ הונדערט „ראַניש” און פון דיעזער אקציע וויל ער אויסקוועטשען וואָס מעהר פּראָצענט. ער קוועטשט די אקציע, און די אָרעמע לייט קרעכצען. איצט וויל ער מאַכען אַ געשעפט מיט דער רייכער אַמעריקאַ. די רייכע אַמעריקאַ אָבער שפּאַנט מיט גרויסע טריט אַוועק פון דער ארעמער גאַליציע. ראדיע׳ס הייזער? נאָ סער!...

עס איז נאָך ווּיסענשאַפטליך ניט ערקלערט געוואָרען, ווער איז אַ גרעסערער שנאָרער — דער רוסישער איד אָדער דער גאַליציאַנער. איינס איז געוויס, דער גאַליציאַנער „איבער די הייזער געהער” האָט ניט אַזעלכע גרויסע פּרעטענזיעס, ווי דער רוסישער. פאַר די גאַלי־ציאַנער קבצנים גיעבט עס דאָ אַ ספּעציעלע מטבע, וועלכע רופט זיך פּרוטה. דיעזע פּרוטה ווערט ניט געגאָסען אין קייזער־קעניגליכען מינץ־הויף. יעדער שמש האָט אַ קאָנצעסיע צו מאַכען אַזאַ געלד. אַ קראָנע (אונזערע צוואַנציג סענט) האָט אין זיך פופציג קרייצער, אַ קרייצער האָט צוויי העלער. איין אַמעריקאַנער סענט האָט פינף העלער. פון דעסטוועגען איז אַ העלער אין גאַליציען צו אַ גרויסע נדבה. דער שמש מאַכט פון יעדען העלער צוויי פּרוטות. די בעל הבתים נעהמען ביים שמש פאַר אַ פּאָאָר קראָנען פּרוטות האָבען זיי אויף אַ גאַנץ יאָהר. און ווען ביים אָרעמאַן קלייבט זיך אָן אַ קאַפּיטאַל פון אַ

פּאָר אַלטע צובראָכענע בענקלעך און אַרום די ווענט בעטען... צוויי, דריי בעטען, מיט שמוציגע בעטגעוואַנד. דאָ אַרבייט מען, מען קאָכט, מען עסט און מען שלאָפט. דאָ שלאָפען אַלטע און יונגע, קינדער און עלטערן, אייגענע און קוואַרטיראַנטען. א וואָהנונג אין א ניו יאָרקער טענעמענט הויז קען גערעכענט ווערען געגען א וואָהנונג פון א לעמבערגער אָרעמאַן, ווי פרידריך דעם גרויסען'ס פּאַלאַסט „סאַנסוסי" געגען דער מערת המכפלה, וואו אונזערע אבות מיט די אמות ליגען בעגראָבען....

איך בין געוועזן א בעלן צו געהן זעהן אַ מין לעמבערגער טענע־מענט הויז. אין רעכטען מיטען צענטער פון דער אידישער געהעטאָ שטעהען די זאָגענאַנטע „ראָדיע'ס הייזער". אַן אַלטע צוויי גאָרנדיגע חורבה, שוואַרצע איינגעבויגענע ווענד, א צופוילטער גרינער דאַך, שמוציגע פערשימעלטע קליינע פענסטער, צובראָכענע טהירען. יעדער „גאָרן" איז צוטהיילט אויף קליינע שמאָלע קלעטקעס... אין יעדע קלעטקע זיינען צוזאַמענגעפּרעסט מענשען ווי הערינג אין א פּעסעל. יעדער חדר איז א גאַנצע דירה. אין פיעלע צימערען זיינען די סטע־ליעס איינגעפאַלען, די שטוקאַטורע פון די ווענד אראָבגעריבען, די אויוועגס צובראָכען, און פאַר דיעזע שמוציגע ענגע גריבער צאָהלט מען דירה געלד ניט ביליגער ווי אין ניו יאָרק!... און ווער וואָהנט דאָ? די איינוואָהנער פון די דונקעלע קעלערס, וועלכע הירשביין שילדערט אין זיינע דראַמען. דעגענערירטע, אויסגעמוטשעטע, אויסגעהונגערטע שאַטענס, מענשען מיט „איינזאַמע וועלטען"... איך האָב אין ראָ־דיע'ס הייזער געזעהן אַן אַלטע אידענע מיט אַ ווילדען פייערדיגען בליק פון אַ משוגענע, איך האָב געזעהן אַ יונגע מיידעל מיט אַן אויס־געדאַרטע טרוקענע ברוסט און אַ פערלאָשענעם בליק פון אידיאָט... איך האָב געזעהן אַן אַלטען מאַן, ביי וועלכען דער פּנים האָט גע־טאַנצט פון דעם הייליגען וויט'ס קאָנוואולסיען... איך האָב געזעהן קינדער, וועלכע האָבען אין מיטען גאַליציען די ענגלישע קרענק...

איך בין נאָך געוועזן אונטער דעם שווערען איינדרוק, וואָס ראָ־דיע'ס „מויערן" האָבען אויף מיר געמאַכט, ווען מיך האָט אָנגעיאָגט א איד, וועלכער האָט קוים געקענט אָטהעמען פון אימפּעט.

— איהר האָט בעקוקט איצט ראַדיע'ס הייזער? האָט ער מיך געפרעגט. איך פערשטעה, איהר ווילט זיי אָבקויפען...

ווי ער האָט נור אויסגערעדט „פיך און רינדער", האָב איך זיך דערמאָנט אויף אונזערע אַמעריקאַנער „ליטעראַרישע קריטיקער"... יא, זיי וואָלטען זיך געווים מחיה געווען מיט אזא שטיקעל פּאָעזי. און איינפאכע, נאַטירליך „געשניצטע מאַכעריי"!

אווירקליך גרויסען און וויכטיגען אונטערשיעד צווישען דעם רוסישען און גאַליציאַנער אידען האָב איך דאָ בעמערקט. דער רוסישער איד אַנערקענט ניט קיינע אויטאָריטעטען, די גאַליציאַנער אידען, געבילדעטע, אונוויסענדע, חסידים, משכילים, פאַנאַטיקער, אויפגע־קלערטע, — אַלע גיט נור אַנערקענען, נור בוקען זיך פּשוט צו אוי־טאָריטעטען. ביי אייניגע איז דער אויטאָריטעט — א צדיק, א רב. ביי אַנדערע א גרויסער קייזער קעניגליכער בעאַמטער, אָדער א יאַסנע וועלמאָזשנע פריץ, אָדער אליין פראַנץ יאָזעף, ביי דריטע — א גרוי־סער לַמדן, א געלערנטער, א מענש מיט „א קאָפּ"... צו אויטאָרי־טעטען בוקען זיך אַלע. קיין אָפען און דייטליך אויסגעשפּראָכענע מיי־נונגס פערשיעדענהייטען (אויסער ווי א ביסעל אין פּאָליטיק) גיבט עס ניט. א פרומער און טרפניאַק, א גיַנגאָלטער, „א בעבאָרדעטער", א חסיד, און אפיקורס, אַלע „זיצען" צוזאַמען רוהיג אויף איין אָרט... צוזאַמענגעמישט און צוזאַמענגעפלאָכטען. דער אַמאָליגער פייערדי־גער פאַנאַטיזמוס, און די פערצייטיגע פּראָטעסטירענדע השכלה זיי־נען אויסגעלאָשען געוואָרען. עס איז ניטאָ קיין קאַמפף פאַר מיינונ־גען און אידעען. אַלע זיינען גלייכגילטיג און אינדיפפערענט. דער־פאַר בעגעגענט איהר דאָ אזעלכע מערקווירדיגע ערשיינונגען. א איד, א גלוח, טראָגט שבת א שטריימעל, א חסיד מיט לאַנגע פּאות זיצט אין קאַפע און מאַכט אייגלעך, צו די שעהנע כליזמרקעס... מע האָט מיך אונמיסטען איין שבת אריינגעפיהרט ווייזען ווי אין א „קאַפע" זיצען חסידים און האַקען א פינאַקעל, אַז שטויב געהט. לעבען זיי ליגען בערגלעך מיט קליין געלד און זיי שפּיעלען מיט גרויסע התלהבות. צו'ם רבין פאָהרען געגאָלטע חסידים און געבילדעטע פאַ־

צוואנציג דרייסיג פּרוטות טראָגט ער זיי צום שמש אויסבייטען...
דער שמש אליין מאכט פון אזעלכע באנק געשעפטען א פּערמעגען!
פיעלע פון די גאליציאנער שנאָרער האבען שוין א שטארקען נאש
געטאָן פון דער אייראָפּייער ציוויליזאציאָן. זיי טראָגען קעלנער, וועל-
כע זיינען אמאָל געווען וויים, און רעדען דייטש. אָנשטאָט גוט מאָרגען
זאָגען זיי, „מאָרהען”... אָנשטאָט האבע די עהרע, — „די עהרע”
גריסע גאָט. סערוואוס, ערגעבענסטער קנעכט”. איך האָב אין האָטעל
זעהר אָפּט בעזוכער פון דיעזען העכערען ציוויליזירטען זאָרט. איינער
איז א מחבר און זיין חבור איז נאָך ניט געדרוקט. דער צווייטער
וויל שרייבען א בוך געגען פּראָפעסאָר דעליטש, וועלכער האָט א
פאלשע מיינונג וועגען דער ביבעל. דער דריטער איז א מחבר, וועל-
כער האָט נאָך ניט געשריבען און שרייבט נאָך יעצט אויך ניט קיין
ספר. אָבער ער האָט א טאָכטער, וועלכע ער דאַרף חתונה מאכען...
אויך א פאָלקסדיכטער האָט מיר א בעזוך געמאכט. א איד, מיט א
קורצען נאָז, מיט ברייטע נאָזלעכער, מיט א שניידענדע, מעטאלענע,
הילכענדע שטימע פון א טראָמבאן, מיט א שעהנע באָרד פון א רב
און מיט א שטיקענדען הוסט ווי ביי אן אלטען אויסגעקרענקטען
שניידער.

— פאניע, זאָל איך אייך זינגען וואָס וועגען דעם אייזענבאהן?
האָט ער מיך געפרעגט.

— פאַר וואָס ניט, יא, פאניע, זינגט מיר פון אייזענבאהן. ער
האָט געגעבען אן ענערגישען הוסט און האָט אָנגעהויבען צו זינגען
אונזער אליקום צונזער'ס גוט בעקאנטעס ליעד, איך האָב פּראָטעס-
טירט. גיט מיר, זאָג איך, עטוואָס פון אייער אייגענע פּאָעזי.

— פון מיין אייגענע פּאָעזי? אָך, בכבוד גדול.

ער האָט א גלעט געטאָן זיין ברייטען צוקנייטשטען שטערען און
האָט אָנגעהויבען צו זינגען דיעזע אימפּראָוויזירטע „דיכטונג”:

אשעהנער גאסט איז צו'ן אונז געקומען,
איבער'ן אָצעאָן איז ער בשלום געשווימען.
גאָט קען מאכען פיעל מופתים מיט וואונדער,
ער וועט בענטשען אונזער גאסט מיט פיך און מיט רינדער..

אויפ'ן וועג צו אַ גאַליציאַנער צדיק.

איך פאָהר זעהן דעם בעלזער רבי'ן! די, וואָס זעהען יעדען טאָג אַרום זיך גרויסע ביבליאָטהעקען, וואו עס זיינען אָנגעזאַמעלט אוצרות פון געדאַנק און שכל; די וואָס פאָהרען אַרום אויף גרויסע דאַמפף־שיפען און עלעקטרישע וואַגאָנען, רעדען דורך טעלעפאָנען און דראָטלאָזע טעלעגראַפען, — די אַלע מיינען, אַז עס עקזיסטירט שוין מעהר ניט די דאָזיגע מערכען וועלט, וואו די איינציגע בעוועגונגס קראַפט איז דער ווילען פון גאָט, די איינציגע ביכער — די אלטע בבא מעשיות, און וואו טעלעפאָנען און דראָטלאָזע טעלעגראַפען עקזיסטירען נור דערויף, צדיקים זאָלען זיך קענען דורכשמועסען מיט'ן רבונו של עולם אויפ'ן זיעבעטען הימעל וועגען זאַכען, וואָס בעלאַנגען צו אַ יחיד, צו אַ קהל אָדער צו דער גאַנצער כנסת ישראל, — איך זאָג, די אַלע וואָס מיינען אַזוי, האָבען אַ מיאוסען טעות. דער צדיקיזמוס און חסידיזמוס לעבען און פונקציאָנירען אין גאַליציע גראָד ווי מיט 50 יאָהר צוריק. נור פריהער איז דער צדיקיזמוס געווען אַביסעל פרעכער, נאַאיווער און אויפריכטיגער, היינט איז ער מעהר פּאָליטיש און דיפּלאָמאַטיש. פּאָליטיק און דיפּלאָמאַטיע געברויכט דער צדיקיזמוס אין זיינע בעציהונגען צו דער אויסערער אָפיציעלער וועלט. די אינערע „רעגיערונגס" פאָרמע איז געבליבען דיעזעלבע ווי אין די אַלטע יאָהרען. אַזוי ווי די אַלטע חינאַ, האָט אויך די מלוכה פון צדיקיזמוס געמוזט מאַכען איינגע קאָנצעסיאָנען דער ציוויליזירטער וועלט. אָבער דאָס איז נור צוליעב דיפּלאָמאַטישע ציעלען, — די אַלטע חינעזישע וואַנד מיט וועלכע די פינסטערע מאַסען זיינען אָבגעצוימט פון דער לעבעדיגער, פּראָגרעסירענדער וועלט, — די דאָזיגע דיקע וואַנד שטעהט שטאַרק אויף איהר פונדאַמענט...

דעם פיינדס מאַכט קען מען לערנען נור אין זיין אייגענעם לאַגער — איך פאָהר זעהן דעם צדיק פון בעלז.

נאַטיקער... יעדער מעג זיך דיענען צו איין גאָט, זאָגאר צו צוויי געטער. ער דארף נור פאר זיינע געטער ניט קעמפפען. קאמפף איז ניט פּאָפּולער דאָרט, וואו אויטאָריטעטען הערשען.

גאַליציע ערוואַרטעט איהרע קעמפפער. זיי זיינען שוין דאָ, אָבער זיי זיינען נאָך צו יונג און צו קליין, זיי דארפען נאָך א ביסעל אונ־טערוואקסען. דער באָדען פון אַלגעמיינע שטימרעכט איז זעהר גייסטיג דערפאר... מען דארף נור גוטע רעגענס זאָלען ערפרישען די לאנג פערשטיקטע לופט און אָבוואַשען דעם אַלטען שמוץ, און די זונן פון אויפקלערונג זאָל שיקען א ביסעל מעהר ליכט און וואַרעמקייט.

קלאַפּען מיט די האַמערס איבער די אייזערנע רעדער פון די וואַגאָ־נען... געוואַלד, וויפיעל לאַנגע, גראָבע, געגרייזעלטע, גרויע, געלע, שוואַרצע פּאות! אַ היגער משכיל אַ וויצלינג האָט מיר אַמאָל גע־זאָגט: מען זאָל אָבשניידען ביי די אַלע גאַליציאַנער אידען די פּאות און מאַכען פון די האָר אַ מאַטראַץ, וואָלט די גאַנצע מענשהייט גע־קענט אויף דעם מאַטראַץ זיך לעגען שלאָפען. ארעמע מענשהייט, ביסט לאַנג און פיעל מאָל געשלאָפען אויף פערשיעדענע אונבעקוועמע זאַכען, צו אַזאַ נסיון אָבער ווינש איך דיר ניט צו קומען...

מיר בעוועגען זיך אַלץ נעהענטער און נעהענטער צו דער רעזי־דענץ שטאָט פונ'ם צדיק. קליינע אָרימע שטעטעלעך, דערפער, פער־זונקענע אין אַ ים פון גרינע פעלדער לויפען פערביי. מיין וועג־וויי־זער און מיטרייזענדער דערצעהלט מיר, וואָס פאַר אַ ראָלע דער רבי האָט געשפּיעלט אין די לעצטע וואַהלען. ער האָט זיך גאַנץ אָפען ארייגעמישט אין פּאָליטיק און האָט געהייסען שטימען ניט נור געגען די סאָציאַליסטישע, נור אויך געגען די אידישע ציוניסטישע קאַנדי־דאַטען, ער האָט געהייסען האַלטען נור פאַר די פּוילישע רעאַקציאָנע־רע רעגיערונגס קאַנדידאַטען. ער האָט פון די פּוילישע מאַגנאַטען, זאָגט מען, געכאַפּט דערפאַר אַ שעהנעם פּדיון. אַנדערע אָבער גלויבען, אַז ער האָט עס געטאָן נור לשם שמים.

דער רבשע גיט שטענדיג זיין שטימע פאַר דער רעאַקציאָנערער רעגיערונג. אַנדערע זאַכען דערצעהלט ער מיר, וועלכע טראָגען אַ מעהר אַנעקדאָטישען, ווי אַ פאַקטישען כאַראַקטער. זיינע ערצעהלונ־גען אָבער זיינען געפאַרבט אין אַ לאָקאַלע פאַרב און זיינען כאַראַק־טעריסטיש. איין ביישפּיעל: אין רבין'ס שוהל שבת ביי קריאת התורה צוטהיילט די עליות דער צדיק אליין. אָפט מאַכט זיך, ווען דער שמש געהט צו פרעגען וועמען אויפצורופען, הייסט דער רבי אויפרופען אַ נגיד פון אַ ווייטע שטאָט, וועלכער איז פּערזענליך אין שוהל ניטאָ. אַנשטאַט דעם אויפגערופענעם געהט צו דער תורה אַ „במקום", אַ סובסטיטוט. ווען דער חזן מאַכט איהם אַ מי שברך און פרעגט: בעבור שנדב? געהט צו דעם רבין'ס גבאי און הייסט דעם „במקום" מנדר זיין צוויי הונדערט אָדער דריי הונדערט ראַ־גיש... דער אבוועזענדער נגיד בעצאָהלט נאכדעם דאָס געלד ווי אַ קאָטיק. אַ קליינינקייט ניט בעצאָהלען דאָס געלד, וואָס איז מנדר

עס איז אַ שעהנער, העלער, ליכטיגער זומער־טאָג. די זונן איז פויל אין אזא הייסען טאָג און בעוועגט זיך זעהר לאַנגזאַם, אָבער אַ קיהל פריש ווינטעלע בלאָזט אריין אין דעם אָפענעם פענסטער פון אונזער וואַגאָן און איך פיהל מיך זעהר גוט. קוים איז דער צוג ארויס־געלאָפען פון לעמבערג האָבען ווידער אָנגעהויבען צו ציהען זיך פאַר די אויגען די שעהנע פאַנאָראַמען מיט גאַליציאַנער לאַנדשאַפטען... וועלדער, גרינע גאָרטענס, פעלדער בעדעקט מיט הויכע שטאָלצע רוי־שענדע זאַנגען. דער נאָמען פון יעדער סטאַנציע איז אויפגעשריבען אויף דריי שפּראַכען: אויף דייטש, אויף פּויליש, אויף רוסיש. (רוט־העניש). איידער איך לעז איבער דעם נאָמען, בעוועגט זיך שוין אונזער צוג און איך האָב נור גענוג צייט צו קריגען אַן איינדרוק פון עטוואָס עהנליכעס צו „דזשאַגוואַג", „צאַטשוואַדזש". באָרוועסע שקצים'לעך און שיקסעלעך, אויף פיעלע סטאַנציעס אידישע מיידעלעך און אינגע־לעך באָרוועסע מיט לאַנגע פּאה'קעלעך לויפען אום מיט אַ קרוג וואַסער און אַ גלאָז אין האַנד און שרייען מיט זייערע דינענקע קולכעלעך: „וואָדא זימנא" — קאַלטע וואַסער!... אייניגע פערקויפען מאַלינעס אָדער אַנדערע וואַלד יאַגעדעס. מיר בעגעגען אָפט גאַנצע צוגען מיט פּאַסאַזשירען פון פיערטען קלאַס. אויף די פּלאַטפאָרמס אַ גערויש, אַ געלויף, אַ געיעגעניש. די פּאַסאַזשירען איילען זיך מיט זייערע אַלטע טשעמאָדאַנען און שמוציגע זעק אזוי ווי צושראָקענע שאָף. ווייבער לויפען גראַדע ווי אין אַ פּאַניק, חסידים מיט גראָבע טלתים זעק און בלעכענע פּאַנצירען אין וועלכע עס ליגען זייערע צילינדער הוטען, קינדער, זשאַנדאַרמען, באַהן־בעאַמטע, קאָנדוקטאָרען, — אַלע אין אַ אימפּעט, אויפגערעגט, צודולט, גראַדע ווי מען ערוואַרטעט אַן ערד־ציטערניש. ביי אונז זיינען די עכטע אַמעריקאַנישע רייזענדע און די קאָנדוקטאָרען מיט די באַהן בעאַמטע צו קאַלט און גלייכגילטיג, דאָ זיינען זיי צופיעל צוהיצט און צודרודעלט (איך קען יעצט ניט גע־פינען קיין אַנדער אויסדרוק).

אויף דער סטאַנציע „ראַוע רוסקאַ" שטעהט דער צוג צוואַנציג מינוטען. איך שטייג ארויס פון וואַגאָן. די פּלאַטפאָרמען, די זאַלען פון דריטען און פיערטען קלאַס זיינען פול מיט אידען. ווייבער לוי־פען אום מיט קיכלעך, געבאַקטע אייער, זעמעלעך, רעטאַך, אַפּעלסי־נעס. קינדער שרייען: יאַגעדעס! וואָדאַ זימנאַ! די באַהן־בעדיענטע

דיג, זיי מונטער! ארום דיר איז א פראָסט? צינד אָן אין זיך אַ פייער פון התלהבות און ענטוזיאזם!... דער חסידיזמוס האָט געגעבען דעם אידען פיעל ענערגי און האָט איהם פיעל געהאָלפען איבערצולעבען און איבערצוטראָגען די צרות פון זיין פינסטערען לאַנגען גלות... ניט אומזיסט זאָגט דער גוי, להבדיל: „ניעט חודא בעז דאָבראַ” — עס איז ניטאָ קיין שלעכטעס, וואָס זאָל אין זיך ניט ענטהאַלטען עט־וואָס גוטעס.

אין פענסטער האָט זיך בעוויזען אָן אָרעמע קליינע אידישע שטעטעל. איבער די צו־וואָרפענע אָרעמע, קליינע הייזלעך האָט זיך געהויבען אין דער הויך אַ הויכער מויער מיט פיעל פענסטער און מיט אַ גרינעם אייזערנעם דאַך. געראַדע ווי אַ קעניגליכער שלאָס אין אַן אָרעם דערפעל. דאָס איז דעם רבין'ס פּאַלאַסט, ווי ער ווייזט אויס פֿון דער ווייטען. לעבען פּאַלאַסט ציהט זיך צו די וואָלקענס אַ הויכע נייע שול פון ווייסע שטיינער... הינטערן שטעטעל צו'ם וואָקזאַל צו לויפט אַ טייכעל בעוואַקסען פוןביידע זייטען מיט הויכען גרינעם קאַמיש... בעלז! דער צוג שטעהט פינף מינוט.

געוואָרען אין אַ מקום קודש, לעבען אַן אָפענע תורה און אין דער געגענוואַרט פון רבי'ן אליין, זכר צדיק לברכה!... פון דער רביצין דערצעהלט ער, אַז זי האָט אַמאָל אין די יונגע יאָהרען געקעמפפּט פאַר די פרויען־רעכטע, גראַדע, אַזוי צו זאָגען, ווי איבסען'ס נאָראַ... זי איז געווען דאַמאָלס אַ יונגע שנור ביים אַלטען רבי'ן. אַן אסיפה איז צונויפגערופען געוואָרען און עס איז זעהר ערנסט בעהאַנדעלט געוואָרען די פראַגע: מעג אַ פרוי טראָגען פאַנטאַלאָנען און וואַרעמע מאַטקעס נאָכדעם ווי אין דער תורה הקדושה שטעהט בפירוש, אַז אַ ווייב טאָר ניט טראָגען די מלבושים פון אַ זכר. אַ רעזאָלוציאָן איז שוין געווען געפאַסט געוואָרען, אַז די ווייבער פון בעלז זאָלען קיין פאַנטאַלאָנען און קיין מאַטקעס ניט טראָגען. געגען דעם איז אַרויסגעטראָטען דעם רבין'ס יונגע שנור, די הייניטיגע רביצין, מיט אַ הייסען פּראָטעסט און דער גזר איז פערוואָרפען געוואָרען. זאָגט אליין, קען דאָס יודענטהום זיין אין אַ סכנה, ווען עס איז דאָ אַן אויג וואָס קוקט אריין אַזוי טיעף זאָגאַר אין די פערבאָרגענע ווינקעלעך פונ'ם אידישען לעבען?... אמת, די פאַנטאַלאָנען מיט די מאַטקעס זיינען געבליבען, אָבער דעם רבינ'ס אויג וואַכט!

און דאָך, קען מען דען זאָגען, אַז דער חסידיזמוס איז אַ צופעליגע ערשיינונג? אין דער מתנגדישער, ראַציאָנאַליסטישער ליטאַ, וואו די עקאָנאָמישע אומשטענדען זיינען ניט ערגער פון די גאַליציאַנישע, — אין דער ליטאַ האָב איך געזעהן אויסגעטרוקענטע, אויסגעמוטשעטע מענער, קראַנקע, דאַרע, פאַר דער צייט פערעלטערטע פרויען. אָבער אין דער חסידישער פעראָרעמטער גאַליציע האָב איך אין די אָרעמסטע קרייזען בעגעגענט אַזוי פיעל שעהנע, געזונטע, בליהענדע פרויען און שטאַרקע, רויטע, פעטע, פרייליכע לעבענסלוסטיגע, צופלאַמטע מענער קבצנים. די נאַטור אליין האָט געהאָלפען דעם אונטערדריקטען, מאַנגעל ליידענדען אידען צו עמפפינדען דעם אָפּטימיסטישען חסידיזם! דעם חסידיזם, וועלכער טראָגט אריין אַ ליכט פון האָפנונג אין דער פינסטערנים פון נויט, אַ שטראָם פון וואַרעמקייט אין דער אַטמאָספערא פון קעלט, ליעבע אין דער וועלט פון האַס, קאַמראַדען־פערהעלטניסע אין דער געזעלשאַפט פון עגאָאיסטען. דער חסידיזמוס זאָגט דעם אידען: האָב הנאה פונ'ם לעבען, דאַווען מיט הנאה, מאַך קידוש מיט הנאה, זינג און טאַנץ צו ליעב גאָט מיט הנאה. זיי לעבע־

ריאַרכאַלישעס בילד, וועלכעס איז בעקאַנט געווען לאַנג בעפאָר דער רעאַליזמוס און נאַטוראַליזמוס זיינען אריין אין דער קונסט. די בעלזער בירגער ווייסען נאָך ניט אז נאַקעטע קערפּער איז רעאַליזמוס. נאַאיווע מענשען! זיי זאָגען: ווילסט ניט זעהן, קוק ניט.

מיר זיינען צוגעפאָהרען צו'ם גרעסטען „האָטעל" אין בעלז. א גרויסע שטוב אין מיטען מארק, פון פאָרענט א שיינק, וואו עס זיצען עטליכע גוים און גויה'ס ביי איין טיש, עטליכע חסידים ביי אַן אַנדער טיש. הינטען גאַנצע פיער צימערן פאַר געסט. ביים זייט א גרויסער שטאַל, וואו עס שטעהען פערד און וואָגענס. געגענגען אונזער האָטעל זעהט זיך א קירכע. ארום דעם מארק פּלאַץ קלייטלעך, וואו מען פער־קויפט־בייגעל, קעראָסין, טעפּ, זייף, דיאָגעט, שטריק, לאַפּטשעס... אין מיטען פּלאַטץ א גרויסער ברונעם. אידישע וואסער טרעגער, האַלב נאַקעטע, אויסגעמאַטערטע שעפּען דאָ וואסער א גאַנצען טאָג און צו־טראָגען עס אויף קאַראָמעסלעס איבער די הייזער. זיי קריגען א העלער פאַר פיער עמער וואסער. און מיט דיעזער ארבייט דארפען זיי אויפ־האַלטען א גאַנצע פאַמיליע! לעבען ברונעם שטעהט א הויכער סלופּ מיט א גלאָק. אז עס טרעפט זיך א פייער אין שטעדטעל לויפט מען צו דעם גלאָק און מען קלינגט... דאַן לויפען אַלע איינוואָהנער לע־שען דאָס פייער. אָבוואָהל עס איז שוין שפּעט נאָכמיטאָג, שטעהען נאָך פיעלע וועגענס פון די ארומיגע דערפער. בויערטעס האַנדלען רויטע מאַטעריע אויף פארטוכער, בויערען קויפען ברעטער און אַנ־דערע בעל־הבית'שע זאכען.

מיר געהען דורכ'ן שטאָהל אין אונזער צימער אריין. פרישע פערדישע מיסט, אַלטע קויט, גאַנצע מחנות מיט פליגען, וועלכע מאַכען די פערד זעהר נערוועז... נערוועזע פערד! אָה, צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט!...

אונזער צימער אָבער רעדט זעהר וועניג פון פּראָגרעס. אויפ'ן וואַנד העגנט טאַקע א פערשימעלטע בילד פון „אפרים יאָסלען" (אזוי רופען זיי דאָ דעם אַלטען פּאָפּולערען פראַנץ יאָזעפּ'ן), אָבער די וואַנד, דאָס מעבעל... אָי, וועה! איידער מען דערלאַנגט אונז טהעע, אום ניט צו פערשטיקט ווערען, עפען איך אויף א פענסטער און קוק ארויס. ווייט זעהען זיך בלויע הימלען, גרויע בערגלעך, גרינע פעל־דער און לעבען פענסטער מיסט, שמוץ, אָרעמקייט... די גלאָקען

אין דעם רבין׳ס שלאָס.

א פיאַקער פיהרט אונז פון באהן אין דער שטאָט אריין. אויף דעם פיאקער איז געווים נאָך אונזער פעטער נח נאָכ׳ן מבול געפאָהרען פון די הרי אררט קיין בעלז צו׳ם רבין מיט א וויזיט. עס קען גאָר זיין אז זי איז טאַקע נח׳ס תבה אליין אַנידערגעשטעלט אויף פיער רעדער. די צוויי קליינע פערדלעך וואָס שלעפּען דיעזע אַלטע ארחעאָלאָגישע זאַך, בעלאַנגען צו דעם חסידישען טיפּ, וואָס האַלט פיעל פון דער עבודה און וועניג פון דער אכילה. דאָס שפּאַן־געצייג, איז א מאָל אין פּאניאטאָווסקי׳ס צייטען, געוועזן פון לעדער און רימען. איצט איז געבליבען רימען און לעדער פון יוצא וועגען. שטריקלעך און ראָגאָ־זשעס איז א מעהר אידישער געשפּאַן. אונזער קוטשער איז א הויכער בחור מיט א גלאַט אָבגעשאָרענעם קאָפּ, מיט צוויי גלאַטע לאַנגע פּאות, מיט צוויי גרויסע שמוציגע באָרוועסע פיס. דעם פיאַקער האָבען מיר גענומען נור פאַר זיך אליין. פון דעסטוועגען איז באלד אויף די קאָזלעס ארויפגעשפּרונגען א איד מיט א קלומעק. און איידער מיר האָבען זיך אַרומגעקוקט, איז צו אונז אין פיאַקער געקראָכען א רויטער איד מיט א פעטען בויך און מיט א גרויסען אַלטען טשעמאָדאַן...

עס איז געווען א הייסער טאָג. פון די וואָגענס האָבען זיך גע־צויגען צו דער זונן געדיכטע וואָלקענס פון געלען שטויב. די זונן האָט זיך אָבגעשטעלט אין בעלז ווי א מאָל אין גבעון און האָט געבאַקט אָהן רחמנות. ביי׳ם טייכעל האָבען מיר געזעהען פון איין זייט אי־דישע און קריסטליכע פרויען, וועלכע האָבען געוואַשען וועש און גע־פּאַטשט זיי מיט א ברעטעל אָן א שטיין. לעבען זיי האָבען זיך גע־שפּיעלט שמוציגע, האַלב נאַקעטע קינדער, קליינע הינטעלעך און גרויסע קעז. פון דער אַנדער זייט האָבען זיך מענער, יונגע און אַלטע אין דעם זעלבען טייכעל געבאָדען. אָהן באַדע קאָסטיומען, אָהן פאַר־טוכער, אָהן פייגען־בלעטער. פּשוט ווי אדם הראשון. אַן אַלטעם פּאַט־

פון דער נאָהענט האָט דעם רבי׳נס שלאָס גאָר ניט אויסגעזעהען אַזוי גרויסאַרטיג ווי פון דער ווייטען. די ווענד זיינען געווען אָבגעדראַפּעט און צוקראַצט. די טהירען און די פענסטער לאַנג ניט געפאַרבט. גרויסע בערג מיט ציעגעל, שטיינער, זאַמד און קאַלך זיינען אָנגעוואָרפען אַרום און אַרום. דער רבי בויט צו אַ נייעם פליגעל צו זיין מויער. אידישע שטיינ־שניידער, טישלער, מויערער זיינען געשטאַנען און געהאַקט. געשניצט, געשלעפּט שווערע שטיינער. זייערע פנים׳ער זיינען געווען בעגאָסען מיט שמוציגען שוויים. קריגען דיעזע אונגליקליכע אַרבייטער וויפיעל עס איז פאַר זייער אַרבייט, אָדער זיי אַרבייטען שווער אין אַזאַ היץ נור צוליעב זיין ליעבען נאָמען וועגען? דעם רבינ׳ס גרויסער מויער פערנעהמט אַ קוואַדראַט. אין מיטען מויער אַן ענגער שמוציגער הויף, וועלכער איז פול מיט חסידים און חסידות. אויף אַ טיש שטעהט אַ גרויסער שמוציגער סאַמאָוואַר און אַ איד מיט פערקאַטשעטע פאָלעס פערקויפט דאָ טהעע, קיכלעך... אינ׳ם שלאָס איז דאָ אַ פּריוואַט בית המדרש, אַ מרחץ, אַ גרויסע מילכיגע קיך בעזונדער און נאָך אַ גרעסערע פליישיגע קיך בעזונדער פול מיט גרויסע טעפּ און קעסלען. מע האָט אונז אריינגעפיהרט אין דעם גבאי׳ס קאַנצעליאַריע. אַ גרויסעס צימער מיט אַ גלעזערנעם דאַך. סוכות הויבט זיך דער דאַך אויף און עס ווערט דאָ אַ סוכה. אין פאָדערצימער זיינען געזעסען פיעל אָרעמע לייט, בעטלער, קבצנים, שנאָרער. זעהר אַ גרויסער פּראָצענט פרויען. יונגע, אַלטע, קראַנקע, געזונדע, אַלע פון דעם טיפּ, וועלכע קענען זיין סאַרווערקערס, גבאי׳טעס, תכריכים נעהערינס, פּרוכת־טרעגערינס. זייערע פנים׳ער זיינען געווען בעדעקט מיט אַ געמאַכטען שלייער פון צניעות. מע האָט אָבער ניט געדאַרפט קיין שאַרפען אויג צו זעהן, אַז קוים וועט איהר נור אַ ריהר טאָן דעם צניעות־שלייער, וועט איהר דערזעהן חוצפה און אויסגעלאַסענהייט. אַמעריקאַ איז געווען אין אַ גרויסע געפאַהר ווען דער דאָזיגער לעגיאָן שנאָרערס האָט זיך אַ וואָרף געטאָן נאָך נדבות. נור טאַקע דעם צדיק׳ס זכות איז מיר בייגעשטאַנען...

דעם גבאי׳ס אַסיסטענט, זיין זוהן טאַקע, אַ זיידענער יונגער־מאַנטשיק מיט גנב׳ישע אויגען, האָט מיר געגעבען אַ ברייטען שלום עליכם, ווי אַן אַמעריקאַנער מיליאָנטשיק קען נור זוכה זיין. און מיין עקזאַמען האָט זיך אָנגעפאַנגען. איך וויל זעהן דעם רבי׳ן? יאָ! וויל

פון דער קירכע הויבען אָן פלוצלונג פריילעך און הילכיג צו קלינגען.
אַ קריסטליכע פּראָצעסיאָן קומט פון פעלד, וואו זיי האָבען געדאַנקט
גאָט פאַר דער ערוואַרטעטער געראָטעניש. גרויסע וועקסענע ליכט,
הייליגע פאָהנען, ווייהרויך, דונקעלע איקאָנעס. אַלע זינגען מיט אַזאַ
ערנסטקייט. מיט שמחה, זעליגע צופריעדענהייט און ליעבע טראָגען
זיי די הייליגע זאַכען צוריק אין קירכע... און פון דער אַנדער זייט
שטאָט שטעהט דעם רבינ׳ס פּאַלאַץ, דעם רבינ׳ס שול, דעם רבינ׳ס
בית המדרש.... זיי זיינען דאָ נאָך פינף הונדערט יאָהר ווייט פון
גאַליליען, וועלכער האָט פּראָקלאַמירט אָפען פאַר דער וועלט, אַז
די ערד בעוועגט זיך דאָך... ווען זיי וועלען שוין אַמאָל דערקריכען
ביז גאַליליען וואו וועט שוין דאַן זיין דער אַוואַנגאַרד פון דער מענש־
הייט ? !

ענדליך, ווען פון שמוציגע גלעזער מיט בלייכען טהעע האָט זיך
געצויגען אַ בלויליכע פאַרע געגען די שטראַהלען פון דער זונן, וואָס
האָבען געשטרוימט דורך די אָפענע פענסטער, — איז ביי מיר און
מיין לעמבערגער „מורה דרך" ארויס אַ זעהר הייסע דעבאַטע. די
פראַגע איז געווען: אין אַ וואָס פאַר אַ „בחינה" זאָל איך ערשיינען
פאַר די ליכטיגע אויגען פונ׳ם רבי, זכר צדיק לברכה ? איך האָב גע־
זאָגט: איך וועל קומען אין מיין אייגענער בחינה, אַלס אידישער
שרייבער. איך וועל זאָגען, אַז איך בין געקומען פון דאָרטען און דאָר־
טען און וויל וויסען דאָס און יענעס. מיין וועגווייזער איז געווען דאַגע־
גען. איך מוז קומען ווי אַלע אידען, מוז געבען אַ פדיון, דערלאַנגען
דעם רבי׳ן אַ צעטעל, האַלטען זיך ניט ווי די אפיקורסים, ימח שמם
וזכרם. מיט אַ אידען, ווען ער איז זאָגאַר אַן אַמעריקאַנער, וועלען זיי
זיך האַלטען אָפען, אויפריכטיג, נאַטירליך. פאַר אַ שרייבער אָבער
וועט דער עולם האמת באַלד פערדעקט ווערען מיט אַ מאַסקע פון דיפּ־
לאָמאַטיע. איך בין געווען געגען אַזאַ קאָמעדיע, איך האָב אָבער געמוזט
צוגעבען, אַז אָהן „קאָמעדיע" קען מען היינטיגע צייטען קיין ציעל ניט
ערדרייכען. איך בין געגאַנגען צום רבי׳ן ניט אַלס מענש, נור אַלס
איד. און מיין אידישע באָרד האָט מיר זעהר פיעל געהאָלפען נושא
חן צו זיין ביי׳ם צדיק און ביי די אַלע מיניסטאָרען פון זיין הויף.
דיזעלבע באָרד דאַכט זיך, און דאָך אין וויליאַמסבורג ברענגט זי
צרות מיט יסורים, און אין בעלז־בורג — נחת מיט תענוג נפש.

טען צום טיש שרייבען צעטעלעך און בקשות צום רבי'ן. איך האָב גע־
שוויגען, געהאָרכט און געוואונדערט זיך. אַ שוואַרצע מעכטיגע האַנד
האָט פּלוצלינג אַ שטויס געטאָן דעם שווערען מאַסיווען „ווייזער"
פון דער צייטס־זייגער אויף 150 יאָהר צוריק. און אָנשטאָט די ווירק־
ליכקייט האָב איך דערזעהן די פאַנטאַסמאַגאָריע פון עולם התהו...

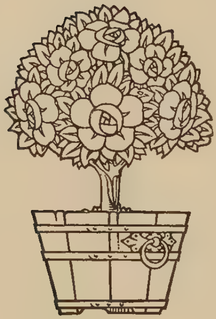

איך איהם דערלאנגען א צעטעל? יא! וואס וויל איך ביים רבי'ן בעטען? — איך?... איך וויל גארנישט ניט בעטען... איך וויל איהם נור זעהן — וואס הייסט גארנישט ניט בעטען? האט זיך דער עקזאמענאטאר געוואונדערט. דער לעמבערגער מורה דרך מיינער האט אויף מיר א בייזען קוק געטאן, איך האב פערביסען מיין ליפ. — אלזא וואס ווילט איהר בעטען ביים רבי'ן? פרנסה? ניין, פרנסה, ניט צו פערזינדיגען, האב איך. דער יונגער גבאי האט צו מיר גנב'יש א ווינק געטאן און האט מיט א שמייכעלע בעמערקט: איך פערשטעה, געלויבט זאל זיין דער השם יתברך, איהר זייט אן אמעריקאנער עושר? אלזא ווילט איהר בעטען דעם רבי'ן מכח קינדער?... ניין! ניין! דאס געוויס ניט... ווענגען אזא זאך דארף מען דעם רבי'ן אודאי ניט מטריח זיין. — נו, ווילט איהר איהם אפשר בעטען מכח געזונד? — איך בין ניט קראנק... דא האט שוין מיין מורה דרך ניט גע־קענט אויסהאלטען און האט זיך ארייגגעמישט: וואס הייסט, איהר זייט ניט קראנק? איהר פאהרט דאך קיין קארלסבאד! — אזוי? איהר פאהרט אין די בעדער? זייט איהר דאך קראנק. — איך בין ניט קראנק, איך פאהר נור אנווערען אביסעל פעטס... — נאך וואס דארפט איהר פערלירען? ווייל דאס שטערט אייך צום געזונד? נו, דארפט איהר בעטען דעם רבי'ן, ער זאל בעטען גאט, ער זאל אייך העלפען פערליערען. ווי איז אייער נאמען?

— מיין נאמען איז יעקב יוסף בן יחיאל מיכל הלוי.

— ניין, אייער פאטערס נאמען דארפען מיר ניט. איהר גיט אונז נור אייער מוטערס נאמען. איך האב זיך געוואונדערט, פארוואס עפעס דער מוטערס נאמען. דער יונגער גבאי'לע האט אנפאנגס מיר ניט געוואלט ענטדעקען דעם טעם. ענדליך האט ער מיר פשוט ער־קלערט: א מענש קען קיין מאל ניט זיין זיכער, ווער זיין טאטע איז געוועזן. ווער אבער איז געוועזן זיין מאמע, — דאס ווייס ער געוויס.

הייסט עס, די מוטער פון יעדען אידען וואס קומט אהער, ווערט דא בעלעדיגט מיט א מיאוס'ען חשד? איך האב געוואלט מאכען אן אפיקורסישע בעמערקונג און האב אבער בעגעגענט דעם בעטענדען בליק פון מיין לעמבערגער וועגווייזער. איך האב אויף גיך ארויסגענו־מען א סיגאר און פערראויכערט. אנדערע הילפזוכער זיינען צוגעטרע־

האָב געהערט, אַז דער פּריץ וויל די אַרענדע צונעהמען ביי מיר און אָבגעבען ישראל־יאָסלען, וועלכער איז מרוצה צו צאָהלען טהייערער. וויל איך דער רבי זאָל פּועלן ביי גאָט ב״ה אַז דער פּריץ זאָל ניט וועלען טייערער פאַר דער אַנדערע און ער זאָל זי ישראל־יאָסלען ניט אָבגעבען.

דער אונטער גבאי האָט פערשריבען די „פּראָשעניע״ פון דעם אונטערטהעניגס בעטענדען, האָט געקראָגען פאַר זיין מלאכה אַ זיל־בערנע מטבעה און האָט זיך געווענדעט צו אַ בלאַסע, מיטעל־יעהריגער בעל הבית׳ישע אידינע מיט אַ פרעכען אויסגעשריי: נו! און וואָס ווילסט דו?

— איך בין קראַנק מיט דער זעלבער קראַנקהייט... איהר ווייסט דאָך. וויל איך דער רבי זאָל אויסבעטען פאַר מיר אַ רפואה שלמה... און איך האָב נאָך אַ בקשה. איך האָב געבראַכט מיט זיך מיין יונגעל עוזר׳ן. ער איז אַלט צוועלף יאָהר. וויל איך דער רבי זאָל געזונד זיין, זאָל זיך פון זיינעט וועגען משתדל זיין. אוי! עס איז אַ גרויס אונגליק מיט׳ן בחור׳ל. נור ער רעדט פון שעהנע זאַכען. ווי ער דער־זעהט אַ שעהנעם האַלז־טיכעל אָדער דאָרטען אַן אַנדער שעהנע זאַך ווערט ער פערצאַפּעלט. ער האַלט נור אין טראַכטען פון גאָט ווייסט וואָס. איך וועל אויסוואַקסען, זאָגט ער, וועל איך פאָהרען קיין לעמ־בערג... אין לעמבערג דאַרף זיין שעהן... איך וועל לעבען אין לעמ־בערג. אוי, וועה איז מיר! עס איז עפּעס ניט גלאַט מיט׳ן קינד... איך וויל דער רבי זאָל צונעהמען ביי איהם די דאָזיגע געדאַנקען...

דער גבאי אליין איז דערווייל געקומען. מען האָט איהם געוויס געגעבען צו וויסען, אַז אַן אַמעריקאַנער עושר וויל זעהן דעם רבי׳ן דער גבאי איז מיר באַלד געפעלען געוואָרען. אַ שעהנער איד אַ פאַר־שוין, מיט אַ שוואַרצע סאַמאַטענע קיילעכדיגע בערדעל, מיט צוויי גרויסע קלוגע שוואַרצע אויגען. ער פערשטעהט אַ געשעפט, אַ ממזר! ער האָט מיך באַלד גענומען איבערעקזאַמענירען. מיט זיין מויל האָט ער געפרעגט און מיט זיינע חיטרע אויגען האָט ער געוואָלט אריינקו־קען און מיין נשמה. איך האָב זיך געהאַלטען רוהיג, האָב געענטפערט בנעימות, האָב געגעבען דייטליכע פאַקטען וועגען אידישקייט אין אַמעריקאַ, האָב טראַקטירט איהם און זיין זוהן מיט צוויי גוטע האַ־וואַנאַ סיגאַרען, האָב ביד רחבה בעצאָהלט פאַר מיין צעטעל און דער

ווער עס פאָהרט און וואָס מען בעט ביי דעם בעלזער רבי׳ן.

איך ווייס ניט, ווי דער רבי מיינט, די אָבער וואָס פאָהרען צום רבי׳ן מיינען עס גאַנץ ערנסט. צום רבי׳ן פאָהרען טהעטיגע געשעפטס־לייטע, וועלכע ווילען זיך אויף א צייט ארויסרייסען פון דער גשמיות־וועלט און אריבערטראָגען זיך אין דער וועלט פון רוחניות. אהער פאָה־רען קבצנים אָברוהען זיך פון זייער שווערען יאָך און פערגעסען די וועלט פון צרות און טרערען. אהער קומען געגאָלטע לומפּען און אפּע־ריסטען צו קויפען פאר געלד א כפרה פאר זייערע שווערע זינד. אהער קומען ליידענדע צו געפינען א ערלייכטערונג, אהער קומען קראנקע בעטען א רפואה, אהער קומען קליינע פּאראזיטען צו נעהרען זיך פון די שיריים פון א גרויסען פּאראזיט. איך זיץ ביים טיש און הער זיך צו, וועלכע „פּעטיציאָנען" מען שרייבט צום רבי׳ן. א איד האָט זיך צוגארטעלט אין א בית הכסא און ביי איהם איז ארויסגעפאלען א פּאטשיילע מיט זיעבען הונדערט ראניש. ער האָט א חשד, אויף דעם בעל אכסניא און בעט דער רבי זאָל זיך משתדל זיין ביים רבש׳ע. אזא שתדלנות האָט אין זיך ווענינ אונערקלערליכעס, ווארום אויב אפילו דער רבש״ע וועט זיך ניט אריינמישען, וועט אפשר דער רבי אליין דעם בעל אכסניה צושפּארען צום וואנד און ער וועט אָבשטע־קען... א הויכער שעהנער איד, מיט א זיידענע בלאָנדע באָרד בעט מיט הכנעה דעם גבאי׳ס אסיסטענט, ער זאָל מוחל זיין אָנשרייבען א צע־טעל צום צדיק.

— וואָס ווילסט דו בעטען? פרעגט דער יונגער אונטער גבאי מיט א פרעכען טאָן פון א וויכטיגען בעאַמטען.

— מיין ארענדע ענדיגט זיך אין צוויי חדשים ארום, און איך

איהם ניט געהערט קיין איין מערקווירדיגע בעמערקונג. קיין איין קלוג וואָרט. דער רבי האָט געפרעגט, איך האָב געענטפערט. די איבּ־ריגע האָבען געשוויגען. אַזוי פאָדערט דער הויף־עטיקעט. אַ סך אידען אין אַמעריקאַ? ווי לעבען די גאַליציאַנער אידען דאָרטען? איז ניטאָ דאָרטען, חלילה, קיין רדיפות מיט קיין גזרות אויף אידען? ווי האַלט עס מיט אידישקייט? דאנקען גאָט, מיט אידישקייט האַלט עס זעהר גוט. האָבען די אידען פּרנסה? איז וואהר, אַז די אידען ווע־רען רייך אין אַמעריקאַ? (דאַנקען ליבען גאָט). און מיט וואָס בע־שעפטיגט איהר אייך?

— איך?... וואָס זאָגט מען? איך האָב געוואָלט זיין וואָס נעהענטער צום אמת און האָב געענטפערט, איך בעשעפטיגט זיך מיט ביכער.

— דאָס הייסט איהר זייט אַ מוכר ספרים? זעהר שעהן. קוי־פען נאָך די אידען ספרים דאָרט?

— יאָ, זיי קויפען קינות, תחינות, מחזורים, הגדות...

— קיין גרויסע לומדים, ווי עס זעהט אויס, זיינען זיי דאָרט ניט....

— חלילה!

— איך זעה, ביי אייך ליגט די אידישקייט אויפן פּנים, דער רבי האָט געצייגט אויף מיין באָרד. נו, און ווי אַזוי זיינען אייערע קינדער!

— מיינע קינדער? אַי, פרעגט בעסער גאָר ניט.

— אָבער תפילין און לכל הפחות, וואָס מען מוז?

— נישט אַי אַי אַי!...

— אָבער אין שול געהען זיי דאָך?

— אין שול? ווײס איך, אויך מיר אַ שול.

— אוי! רחמנא לצלן... איהר זייט דאָך אַ טאַטע, וואָס הייסט?

— אַ טאַטע! אַ גרויסע זאַך אין אַמעריקאַ אַ טאַטע. זיי פאָל־גען דען אַ טאַטען?

דער רבי האָט זיך געווענדעט צום גבאי און האָט בעמערקט:

יאָ, דאָס איז ריכטיג. פיעלע האָבען זיך מיר געקלאָגט, אַז אין אַמעריקאַ ווייסען ניט די קינדער פון כבוד אב. האָט ניט קיין

גבאי איז געלאָפען פאַרבעריטען דעם רבי'ן מיט דער פערשפּרעכונג, אז מיך וועט מען רופען צום ערשטען. מיך צום ערשטען! פאַר וואָס? וואו זיינען די דעמאָקראַטישע פאָרמען, אויף וועלכע די אַלטע אידישע אמונה איז געווען אַ מאָל געגרינדעט? ווי אומעדום, געלד און יחוס געהען פריהער, נאכדעם קומען די אמת גלויביגע.

דער רבי רופט! האָט אויסגעשריען אַ הויכער דאַרער איד מיט אַ גרויסען הויקער און מיט אַ קיילעכדיגען עפּעל אונטערן גאָרגעל, וועלכער ניט דער גאָרגעל, דער איד) איז אריינגעלאָפען מיט אַן אומ־פּעט. איך האָב אַ גלעט געטאָן מיין כשר'ע אידישע באָרד און בין אויפגעשטאַנען. מיר זיינען ווידער דורכגעגאַנגען דורך דעם שמוציגען ענגען הויף. לעבען טיש מיט'ן גרויסען שמוציגען סאַמאָוואר איז גע־שטאַנען אַן עולם. פּיעלע האָבען געטרונקען טהעע שטעהענדיג און האָבען געקוקט אויף מיר מיט אַ געפיהל פון אכטונג און בעניידונג. דורך אַ לאַנגען דונקעלען קאָרידאָר זיינען מיר צוגעגאַנגען צו דער טהיר פון רבינ'ס קדשי קדשים. ביי דער טהיר איז געשטאַנען דער „שווייצאַר", — אַן אַלטער נערוועזער איד מיט אַ לאַנגע באָרד אָהן אַ בעשטימטען קאָליער, אין שיך און זאָקען. ער האָט מיר אויף גיך אָבגעגעבען אַ בכבוד'יגען שלום עליכם און האָט געעפענט די טהיר דער איד מיט'ן גאָרגעל איז אריינגעלאָפען פריהער און האָט געמעל־דעט: „ער געהט"! איך בין געשטאַנען אין אַ גרויס צימער. ביי אַ לאַנגען טיש איז געזעסען דער רבי אויבען אָן. לעבען איהם איז גע־שטאַנען דער גבאי העפליך איינגעבויגען, ווי אַ ריכטיגער קאַמער־הערר, נור זיינע קלוגע אויגען האָבען געקוקט פרעך.

— שלום עליכם, האָט געזאָגט דער רבי מיט אַ געמאַכטע פריינד־ליכקייט, — גיב אַ שטוהל דעם גאַסט, האָט ער געזאָגט צו דעם איד מיט'ן גאָרגעל. איך מיט'ן רבי'ן זיינען געזעסען, די איבריגע זיי־נען געשטאַנען די גאַנצע צייט. איך האָב זיך אַרומגעקוקט. קיין מע־בעל אין צימער. אויפ'ן טיש לעבען רבי'ן איז געשטאַנען אַ גרויסע גלעזערנע פּושקע פול מיט זילבערנע מטבעות. דער רבי אליין אַ גע־וועהנליכער בעיאָהרענטער איד מיט אַ זעהר געוועהנליכען פּנים. קיין חכמה, קיין גרויסקייט, קיין געלערנטקייט, קיין פאַלשקייט זאָגאַר האָט זיין פּנים ניט אויסגעדריקט. פּשוט אַ איד פון אַ גאַנץ יאָהר. די האַלבע שטונדע וואָס איך האָב מיט איהם גערעדט, האָב איך פון

מיט גלאַט אָבגעשאָרענע קעפּלעך און מיט אונגעהייער לאַנגע דינע פּאות. דאָס זיינען דעם רבינ'ס אייניקלעך. די קינדער האָבען געקוקט אויף אונז מיט נייגיריגע און פּריווילעגירטע אויגעלעך. זיי זיינען געווען צופריעדען מיט אונזער וויזיט און האָבען געוויס גאָט געבעטען, מיר זאָלען זיצען און שמועסען מיט'ן מלמד וואָס לענגער. איך האָב אַ קוק געטאָן אין דער אָפענער טהיר פון צווייטען צימער: אַן אויוועו... אַ טיש בעדעקט מיט אַ שמוציג־געלען טיש־טוך. אַ הויכע בעט מיט אַ שמוציגע רויטע קאָלדרע... אַ קאַץ ליגט אויסגעצויגען און וואַרעמט זיך ביים פענסטער, אונטער'ן בעט שפּאַצירט אום אַ הוהן... לאַנג, לאַנג פערגעסענע בילדער זיינען ארויסגעשוואומען אין מיין זכרון. אה, מיינע זיסע, פערלאָרענע, אויף אייביג פערשוואונדענע קינדער יאָהרען!...

און דאָס איז דעם רבינ'ס בית המדרש. דאָ זיצט מען און מע לערענט תורה. מיר זיינען אריינגעגאַנגען אין אַ הויכען, געראַומיגען, ליכטיגען בית המדרש. לעבען ארון קדוש, אויפ'ן בעלעמער, ביי די עמודן, ביי לאַנגע טישען זיינען געזעסען סטודענטען און האָבען געלע־רענט אין פערשיעדענע גרופּען. דאָ זיינען געזעסען צוויי אַלטע זקנים און האָבען וועגען וואָס דיסקוטירט. צוויי קעפּ בעלויכטען מיט שטראַהלען פון דער זונן, וועלכע האָבען פערדיענט געמאָהלט צו ווע־רען פון אַ רעמבראַנדט. דאַרע עטליכע יונגע לייט לערנען מיט התמדה. אין אַ ווינקעל זיצט אַן אַלטער איד און זיין חבר איז אַ אינגעלע פון אַ יאָהר 14 מיט אַן אינטעליגענטען פּנים און מיט ליכ־טיגע אויגען. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף ערנסטע לערנער, אויף די טויזענדער דיקע, אַלטע ספרים מיט גראָבע רוקענס און אָבגעריבענע טאָוולען אין די ווענד, און אַ געפיהל פון טיעפען רעספּעקט האָט אָנגע־פילט מיין ברוסט. איך האָב געפיהלט, אַז איך געפין זיך איצט אין אַן אַלטע אקאַדעמיע, וועלכע איז פערצויבערט געוואָרען מיט צוויי טוי־זענד יאָהר צוריק.... צוואַנציג יאָהר הונדערט זיצען די סטודענטען אויף די זעלבע פּלעצער, ביי די זעלבע ספרים און שטודירען דיזעלבע סחאָלאַסטישע פראַגען. פעלקער האָבען געלעבט און זיינען געשטאָר־בען, אקאַדעמיען זיינען געווען געבויט און פערניכטעט, גרויסע פאָרט־שריטע זיינען געווען געמאַכט, גרויסע נייאיגקייטען ערפונדען, — און זיי, די פערצויבערטע, זיצען אין זייער אַלטער אקאַדעמיע, ביי

יסורים, האָט ער מיר געזאָגט, ווענדענדיג מיך טרייסטען. איך וועל בעטען גאָט, אייערע קינדער זאָלען ווערען פרומע כשר'ע אידען. אי"ה, גיך וועט משיח קומען און אַלע אידען וועלען זיך אומקעהרען צוריק צו אידישקייט.

אומקעהרען צוריק? איך האָב אַ קוק געטאָן אויפ'ן רבי'ן מיט זיינע אויטאָמאַטישע אויגען, אויפ'ן גבאי מיט זיין גנב'ישען בליק, אויפ'ן הויקערדיגען איד מיט'ן גאָרגעל, וועלכער איז געשטאַנען איינ־געבויגען, מיט ביידע הענד אין די הינטערשטע קעשענעס. פיהלען זיי זיך דאָ ווירקליך אַזוי מעכטיג אומצוקעהרען צוריק?... אַלע זיי־נען געבליבען שטיל. פון דרויסען האָט זיך ניט געהערט קיין לעבעדי־גע שטימע. נור די זונן האָט געוואָרפען דורך די גרויסע פענסטער גאַנצע גאַרבען מיט ליכטיגע שטראַהלען. איך בין אויפגעשטאַנען, האָב געגעבען דעם רבי אַ „זיי געזונד" און ער האָט מיר געגעבען אַ „פאָהר געזונד". איך האָב אריינגעלייגט אין רבינ'ס פושקע צעהן קראָנען, האָב געגעבען עטליכע קראָנען דעם גבאי, עטליכע קראָנען דעם איד מיט'ן גאָרגעל, עטליכע קראָנען דעם איד ביי דער טהיר און איך בין ארויס אויף דער פרישער לופט אין דעם ליכטיגען פרייען דרויסען. פיעלע מענשען קומען אהער מיט אימה ופחד און געהען ארויס פון דאַנען מיט פרייד און האָפנונגען. געוויס, עס איז דערפאַר ווייל זיי גלויבען. איך גלויב ניט, איך האָב ערוואַרטעט צו קריגען דאָ אַן איינדרוק. נו, ווי אין אַ כינעזישען טעמפעל לעבען אַ בודיס־טישען אונגעלומפּערטען אָבגאָט, אָדער ווי אין אַ מוזעאום לעבען אַן אַלטע עגיפּטישע מומיע, אָדער ווי אין אַ קירכע אין דער געגענוואַרט פון אַ בישאָפּ. קיין זכר! איך האָב געזעהן אַ צו רעאַליסטישע שטיק, גאָר אָהן אויסשטאַטונג... איך בין געקומען אהער מיט אַן אונבע־גרינדעטע ערוואַרטונג און בין ארויסגעגאַנגען מיט עטליכע קראָנען ווענינער אין מיין קעשענע.

מיר זיינען פערבייגעגאַנגען דעם רבינ'ס שטיינערנע שול און אונערוואַרטעט האָבען מיר פערבלאָנזשעט אין אַ אידישען חדר. ביי אַ ניעדריגען טישעל איז געזעסען צוזאַמענגעקאָרטשעט אַ בלייכער אויסגעמוטשעטער מלמד און אַרום איהם קליינע אינגלעך ביי אָפענע גמרות. קינדער האָבען געלערענט כתובות! דער מלמד האָט מיט גאוה געציינט אויף צוויי קליינע ריין געקליידעטע אינגלעך

צוריק פון רבּין.¹)

מיר האָבען זיך אומגעקעהרט פון בעלז גליך צוריק קיין לעמ־בערג. איך האָב געוואָלט אביסעל זעהן גאַליציע ניט דורך דעם פענס־טער פון א וואגאָן, ניט דורך דער טהיר פון קאפע־הויז און ניט פונ׳ם באלקאָן פון א האָטעל. איך האָב געוואָלט מאכען א קליינע נסיעה אויפן אלטען שטייגער, מיט דער אקס אויף א פוהר. מיין לעמבערגער וועג־ווייזער האָט מיר געראַטהען מאכען א רייזע אין א קליין אָרעמע שטע־טעל וואריש ביי דער רוסישער גרעניץ. מיר וועלען דורכפאָהרען א פּאָר דערפער, זעהן א שעהנע געגענד און א קוק טאָן פון ווייטען אויף רוסלאנד, — אויף דעם לאנד, דער נאָמען פון וועלכען רופט ארויס אזוי פיעל זכרונות און געדאנקען. פון ווייטען א קוק טאָן אויף דעם לאנד, וואו איך האָב אמאָל געלעבט און געקעמפּפט, געליטען און גע־האָפט, געשטרעבט און געטרוימט, געליעבט און געהאסט, וואו איך האָב פיעל פרייד געהאַט און פיעל טרערען פערגאָסען.

ווידער צו דעם דאָזיגען גרענעץ,
ציהט מיך א מיסטישע קראַפט.
אה, בילדער, בעקאנטע און ליעבע!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די זונן האָט זיך אראָבגעלאָזט ניעדריג אין מעריב זייט, ווען מיר זיינען ארויסגעפאָהרען פון בעלז אויף א פיאקער און א פּאָר גאנץ נישקשה׳דיגע פערדלעך. אמת׳ע חסידישע פערדלעך, וועלכע האָבען פון דער עבודה געהאלטען מעהר ווי פון תורה, און וועלכע זיינען געגאנגען מיט חשק צו דער תפילה שוין האָבענדיג פריהער די סעודה.

מיר זיינען פערבייגעפאָהרען די קליינע הייזלעך, שמוציגע געס־לעך, אָרעמע קלייטלעך, בערג מיט מיסט, הויפענס מיט האַלב נאַקעטע

זייערע אַלטע טראַקטאַטען און לערנען, און לערנען זייער אַלטע, פון צייט אָבגעבלאַקעוועטע, האַלב פערשטיינערטע תורה. תורה איז ניט גלויבען, תורה איז לערנען, שטודירען, פאָרשען. זיי לערנען ניט אום צו קריגען א פּראָפעסיאָן, א פּראַקטישען געווינס, א פּאַטענט, — זיי לערנען, ווייל לערנען איז די אַטמאָספערע פון זייער לעבען, דער צוועק פון זייער עקזיסטענץ! אָה, דו גרויסעס תורה־פאָלק! איך האָב קיין מאָל אין מיין לעבען ניט געפיהלט אזא רעספּעקט און אזא בע־וואונדערונג צו דיר, ווי אין די מינוטען, ווען איך בין געשטאַנען אין דיין אָרעמע אָבער גרויסע, אַלטע אָבער וואונדערבאַרע, פערגלי־ווערטע און דאָך לעבענספאָלע, פערצויבערטע און געטליכע אַקאַדעמיע אין א אָרעמע אידישע שטעטעל, אין בעלז!

אין א צויבער וועלט און אויפן זינען קומט מיר פּאַרסיוואַל. יאָ, ווען דאָס נאַרישע, נאַאיווע און פערטרוימטע קריסטענטום איז אין דער פּערזאָן פון דעם בעל חלום פּאַרסיוואַל געגאַנגען אויף דעם צויבערי־שען פאַנטאַסטישען באַרג „מאָנסאַלוואַט" צו געפינען דעם הייליגען גראַאַל, — דעם בעכער אין וועלכען ער האָט געדענקט צו געפינען עטליכע טראָפּענס בלוט פון א „געפּאַלענעם" אידען, — איך זאָג, ווען פּאַרסיוואַל האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען צו „מאָנסאַלוואַט", האָט ער ניט געקענט זעהן אַזעלכע וואונדער, ווי אין דעם אויגענ־בליק האָט מען געקענט זעהן אין דעם רבין'ס רעזידענץ, אין בעלז! אַלעס איז אָבהענגיג פון דער בעלייכטונג.

די פערדלעך לויפען מיט חשק, הוסטען אָפּט פון דעם שטויב וואָס פאַלט זיי אויף די לונגען און וואַרפען זיך אָן א זייט, ווען זיי קריגען אַן אומזיסטען שמיץ. מיין לעמבערגער „מיטפאָהרער" פרעגט יעדע מינוט ביי דעם אָנטרייבער: וואָס וואַקסט דאָס? איך וויל ווייזען די קענטניסע פון א איד, וואָס איז אמאָל געווען אַן אידעאַליס־טישער לאַנד־ארבייטער און הויב אָן צו געבען ערקלעהרונגען: דאָס פעלד מיט ווייסע זילבערנע בוימעלעך, דאָס איז הרעטשקע, קליינינ־קע גראָזענע בוימעלעך מיט קייליכינקע קעפּלעך — דאָס איז ליאָן (פלאַקס). די זאַנגען, וואָס ווייזען אוים ווי צייהן באַדעקט מיט שטע־כיגע סאַלדאַטסקי וואָנצעס, דאָס איז גערשטען, דאָס איז ווייץ, דאָס איז פּראָסע... די הויכע שטאָלצע זאַנגען — דאָס איז קאָרן, קאָרן... דאָס קאָרנפעלד רוישט ווי א יונגע אויסגעפּוצטע פרוי מיט איהרע נייע זיידענע קליידער. א גרילצע גראַגערט הויך און לעבעדיג, אונזער וואָגען לויפט. ווער ער בעגעגענט אונז קעהרט אראָפּ פון וועג. אידען און קריסטען נעהמען אראָפּ די היטלען און נייגען זיך: „גריסע גאָט!" יאָ, גריסען גאָט איז זעהר שעהן. עס איז זעהר שעהן און נאָ־בעל צו גריסען א פרעמדען, אַ וואַנדערענדען, א רייזענדען. אַן אמערי־קאַנער פאַרמער גריסט אויך פריינדליך יעדען אונבעקאַנטען. אָבער אַראָבנעהמען דאָס היטעל און איינבויגען דעם קאָפּ נור דערפאַר, אפשר איז דער וואָס פאָהרט פון די העכערע, פון די „בעסערע" מענ־שען, דאָס איז אַן אַלטע געוואָהנהייט פון אַלטע שקלאַפען. דער פעאָ־דאַליזמוס שטאַרבט אָב זעהר לאַנגזאַם אין א לאַנד פון פערטרוימטע פעלדער...

קינדער, לעגיאָנען מיט ווייבער און חסידים. מיר האָבען זיך ווידער אַראָפּגעלאָזט צום בריקעל, בעגעגענט נייע רעאַליסטישע בילדער ביים טייכעל, אַריבערגעיאָגט אַ וואָגען מיט שכור׳ע פּויערים, פערביינגעפאָהרען אַן אַלטע בויד וועלכע איז געווען אָנגעשטאָפּט מיט פּאות, און ביי יעדע פּאָר פּאות האָט זיך געפונען טאַקע אַ איד אויך. מיר האָבען געלאָזט די געביידע פון׳ם וואָקזאַל רעכטס און מיר זיינען אַריינגעפאָהרען טיעף אין אַ גרויסען, ברייטען אונענדליכען ים פון גרויליכע פעלדער און גרינע טהאָלען. ווייט האָבען זיך געזעהן שפּיציגע בערגלעך, וועלכע מיר רופען אין נאָוואָראָסיע מאָהילעס. קליינע וועלדלעך האָבען זיך אָנגעהויבען איינצוואַוויקלען אין גרויע טליתים פון דעם פאַרנאַכטיגען טומאַן. אַ פרישׁ ווינטעלע האָט געשטיפט איבער דער גאַליציאַנער סטעפּע. צווישען די שטאַלצע זאַנגען האָבען פריילעך געזונגען מחנות מיט פייגעלעך, און היישעריקען האָבען הילכיג געגרילט. גאַנצע קאָוויאָרען, געפלאָכטען פון רויטע, ווייסע, געלע און בלויע פעלד בלומען, זיינען געווען אויסגעשפּרייט פון דעם וועגס ביידע זייטען. אַ פרייד און אתענוג נפש האָבען זיך צוגאָסען איבער אַלע גלידער, איך האָב שוין לאַנג, לאַנג ניט געאָטהעמט מיט אַזאַ פרישע, שטאַרקע, אויפמונטערענדע לופט. איך האָב דערפיהלט אין זיך נייע קרעפטען, ווייל איך האָב ווידער בעריהרט די מוטער ערד, וועלכע איך האָב שוין 16 יאָהר ניט בעטראָטען מיט מיינע וואַנדערנדע פיס. די פערדלעך זיינען געלאָפען לעבעדיג איבער דעם גוטען שאָסירטען וועג, דער אָנטרייבער האָט געפייפט צו זיי מיט ענערגיע און ווייט האָט זיך געהערט אַ מאַלאָראָסישעס ליעד, געזונגען פון אַ קאָהר יונגע שיקסעס. איך האָב זיך אומגעקוקט צוריק, בעלז איז געווען ווייט אויף אַ באַרג. עס איז אָבער ניט געווען דאָסזעלבע אָרעמע, פערחושך׳טע, וואָכעדיגע שטעטעל. די פערגעהענדע זונן האָט זיך אָבגעשטעלט אין בעלז און האָט פערוואַנדעלט די ווירקליכקייט אין אַ וואונדערבאַרע פאַנטאַזיע. איך האָב געזעהן פּאַלאַצען פון גאָלד, געשטיצט אויף קאָלאָנען פון פייער... צויבערשע בנינים געדעקט מיט שיינענדע בריליאַנטען, טעמפּלען פון גלענצענדען קריסטאַל אַרומגעצוימט מיט אַ וואַלד פון בלוט־רויטע ראָזען.... אַ טעפּיך פון פּורפּור־סאַמעט איז געפאַלען פון די הימלען אַראָפּ צו בעלז, ווי עס פּאַסט פּאַר די וואָס וועלען דאַרפען געהן אין דער הויך... איך געה אַריבער

קריפּעלט ווערען פון אַ מאַשינע, דער׳הרג׳עט ווערען פון רעדער איז דען בעסער? איך זיץ פּערטיעפּט אין מיינע געדאַנקען, דער וואָגען לויפט שנעל, די לופט ווערט קיהלער. עס שמעקט מיט פרישע היי. אָט שטעהט אויף אַבערגעל אַ בראַנפען־ברענעריי. אַ פּריצישער הויף קוקט ארויס ראָמאַנטיש דורך די הויכע בוימער פון אַ גרינעם גאָר־טען. ווייט אין אַ טהאָל זעהט זיך אַ דערפעל. פון די קוימענס ציהט זיך אַ ווייסער רויך גלייך צו די בלויע הימלען. מע קאָכט וועטשערע. מיר פאָהרען פערביי אַ קליינעם ווערלדעל און קומען אין אַ דאָרף. ביים וועג אַ ברונען, אנקעגען אַן אכסניה מיט אַ סטאָדאָליע. אויפן גאַנעק לויפט ארויס אַ איד, אַ מיידעל, אַ יונגע ווייבעל מיט אַ קינד אויפן האַנד, עטליכע קעפּ קוקען ארויס דורכ׳ן פענסטער, אַלע זיינען נייגעריג צו וויסען, ווער איז דאָס צוגעפאָהרען. ביים ברונען שטעהט אַ רעדעל פון אַלטע פּויערים, מיט ערנסטע פון דער זונן פערברענטע פּנים׳ער. זיי האַלטען מסתמא אַ וויכטיגען מיטינג וועגען זייערע דאָרף פּראָבלעמען. אַלע נעהמען לאַנגזאַם אראָפּ די היטלען. ביי דער טהיר, אין מיטען דרויסען, זיצט אַ אידינע פון מיטעלע יאָהרען און מעלקט אַן אונגעדולדיגע בהמה. אוי! עס קומט אַ צייט, ווען אפילו בהמות ווערען אונגעדולדיג...

מיר געהען צום אידען אין שטוב אריין טרינקען אַ גלאָז פרישע מילך. וואָס פאַר אַ דלות! אַזאַ דלות ערפינדען האָט נור געקענט דער גאָט פון גאַליציען. אַנשטאַט בענק, ביי די וואַנד ברעטער אויף קלעצ־לעך. אַ הילצערנער אַלטער טיש. אַ קעלבעל לויפט אום פון גרויסען חדר אין אַלקער אריין. אַן אַלטע אידינע געקליידעט אין טראַנטעס. אַ מיידעל פון אַ יאָהר פיערצעהן, באָרוועס. דער פּנים אונטערגע־שמינקט מיט ריכטיגע בלאָטע, נור אַ פּאָר שוואַרצע אידישע אויגען קוקען אויף אייך מיט נייגירדע... אין אַ הילצערנעם פערשלאָסענעם בעלעמער שטעהט אַ גרויסע פלאַש מיט בראַנפען, פון וואַנען די אַלטע אידינע גיסט מיט ציטערנדע הענד פאַרזיכטיג, אין אַ קעלישעק קידוש פאַר אַ גוי. עס איז הפּנים ניטאָ קיין געלד צו קויפען אַ גאַנצע פאַס, אָדער אַ פּעסעל משקה און פון קיין קרעדיט ווייסט מען ניט אין אַן אָרעמע מדינה. מען פערקויפט בראַנפען און מען האַנדעלט אונטער מיט שמאַטעס, וועלכע מען פיהרט קיין בעלז און מען לעבט. ווי אַזוי לעבט מען? פון דעם סעקרעט ווייסט נור דער אידישער גאָט...

א קליינע הילצערנע הייזעל ביים וועג שטעהט טיעף פערפלייצט פון א הויכען שטראָם פון קאָרענע זאנגען. איבערן וועג א שלאגבוים. אונזער וואָגען שטעלט זיך אָב. וואָס איז דאָס? א גרענעץ? איך זעה ניט קיין וועכטער, קיין זשאנדארען, קיין סאָלדאטען. א אידענע מיט א זאָק אין האנד, ביי איהר קלייד האַלט זיך א „פערמורזעטע", קליי־נינקע מיידעלע מיט געגרייזעלטע, פערפלאָנטערטע, לאנג ניט גע־קאמטע האָר, — קומען צו צום וואָגען און דער אָנטרייבער גיט זיי עטליכע קופערנע מטבעות. דורך דער אָפענער טהיר פון פאָדער־הויז זעה איך, א גוי, מסתמא א „ראבאָטניק", זיצט אויף א ניעדריגען בענ־קעל לעבען א ניעדריגען טישעל און זופט עפּעס מיט אפּעטיט פון א ליימענע שיסעל. אין א ווינקעל שטעהט א איד און דאווענט מנחה. פון אן אָפענעם פענסטער קוקען ארויס עטליכע שעהנע, פערשמירטע קעפּלעך. וואָס איז דאָס? פרעג איך מיין לעמבערגער מורה דרך. — דאָ לעבען דעם שלאגבוים דארף יעדער וואָגען בעצאָהלען וועג שטייערן. דער איד בעצאָהלט פאָראויס פאר א גאנצען יאָהר א געוויסע סומע. פאָהרט מען א סך — פערדיענט ער עטוואָס דערביי. פאָהרט מען ווייניג — לעגט ער נאָך צו. ער לעבט דאָ אין פעלד מיט זיין פאמי־ליע א גאנץ יאָהר און זעהר אָפט טרעפט זיך, אז מען געפינט אזא מין בעל מוכס'ן מיט זיין גאנצע פאמיליע אויסגעקוילעט.

פאר יעדע זאך צאָהלט מען שטייערן אין דעם ארעמען לאנד און פון יעדע זאך זוכט מען זיך א שטיקעל פרנסה. א אידישע פאמיליע אליין אין פעלד. מען זאמעלט איינציגע פרוטות'ווייז דעם קרן און מען האָפט עטליכע פרוטות צו פערדיענען. און ווען עס קומען די פינסטערע לאנגע אָקטאָבער נעכט, ווען דער ווינד יאָמערט אין דער סטעפּע, רייסט און קלאפּט מיט די לאָדען, דאן זיצט דער איד און ציטערט, אפשר וועלען קומען עטליכע שכור'ע פויערים פון א נאָהענטען דאָרף און וועלען ערמאָרדען איהם און זיינע קליינע אונשולדיגע קינדער צוליעב עטליכע גראָשען... און דאָך... און דאָך איז דעם אידען דאָ אין פרייען פעלד ניט בעסער ווי יעדען אר־ביטער אין א גרויסע שטאָט? זיינע קינדער וואקסען אונטער דעם בלויען הימעל, זיי שפּיעלען זיך אין א וואלד פון זאנגען און בלו־מען און באָדען זיך אין די שטראהלען פון דער זונן. די רוהיגע נא־טור ארום איהם בערוהיגט איהם און קרעפטעט זיינע נערוועז. פער־

דער אָנטרייבער האָט אָבגעקעהרט צו אונז א האַלבען פּנים, האָט א צוק געטאָן מיט די אַקסלען און האָט מיט שמחה א געשריי געגע־בען: וואָס זאָגט איהר צו איהם?... דאָס שעהנע, הערליכע בילד פערשווינדעט. די נאַכט קומט אונז אַנקעגען. די דונקעלהייט זעצט זיך אויף דער ערד. עס ווערט פינסטער. אין שטאָדט, וואו עס רוי־שען א גאַנצע נאַכט די עלעקטרישע וואַגאָנען, די אויטאָמאָבילס, שווערע וואָגענס, די קאַרעטען, — אין שטאָט מיינט מען, אַז די נאַכט איז שטיל, נור מענשען מאַכען דעם גערויש... ניין! די נאַכט איז ניט שטיל. זי רעדט... פיעלע שטימע גרילצען און פייפען אינ'ם גראָז, אינ'ם קאָרן זינגט עפּעס א פויגעל, אויף די בוימער הערט זיך עפּעס א משונה'דיגער געשריי. דער ווינד רעדט, די זאַנגען רעדען, די בוימער רעדען. די נאַכט שרייט מיט טויזענדער קולות, נור דער געשריי איז אַזאַ שטילער, א דומפּיקער, א דונקעלער... מיר האָ־בען אַראָבגעקעהרט אויף אַן אַנדער וועג... יעדע מינוט הויבט זיך אונזער פיאַקער און לאָזט זיך אַראָפּ, געראַדע ווי א שיף אויפ'ן ים. יעדע מינוט ווייזט זיך אויס, אַט קערען מיר זיך איבער אויף דער זייט און אַט אויף דער אַנדער זייט... פינסטער, כאָטש אַן אויג אויס־צושטעכען. נור דער פייעריל פון מיין סיגאַר רייצט זיך מיט דער פינסטערניס... מיר פאָהרען לאַנג, לאַנג... יעדע מינוט ציהט זיך ווי א יאָהר.... פּלוצלינג גיט עפּעס אַזוי ווי א וואונק אין דער פינסטערניס... עס הערט זיך ערגיץ ווייט בילט יאָמערליך א הונד, א צווייטער, א דריטער, געראַדע ווי איך זאָל פאָהרען צו זיי אויפפּיהע־רען א נייע דראַמע... טיעף ערגיץ אין א טהאָל גיט אַ בליץ א פייע־ריל... א קאַלטער פייכטער טומאַן געהט אונז מקבל פּנים זיין. דער אָנטרייבער גיט א לאַנגען פערחלום'טען געגעץ און זאָגט מיט א שטומפּיגען, שלעפעריגען קול: און אָט איז וואַריש!

די הינד בילען שטאַרקער, פיעלע פייערלעך ווינקען צו אונז פריינדליך. מיר פאָהרען אַראָפּ צו א הרעבליע... אין דעם שוואַרצען וואַסער פון טייך, זעה איך א פונקענדען שטערענדיל... מיר זיינען אין וואַריש.

און דאַך, ווי איך האָב דאָ אויפ'ן פּלאַץ ערפאהרען, אויף דעם פּלאַטץ איז ניט לאַנג געזעסען אן אַנדער איד. דער היינטיגער האָט געגעבען אַ הוספה און האָט ארויסגעדונגען די אַרענדע ביי דעם אַלטען ישובניק. עס איז דאָ אַזוי ווענינ ברויט, אַז מען מוז איינער ביי דעם אַנדערען רייסען דעם לעצטען טרוקענעם ביסען פון מויל... דער איד, דער בעל אכסניה גיט אונז שלום עליכם, פרעגט פון וואַנען מיר קומען, וואָהין מיר פאָהרען, מיט וואָס מיר האַנדלען, וואָס האָבען מיר פאַר פּלאַנען עפּעס? און מיר צאָהלען פאַר די ווארעמע, פרישע, שוימיגע, מיט בהמה און מיט פעלד שמעקענדע מילך עטליכע קרייצער און מיר פאָה־רען ווייטער. מיר האָבען געטרונקען מילך, דער אָנטרייבער האָט גע־כאַפּט אַ קנאַק, די פערד האָבען זיך אָנגעזופּט מיט קאַלטע וואַסער און די גאַנצע קאָמפּאַניע פיהלט זיך ערפרישט. די פערדלעך לויפען, דער פרישער ווינטעל טראָגט צום נאָז פעלד־בשמים, דער פיאַקער וויעגט אונז. איך בין אין אַ גאַליציאַנער סטעפּע ערגעץ, אַקוראַט ווי אַ פרייער פויגעל פערפלויגען ווייט אין דער פרייער וועלט אריין, ווייט פון „ביהנע" און „וועלט", פון „ראָלען" און „זאָרג", פון בעלי עצות און פערזאָרגער, פון בעלי דעה און מבינים. אַך, ווי גוט עס פיהלט זיך אין אַזאַ מינוט!

וואו נעהמט מען טאַלענט, וואו קריגט מען פאַרב, וואו לערנט מען די קונסט אָבצומאָהלען ריכטיג דאָס געטליכע בילד, וואָס מיר זעהען איצט! מיר פאָהרען פערביי אַ ציעגעל פאַבריק, וועלכע ליגט אין מיטען פעלד צווישען בערג און זאַמד. די זונן האָט זיך שוין בעהאַלטען, אָבער דער הימעל הינטער אונז איז נאָך רויט און עס איז ליכטיג. לעבען אַ קליינע שטיבעל וואַשען אַרבייטער זייערע העמד נאָך דער געענדיגטע טאָג אַרבייט. אייניגע זיצען ביי אַ פייער און קאָכען עפּעס אין אַ קעסעלע. אויף דער פריזבע לעבען דער פאָדערסטער וואַנד זיצט אַ בלאָנדער איד פון מיטעלע יאָהרען. זיינע שטיוועל און זיינע קליידער זיינען אויסגעשמירט אין ווייסע ליים און אין קאַלך. אָבער זיין פּנים לייכט פון צופריעדענהייט. לעבען איהם זיצט אַ מיידעלע פון אַ יאָהר זעקס מיט אַ סידור אין האַנד און דער טאַטע לערענט זי עברי. ער פיהרט מיט'ן פינגער איבער די שורות און דאָס קינד גיט אַ קוק אין סידור און גיט אַ קוק אויפ'ן טאַטען מיט גליקליכע אויגען... ניט נור איך און מיין מיטפאָהרער זיינען נתפעל געוואָרען, זאָגאַר

געקלאַפּט, ביינקלעך זיינען געדרוקט געוואָרען פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען. ענדליך איז צו אונז אַרויסגעגאַנגען אַ איד, האָט אין דער פינסטער אָנגעכאַפּט מיין האַנד, האָט מיר אָבגעגעבען שלום עליכם און האָט אונז געבעטען אין שטוב אַריין... „מיר וועלען אייך שוין וואו עס איז געפינען אַ פּלאַץ, מען קען דאָך ניט לאָזען אַ אידען אין „דרויסען".

מיר זיצען אין אַ ריינע געראַומיגע שטוב. אַ גרויסע קעראָ־סינאָווע לאָמפּ בעלייכטעט דעם צימער. אויפן טיש שטעהט אַן אמת'ער רוסישער סאַמאָוואַר. די הויז־פריינדליכע בעל הבית'טע טראָגט אריין גוטע סמעטענע, פרישע פּוטער, קעז, אייער. די בעל הבתים זיצען ארום אונז. די שכנים זיינען אויך אריינגעגאַנגען זעהן זיך מיט מענשען און שמועסען אביסעל. שפּעטער קומט אויך דער הויז מלמד, וועלכער איז מיט 30 יאָהר צוריק געווען אַ משכיל. דער אַלטער בעל הבית, אַ איד פון אַ יאָהר אכציג, מיט אַ לאַנגע גרויע באָרד, זעהט אויס ווי גאָט פּאָסיעדאָן, שטאַרק און קרעפטיג. זיין אַלטעטשקע, אַ ליעבליכע לעבהאַפטע פרוי, פערליעבט אין איהר אַלטען ריעז ווי יוליא אין ראָ־מעאָ. זיין זוהן, דער געשעפטס־פיהרער, אַ בלאַסער איד פון אַ יאָהר פופציג, געלעזען די דייטשע און פּוילישע קלאַסיקער און פערקויפט סיגאַרען און בראַנפען צו די סאָלדאַטען פון דער גרענעץ, זיין פרוי, דיזעלבע יאָהרען, אַ סימפּאַטישע אויסגעהאָרעוועטע פרוי, אַ געטרייע מוטער און גוטע בעל הבית'טע, אַ דריי־פיער איבערגעוואַקסענע טעכ־טער. די גאַנצע פאַמיליע לעבט אין שלום און אין ליעבע ווי אַן אַלטע פּאַטריאַרכאַלישע משפחה. אַ שכן, אַ פריינדיל, דער פרעזידענט פון דער קולטוס געמיינדע, אַ הויכער איד מיט אַ שוואַרצע באָרד, אַ רויטע נאָז, און מיט אויגען פון אַ שאינו יודע לשאול. זיין פרוי, אַ קלוגע און אַמאָל געוועזענע שעהנע פרוי, וועלכע האָט געכאַפּט פון עץ הדעת און אפשר פון עץ החיים אויך... דאָס איז דער פּערסאָנאַל. די קאָמישע ראָלע שפּיעלט אַן אַלטע גויה, אַ דיענסט, אביסעל טויבלעך, אביסעל הינקענדיג. דער אַלטע'ר, אַ ריעז פון די אַמאָליגע מענשען, דערצעהלט פון זיך, פון פראַנץ יאָזעף'ן, פון דעם 1848טען יאָהר, פון דער „קאַ־צאַפּסקי" רוססיא, וואו ער האָט אַמאָל אַרומגעוואַנדערט. דער זוהן זיינער, אין פערגלייך מיט'ן פאָטער, אַ שוואַכער קאַרליקעל, אַ אינ־טעליגענט, אַ משכיל. דער פרעגט מעהר וועגען אַנדערע מדינות. אַלע

אַ אידישע שטעדטיל ביים רוסישען גרענעץ.

די דעמאָקראַטישע בעפעלקערונג פון וואַריש האָט שוין געשלאָ־פען מיט אַ טיעפען רוהיגען שלאָף, ווען מיר זיינען ארויפגעפאָהרען באַרג אַרויף צו'ם מאַרק צו, וואו די „אַריסטאָקראַטיע" פון שטעטעל וואָהנט. דאָ האָבען נאָך אין אייניגע פענסטער, אין אייניגע קראָמען און אין שענק־הויז געבלישצעט פייערלעך. מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט לעבען דעם גרעסטען גביר פון וואַריש ביים שענק־הויז, און מיין לעמ־בערגער מורה דרך איז אַראָבגעלאָפען רעדען מכח אַ צימער. דער אָנ־טרייבער איז געווען פויל און מעלאַנכאָליש, די פערדלעך מיעד און בייז, איך בין געווען הונגעריג, דערפרוירען און שלעפעריג. לאַנגזאַם און שלעפעריג האָט צעהן מאָל געקלונגען די קירכען־גלאָקע. יעדער קלאַנג האָט לאַנג געשאַלט אין דער לופט ביז ער פלעגט ביסלעכווייז אָבשטאַרבען אין שטילער דונקעלהייט... מיין מורה דרך איז געקו־מען צוריק מיט אַ שלעכטע בשורה: ביים גביר איז טאַקע אַמאָל גע־ווען אַ איבריגער חדר פאַר דורכפאָהרער, אָבער קיין וואַריש קומען דורכפאָהרער זעהר זעלטען און ער האָט פערקויפט דעם צימער און אַ טהייל פון זיין הויז צו אַ שכן, אַ וויטען פריינדעל. מיין וועג־וויי־זער איז געלאָפען צו איין אידען, צום צווייטען, צום דריטען — עס הויבט זיך ניט אָן, ניטאָ וואו צו נעכטיגען. ביים גביר אין שענק און אין טאַבאַק געשעפט (ער האָט, דער איינציגער, די קאָנצעסיע צו פערקוי־פען אין וואַריש בראַנפען, סיגאַרען און פאַפּיראָסען) האָט זיך אָנגע־פאַנגען אַ שטאַרקע בעוועגונג. איך האָב געזעהען דורכ'ן פענסטער, ווייבער מיט ליכט אין די הענד און מיידלעך מיט קעמעלעך ביי די שפיגלען האָבען זיך וועגען עטוואָס „געשושקעט"... טהירען האָבען

משכיל. אמת, זאָגט ער, איך בין טאַקע אַן אַלטער, קראַנקער מענש, אָבער ניט, צו פערזינדיגען, איך פערדיען אַלס גמרא מלמד זעקס גילדען אַ וואָך. איהר הערט? זעקס גילדען אַ וואָך בעקומט דער אַל־טער אידישער פּראָפעסאָר פאַר זיינע פאָרטרעגע איבער דער העברעער אידישער טהעאָלאָגיע.

דרייסיג יאָהר זיצט ער אויף זיין קאַפּעדרא, ער האָט ניט געהאַט קיין אַנדערע אינטערעסען, קיין אַנדער פרייד, קיין אַנדער פערגניגען אין לעבען ווי צו לערנען מיט'ן פאָלק תורה. ער האָט דערשטיקט אין זיך יעדע שטרעבונג, יעדען פרייען געדאַנק, יעדען פערלאַנג, און דאָס איינ־ציגע וואָס איז איהם געבליבען פון דער פערגאַנגענהייט, איז אַ שטי־קעל געלע פּאַפּיער מיט אַן „אַפּיקורסישען" שיר און דאָס איינציגע, וואָס ערוואַרטעט איהם אויף דער עלטער, איז הונגער און נויט. גוטער מענש, איך זעה דיך איצט פאַר מיינע אויגען מיט דיינע שטי־לע, איבערגעשראָקענע אויגען און מיט דיין בלייכען אויסגעמוטשע־טען פּנים. ווי לעבסט דו איצט דאָרטען אין דעם „כרך" וואַריש? האָסט דו כאָטש אַ גוטען קנעלונג אויף ווינטער? ...

וואַריש זעהט אויס פּונקט ווי אַ מעסטעטשקע ערגיץ וואו אין פּאָדאָליע אָדער אין וואָליניע. אָרעמקייט, שמוץ, בתי מדרשים, אַ קהל'שער מרחץ, אַ רב, אַ מאַרק מיט אָרימע קליינטלעך אַרום, מיט אַ הויכען ווייסען קלויסטער, מיט אַ שעהנע שטוב פון'ם גלח. דער גע־וועזענער פּריץ פון'ם שטעטעל, אַ מין פּוילישער האַמלעט, וואָס איז אונצופריעדען פון דער פאַלשער וועלט, — האָט אַ הויז אין מיטען מאַרק מיט אַ גרויסע אויפשריפט אין פּויליש: „גאָט, היט מיך אָב פון מיינע פריינדע, פון מיינע שונאים וועל איך זיך אַליין אָבהי־טען". באַלד ביים שטעטעל איז די רוסישע גרעניץ. מיר לאָזען זיך אַראָפּ צום טייכעל. גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב, וואָס איז דאָס? די אייגענע אָרימקייט, אָבער ביי יעדער שטיבעלע עטליכע בוימעלעך, עטליכע בלומען, אויף די פענסטער פלאַנצונגען, ביי יעדע שטוב אַ קליינינקער גאָרטען. טויזענדער יאָהרען האָט מען דעם אידען געצוואונגען צו האָבען אויף דער ערד לעבען זיך נור מיסט און פלאַנצען זיינע בלומען אין הימעל. עס איז צייט צו לערנען דעם אידען טאָן פּונקט פערקעהרט. יאַ, יאַ, פּונקט פערקעהרט! דאָס מיסט שיקען אין הימעל און אויף די ריינע ערד לעבען זיך פלאַנצען בלומען... די

זיצען און הערען. נייע מענשען האָבען אריינגעבראכט א יום טוב'דיגע שטימונג אין זיין איינפאכען און מאָנאָטאָנען לעבען. די מיידלעך זיצען פון דער ווייטען און הערען זיך נייגעריג צו. גאנץ וואריש שלאָפט און מיר זיצען שפעט אין דער נאכט־און רעדען. דער סאמאָוואר אויפן טיש זינגט מיר אן אלטעס בעקאנטעס רוסישעס ליעד. די קאץ שלאָפט לעבען דער באבען... אוי, ווי ווייט עס איז פון ניו יאָרק!... זיי ווייסען דאָ ווענינ פון נייעס. קיין אידישע צייטונגען האָבען זיי דאָ ניט. דער איינציגער מאן וואָס האָט א קאָנצעסיע צו פערקויפען צייטונגען (גאנץ וואריש דארף מסתמא דריי צייטונגען) פערקויפט ניט קיין אידישע צייטונגען און אויסשרייבען א צייטונג קאָסט זעהר טייער, די עסטרייכער פאָטשט רייסט א הויט. זיי זיצען און פרעגען: וואָס הערט זיך אין לעמבערג, און אויף דער איבריגער וועלט? איך טרינק מיר מיין טהעע און רויכער מיין סיגאר, ווי אן אמת'ער אַמעריקאנער סיבאריט און מיין מיטפאָהרער האָט א שעהן שטיקעל ארבייט צו ענטפערן אויף אלע פראגען. דער מלמד ברייננט פון דער היים און לעזט א שיר. וואָס ער האָט געשריבען מיט דרייסיג יאָהר צוריק געגען רבי'ן, ווען ער איז נאָך געווען א משכיל. ער איז דערשראָקען גלייך ער לעזט א פראָקלאמאציע געגען פראנץ יאָזעף'ן. ענדליך שטעהט אויף דער אלטער ריעז און זאָגט: קינדער, עס איז צייט די אורחים זאָלען געהן אויסרוהען זיך. די פריעדליכע סעודה ווערט געגען דעם ווילען פון פיעלע איבערגעריסען, און זעהר גיך ווערט אין שטוב שטיל און פינסטער.

צוזאמען מיט דער זונן שטעהען מיר אויף פון אונזער רייגעם און ווייכען געלעגער. איך גיב א קוק דורכ'ן פענסטער, וואָס איז דאָס פאר א מערקווירדיגער עולם אויפ'ן גאנעק, אונטער די קאָלאָנען פון קראם? בלינדע, פאראליזירטע, טויבע, הינקענדיגע, אלטע, שוואכע, גבאיטעס פון בקור חולים און הכנסת כלה, אלמנות, יתומים, צדקה נעהמער, נדבות קלייבער און גלאַט אזוי שנאָרער זיינען געקומען גאנץ פריה זינגען דעם אמעריקאנער „מיליאָנטשיק” א סערענאדע אונטערן פענסטער.... מען נעהמט געלד, עס איז א פערגעניגען צו קוקען! אנדערע אפילו דינגען זיך, נור ענדליך טוען זיי א טובה און נעהמען וויפ-על מען גיט. דער איינציגער וואָס שעמט זיך און וויל ווירקליך ניט נעהמען איז דער מלמד, וואָס איז מיט 30 יאָהר צוריק געווען א

הימלען זיינען דיזעלבע און וועלען איביג בלייבען דיזעלבע. מיר זיינען אָבער ניט דיזעלבע... אין דער פערגאַנגענהייט זיינען מיר געוועזן אַנדערע, אין דער געגענוואַרט אַנדערע און אין דער צוקונפט?... די איינבילדונג שפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין אונזערע שמערצען און אין אונזער פרייד, אין אונזער ליעבע און אין אונזער האַס. די פערגאַנגענהייט לאָזט איבער אין אונזער זעעלע אַ ראָמאַנטישע בענקעניש... פון דער זייט גרענעץ, אַז איך קוק אַהין, קוק איך ווי אַ פרעמדער, אַן ארויסגעוואָרפענער, אַן ארויסגעשלאָסענער. ווען אָבער איך בין אַמאָל געוועזן אויף יענער זייט, האָב איך כמעט 39 יאָהר געמיינט, אַז איך בין אין דער היים. צעהנדליגער יאָהרען האָב איך געזאָגט און געשריעבען: אונזער רוסלאַנד, אונזער פאָלק, אונזער זעמסטוואָ, אונזערע פאָלקס־שוהלען, אונזער פּרעסע, אונזער ליטעראַטור... און איצט שטעה איך לעבען אַ אידישען בית עולם פון דער זייט, איך קוק אַהין אויפן לאַנד, פון וועלכען מיר איז געבליבען אַזוי פיעל זיסע און שמערצליכע עררינערונגען, וואו איך בין געבאָרען און ערצויגען געוואָרען, וואו עס געפינען זיך די קברים פון מיין פאָטער און מוטער, וואו עס לעבען נאָך יעצט מיינע צוויי אָרעמע שוועסטער, וואו עס געפינען זיך נאָך מיינע בעסטע, מיינע טייערסטע פריינד, און איך ווייס ניט, ווי זאָל איך דאָס לאַנד אָנרופען: מיין פאָטערלאַנד? מיין היימאַטה? דער בית עולם פון מיין פערגאַנגענהייט? דער קבר פון מיין צוקונפט? אה, רוסלאַנד!

איך קעהר זיך אָב פון מיין בעגלייטער, ער זאָל ניט זעהן מיינע טרעהרען —

שעהנסטע בלומען אויפן הימעל זיינען קיין בלומען ניט... אויף דער ערד דארף דער איד בלומען האָבען!

א טייכעל מיט ריינע קלאָהרע וואסער, ווי קריסטאָל, האָט זיך אויפגעהויבען ווי א „ד" און לויפט אוועק ווייט אין א גרינעם טהאָל אריין. ביים טייך שטעהט אַן אַלטער צובראָכענער וואסער מיהל. א גרויסע הויכע ראָד שטעהט אונבעוועגליך, דער הילצערנער דאך פוילט, די מיהל איז טויט, אָבער דאָס וואסער ביים שליוז לויפט און רוישט און רעדט, ווי א וואסער פאַל. פוןביידע זייטען בעשיצען דאָס וואסער אַלטע פער'חלום'טע ווערבעס מיט אראָבגעלאָזענע צווייגען. אויפן בערגיל זעהט זיך אַן אָרעמער אידישער בית עולם און לעבען בית עולם די רוסישע גרענעץ... לעבען אידישען בית עולם פאַנגט זיך אָן די אמת'ע רוססיא! מיר געהען פערביי די אַלטע קברים מיט די ארעמע מצבות אויף וועלכע עס איז אַזוי פיעל אויסגעקריצט. בית־עולם — דאָס הויז פון דער וועלט! ווען דער איד ליגט דאָ, ליגט דאָ מיט איהם זיין גאַנצע וועלט. מיר זעהען פון דער ווייטען פעלדער, ווי ווייט דאָס אויג כאַפּט. אין מיטען פעלד ביים בית עולם ציהט זיך א שמאָלע וועג. ביים וועג שטעהט א סטאָלב געפארבט אין רויטע, שווארצע און ווייסע פארב. דאָס איז דער רוסישער פּאָגראָניטשני סטאָלב, דאָס איז די רוסישע גרענעץ. פונ'ם הויכען קאָרן פּאָהרען ארוים דריי רוסישע קארדאָננע סאָלדאטען רייטענדיג און שטעלען זיך אָב געגען בית עולם. דאָרט, פון יענער זייט איז רוסלאנד...

דאכט זיך, הימלען, די אייגענע גרינע פעלדער פון דער זייט וועג, ווי פון יענער זייט וועג. פאַר וואָס האָט דאָס הארץ אָנגעהויבען אַזוי צו קלאַפּען? וואָס זוכט דער פערדונקעלטער בליק דאָרט אין דער ווייט? ווען דעם 31טען דעצעמבער ביי נאַכט שלאָגט דער זייגער צוועלף, ווייזט זיך אונז אויס, אַז צווישען אונז און דעם פערגאַנ־גענעם יאָהר געפינט זיך א גרענעץ־סטאָלב, אַז אונז טהיילט עטוואָס אָב פון דעם פאָריגען יאָהר... אין דער ווירקליכקייט אָבער איז דען דאָס ניט דיזעלבע אונענדליכע פעלד פון דער אייביגער צייט? זיי־נען די פערגאַנגענע און די געגענווארטיגע שטונדען ניט דיזעלבע?... איז דען דער אונטערשיעד ניט קיין איינגעבילדעטער? יא, די צייט פון דער זייט ניי־יאָהר און פון יענער זייט איז דיזעלבע, די פעלדער פון דער זייט „גרענעץ" און פון יענע זייט, זיינען דיזעלבע. די בלויע

אין א געוויסען טאָג זיינען די נייע ארטיסטען געקומען אָנגעלאָדענע מיט נייגירדע צו הערען א פּיעסע פון אַן אמעריקאנער מחבר. שטעלט אייך פאָר זייער ערשטוינונג, זייער גרימצאָרן, זייער פּעראַכטונג צו מיר, ווען זיי האָבען געהערט א געוועהנליכע געשיכטע פון געוועהנליכע אידען. א שעהנער קיסר דער אידישער קעניג ליער! אייניגע פון זיי האָבען געמאַכט חוזק פון מיר, שטילערהייד, אנדערען האָבען מיט כעס געזאָגט: וואָס? אזעלכע פּיעסען שפּיעלען! אידען אין קאַפּאָטעס, סורטוקלעך אין געוועהנליכע הויזען! אָהן מאַנטלען, אָהן קיווערען, אָהן פּאַנצירען, אָהן שפּיזען, אָהן לכה דודי, אָהן דועטען, טערצעטען, קוואַרטעטען, קווינטעטען? אָהן קופּלעטען, אָהן א קאָמיש פּאָרעל און אָהן א העלד? ! פאַר דיעזע פופצעהן יאָהר האָבען זיך די אויבענ־דערמאָנטע אימפּאָרטירטע אַקטיאָרען ערוואָרבען א נאָמען, אַנדערע זיינען מעהר בעליעבט, אנדערע וועניגער. זיי האָבען זיך אָבער פאַר דער צייט, אַלע מעהר אָדער וועניגער ענטוויקעלט, האָבען געקראָגען גאַנץ אנדערע מיינונגען, האָבען זיך אויסגעלערענט א סך ריכטי־גער און עהרליכער פון פיעלע היגע קריטיקער צו שעצען און צו פער־שטעהן דעם אמת'ן ווערטה פון א דראַמאַטיש ווערק. ווען זיי זיינען אָבער אַריבערגעקומען האָבען זיי פשוט קיין בעגריף ניט געהאַט, וואָס איז ליטעראַטור, דראַמאַ, קונסט, טהעאַטער... איצט מיט 15 יאָהר שפּעטער בין איך דורך א צופאַל אליין פערבלאָנזשעט געוואָרען קיין גאַליציען און האָב געפונען דאָרט דאָס אידישע טהעאַטער פּונקט אויף דעם זעלבען אָרט, אויף וועלכע אונזערע אויבענדערמאָנטע שוישפּיעלער האָבען איהם פערלאָזען. אויף דעם זעלבען אָרט. קיין שריט פאָר־ווערטס!

דאָס פאָלק פון גאַליציען וויל זיך אַמוזירען אויף'ן בעסטען אופן, די דאָרטיגע אינטעליגענציא פערשטעהט וואָס פאַר א וויכטיגע קול־טורעלע ראָלע דאָס אידישע טהעאַטער וואָלט געקענט שפּיעלען, זיי אינטערעסירען זיך מיט'ן טהעאַטער גאַנץ ערנסט און אויפריכטיג, און דאָך עקזיסטירט דאָרט דאָס אידישע טהעאַטער נור מיט איין צוועק — געבען א געוויסען צאָהל מענשען א געלעגענהייט צו פער־דיענען געלד, אָדער א שטיקעל ברויט. ערשטענס, די דירעקטאָרען, אָדער ווי מיר רופען זיי אין אמעריקא, די מענעדזשערס. דורך פּאָלי־טישען איינפלוס און געקויפטע פּראָטעקציאָן קריגט למשל א איד א

ווידער אין לעמבערג.

איך בין ווידער אין לעמבערג.

איך האָב ניט געזעהן אין גאַליציען קיין גרויסע וואונדער, איך האָב ניט געזעהען קיין גרויסע מוזעאומס פון קונסט, איך האָב ניט בעזוכט קיינע טהעאַטערע אויסער דעם אידישען טהעאַטער. איך האָב אָבער געזעהן אַ סך אמת'ע אידישע אידען, מיט זייער פינסטערניס, ארעמקייט, חסידיזמוס, נייע שטרעבונגען און האָפנונגען, זייער לעבען, זייערע זיטען, זייערע מנהגים און, איך וויים, דאָס איז זעהר גוט פאַר אַ מענשען וואָס פּרעטענדירט צו זיין אַ אידישער שרייבער. איך האָב אייך דערצעהלט צו ביסלעך פון אַלעם דעם, וואָס איך האָב געזעהן און געפיהלט אין פערשיעדענע ווינקעלעך פון גאַליציען. ערלויבט מיר צו דערצעהלען, וואָס איך האָב געזעהן און געפיהלט אין דעם העכסטען און גרעסטען אידישען טהעאַטער אין גאַליציע, אין גימפּעלס טהעאַטער אין לעמבערג...

איך געדענק מיט פּופּצעהן יאָהר צוריק, ווען איך בין געזעסען און געשריעבען פאַר הערין יאַקאָב אַדלער מיין „אידישען קעניג ליער", האָט מר. אַדלער זיך געקליבען אין וועג אריין. ער איז געפאָהרען קיין גאַליציען נאָך טאַלענטע. „שרייבט נור אָן גוטע ראָלען, האָט ער מיר געזאָגט, איהר וועט זעהן, וועלכע אַרטיסטען איך וועל אייך ברענגען פון גאַליציע". אין גאַליציע האָט דאַמאָלס דאָס אידישע טהעאַטער געבליהט און געבלומט. די פערפאָלגטע פון רוסלאַנד פערטריבענע אידישע דראַמע האָט אין דער פרייער גאַליציע געפונען פאַר זיך אַ היים. די אומשטענדען אליין האָבען געזאָגט צו די אידישע שרייבער און אידישע שוישפּיעלער: פרו ורבו ומלאו את הארץ...

איך האָב געענדיגט מיין פּיעסע און הערר אַדלער האָט געבראַכט אַ גאַנצע קאָמאַנדע מיט ערשטע קלאַסע שוישפּיעלער פון גאַליציען...

אָבער די גרויסע וועלט ביהנע פון אזא מעטראָפּאָלים ווי ניו יאָרק, און די בעסערע אידישע פּיעסען האָבען זיי געגעבען א געלעגענהייט ווי־פיעל עס איז צו לערנען און צו ענטוויקלען זייערע פעהיגקייטען. דאָרט זיינען זיי געבליבען ביים היסטאָרישען „טייטש", ביי די חזן'ישע גע־זענג און ברחנישע קופּלעטען. די אָרעמקייט, דער טויט, די הערשענדע „אויטאָריטעטען סיסטעם", — דאָס אלעס צווינגט זיי שקלאַפיש צו אונטערוואַרפען זיך אונטער'ן ווילען פונ'ם הערר דירעקטאָר, דולדען און שווייגען.

פּיעסען ווערען דאָרט אויפ'ן פּלאַץ זעהר ווייניג פאַבריצירט. מען קען זאָגען אז 95 פּראָצענט פון זייערע פּיעסען ווערען עקספּאָר־טירט פון אַמעריקא. דעם היגען „אויסוואורף" פון דער אידישער ביה־נע, אַלטע היסטאָרישע שמאַטעס, „גרינע" דראַמען און „געלע" טראַ־געדיען געהען פון דאַנען אין גאַנצע טראַנספּאָרטען. די לעצטע עטליכע יאָהר האָט מען אָנגעהויבען צו שפּיעלען ווען עס איז א מאָל אויך א פּיעסע פון די בעסערע היגע אידישע פּיעסען, אָבער אין א זעהר פער־קריפּעלטע, פערדאָרבענע רעדאַקציע. קיינע פּיעסען ווערען ניט ער־וואָרבען פון די אויטאָרען אליין. מען הערט זיי אין טראַק! א געוויסער גראָפּער, א היגער מוזיק האָל ברודער איז דער פּאַדריאַטשיק פון פּיע־סען. ער נעהרט מיט אידישע דראַמען אלע מדינות פון ארבע פּנות העולם. קיין לאָנדאָן, קיין אַפריקאַ, קיין גאַליציע, קיין רומעניען, קיין רוסלאַנד שיקט דער דאָזיגער סוביעקט פּאַקען מיט טהעאַטראַלישע שטיק. קיינער אין דער וועלט האָט דאַכט זיך ניט קיין קאָפּיע, — ברודער גראָפּער האָט. ווי אַזוי ער קריגט זיי איז שווער צו ערקלעה־רען, נור איהר קענט אייך פאָרשטעלען ווי אין זיינע קאָפּיעס איז אלעס פערדרעהט, צוהרג'עט, צוקאַליעטשעט. ער שיקט צו דעם הערר דירעק־טאָר גימפּעל א צעהנדליג פּיעסען מיט א מאָל און קריגט דערפאַר עטליכע הונדערט גולדען. —

— זעהר ביליג, זאָגט הערר דירעקטאָר גימפּעל.

— געפונענעס געלד, זאָגט דער ברודער פונ'ם „האָל מוזיק" מר. גראָפּער. גימפּעלס טהעאַטער אין לעמבערג, אין דער הויפּט שטאָט פון גאַליציע, איז אַזוי ענליך צו א טהעאַטער, ווי אַן ענדיג איז ענליך צו א לופט באַלאָן. א הויף, אַרומגעצוימט מיט ברעטער. אין מיטען הויף בערג מיט מיסט, א פּאָר אַרומגעדראַפּעטע בוימער, עט־

קאָנצעסיע צו זיין דער הערר דירעקטאָר פון א אידישען טהעאטער אין לעמבערג, אין טשערנאָוויץ, אין קאָלאָמעא און זאָ ווייטער. איך ווייס ניט, ווער זיינען די אנדערע דירעקטאָרען, דעם דירעקטאָר פון דעם אידישען טהעאטער אין לעמבערג האָב איך געהאט דאָס פערגע־ניגען קענען צו לערנען. עס איז א געוויסער הערר גימפעל, וועלכער האָט געקראָגען די חזקה אויף אידישען טהעאטער בירושה פון זיין טאַטען. איך מוז צוגעבען, אז דער לעמבערגער מענעדזשער שטעהט ניט ניעדריגער פון אונזערע אמעריקאנער מענעדזשערס. דער אונ־טערשיעד איז נור, וואָס די היגע זיינען שוין ניט הונגעריג, און דער לעמבערגער הערר דירעקטאָר האָט נאָך ניט געשטילט זיין אפּעטיט. אין אלעם איבריגען איז קיין חילוק ניטאָ. דיזעלבע סיסטעם פון עקס־פּלואטאציאָן, דערזעלבער גראָבער יונג, דערזעלבער ספּעקולאנט, דערזעלבער מבין אויף ליטעראטור, דיזעלבע אידעאלען! די הויפּט־זאכע איז פערדיענען וואָס מעהר. ווי פערדיענען? דורך דעם הונגער־לאָהן פון די שוישפּיעלער, דורך די אויסבויטונג פון די טהעאטער־ארבייטער, דורך שונד פּיעסען, דורך פרעמדע ארבייט, דורך גע'גנב'־עטע פּיעסען, דורך שווינדלערישע פערשפּרעכונגען, דורך פאלשע רעק־לאמען, — דורך וואָס איהר ווילט, נור פערדיענען. וואָס געהט זיי אָן די אידישע קונסט, די אידישע דראמע, אויפפיהרען, אויסשטאטען, רעזשעסירען א פּיעסע, די אידישע מאסען, די אינטערעסען פון'ם גאנצען אידישען פאָלק? אלע מיטלען זיינען גוט, נור געלד צו מאכען. אונוויסענדע, געלד־גייציגע אידישע דירעקטאָרען און אידישע קרי־טיקער! אלו דירעקטאָריך ישראל! אָרעמע אידישע דראמע, ווער האָט דיך מעהר בעשמוצט און ווער האָט דיר מעהר וועה געטאָן? די דירעק־טאָרען מיט זייערע שמוציגע הענד, אָדער די קריטיקער מיט זייער אונפּארטייאישע מבינות?...

די אקטיאָרען זיינען אָרעמע אידען, וועלכע זוכען זיך אין אי־דישען טהעאטער א שטיקעל פּרנסה. אין קיין אנדער געשעפט אָדער מלאכה געהט ניט, ווערט מען א שוישפּיעלער. דאָס מעהרסטע טהייל פון זיי האָט פריהער געשפּיעלט, געזונגען און געטאנצט אויף די ברעטלעך פון די קאָנצערט זאלען (מוזיק האָלס) וועלכע זיינען אין גאלי־ציען זעהר פּאָפּולער. אמת, אונזערע אמעריקאנער אידישע שוישפּיע־לער האָבען אויך ניט געקראָגען קיין ספּעציעלע בילדונג און שולינג.

צווייטען מאָל, וועט דאָס אידישע טהעאטער אין גאַליציען אם ווייניגסטענס ניט זיין וועניגער אידיש ווי דאָס טהעאטער אין אמעריקא".

א טרויעריגער בין איך געגאנגען א היים פון „טהעאטער" אין האָב געטראַכט: אזא שעהן פובליקום, אזעלכע אינטעליגענטע פּנים'ער, אזא אויפריכטיגער ענטוזיאזם, אזא הייסער בעגעהר צו זעהן גוטעס און קיין טהעאטער איז ניטאָ. ניט אין גאַליציען, ניט אין רוסלאנד האָבען זיי נאָך ניט קיין אהנונג פון קיין אידיש טהעאטער, עס איז נור פּורים שפּיעל, אין בעסטען פאל, איז דאָס קינדער־שפּיעל. איןביידע לענדער פיהרט מען אויף און מען שפּייזט דאָס פּובליקום מיט'ן זעלבען ניעדריגען שונד. און ווען מען שפּיעלט שוין יא אמאָל איינע פון די בעסערע פּיעסען, איז זי שענדליך צו'הרג'עט און צוקריפּעלט. די אידישע קריטיקער אין רוסלאנד, איך רעד ניט פון די, וואָס זיינען אזעלכע גראָבע יונגען ווי אונזערע קריטיקער דאָ, נור פון די בעסערע, געבילדעטערע, די דאָזיגע קריטיקער זעהען אמאָל אָט אזא צוקריפּעלטע און צוקאַליעטשעטע פּיעסע, און שרייבען פון דער אמעריקאַנער אידישע דראמע מיט א פּאטראָניזירענדען טאָן, — זיי קוקען מעהר פון אויבען אראָפּ... ווי די אידישע דראמע זאָל ניט זיין ארעם אין אמעריקא, וועלכע פעלערען דאָס אידישע טהעאטער זאָל ניט האָבען דאָ, — דרך ארץ! היטלען אראָפּ, איהר, פּערזונקענע אין שונד און אין שמאטע, ווען איהר רעדט פון דער אידישער דראמע און פון דעם אידישען טהעאטער אין אמעריקא!

ליכע הילצערנע צובראָכענע בענק, א ביהנע צונויפגעשלאָגען פון ברעטער. דאָ שפּיעלט מען זומער. ווינטער שפּיעלט מען אין א שטאל וואָס שטעהט טאַקע דאָ אין דעם זעלבען הויף. און אהער ציהט מען אריין הונדערטע טויזענדע מענשען צו זעהן א שטיק אין ענגעניש, אין א שטופּעריי, און א דערשטיקעניש פון פערשיעדענע ריחות. דארף מען א וואלד, אָדער א בארג, א טעמפּעל אָדער א שיף, אן ארעמע הויז אָדער א פירסטליכען פּאלאַץ — איינע און דיזעלבע קוליסען מיט אָנגעשמירטע בוימער. היינט זייערע קאָסטיומען! זייער מאַשינעריי!..

אז מען דארף טרינקען וויין, מאַכט מען זיך אז מען גיסט וויין פון א ליידיגע פלעשעל און מען מאַכט זיך אז מע טרינקט. קיין רעקוועזיט, קיינע אַקסעסוארען, קיינע סצענישע פאָרדערונגען! דעם ערשטען מאָל ווען איך בין געווען אין טהעאַטער האָט מען געשפּיעלט מיין „ווילדען מענשען". לכל הפּחות, אזוי איז געווען אַנאָנסירט אויף די אפישען. איך בין קוים אויסגעזעסען ביז'ן שלום אקט. דאַנקען גאָט, מען האָט דאָ אין אמעריקאַ אויך געמאַכט א שעהנע קאַשע פון דעם „ווילדען מענשען"... אָבער געוואַלד! איהר האָט געדאַרפט זעהן, וואָס פאַר א „קאַוואַראַדאַק" זיי האָבען דאָרטען פון דעם אָרעמען שטיק געמאַכט! איך האָב געדאַנקט דעם פּובליקום פאַר זייער פריינדליכען, ווארעמען קבלת פּנים און האָב זיי געזאָגט, אז דאָס שטיק, אַם וויינינגסטען פינף און זיעבעציג פּראָצענט פונ'ם שטיק איז ניט מיינס. דאָס פּובליקום, די שוישפּיעלער, דער הערר דירעקטאָר — אַלע זיינען פון מיין ניט דיפּלאָמאַטישע „דעקלאַראַציע" נשתומם געוואָרען...

מיט א וואָך שפּעטער בין איך געצוואונגען געווען נאָך אמאָל צו געהן אין טהעאַטער. מען האָט געשפּיעלט לכבוד דעם מחבר דעם „מטורף". די אַקאַדעמישע יוגענד האָט אַרראַנזשירט לכבוד דעם מחבר א גאַנצע אָוואַציע און זיי האָבען מיך שטאַרק געבעטען צו קומען. איך בין ווידער קוים אויסגעזעסען ביז'ן שלום אקט. האָט געדאַנקט פאַר די אָוואַציאָן, פאַר דעם פּראַכטפאָלען, שעהנעם קראַנץ (אַזאַ קראַנץ האָב איך נאָך קיין מאָל ניט געקראָגען) און האָב זיי געזאָגט: „דער הערר דירעקטאָר האָט זיך אויסגעשפּראָכען וועגען מיר ניט פריינדליך, ווייל איך רעד ניט קיין דייטש. זעכצעהן יאָהר האַלט איך אין אמעריקאַ מלחמה מיט'ן „טייטש" און ער איז כמעט פערטריבען געוואָרען פון דער אידישער ביהנע. איך האָף, ווען איך וועל קומען אהער צום

לען כאַפּען דעם עקסטראַ צוג קיין ווינען. עס איז געוועזן אַ שעהנער פּריה־מאָרגען. די זונן איז ערשט אויפגעשטאַנען און גאַנץ לעמבערג איז שוין געוועזן פערגאָסען מיט ווייסע, וואַרעמע שטראַהלען. די גאַסען זיינען נאָך געוועזן שלעפעריג און לעמבערג האָט געקוקט מעלאַנכאָליש. עס קען זיין, מיר האָט זיך נור אויסגעוויזען אַזוי, ווייל איך האָב די פאָריגע נאַכט כמעט ניט געשלאָפען און ווייל איצט האָט זיך געגריי־בעלט אין מיר אַ שטילער מעלאַנכאָלישער געפיהל. יאָ, מיר האָבען ווייניג געשלאָפען פאָריגע נאַכט... זיי האָבען מיך ניט געוואָלט לאָ־זען אין וועג אָהן אַ פריינדליכע סעודת מצוה. און מיר האָבען פער־בראַכט די נאַכט צוזאַמען. דאָס איז געוועזן איינע פון די שעהנסטע נעכט פון מיין לעבען. איך ווייס ניט ווי אַזוי, פּונקט איצט איז מיר געקומען אויפ׳ן געדאַנק ווינטשעווסקי׳ס אַ ליעד, „מיין איינציגער פערלאַנג״. דאָס ליעד דערמאָנט מיר, אַז אַן אַנדער אבשיעדס נאַכט, אַן אונגעווינשטע אָבער אונפערמיידליכע נאַכט קומט. אָבער קומט זי, ווי אין ליעד זינגט זיך, מיט

„אַ זונענאונטערגאַנג אַ קלאָרען,
אַ שטערען רייכען אַבענד אין זיין פּראַכט,
מיט פויגעלעך, וואָס פּיפּצינען אין כאָרען,
בעזינגענדיג דעם טאָג, וואָס ווערט געבאָרען,
בעגריסענדיג די מענשהייט וואָס ערוואַכט.
און דאַן, דו ליעבע זיסע וועלט, גוט־נאַכט!...״

יאָ, מיר האָבען פערבראַכט אַ שעהנע נאַכט צוזאַמען. אַ הונ־דערט מענשען זיינען געקומען מיר אבשיעד געבען און פון מיר אבשיעד נעהמען. עס איז ניט געוועזן קיין אָפיציעלער באַנקעט, ניט קיין גרויס־אַרטיגער באַלל, עס איז געוועזן אַן איינפאַכע סעודה פון חברים און גוטע פריינד... אָהן פאַלשקייט, אָהן פערבאָרגענע קנאה, אָהן פּאָלי־טיק. עס זיינען ניט געקומען מענשען, ווייל זיי האָבען „געמוזט״ קומען, אָדער „געדאַרפט״ קומען, — עס זיינען נור געקומען די, וואָס האָבען געוואָלט קומען. מע האָט פערבראַכט די צייט אין אַ פריינדליכען שמועס, מע האָט געזונגען, מען האָט גערעדט. די אַקאַדעמישע יוגענד האָט געזונגען לעבעדיג און מוטהיג אין אַ מאַזשאָרנעם טאָן. די ציוניס־טישע פּראָלעטאַריער האָבען געזונגען טרויעריגע, שמערצליכע ליעדער

אַבשיעד פון גאַליציען.

איך נעהם אַבשיעד פון גאַליציע.
נעהמען אַבשיעד הייסט: לאָזען אויף דעם פּלאַץ וואָס איהר פערלאָזט אַ טהייל פון אייער גייסטיגען „איך" און נעהמען מיט זיך, וואָס דער פערלאָזטער פּלאַץ גיט אייך מיט. איך פערלאָז אין גאַליציע נייע פריינדשאַפט, אנגענעהמע פריינדליכע פּנים'ער, אידען, וועלכע זיינען מיר געווען סימפּאַטיש, מענשען וועלכע זיינען מיט מיר געוואָרען אינטים, גאַסען און געביידעס, וועלכע זיינען מיר געוואָרען גוט בעקאַנט, אַן אומגעבונג, צו וועלכע איך בין אַזוי שנעל צוגעוואָהנט געוואָרען... אַ טהייל פון מיין נשמה בלייבט דאָרט. און דערפאַר ערוועקט זיך אין מיין ברוסט אַזאַ אונערקלערליכער געפיהל פון בענקעניש, ווען איך שטעל מיר פאָר אין מיין כח הדמיון די גאַליציאַנישע פעלדער, די קליינע פערשלאָפענע האָפּבאַהנען אין די פערוואָרפענע סטעפּעס, די גאַסען פון לעמבערג, דעם פּאַרק אויפ'ן באַרג, דעם בולוואַר, פון יאַהאַנאַס מאָנומענט ביז דעם שעהנעם שטאָט־טהעאַטער.

איך פיהר מיט פון גאַליציען גוטע עראינערונגען, נייע בילדער, נייע פאַקטען, נייע געדאַנקען וועגען דעם אידענ'ס לעבען און זיינע פערהעלטניסע צו דער אויסערער וועלט. איך בין נאָך קיין מאָל ניט געווען אַזוי נאָהענט צו דער אידישער גאַס אין דער ראָלע פון אַ בעאָבאַכטער, ווי די צייט, וואָס איך האָב פערבראַכט אין גאַליציען. איך האָב קיין מאָל ניט געהאַט קיין פרייע צייט און גוטע געלעגענהייט צו הערען אַזוי אויפמערקזאַם. וואָס די אידישע גאַס זאָגט, ווי אין גאַליציען. איך בין געווען אויף דער אמת'ער, אַלטער, אידישער גאַס!...

מיר זיינען ארויסגעפאָהרען פון האָטעל גאַנץ פריה, אום מיר זאָ־

ניט אַזוי צושמעטערט און אומגעוואָרפֿען פּיעלע גוטע האָפֿנונגען און זיסע טרוימעריייען? וויפּיעל „תבואה" ווערט צוטראָטען מיט די שמור־ציגע פּיס פֿון דער בעסטיאַלער קנאה? ·

בערג רופֿען שטענדיג ביי מיר ארויס אַ מעלאַנכאָלישען געפֿיהל. פֿאַרוואָס? ווער ווייס, פֿון ווען אָן און ווי טיעף זיינען אין אונז פּיעלע פֿון אונזערע געפֿיהלען איינגעוואָרצעלט? פֿאַר וואָס רופֿט די דונקעלהייט ארויס אַ געפֿיהל פֿון אונהיימליכקייט, דאָס ליכט אַ געפֿיהל פֿון פֿרייד, דער אָקעאַן אַ פֿערלאַנג צו פֿליהען, אַ טיעפֿער אָבגרונד אַ געפֿיהל פֿון שרעק? פּונקט מיר אויף צו להכעיס לויפֿען נאָך אַ גאַנצען טאָג נאָך אונזערע וואַגאָנען בערג און בערג. אָט קערען זיי זיך אָב אָן אַ זייט, גיסען זיך צונויף מיט די וואָלקענס און פֿער־שווינדען און אָט זיינען זיי שוין ווידער דאָ. אָט ווייזען זיי אויס, אַזוי ווי טעראַסען, אַזוי ווי טרעפּ פֿאַר טיטאַנען צו קלעטערען אויף די הימלען, אָט אַקוראַט ווי אַ בעט מיט גרויסע פֿעלזענע איבערבעטען און שטיינערנע קישענס, אויף וועלכע די בערג גייסטער פֿלעגען אַ מאָל רוהען מיט זייער שטילען שלאָף... אָט זיינען די בערג העל־גרויע, אָט זיינען זיי דונקעל שוואַרץ, אָט זיינען זיי בלויע... און אָט פֿערדעקען זיי זיך אַקוראַט ווי מיט אַ וואָאַל פֿון רויך. דאָס לויפֿען גלייך מיט אונז די קאַרפּאַטען. מיר אנטלויפֿען פֿון זיי ביז מאָראַוויע, זיי לויפֿען אונז נאָך... מיר פֿערקעהרען צו דער ניעדריגער אוּוסטריא, אונז לויפֿען נאָך די קליינע קאַרפּאַטען...

ווי מע פֿאָהרט נור אַריבער די גרענעץ פֿון גאַליציע, בייט זיך אַלעס איבער. אַנדערע פֿעלדער, אַנדערע וועלדלעך, אַנדערע לאַנד־שאַפֿטען. איהר זעהט שוין פֿאַבריקען, הויכע קוימענס, סטאָלבעס רויך, בערג מיט ערד־קוילען. אויף די סטאַנציעס אַנדערע מענשען. אין די וואַגאָנען אַ גרויסער פּראָצענט פֿון גאַנץ אַנדערע פּאַסאַזשירען. די שפּראַך אָבער בלייבט ביז וויען דיזעלבע — מע רעדט פּויליש. די מענליכע פּוילישע שכנים אונזערע האַלטען זיך שטייף און מאַיעסטע־טיש, די פֿרויען ליעבענסווירדיג און קאָקעטיש. פּוילישע צייטונגען ווערען געלעזען אַם מייסטען און דאַן קומט די וויכטיגע דייטשע פּאָלי־טישע צייטונג „די נייע פֿרייע פּרעסע". וואָס נעהענטער מיר קומען צו וויען, ווערען די וואַגאָנען אַלץ פֿולער און ענגער. מע רעדט פֿון רייכסראַט, פֿון דעפּוטאַטען, קאַנדידאַטען, אינטערפּעלאַציעס...

אין אַ מינאָרנעם טאָן... פיעלע גוטע האָפנונגען זיינען אויסגעשפּראָכען געוואָרען וועגען דער צוקונפט פון אידישען פאָלק, פיעלע וואַרעמע גוטע ווינשע זיינען מיר מיטגעגעבען געוואָרען אויפ'ן וועג... עס האָט שוין אָנגעהויבען צו טאָגען, ווען מיר זיינען אויפגעשטאַנען פון די טישען און אָנגעפאַנגען געזעגענען זיך. ווי קען איך אייך געבען אַ בילד פון דיעזע אינטעליגענטע אידישע פּנים'ער, בלאַסע און ענערגישע, יונגע און ניט יונגע? זייערע שטאַרקע האַנד־דריקונגען, דעם גלאַנץ פון זייערע אויגען, דעם גוטען שמייכעל פון זייערע ליפּען, דעם טרויריגען אבשיעדס אויסדרוק פון זייערע געזיכטער?... זייט געזונד! — זייט געזונד!...

איך מיין, אַז נור דער איד קען זיך אַזוי גיך צובינדען צו אַ נייעם אָרט, קען זיך פיהלען ווי אין דער היים אין גאַליציא, פּונקט ווי אין אמעריקאַ, אין אַמעריקאַ פּונקט ווי אין רוסלאַנד... עס קען זיין, אַז מע האָט ניט קיין היים, פיהלט מען זיך אומעדום ווי אין דער היים... לאַנגזאַם קייקלען זיך די רעדער פונ'ם פיאַקער, די פערדלעך לויפען פויל, דער קוטשער טרייבט זיי שלעפעריג... אָט איז דער פּאָליטעכניקום... אָט איז אַ האָספּיטאַל, מיר פאָהרען צו צום שעהנעם האָפּבאַהן פון לעמבערג. אדיע! אדיע!

דער עקסטראַ צוג טראָגט אונז קיין וויען. מיר זיצען אַ גאַנצען טאָג און שווייגען. אומעטיג עפּעס אויפ'ן האַרצען, ניט אויסגעשלאָפען. און וואָס איך זעה דורכ'ן פענסטער פון וואַגאָן ענטשפּרעכט מיינע אינערליכע געפיהלע און מיין שטימונג. וואָס איז דאָס געוואָרען מיט די הויכע געדיכטע זאַנגען פון די גרויסע קאָרנפעלדער? עס איז הפּנים ניט לאַנג דורכגעלאָפען אַ גרויסער שטורם און האָט אויסגעקאַטשעט גאַנצע מיילען מיט פעלדער, אַנידערגעלעגט די שטאָלצע זאַנגען, גלייך ווי צוטראָטען מיט די פיס. וויפיעל טייכען שוויים זיינען אויף דיעזע פעלדער פערגאָסען געוואָרען, וויפיעל זיסע האָפנונגען האָבען דיעזע שעהנע פעלדער ערוועקט און וויפיעל ביטערע טרערען ווערען יעצט איבער זיי פערגאָסען? שעהנע שטאָלצע זאַנגען, פולע מיט נעהרונג און מיט גאָלד צושמעטערט פון אַ ווילדען ווינד, צודרעהט, ווי צו טראָטען מיט די פיס. ווערען דען ניט פּונקט אַזוי גרויזאַם און אונערבאַרמליך צוטראָטען מיט די פיס פון דער ווילדער אונוויסענהייט פיעלע שטאָלצע און נאָבעלע געדאַנקען? ווערען דען

רען מיר אריין צווישען פיעלע טייכען פון רויטע, בלויע און ווייסע פייערלעך. אַ מאַסע לאָקאָמאָטיוועו, אַקוראַט ווי שרעקליך גרויסע חיות, גלאָצען אויף אונז מיט גרויסע פייערדיגע אויגען און רוישען בייז, מיט אַ ציהענדיגען, זידיגען טאָן. די רעדער פון אונזערע וואַגאָנען הויבען אָן קלאַפּען רוישיג, מיר פאָהרען אַרונטער אונטער אַ גרויסען גלעזערנעם דאַך פון דעם וויענער הויפּט באַהנהאָף. אַלעס ערוואַכט און לעבט אויף! די פּאַסאַזשירען לויפען אַנקעגען טרעגער, בעקאַנטע, פריינדע. ערגיץ חליופעט גיסענדע וואַסער.

עס האָט געגאָסען אַ שלאַגס־רעגען ווען מיר זיינען שפּעט אין דער נאַכט געקומען קיין וויען...

די זונן וויל ניט געהן מיט אונז קיין וויען. וואָלקענס קלייבען זיך אָן אויף די הימלען, זיי פערציהען ביסלעך־ווייז די הימלען, אַזוי ווי מיט אַ פריהער גוט אויסגעאַרבייטען סטראַטעגישען פּלאַן... די זונן פערבאָרגט זיך ערגיץ אונטער די בערג פון מאַראַוויע, און אין גאַנץ אַוסטריע ווערט פינסטער... אונזער צוג לויפט אַלץ טיעפער און טיעפער אין דער פינסטערניס אַריין... צוזאַמען מיט די שטראַהלען פון ליכט שטאַרבען אויך אָב די הילכיגע, קלינגענדע טענער. אויף די סטאַנציעס איז ניטאָ אַזאַ לעבהאַפטע בעוועגונג, די טריט פון די אומלויפענדע קאָנדוקטאָרען און פון די איילענדע פּאַסאַזשירען שאַלען שטומפּיג און אָבגעריסען... דאָס זידען פונ׳ם לאָקאָמאָטיוו געהט ניעדריג צו דער ערד. מענשען טוליען זיך צו זייערע ערטער און רעדען אָהן לעבהאַפטיגקייט. אַ דונקעלע מיעדיגקייט איז צוגאָסען איבער די וואַגאָנען. פון די לאָמפּען ציהט זיך אַ שלעפעריגער, פער׳חלום׳־טער פייערל...

מיר זיינען שוין ניט ווייט פון וויען. אומזיסט שטרענג איך אָן מיינע אויגען צו זעהן עפּעס דורך די פענסטער. דער רעגען שמייסט אין די פינסטער. פייערלעך לויפען אַריבער פערביי אונז און בעהאַלטען זיך. אַ שטאַרקע פינסטערנים צו וויקעלט זיך אַלץ ברייטער און ווייטער.... עטליכע מייל פון וויען שטעלט זיך אָב דער צוג און מיר וואַרטען אויף עפּעס... עס ווייזט זיך אויס, מיר שטעהען דאָ אין עווינגקייט. יעדע מינוט ציהט זיך ווי אַ שלאָפלאָזע נאַכט. מע זעהט אַרום זיך בלאַסע אויסגעמאַטערטע פּנים׳ער. די פּאַסאַזשירען זיצען שוין מיט זייערע פּעקעלעך אין די הענד.... שטיל אַרום. דער לאָקאָמאָטיוו רוישט, ווי אַ פערטראַכטער... מע הערט ווי דער רעגען פּאַטשט איבער די פענסטער, עס הערט זיך עפּעס אַ קול, וועלכער ווערט באַלד פערשטיקט. אימיצער לויפט ראַש מיט אַ לאַמטערנע און ווערט פערשוואונדען. דער ווינד רייסט זיך אַריין אין אַן אָפענע טהיר מיט אַ געיאָמער, און דאַן ווערט ווידער אַלץ שטיל.... ענדליך קלינגט ערגעץ אַ גלאָק לאַנגזאַם און טרויעריג און אונזער צוג הויבט זיך אָן צו בעוועגען... די פאָהרענדע מאַסע ווערט נערוועז.

וויען קומט אונז אַנקעגען, אָבער מיר זעהען גאָר ניט. אַלץ עפּטער און עפּטער בעגעגענען מיר לאַנגע ציגע, אַלץ מעהרער און מעהרער פייערלעך ווינקען צו אונז אין דער פינסטער. ענדליך פאָה־

טרויעריגע געדאַנקען.

טרויעריגע געדאַנקען פון אַ קליינשטעדטעליגען פילאָזאָף.

.1

טרויעריגער פון אַלעס איז דאָס, וואָס דער מענש האָט דאָ ניט ביי אייך קיין קרעדיט.

ביי אונז האָט מען ניט קיין קרעדיט? — פרעגט מיך דער גרויס־אַרטיגער חכם מיט אַ איראָנישען שמייכעלע. אין אַ וואָסערע מדינה געפינט איהר נאָך אַזאַ אָפענעם קרעדיט ווי ביי אונז? איהר ווילט פילאָזאָפישע ביכער אויף קרעדיט? גיט מען אייך. איהר ווילט אונטער־וועש אויף קרעדיט? נעהמט, וויפיעל אייער האַרץ געלוסט. טאָמער דאַרפט איהר דזשולערי אויף אינסטאָלמענט, אָדער אַ מאַטראַץ מיט אַ „ספּרינג" אויף אויסצאָהלען, דאַרפט איהר נור זאָגען אייער קאָס־טאָמער פּעדלער, און אייער ווילען וועט ערפילט ווערען... אין אַ לאַנד, וואו אינסטאָלמענט איז אַזוי ענטוויקעלט, וואו קאָסטאָם פּעד־לערס זיינען דאָ, קיין בייזע אויג זאָל זיי ניט שאַדען, אַזוי פיעל. וואו קרעדיט האָט אָהן אַ אויסנאַהמע „עווערי באַדי" — אין אַזאַ לאַנד קלאָגען זיך אויף קרעדיט? ! דאָס איז יאָ אַ בלבול פון אַ גרינהאָרן...

אמת, אינסטאָלמענט איז ענטוויקעלט, קאָסטאָם־פּעדלערס זיינען דאָ גענוג, קרעדיט האָט עווערי „באַדי", און דער „מענש" האָט ביי אייך פּאָרט קיין קרעדיט ניט... אָט דאָס איז דאָך דאָס טרויעריגסטע: יעדען „באַדי" גלויבט מען, און קיין „מענש" האָט ניט קיין קרעד־דיט...

ביי אונז, אין אונזער קליין שטעדטעל, אַז איהר וועט וועלען פי־לאָזאָפישע ביכער מיט פּלאַנעלענע אונטער וועש אויף קרעדיט, וועט

מאכט וואָכעדיג אַלעם ערהאַבענעם און הייליגעם... און אויף דעם פּלאַץ פון אַ מענש קומט ווירקליך אַ פּעדלער...

ביי אונז קען דער „מענש" גרינג פערדיענען קרעדיט, ביי אייך קען מען דעם „מענש" גרינג דיסקרעדיטירען... מאַכען פון איהם אַ תל, אַ גאָר נישט... דעם „אונ־מענש" גיט מען ביי אייך קרעדיט. יעדע „באדי" גיט מען ביי אייך קרעדיט און דעם „מענשען" גיט מען ניט; מע פערגיפטעט אין איהם זיינע בעסטע שטרעבונגען, מע פערקריפּעלט זיינע ריינסטע געפיהלען, מע צוקאַליעטשעט זיין גוטען ווילען, מע פּאַראַליזירט זיין ענערגי און מע צווינגט איהם אָדער צו ווערען פון אַ „מענש" נאָר אַ „באדי", אָדער מע צווינגט איהם אראָב קעהרען פון זיין וועג, אַוועקגעהן, בעהאַלטען זיך, פערבאָרגען דעם מענש אין זיך אַליין און זיין אָבגעזאָנדערט און פרעמד...

פריינדע, שיינקט אַ ביסעל קרעדיט אויף דעם מענשען.

.2

מיר ווילט זיך ווידער מיט אייך אביסעל שמועסען פון דעם, וואָס דער „מענש" האָט דאָ ניט קיין קרעדיט.

דיעזע צייַלען לייגען זיך אויפ'ן פּאַפּיר און די ליכטיגע זונן קוקט אריין צו מיר אין פענסטער... גאַנצע שטראָמען מיט גאָלדענע שטראַהלען וואַרפט דער מאור הגדול אין יעדער ווינקעלע, גליך עס וואָלט געווען איצט דער הערליכער פריה־יאָהר, אַ שעהנער פריהמאָרגען אין מאָנאַט אַפּריל... און איצט איז דעצעמבער... דאָס צווינגט מיך צו דענקען פון טרויעריגע געגעשטענדע... יאַ! די זונן, וועלכע האָט די קראַפט צו פעריאָגען אַלעם דונקעלע און אומעטיגע, וועלכע גיט אונז שטענדיג צו ענערגי און לעבענס פעהיגקייטען, — די זונן אין דעצעמבער הרענגט דעם קליין־שטעדטעלדיגען פילאָזאָף טרויעריגע געדאַנקען.

מען אייך טאקי געבען, אבער אז איהר וועט קומען צו אייערע מיט־בריעדער און וועט זאגען: „פריינדע, איך וויל מעהר ניט פיהרען אן אונזיניגען לעבען, איך וויל זיין ניצליך, איך וויל זיין א מענש", — וועט מען אייך גלויבען, ווייל דער „מענש" האט ביי אונז קרעדיט. אן אויבער־בעט מיט א „ספרונזשינע" וועט מען אייך טאקי ניט טרויען ביי אונז, אבער אז איהר וועט קומען מיט טרערען אין די אויגען און איהר וועט זאגען: „ברידער, מיר טוט וועה דאס הארץ אויף אייך קוקענדיג", — וועט מען אייך געבען קרעדיט. מע גלויבט אייך, ווייל מע וויים, דאס מענשען־געפיהלען קומען ניט דורך א קאסטום פעדער, דאס אייער הארץ איז ניט גענומען אויף אינסטאלמענט, דאס אייערע טרערען זיינען ניט גענומען געווארען אויף קרעדיט, דאס אייערע געדאנקען זיינען געדאנקען פון א מענש... און ווער נאך פערדיענט קרעדיט ביי אונז אזוי ווי דער „מענש"?

ביי אייך גיט מען קרעדיט יעדער רעקלאמע. ווי פרעך און ליגנעריש זי זאל ניט זיין, גלויבט מען דאך, אז אין דיעזער רעקלאמע איז דא אויך ווארהייט. דאס ענטוויקעלט דעם קרעדיט אין ביזנעס. פערקעהרט, אבער אין דער הייליגער ווארהייט, וועלכע ווערט אויסגעשפראכען אין די טייערע מינוטען, ווען אין מענשען ערוואכט אלעס גוטעס און ערהאבענעס, אין דיעזער ווארהייט זוכט איהר נאר די רעקלאמע. און דאס טויטעט יעדע גוטע בעשטרעבונג פון דעם מענשען...

דער „מענש" איז ווירקליך געריהרט און וויינט מיט אמת'ע טרערען און איהר מיינט, דאס איז נאר ביזנעס אויף אן אינסטאלמענט סיסטעם. ער רעדט צו אייך מיט די בעסטע און ריינסטע אבזיכטען, איהר מיינט, דאס איז דער געוויינליכער „ספיטש" פון א קאסטום פעדלער. ער אפפערט זיין צייט, זיינע בעסטע קרעפטע, זיינע טייערסטע געדאנקען — איהר ערווארטעט פאר אלעס צו קריגען פון איהם שפעטער א „ביל" מיט פראצענט... דער „מענש" וויל צוטהיילען מיט אייך זיינע בעסטע געפיהלען און איהר דענקט, אז ער פערדעלט. דער „מענש" האט קיין קרעדיט ניט... מיט צווייפעל, מיט שפאט, מיט פראקטישע בעמערקונגען, מיט ביזנעס'דיגע חשבונות פעריאגט מען דעם „מענש", מע פערשטיקט אלעס מענשליכעס, מע מאכט אונווירדיג און וואלוועל אלעס טייערע, מע ערנידריגט און מע

אַ דור הפלגה איז עס. מיט פערשיעדענע שפּראַכען רעדט דאָ איין מענש צום אַנדערען און זיי פערשטעהען ניט איינער דעם צווייטען. דער מענש בעט עסען, גיט מען איהם אַ ציעגעל. ער וויל שטרעבען צו הימלען — הייסט מען איהם קנעטען ליים ... בבל, וואו אַלעס איז מבולבל געוואָרען, פערפּרעמדעט, צושפּאָלטען, צושיידעט . . . מען פערשטעהט ניט, וואָס איינער זאָגט, מען פיהלט ניט וואָס ער ליידעט, מען בעגרייפט ניט, וואָס ער דענקט. און דאָס, וואָס מיר רופען אין יעדע צווייפיסיגע חיה „מענש", איז דאָך נאָר דאָס וואָס לייִדעט, פיהלט, דענקט און רעדט ... אַז מיר פערשטעהען דאָס ניט, ווי אַזוי קענען מיר האָבען צוטרוי צום מענשען? ווי אַזוי קענען מיר איהם געבען קרעדיט? ....

מען בעגרייפט ניט דאָס „מענשליכע" אין דעם מענש און דערפאַר אַכטעט מען איהם ניט. און וואָס מע אַכטעט ניט, שאַצט מען זעהר ביליג. מע זאָגט דעם גרויסשטאָטדיגען חכם: דער און דער מענש האָט טאַלענט און ער פרעגט, אויף ווי וויפיעל האָט דעם מענש'ן זיין טאַלאַנט בעריהמט געמאַכט? איהר זאָגט, דער מענש האָט אַ נאָבעלעס האַרץ, ער פרעגט, ווי פיעל האָט עס איהם געבראַכט פּראָפיט? איהר זאָגט, ער האָט איידעלע ערהאַבענע שטרעבונגען, ער פרעגט, אויף וויפיעל דיעזע שטרעבונגען קענען איהם געבען אַ „פּולל" צו פּראַקטישע אַנגעלעגענהייטען? ... איהר זאָגט, דער מענש האָט אַ גוטע זעעלע און ער פרעגט אייך, אויף אַ וועלכע סומע און בײַ וואָסערע קאָמפּאַני איז ער פעראינשורט? איהר ווילט איהם ערקלערען, וואָס דעם מענש טוט וועה און ער רעכענט וויפיעל קען מען ביי אַזאַ „ווייטאָג" פעראדיענען אַלס אַפּטייקער און דאָקטאָר? איהר דערצעהלט איהם, ווי דער מענש ליידעט פון „אינדזשאַסטיס" און ער טראַכט, וויפיעל קען מען ביי אַזאַ „קיים" פערדיענען אַלס לאָיער און נאָטאַר? געה שריי חי וקים! ...

ניין, ביי אונז אין קליין שטעדטעל האַלט מען ניט נאָר פון יצר הרע נאָר אויך פון יצר טוב, ניט נאָר פון דעם גוף נאָר אויך פון דער נשמה. מע האָט טאַקי דאָרט אויך דאגות פרנסה, אָבער מע זאָרגט זיך אויך פאַר גוטע רעיונות, פאַר ריינע מחשבות, פאַר מעשים טובים... שלמה דער גביר און פרנס חודש האָט זיך טאַקי פאַר געגנב'עטע געלד געקויפט אַ „שטאָט" אין מזרח וואַנד, אָבער גלייך מיט איהם אין

ביי אונז אין קליין שטעדטעל איז דאָס אויג ניט געוואָהנט צו אַזעלכע שניידענדע קאָנטראַסטען... מע קען ביי אונז ניט זעהן פון איין זייט אַ מענשען בעהאנגען מיט גאָלד, דימאַנטען און ברי־ליאַנטען און פון דער אַנדער זייט אַ מענשען, אַ נאַקעטען און באָר־וועסען... אין איין גאַס אַ פּאַלאַסט פון מאַרמעל־שטיין, אויף דער אַנדער גאַס אַן אָרעמע הילצערנע כאַלופּקע... מען בויט ביי אונז ניט אַ עיר ומגדול (אַ שטאָדט מיט אַ טורם), וועלכע זאָלען גרייכען ביז'ן הימעל און דערפאַר איז ביי אונז ניטאָ קיין דור הפלגה... מען קען נאָך ביי אונז זאָגען, אַז די מענשען האָבען דאָך אין אַ געוויסע מאָס שפה אחת ודברים אחדים... ביי אייך אָבער איז בבל... עס איז אַ באַבילאָן, וואו עס זיינען ניטאָ קיין דברים אחדים ביי מענ־שען, וואו די רייד, די שטרעבונגען און די ציעלען זיינען צומישט, צופלאָנטערט... אַ דור הפלגה איז ביי אייך... און ווי קען אַ אויג, וואָס עס איז ניט געוואָהנט צו אַזעלכע משונה'דיגע קאָנטראַסטען, זעהן די ליכטיגע און פּרעכטיגע זונן, ווען אַלעס אַרום איז טויט און שמוציג, ווען די בוימער שטעהען, אָרעמע, נאַקעטע, פערשוואַרצטע, ווען די בלומען ליגען פערוועלקטע און פערפוילטע, ווען די „גרינע האָרענס" בלעטער זיינען שוין לאַנג „פערגעלט" געוואָרען און אַוועק־געטראָגען געוואָרען פונ'ם ווינד?... וואָס איז די פּרעכטיגע זונן אליין, ווען אַלעס אַרום הארמאָנירט ניט מיט איהר?... אַ קאָנט־ראַסט, וועלכער דערמאָנט אויף אַנדערע קאָנטראַסטען... אַ טרויע־ריגער געדאַנק.

און אייער גרויסשטעדטיגע ציוויליזאַציאָן, מיט וועלכער איהר פּראַהלט אַזוי און שטאָלצירט, — די ציוויליזאַציאָן מיט איהרע בי־כער און גאַזעטען, ביבליאָטעקען און אוניווערזיטעטען, ערפינדונגען און ערקלערונגען, וואָס איז דאָס, אויב ניט די גרויסע ליכטיגע זונן אין אַ צייט פון אָסיען? אַ פּראַכטיגער מאור הגדול אין מאָנאַט דע־צעמבער? און וואָס פאַר אַ פּנים האָט אַזאַ קוואַל פון ליכט, ווען אַרום איז אַלעס פינסטער און טויט, פערוועלקט און פערטריקענט, צופוילט און צו דאַרט, ווען נאַטור־לעבען איז נאָר דאָ אין די רייכע אָראַנזשע־רעיעס און קונציג געמאַכטע וואַקס הייזער? אַ קאָנטראַסט נאָך, וועלכער דערמאָנט אויף אַנדערע קאָנטראַסטען. אַ טרויעריגער גע־דאַנק.

אַנאַנסע, אַ גאַס־רעקלאַמע. אַן אַדווערטייזמענט?... ביי אונז אין קליין שטעדטעל האָב איך אָפט געזעהן, ווי אַן אונגעבילדעטער פּאַ־רובאָק (דאָס הייסט, אַ שייגעץ פון 18 ביז 20 יאָהר) וועלכער טרינקט ניט קיין טהעע אין אַ קאַפע־סאַלון מיט שפּיגלען, קויפט ביי אַ אי־דישען „צעלניקער" אַ קופּערנעם רינג פאַר דריי־גראָשען און זיינע אויגען גלענצען מיט פרייד און גליק... ער וויים ניט פון דער גרויס־אַרטיגער ציוויליזאַציע מיט איהרע אַנאַנסען און רעקלאַמען, — זיין דריי גראָשענדיגער רינג איז נאָך אַלעס דער פּערצייטיגער ווינש־פינגערעל, — ער האָט אין זיך דעם טייערען דימאַנט מיט דער צווי־בערישע קראַפט, — וועלכע קען אין איין אויגענבליק אומוואַנדלען זיין ביטערע וועלט פון אַרמוטה און נויטה אין אַ ליכטיגען פּאַראַדיז, אין אַ טעמפּעל פון פרייד און טרויסט. ניט אַ'ן אַדווערטייזמענט איז דאָס ביי איהם, עס איז אַ סימבאָל פון אמת'ע, ניט געקויפטע און ניט געפאַלשטע געפיהלען... אַלס קליין־שטעדטעלדיגער מענש, וועלכער איז אויסגעוואַקסען נאָהענט פון דער נאַטור, בין איך טאַקע אַ רעאַ־ליסט און דאָך פערדריסט אַזוי, ווען מען זעהט, דאָס אַלעס רעאַלים־טישעס, פּאַעטישעס ווערט פערשוואונדען פון אונזער לעבען, און זייער פּלאַץ פערנעהמט די פּרעכע, ציניש רעקלאַמע.

אַלעס איז דאָ ביי אייך אין דער גרויסער שטאָדט רעקלאַמע. מען ווערט געבאָרען מיט רעקלאַמע, מע האָט חתונה צוליעב רעקלאַמע, דאָס גאַנצע לעבען איז רעקלאַמע, אייער טהעטיגקייט איז רעקלאַמע, מע גיט צדקה צוליעב רעקלאַמע, מע דאַווענט אין די שולען מיט רעקלאַמע, מע קויפט ביכער צוליעב רעקלאַמע, מע געהט ליידען פאַר'ן פאָלק צוליעב רעקלאַמע, מע כאַפּט זיך אָן פאַר גרויסע אידעאַלען צוליעב רעקלאַמע... אפילו דער טויט איז ביי אייך אַ רעקלאַמע פאַר דער משפּחה, פאַר'ן אונדערטייקער און פאַר די לאָדזשען. איך האָב פריהער געמיינט, אַז מע געברויכט דאָ ביי אייך די רעקלאַמע צוליעב ביזנעס. איצט ווייזט זיך מיר אויס, אַז די אַלע ביזנעס גופא זיינען ניט מעהר ווי אַ רעקלאַמע.

מע זאָגט מיר, אַז דאָ אין דער גרויסער שטאָדט, איז די רעקלאַמע אַ גאַנץ אונשולדיגע און אנשטענדיגע זאַך. די קליינשטעדטעלדיגע, אונציוויליזירטע ברואים גלויבען אין יעדע זאַך און מע קען זיי לייכט נאַרען. דאָ אָבער, גלויבט קיינער ניט אין אַ רעקלאַמע... איז דאָך אין

מזרח וואנד איז אויך די „שטאָט" פון שלמה למדן און משה חסיד. ביי איך פערכאַפּט דער גנב דעם גאַנצען מזרח וואנד און דער גאַנצער קהל שטעהט אין פּאַלעש... אַ קליין שטעדטעלדיגע אויג פערטראָגט ניט אַזעלכע קאָנטראַסטען...

איך ענדיג און די זונן שיינט נאָך אַלץ העל און קלאָר און אין דרויסען איז דעצעמבער.

3.

איך בין געזעסען מיט עטליכע „געשוואָרענע" טהעע טרינקער אין אַ קאַפּע סאַלון. איינער פון זיי האָט דערזעהן אויף מיין פינגער אַ רינג און האָט מיט אַ ציניש־אַמעריקאַנישע פריזהייט בעמערקט: „איהר ווייסט, וואָס אַזאַ רינג איז? דאָס איז אַ פּשוטע אַנאָנסע. ווען איהר זעהט אַזאַ רינג ביי אַ מאַן — אַנאָנסירט עס, דאָס דיעזער הערר איז אַ סאָלידער פאַמיליען פאָטער. ווען איהר זעהט אַזאַ רינג ביי אַ פרוי—אַנאָנסירט עס: דיעזע מאַדאַם איז ניט אַבי ווער, זי איז אַן עהרענווירדיגע פערהייראַטע פרוי.

דאַכט זיך, ווענינ ציניש און נאַרישע בעמערקונגען הערט מען אין אַ קאַפּע סאַלון פון אינטעליגענטע טהעע טרינקער?... און דאָך דיעזע בעמערקונג האָט מיר אַ שטאָך געטאָן אין הארצען און האָט ארויסגערופען אייניגע, זעהר טרויעריגע געדאַנקען.

איז עס ניט מעהר, ווי אַן אדווערטייזמענט? אַ מאָל האָט אַזאַ רינג בעגייסטערט פּאָעטען. געהיימניספאָלע, פאַנטאַסטישע מיסטעריען זיינען געוועזן צוזאַמענגעבונדען מיט דער בעדייטונג פון דעם רינג. אַזאַ רינג האָט געהאַט אין זיך אַ צויבערישע קראַפט, וועלכע האָט געקענט געבען לעבען און גליק, אַ וואונדערבאַרע מאַכט, וועלכע האָט זיך גערופען ליעבע און וועלכע האָט זיך גערעכענט פאַר איינע פון די היילינסטע געפיהלען... איצט איז דאָס ניט מעהר, ווי אַן

פאַר אַן אונטערשיעד איז עס צווישען רעקלאַמען־גליק און גליק אָהן רעקלאַמען!..

4.

אַ יונגע, שעהנע, בליהענדע פריילין פון זיעבצעהן יאָהר איז אומ־געגאַנגען אָהן הילפע און אָהן שטיצע איבער די גאַסען פון ניו יאָרק אַזוי לאַנג ביז זי איז אויסגעגאַנגען פון הונגער... אַ קרעפּטיגער, שטאַר־קער, געזונטער יונגער מאַן איז געפאַלען אין גאַס און געשטאָרבען פון הונגער...

געזונטע, שטאַרקע, שעהנע יונגע לייט געהן אום אין דער הויפּט־שטאָדט פון אַמעריקאַ, וואַנדערען צווישען וואונדער שעהנע פּאַלאַסטען, פאַנטאַסטישע שאַצקאַמערען, זעלטענע האָטעלען, גראַנדיעזע באַנק־געשעפטען, גיגאַנטישע מאַגאַזינען, וואַנדערן צווישען בערג מיט גאָלד, זעהען פאַר זייערע אויגען אוצרות מיט רייכטימער און שטאַרבען פון הונגער! עס איז ניט קיין אויסגעטראַכטע באָבע־מעשה, עס איז ניט ארויסגענומען געוואָרען פון אַ סענסאַציאָנעלען שונד ראָמאַן — עס זיי־נען פאַקטען פון דער ביטערער, וואַהרער ווירקליכקייט! — עס איז קיין וואונדער ניט, אין אייערע גרויסע שטעדט איז דאָס לעבען אליין ניט מעהר, ווי אַ גרויסער סענסאַציאָנעלער שונד ראָמאַן. שונד! אין דייטש בעדייטעט עס „צואה", אין אידיש נעהמט זיך עס מעהר פון וואָרט „שינדען" די פעל. עס איז שונד איןביידע פשטים, עס איז טרויעריג.

אין רוסיש רופט זיך דאָס אויסגעשניצטע ברעטעלע וועלכע שפּארט אונטער די סטרונעס פון אַ פידעל „דושאַ" דאָס הייסט, זעעלע, ווען די דושאַ, פאַלט, לאָזען זיך אָפּ די סטרונעס און איהר קענט בשום אופן ניט ארויסרופען פון זיי אַ טאָן, דאָס פיעדעלע שווייגט, ווייל די „דושאַ" איז געפאַלען. די סטרונעס קלינגען ניט — די „דושאַ" מוז זיי פריהער אויפהויבען און אָנציהען... איך בעטראַכט אייך אַלע, איהר גרוים שטעדטיגע חכמים, און פרעג: זייט איהר ניט גע־

פלוג א קשיה אז מע גלויבט ניט אין רעקלאמע, פאר וואס רעקלאמירט מען אזוי שטארק... און פאר וואס איז רעקלאמע די איינציגע בעוועגונגס קראפט דא ביי אייך?... דער תירוץ איז: מען גלויבט ניט און מע טוט פארט, וואס די רעקלאמע זאגט. מע גלויבט ניט אז די רעקלאמע זאגט די ווארהייט און מע קויפט נאר דאס, וואס עס איז רעקלאמירט... מע האט אכטונג און פערטרויען נאר צו דעם וואס עס איז רעקלאמירט... אט דאס איז דאך דער אונגליק: מע טוט ביי אייך דאס, אין וואס מע גלויבט ניט, און מע זאגט דאס, וואס מע פיהלט ניט און מע קויפט דאס, וואס מע דארף ניט...

ביי אונז אין קליין שטעדטעל, ווען איהר זעהט איינער איז א בעל צדקה — גלויבט ער אין דער מצוה. מע זאגט אויף איינעם, ער איז א בעל רחמן— טוט איהם טאקי וועה דאס הארץ... מיר האבען אויך ביי אונז אין קליין שטעדטעל אפט געהערט פון סאציאליסטען... וואס האט מען אונז פון זיי דערצעהלט? זיי זיינען זיך געגאנגען רעקלאמירען? ניין, ידידי, זיי זיינען געגאנגען שטארבען פאר דעם, וואס זיי האבען געהאלטען פאר הייליג. זיי האבען געאפפערט מיט זייער לעבען פאר וואס זיי האבען געגלויבט און ביי אייך איז אלעס נאר רעקלאמען, נאר אנאנסען, נאר אדווערטייזמענטס, איהר אליין גלויבט ניט אין דעם, וואס איהר טוט. און ווייל איהר גלויבט ניט אין דעם, איז דאס ביי אייך ניט הייליג און ווייל דאס איז ביי אייך ניט הייליג טראגט איהר עס ארויס אויף דער גאס און ווייל די גאס איז ביי אייך אזוי הויך, האט איהר ניט איין געפיהל, איין געדאנק, איין שטרעבונג, וועלכע איהר זאלט וועלען פערבארגען אין זיך און אפהיטען פון א פרעכע בעמערקונג און א ציניש ערקלערונג...

אה! גליקליך קען זיך שעצען דער קליינשטעדטעלדיגער מענש, וועלכען עס איז געלונגען צו בעשיצען אין זיין אייגענע זעעלע אזא הייליגען ווינקעלע, אזא קדשי־קדשים, וואהין עס קען ניט דורכדרינגען די פרעכע אויג פון א רעקלאמירטען אינטעליגענט, וואהין עס קען ניט צוקומען די שמוץ און געמיינהייט פון דעם גאסען־לעבען, און די אונזיננינקייט פון דער גאסען־מיינונג. געוויס דער, וואס זוכט זיין גליק אין רעקלאמע, קען גיבער גליקליך זיין פון דעם, וואס האט געגען זיך די גאס מיט איהרע „ראציאנעלע נארמען"... אבער וואס

פילאַנטראָפּען, קיין בעוואוסטע בעל טובות... און דאָך, אַ הונגערי־גער געהט פריי צו צו יעדען פענסטער און קלאַפּט... און דאָס פענס־טער עפענט זיך און אַן אויסגעדארטע, אויסגעמאַזאָליטע האַנד דער־לאַנגט אַ שטיק ברויט!... דאָס פענסטער עפענט זיך דאָרט, דאָ עפענט זיך ניט דאָס פענסטער — עס איז פארשלאָסען און דער הונ־געריגער פאַלט אויפ'ן טראָטואַר און שטאַרבט...

שטעלט אייך פאָר, ווען אין אונזער שטעדטעל זאָל זיך טרעפען, אַז אַ איד איז אומגעגאַנגען איבער די גאַסען אַ הונגעריגער אַזוי לאַנג, ביז ער איז געפאלען און איז געשטאָרבען. אַ הייליגער, אַ מאַרטירער וואָלט ער באַלד געוואָרען אין אַלעמענס אויגען... יעדער בעזונדער, וואָלט זיך גערעכענט פאַר זיין מערדער... דערשראָקענע, מיט צו־בראָכענע הערצער וואָלטען זיי געלאָפען בעטען מחילה ביי דעם אונ־גליקליכען, מיט אמת'ע טרערען וואָלטען זיי בעוויינט זיין שרעקליכען טויט! דאָס פידעלע שפּיעלט נאָך דאָרט אין קליינעם שטעדטעל! די „דושאַ" איז ניט געפאלען, די איידעלע סטרונעס פון דער זעעלע זיינען אַנגעצויגען... און דאָ... זאָגט, האָט עס אימיצען איבערגעשראָקען? האָט זיך ווער עס איז פערשעמט? האָט כאָטש איינער אַ טראַכט גע־טאָן, בין איך ניט זייער מערדער? האָט עס ווע͏מען עס איז טאַקי באמת אַ ריס געטאָן ביים הארצען? אַ צופּ געטאָן ביים „מענשען"?..
און אויב די פידעלע האָט ניט געקענט ארויסשרייען אַ מעכטיגען טאָן פון פּראָטעסט, האָבען כאָטש איהרע סטרונעס אַ שוואַכען קלונג גע־טאָן — געגעבען אַ זיפץ?... ניין אַזוי לאַנג די „דושא" פון פידעלע וועט ניט ארויפגעהויבען ווערען, וועלען זיך די סטרונעס ניט אָנציהען... אָבגעלאָזטע סטרונעס וועלען ניט קלינגען אוז וועלען ניט שאַלען...

.5

איהר מוזט מיר טויזענד מאָל מוחל זיין — איך וועל אייך זאָגען דעם אמת: דאָ אין אייער גרויסער שטאָדט זעה איך אַם מייסטען אונ־סימפּאַטישע מענשען — קיין סימפּאַטישע מענשען זיינען כמעט ניטאָ,

גליכען דאָ צו אַ שעהנע פידעלע?... שעהנע טענער וואָלט מען גע־קענט ארויסרופען פון דיעזע טייערע פידעלעך, אַ זיסען קלאַנג וואָלטען ארויסגעגעבען די גייסטיגע סטרונעס, אָבער די „דושא", די נשמה פון דער פידעלע, איהר „פּאָדסטאַווקע" איז געפאלען און די סטרונעס ליגען אָפּגעלאָזענע און וויפיעל איהר זאָלט זיי ניט רייסען מיט אייערע פינגער — זיי וועלען זיך ניט אָבקלינגען אויף אייער פערלאַנג צו שפּיעלען אַ קלאָג ליעד פון וועלט־שמערצען און אַ זיסע מעלאָדיע פון האָפנונג און טרויסט... די דושא" איז געפאלען און די סטרו־נעס שווייגען!...

די סטרונעס פונ'ם מענשענס פידעלע זיינען די נערוועז, די נער־ווען זיינען אַזוי אָבגעשוואַכט און אָבגעלאָזען געוואָרען פון דעם גרויס־שטאָדטיגען לעבען, אַז עס איז שוין אונמעגליך אויף זיי אַן איינדרוק צו מאַכען... יעדען טאָג לעזט איהר פון שרעקליכע טהאַטען, אַ צוג איז אראָב פון די רעלסען, אַ בריק איז דורכגעפאלען, אַ פולע קאַר מיט מענשען האָט זיך איבערגעקעהרט, אַ‍ן אינזשען האָט עקספּלאָדירט, אַ פעקטאָרי מיט מענשען איז פערברענט געוואָרען. איבערגעפאָהרען קינדער, צוקוועטשט ארבייטער, גע'סם'ט אַ מאַן, געשאָסען אַ ווייב, איבערגעשניטען מיט אַ ראַזיר מעסער דעם האַלז, צובראָכען מיט אַ קלאַפּ דעם שאַרבען... עס פאָטאָגראַפּירען זיך אָב יעדען אויגענבליק אין די מוחות טויזענדער בלוט ערשיינונגען, אָבער די סטרונעס פון דער זעעלע שווייגען — די „דושא" איז געפאלען... אפילו טויט און מאָרד צופּען ניט מעהר — די סטרונעס ליעגען אָבגעצויגענע און צוקאָרטשע־טע... אפילו אַזעלכע, וואָס זיינען נאָהענטע מחותנים מיט דער אָב־שאַפונג פון דער היינטיגער סיסטעם, באַגעגענען מיך מיט פרייד און זאָגען מיר אָן אַ גוטע בשורה: קליין שטעדטעלדיגער, זאָרג זיך ניט, עס איז שוין דאָ גוטער מאַטעריאַל פאַר אַן ארטיקעל... „אַ פריילײן און אַ יונגער מאַן זיינען אויסגעגאַנגען פון הונגער"... מאַ־טעריאַל פאַר אַן ארטיקעל?... יאַ, מען דאַרף זיך ניט זאָרגען: פאַר „טרויעריגע געדאנקען" גיבט עס ביי אייך גענוג מאַטעריאַל...

אין איין וואָך צוויי מענשען געשטאָרבען אויף דער גאַס פון הונגער!... איך טראָג זיך איבער אין מיינע געדאנקען צוריק אַ היים... איך זעה אַן אָרעמען רוסישען דאָרף. ניטאָ קיין חכמים, ניטאָ קיין נבונים, ניטאָ קיין צייטונגען, קיין רעקלאַמען, קיין בעריהמטע

נונג אין אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען און ערקלערען די אורזאַכען פון אַלע סאָציאַלע וועהטאָגען, ווייזען אויך אַ פּראַקטישען וועג, ווי אַזוי דיעזע וועהטאָגען זאָלען געהיילט ווערען און ווי אַזוי די אידעאַלען פון אַן אַנדער לעבען זאָלען ערדייכט ווערען... יאַ!... אָבער ווען פון דער וויסענשאַפט בלייבט נאָר דער פּראַקטישער וועג, פון די אידעאַלען בלייבט נאָר אַ פּראַקטיקע, ווען פון דעם, וואָס האָט געדאַרפט זיין אַ מענש, ווערט אַ טרוקענע „מומיע", אַ פּראַקטישער פלאָקען, אַן אויס־געמושטערויעטער יון, וועלכער וועט ניט צעהלען דעם מהלך ביז ער וועט ניט דערזעהן דעם קאַזיאָנעם „וויערסטאָוואָי סטאָלב", וועלכער וועט ניט ענציקט ווערען פון קיין ערשיינונג ביז ער וועט ניט אַ קוק טאָן אין וויסענשאַפטליכען „שולחן ערוך", וועלכער וועט זיך ניט וואַר־פען אין וואַסער ראַטעווען דעם וואָס טרינקט זיך, ביז די פּראַקטיקע וועט איהם דאָס ניט ערלויבען, וועלכער וועט ניט ערפיהלט ווערען מיט פרייד פון דער נאָבעלסטע טהאַט אין דער וועלט נאָר דערפאַר, ווייל זי איז ניט געטאָן געוואָרען מיט זיין קאַזיאָנע פּראַקטיקע — זאָגט אליין, פערדינט אַזאַ פּראַקטישער נפש געדופען צו ווערען מיט דעם נאָמען, מענש?... דערמאָנט אייך ווי פיעל פון אייערע גרויס־שטע־טיגע, פּראַקטישע ברואים האָבען בעהאַנדעלט דעבס'ען און זיין בעווע־גונג און זאָגט אליין, וואָס זיינען זיי?...

אָבער מיר זיינען אַביסעלע פערפאָהרען אָן אַ זייט... צום ביי־שפּיעל אַ דאָקטאָר ביי אייך בעהאַנדעלט קראַנקע נאָר מחמת פּראַק־טיקע. אַ לאָיער שרייבט פּאַפּירען — פּראַקטיקע. אַ פּערפאַסער שרייבט טראַגעדיען — פּראַקטיקע... יאָ, זיי דאַרפען טאַקע קייען; אַז עס איז ניטאָ קיין „פּאַפּע" איז טאַקי זעהר במחילה'דיג... אָבער אויסער דאָקטאָר, לאָיער, אַפּאָטהעקער, שרייבער, דאַרף מען דאָך מענש אויך זיין? דאָס איז ביי אייך פריי, ווי ווער עס וויל. דערפאַר קוקט דער שרייבער אויף אַ קאַטאַסטראָפע נאָר ווי אויף אַ פּראַקטישען סיוזשעט פאַר זיין שרייב־ביכעל, דער דאָקטאָר בעטראַכט אַן עפּידע־מיע ווי אַ גוטען מיטעל צו דער פּראַקטיקע און אַזוי ווייטער... גע־וואַלד, טאַטע־פּאָטער, עס דאַרף אַ מאָל אַ מענשען אַ צופּ טאָן, אַ ריס טאָן ביים האַרצען! עטוואָס דאַרף דאָך איהם אַ מאָל אויפברענגען, ארויסוואַרפען פון זיין פּראַקטישען וועג, ער דאַרף דאָך אַ מאָל ארויס־שפּרינגען פון די פּראַקטישע כלים, ווערען איבעררראַשט, ענטציקט, ניע־

איך מיין ניט אזעלכע סימפּאַטישע מענשען, וועלכע זיינען געבוירען געוואָרען מיט פערטיגע חן־גריבלעך און מיט א „טו אָרדער" פון דער נאַטור געמאַכטען זיסען שמייכעל. איך מיין ניט די סימפּאַטישע מענ־שען, צו וועלכע אויב מע זאָגט: „אַנוֹ" — קוועלען זיי, אז מען ווייזט זיי אַ פינגער, לאַכען זיי, אז מע שפּייט זיי אין פּנים, דאַנקען זיי און אז זיי נעהמען ביי אייך פון קעשענע ארויס דעם לעצטען דאָלאַר מאַכען זי־י אייך אַ צוקער־זיסען פּנים... צום „קאַדעק" מיט אזעלכע סימפּאַטישע מענשען!...

איך רעד פון די סימפּאַטישע מענשען, ביי וועלכע אַנשטאַט חן־גריבלעך, מאַכען פערמדע צרות און שמערצען טיעפע גריבעלעך אין הארצען, ביי וועלכע, אנשטאַט אַ זיסען שמייכעלע, פערקרימען זיך אָפט די ליפּען פון מיטלייד און האַרצוועהטאָג — וועלכע האָבען ניט קיין זיסע פּנימער און האָבען אָבער זיסע הערצער!... די פּראַקטיקע, ניט געדאַכט זאָל זי ווערען, זי האָט ביי אייך געמאַכט אַ תל פון׳ם מענ־שען. מע לערענט ביי אייך צו ליעב פּראַקטיקע, מע לעזט צוליעב פּראַק־טיקע, מע שרייבט צו ליעב פּראַקטיקע, מע האָט חתונה צו ליעב פּראַקטיקע, מע פיהרט פריינדשאַפט צוליעב פּראַקטיקע, מע טוּט אמאָל עטוואָס גוטעס פאַר אַן אַנדערן צו ליעב פּראַקטיקע, מע דאַוועגט צו ליעב פּראַקטיקע און מע שפּיעלט דעם רבונו של עולם אַ „זייַ געזונד" צוליעב פּראַקטיקע... מע ערלויבט ביי אייך האָבען אויך אידעען, אָבער עס איז פאַרבאָטען צו זיין אַ אידעאַ־ליסט — עס איז געגען פּראַקטיקע. איהר מעגט האָבען אידעאַלען, נאָר איהר דאַרפט ניט פערגעסען די פּראַקטיקע. מע האָט ניט דאַגעגען איהר זאָלט אפילו קעמפּפען פאַר ערהאַבענע אידעאַלען אַבי נאָר איהר זאָלט קעמפּפען מיט פּראַקטיקע...

געוויס, אַ מענש מיט אַ געזונטען שכל און מיט אַ קלאָהרען זינען וועט ניט זאָגען, אז מע קען, למשל, זיס מאַכען דאָס בימערע לעבען פון אַלע דאַון־טאַונער קבצנים דערמיט, וואָס מע וועט אַנידערשטעלען אויפ׳ן רוף, פון היברו אינסטיטוט אַ גוטען פידלער, וועלכער זאָל שפּי־לען זיסע ליעדלעך... ער וועט אייך ניט זאָגען, אז העלפען אַלע ליי־דענדע און אונגליקליכע קען מען דערמיט וואָס איהר וועט זיך אַנידער זעצען ביינאַכט אַנקעגען דער לבנה און איהר וועט קרעכטשען ביז אין דער פריה... די וויסענשאַפטען, וועלכע פאָרשען אויס יעדע ערשיי־

טאַקי אין דער אמת אוים ביי איך אַ גוטער פריינד, אַ וואהרער קאַמ־ראַד, אַ ליעבער ברודער... אַ פּנים דאָס איז ביי איך זעהר אַ זעל־טענע פּירה...

עס איז אַזוי טרויעריג צו לעבען, אַז מע האָט אַ סך גוטע פריינד, קאַמראַדען, ברידער, און מע האָט ניט אפילו איין חבר, איין גע־זעלען... עס איז אַזוי שווער צו לעבען, ווען אַ נאָהענטען, אַן איי־גענעם, קען מען נור דערקענען דורך דעם קאַזיאָנעם קנעפּעל אויבען אויפ'ן זשילעט, און ניט נאָך די געפיהלען, וואָס רוהען אונטער'ן זשי־לעט פון דער „לינקער" זייט.... די פריינדשאַפט גילט ביי איך נור פאַר מיטינג רומס און קאַפע־סאַלונס... איהר זייט אייגענע אין דער פרעמדער און פרעמדע אין דער היים... „מיין בעליעבטער בראָדהער אין לאָדזש" — זאָגט צו מיר אויפ'ן מיטינג מיסטער שווינפּיקעל. איהר טוט אָן אַ ווייסען קראַגען און ראַזירט זיך אָפּ, ספּעציאל צוליעב אייער ליעבען בראָדהער שווינפּיקעל, צו וועלכען איהר געהט מיט אַ וויזיט... איך איז ניט גוט אויפ'ן הארצען און עס ציהט איך צו אייער אייגענעם ברודער, און דער ברודער, וועלכער איז געווען אויפ'ן מיטינג אַזוי גוט און ווייך, אפילו אַ מכה לייג צו איהם צו, דערקענט איך גאָר ניט אין דער היים. אין דער פרעמד איז ער אַ בראָדהער, אָבער ניט ביי זיך...

מיין קאַמראַד! מיין טייערער קאַמראַד!" זאָגט איך מיסטער פּייערשיסער אויף אַ פערזאַמלונג. איהר זייט בעגייסטערט, אייער הארץ איז מלא שמחה און איהר טראַכט זיך אַ מאָל: פאַר וואָס זאָל איך ניט דורכגעהן זיך צו מיין קאַמראַד, אויסרעדען פאַר איהם מיין הארץ, ערקלעהרען איהם מיינע געפיהלען און פערשטאַרקען אונזער בונד?... איהר קומט צו געהן, פּייערשיסער איז קאַלט, ווי אייז, טרו־קען ווי אַ האָלץ... ער האָט זיך ניט דערפרייט מיט אייער וויזיט, ער האָט זיך דערשראָקען... איהר זייט געקומען ניט אין דער צייט: פונקט איצט האָט ער גערעכענט מיט זיין פלוניתטע, וויפיעל געלד בלייבט זיי נאָך צו לעבען ביז דעם ערשטען... יאַ! איהר זייט גע־קומען איצט ניט אין דער צייט, אָבער ווען איהר וועט קומען, — וועט איהר אַלץ קומען ניט אין דער צייט.

„מיין ליעבער פריינד", זאָגט מיר דאָקטאָר יקנה"ז אין אַ קאַפע־סאַלון „וועט איהר טרינקען אַ גלעזעלע טהעע מיט לעמאָן?"...

דערגעשלאָגען, דערשראָקען, ענטריסען ! ... איהם זאָל זיך וועלען וויי־נען, לאַכען פון פרייד, לויפען טהאָן עטוואָס, שרייען ! ... אין קול ואין עונה — די פּראַקטיקע !

איהר מעגט לאַכען פון מיינע קליין־שטעדטעלדיגע געדאַנקען. איך זאָג אייך בנאמנות, אין אונזער קליין־שטעדטעל איז געווען אַן אַלטע רבצין, דעם רבס ר' שלמה אליהם ווייב, איהר האָט זי אפשר געקענט?... זי איז געווען אַ ביסעל, ניט פאַר אייך געדאַכט, אַ פּערדריפּעטע, אָדער ווער האָט ניט געקענט ביי אונז אַן אַלטען קאָלטענעוואַטען אידען — ר' משה'לע „נו שוין" ? — איך שווער אייך בנאמות, זיי זיינען געווען אַ סך מעהר „מענשען" פון אייערע חכמים, ונבונים, פּראַקטיקער און פילאָזאָפען ... די רבצין, אַ אידענע פון 70 יאָהר, 'פלעגט אומגעהן טאָג און נאַכט, אין קעלט, אין בלאָטע, אין רעגען — אום צו העלפען די ליידענדע, וואַכען ביי דער בעט פון אַ קראַנקען, קלייבען נדן פאַר אַ יתומה, ברייגגען האָלץ אהין, וואו עס איז ניט געווען וואָס צו היי־צען, און ר' משה'לע „נו שוין" איז געווען בעריהמט דערמיט, וואָס ער האָט אליין ניט געהאַט וואָס צו עסען און ער איז כל ימיו אומגעגאַנ־גען צו די רייכע אידען פון שטעדטעל און האָט געשריען אין איין קול : „נו שוין". טוט עטוואָס, העלפט אייערע ברידער ! נו שוין ! זייט מענשען ...

אַ נו, פּרובט זאָגען אייערע חברה לייט „נו שוין" ! ... אַ סך וועט איהר ביי זיי פועלן מיט „נו שוין" זאָגט זיי פון היינט ביז מאָרגען : „זייט שוין מענשען" — עס וועט אייך העלפען ? ... אַי ! די פּראַק־טיקע, די פּראַקטיקע ...

.6

איך הער אָפט, מען זאָגט ביי אייך, אין אייער גרויסער שטאָדט : „ליעבער פריינד", „קאָמראַד", „ברודער" ... און פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס איך בין דאָ, האָב איך נאָך ניט געזעהן, ווי אזוי זעהט

אַ געדאַנק אויסצופּאָרשען, אָהן מורא אפשר וועט מען אייך פּוגע בכבוד זיין, אָהן רעכענונג, אפשר פּאַסט עס ניט פאַר אייער פינף סענטיגען האָנאָר. איהר רעדט וואָס איהר פיהלט און פיהלט וואָס איהר רעדט, איהר רעדט שפּעט, שפּעט... און דער סאַמאָוואַר הויבט אָן זינגען שטילער און אויף דער „לעזשאַנקע" מורליקעט די קאַטץ און אין דרויסען שטורעמט און פייפט דער ווינט. עס איז קאַלט ביי אונז אין „דרויסען" און ביי אייך איז פּונקט פאַרקעהרט.

.7

די גליקליכסטע, די גאָלדענע צייט אין מענשענס לעבען איז זיין קינדהייט... זיסע, טייערע צייט!... די ווירקליכע וועלט בילדעט זיך אָב אין יונגען קעפּעלע, ווי אַ וואונדערבארע, פּאָעטישע מיידעל: יעדע ערשיינונג ווערט בעפּוצט און בעציהרט פון דער רייכער קינדישער פאַנטאַזיע... מע לעבט אין אַ וועלט פון צויבערישע וואונדער, מע לעבט אָהן זאָרג. מען לאַכט אָהן אַ פערבאָרגענע שטעכעניש אין הארצען, מע וויינט מיט אמת'ע, ריכטיגע טרערען, מע פרייט זיך מיט אַן אמת'ע נאַטירליכע פרייד... ניט אומזיסט זיינען מיר אזוי אָפט מקנא די זאָרגלאָזע, נאַאיווע, אונשולדיגע קינדער; ניט אומזיסט ווערען די צובראָכענע, צוקאַלעטשיטע מענשען ענטציקט פון אַ קינדישען חנ'דעלע פון זייערע שפּיעלען און אויפטועכצען... דער פערגיפטעטער, ערוואַקסענער מענש זעהט אין זיי דאָס וואהרע לעבען... און דאָך, האָט קיין פעראיבעל ניט... איהר מעגט לאַכען פון מיר — אונזערע קליינשטעטעלדיגע קינדער זיינען מיר פיעל ליעבער און טייערער.

יאָסעלע, ביי וועלכען די נאָז, ניט פאַר אייך געדאַכט, איז ניט אין זעהר אַ גרויסע אָרדנונג, — יאָסעלע, וועלכער לויפט אום אַלע פערגאַכט, ווי אַ צוקאָכטער נאָך די ציעגען, וועלכע קומען פון פעלד,

איך טראַכט אַז יקנה"ז איז צו מיר אַזוי פריינדליך אין אַ קאַפע־רעסטאָראַן היינט אַ פשיטה שוין אין דער היים? מיר איז אומעטיג, איך געה אַבענד צו מיין ליעבען פריינד יקנה"ז. ער פיהרט מיך אריין אין פאַרלאָר רום, זיצט אָון קאַלופעט די ציין מיט אַ טוט־פּיק. זיין מאַדאַם דערצעהלט מיר אַ נייעס — היינט איז אַ „נייס וועטער..." ער יקנה"ז פרעגט מיך, אויב איך האָב געלייענט די איוונינג פייפּערס און געגעצט אַזוי, אַז דער מויל עפענט זיך ביי איהם אויף ביז די אויערען און דער נאָז לויפט זיך אין גאַנצען צונויף און זינקט איין. אין דער פרעמד איז מען ביי איך אייגענע און אין דער היים — פרעמדע....

אין אונזער קליין שטעדטעל איז ניט אַזוי. איהר זייט מיר אַן אייגענער, אַ פריינד ניט נאָר אויף דער גאַס, אין קאַפע סאַלון און פּיטאַקס האָל,— איהר זייט מיר אַן אייגענער פריינד אין מיין הויז, מיין געוואונשטער ביי מיין טיש, מיין טייערער קאמראַד ביי אַלע מיינע שמחות, מיין בעליעבטער ברודער ביי אַלע מיינע אונגליקען.... איהר זייט מיט מיר אַ גאַנצער ר' קנעפּעל ניט דערפאַר, וואָס איהר טראָגט אַ קנעפּעל אויפ'ן בוזעם, איהר זייט מיין איבערגעגעבענער טרייער פריינד, ווייל אונטער'ן קנעפּעל שלאָגט ביי איך אַ האַרץ... איהר זייט מיר אַ קאמראַד ניט נור אין „ד'רויסען", — איהר זייט מיר אַ חבר, אַ געזעלען פון „אינעווענינג" ביי איך דענקט מען פריינדליך, ביי אונז פיהלט מען עס... ביי איך האַלט מען פון זאָגען, ביי אונז האַלט מען פון טהאָן... ביי איך האָט מען ליעב די „אידעע" פון „ברודער", ביי אונז האָט מען ליעב דעם „ברודער" פון דער „אי־דעע"...

אך! און ווען אַ מאָל אין אַ קאַלטע ווינטער־נאַכט, ווען דער פראָסט ברענט און דער ווינד שטורעמט, — קומט איהר צו אייער פריינד, וועלכער באַגעגענט אייך מיט אַ פרייליכען אויסגעשריי און העלפט אייך אַראָפּשלעפּען פון זיך דעם פעלץ... און ער פיהרט אייך נאָך דעם אריין אין זיין „סטאָלאָווע" וואו אויפ'ן טיש שטעהט אַ סאַ־מאָוואַר און זינגט, און רעדט... און אין „הרובע" ברענען און פלאַקערן און שפּריצען מיט פייער סאָסנאָווע שייטלעך האָלץ... און איהר זעצט זיך אַלע אַרום טיש און איהר רעדט אָהן חכמות, אָהן פאַלשקייט, אָהן פאָרזיכטיגקייט, אפשר כאַפּט איהר זיך אריין, אָהן

— אויב ניט, איז זי ניט א גערָאטענע. נעהמט אָבער אַן אונגערקע, װאָס װאַקסט אויס װינטער אין אַ געמאַכטען געװאַקס־הויז, אונטער א גלעזערנעם דאַך געװאָרעמט פון עלעקטרישע היץ, געגעהרט מיט װאַסער פון א רעהר. זי איז גרויס, זי איז שעהן, זי איז צייטיג פאַר דער צייט, מע צאָהלט פאַר איהר טייערער, אָבער זי איז ניט קיין אמת'ע. איהר טעם איז א װאַסערדיגער, זי איז שװאַך און „נערװועז", זי טויג ניט צום זאַלצען און זויערען און איהר געשמאַקייט איז א נאָכגעמאַכטע...

זי איז גיך אויסגעװאַקסען — דערפאַר װערט זי גיך פערצעהרט...

אייערע קינדער פון די גרויסע שטעדט װאַקסען אַלע װייט פון דער נאַטור, די טענעמענט הייזער און די איינגע, שמוציגע גאַסען זיי־נען זייערע געװאַקס־הייזער... ניט אונטער די בלויע הימלען װאַקסען זיי — זיי װאַקסען אונטער א גלעזערנע דאַך, ניט פרישע, געזונטע זאַנפט נעהרט זיי — זיי נעהרען זיך מיט די פערגיפטעטע גרויס־שטאָטיגע, נאָכגעקרימטע ציװיליזאַציאָן... זיי װערען צייטיג פאַר דער צייט, אָבער זיי זיינען שװאַך און נערװעז, װי די „אָראַנזשע־רעיענע" אונגערקע און װערען אויך פערצעהרט פאַר דער צייט.

אז איך האָב אייך שוין יאָ צוגעגלייכט א קינד צו אַן אונגערקע, ער־לויבט מיר דערצעהלען, װאָס איך האָב געלייענט אין אַ צייטונג פון א חינעזער... אַן אונגערקע מיט א חינעזער? — פרעגט איהר פער־װאונדערט. — עס איז טאַקי א טרויעריגער געדאַנק, אָבער װאָס פאַר סמיכות הפרשה?... האָט גערולד ביז מאָרגען, װעל איך אייך אַלעס ענטפערען און ערקלערען. גערולד! די קליינשטעדטעלדיגע פילאָזאָפיע איז רולדיג און רוהיג, װי די מוטער־נאַטור...

8.

װאָס װייס א חינעזער פון ציװיליזאַציאָן? ער האָט אין דער לינקער פיאַטע בעים באָל, באָקסינג, רייסינג און אַלע אנדערע װיי־סענשאַפטליכע ספאָרטס. ער לעזט ניט די „װאָרלד" און די „פאָלים

יאָסעלע, וועלכער טראָגט אַלט מאָדישע מאַטקעס און שפּיעלט זיך אין פּערדעלעך, אָדער אין „קאַמער — קאַמער — הויז", אָדער, וועלכער בויט אַ טורם פון אַש אונטערן בית המדרש אויפ'ן באַרג מיסט, וואו דער שוחט קוילעט עופות, אויף שבת, יאָסעלע, דער שעמעדיגער, וועלכער לאָזט אַראָפּ פערשעמט זיינע גרויסע שוואַרצע אויגען, ווען איהר רעדט צו איהם. וועלכער פערדעקט זיך מיט'ן אַרבעל ווען איהם ווילט זיך אַ לאַך טהאָן, — אַט דער יאָסעלע געפעלט מיר בעסער פון אייער קלוגען, ענטוויקעלטען, שעהן געקליידעטען, אויפגעקלערטען, ריינ־נאָזידיגען, איידעל געפּאַטשקעטען, פּריציש ערצויגענעם, גאַנצען „יאַטעבע־דאַמ'דיגען" מאַקסי פון ניו יאָרק סיטי.

מאַקסי האָט טאַקי זעהר שעהנע געגרייזעלטע לאָקען, ער איז נאָך אַ פּינף יעהריגער שנעק און טראָגט שוין לייקענע הענטשקעס, גאָלדענע פינגערלעך, געפּרעסטע מאַשינקעלעך, לאַקירטע שיכעלעך און מאָדנע האַלזטיכעלעך — און ער געפעלט מיר דאָך ניט. ער איז טאַקי אַ גאַנצער בריה, ער באַראַבאַנעט אין אַ אמת'ען סאָלדאַטסקען באַראַבאַן, ווייס שוין וואָס די צייטונגען שרייבען פון קאָרבעט און מורנו ורבנו ר' פּיץ, ער קוקט אייך גלייך אין די אויגען, ענטפערט פריי און פרעך, מאַכט „פאָן", ווי אַן אַלטער, זאָגט אַ וויץ, ווי אַן אמת'ער גלייך־ווערטעל זאָגער, זינגט, „מיין קאָנטרי" ווי אַן אמתר פּאַטריאָט און לאַכט פון אַ גרינהאָרן, פון אַ באָרד, פון אַן אַלט מאָדישען קאַפּעליוש, ווי אַ וואַהרער יענקי און דאָך — אונזער קליין שטעטעלדיגער אַלט מאָדישער יאָסעלע געפעהלט מיר דאָך בעסער... איהר פרעגט מיך, פאַר וואָס? איך וועל אייך זאָגען. אָט נעהמט בדומה למשל אַ, אוגערקע... לאַכט ניט — דער ביישפּיעל איז זעהר אַ טרויעריגער אַלזאָ נעהמט אַ אוגערקע.

אַן אוגערקע, וואָס וואַקסט זומער אויפן פרייען פעלד, אונטער די בלויע הימלען, — וועלכע וואַרעמט זיך מיט די אמת'ע שטראַהלען פון דער זון און נעהרט זיך מיט זאַפט פון רעגען־טראָפּענס — זי איז אַן אמת'ע נאַטירליכע אוגערקע, איהר טעם איז ניט אַ נאָכגעמאַכטער, איהר געשמאַקייט איז אַן אמת'ע, איהר ביטערקייט איז אַ נאַטירליכע, זי איז מיט איין וואָרט אַן אוגערקע... איז דער באָדען, אויף וועלכען זי איז געוואַקסען, גוט און פעט, האָט ווילדע גראָז ניט געשטערט איהר וואַקסען, זיינע רעגענס געפאַלען אין דער צייט, איז זי אַ געראָטענע

טען חינעזער, און פערשטעהט, וואָס זאָגען זיינע ביטערע געפיהלען, וואָס דערצעהלט זיין צובראָכענער געמיטה.

דער פרעמדער, שטילער, פערשראָקענער בארבאר שטעהט אין זיין לאָנדרי, ארבייט פלייסיג, שוויים גיסט פון איהם, ער שטעהט גאַנצע טעג אויף זיינע פיס, ער איז זעהר ניט אויפגעלעגט און האלט איבערהויפט זעהר ווענינ פון „פאָן”... און די ציוויליזירטע קינדער פון ציוויליזירטע עלטערען קלייבען זיך צונויף לעגיאָנען ווייז לעבען דעם ווילדען בארבארס פרעסארניע, שרייען ווי משוגעים, האווקען ווי הינט, מיאוקען ווי קעץ, קרימען זיך נאָך ווי מאַנקעס... זיי פייפען, קוויטשען, געוואַלדעווען — דער חינעזער שווייגט. דאַן הויבען אָן צו פליהען צום ווילדען בארבאר פאַפירענע קוילען, שטיינדלאך, מיסט, ברעטלעך — דער בארבאר בויגט צו זיין קאָפּ ניעדריג צום פרעס און ארבייט פלייסיגער... אַ גאַנצע טשערעדע ציוויליזירטע ענגלען לויפט אריין מיט אַ ווילדען הוקעריי אין לאָנדרי אריין און לויפט באַלד ארויס. דער בארבאר זיפצט און שווייגט. די פרעכהייט פון די נאַאיווע ענגלען וואַקסט — זיי לויפען אריין, איינינע קערען איבער אַן עמער מיט וואַסער, אַנדערע צופּען דעם בארבאר ביי זיין צאָפּ... מיט אַ פרייליכען טריאומף און צופריעדענהייט פליהען זיי ארויס צוריק אין גאַס... אַ געלעכטער, אַ שמחה! די ציוויליזירטע יענקים געהן פערביי און קוועלען ווי אַ באָקסער, דער ציוויליזירטער פּאָליסמאַן שטעהט אויפ׳ן קאָרנער און שמייכעלט. די אונשולדיגע ענגלען אַמוזירען זיך. גענוג געדולד האָט דער פרעמדער, עלענדער, ערניעדריגטער חינעזער, אָבער די חוצפּה פון די שטראַסען־מלאכים׳לעך שטייגט איבער יעדע מאָס. זיי דארפען איהם נאָך שלעכטס טאָן. זיי ווילען איהם נאָך וועה טאָן. זיין שטילער צאָרן מאַכט זיי פערגעניגען, זיין אונמעכטיגער כעס — פרעהט זיי... ביי איהם שטעהען טרערען אין די אויגען און זיי לאַכען; ביי איהם האָט זיך שוין אָנגעצונדען זיין בלוט און ער קען גיך פערלירען זיין געדולד און זיין ווילען — זיי רייצען דעם בארבאר ווי אַ הונט....

איך דארף אייך פיעל ניט דערצעהלען, וואָס עס פיהלט אַ מענש אין אזא לאַגע... ווער פון אונז איז ניט געווען אַ מאָל אַ גרינהאָרן? ווער פון אונז האָט ניט געליטען פון דער ווילדער גרויזאַמקייט און אונמענשליכקייט, וועלכע קען אַ מאָל אָפּנעמען דעם זינן ביי דעם גע־

גאזעט", פאָהרט ניט אויף א בייסיקעל און טראָגט א צאָפּ אין דער צייט, ווען די ציוויליזאציאָן האלט ביים גאָלען און שערען. איבער־הויפּט, ווי באלד ער רעדט ניט קיין ענגליש און קייט ניט קיין טשו־טאָבעקאָ, איז זעהר א גרויסע פראגע, אויב מע קען איהם גאָר אין גאנצען רעכענען פאר א מענש. שטעלט אייך פאָר וואָס א חינעזישע־בריאה, א לאָנדרי־בעשעפעניש קען זיך ערלויבען... קינדער, נאאיווע קינדער, די אונשולדיגע ענגלען פון די ניו יאָרקער גאסען, די רייכע כרובים פון דעם גרויס־שטאָדטיגען גן עדן האָבען זיך נעבעך געשפּיעלט לעבען א לאָנדרי, איז זיך מישב דער אונציוויליזירטער צאָפּען טרעגער און בעגיסט זיי מיט הייסע זודיגע וואסער. קינדער בעגיסען מיט זודיגע וואסער אין דער צייט, ווען די ציוויליזאציאָן מיט דער אינדוסטריע, מיט דער הומאניטעט און „מאָראליטעט" — הא?

די גוט־הערציגע, ליעבענדע מאמעס פון די אָבגעבריטע ענגלען האָבען געוויינט און געליארעמט לעבען דער שרעקליכער לאָנדרי, די צי־וויליזירטע יענקים האָבען זיך פערזאמעלט און האָבען אויסער זיך גע־שריען: „לינטש איהם! לינטש איהם! הענגט איהם אויף א פאָ־נארעם סטאָלב! בעגיסט איהם מיט קעראָסין און צינדעט איהם אונ־טער!" און די ציוויליזירטע צייטונגען האָבען געדרוקט צאָרניגע אר־טיקלען וועגען די ווילדע בארבארען, וועלכע קומען אין א לאנד פון קולטור און פראָגרעס מיט דעם בארבארישען צוועק צו פרעסען יעדען טאָג העמדער ביז צוויי א זייגער אין דער נאכט און גיסען הייסע וואַ־סער אויף די ליעבע, זיסע קינדערלעך.

ווען ביי אונז אין שטעדטעל טרעפט זיך, חלילה, אזא געשיכטע, וואָלט געוועזען פונקט פארקעהרט. די עלטערען פון די אָבגעבריטע ווייסע חברה'ניקעס, וואָלטען געבעטען מחילה ביים צאָפּען טרעגער... און די טאטעס, האָט קיין פעראיבעל ניט, וואָלטען אראָפּ געשפּיליעט די רימענע פאסעקלאך און וואָלטען די אונשולדיגע ענגלען, ניט פאר אייך געדאכט, גוט אריינגעפּיטשקעט אחת למלעה ושבע למטה... פּיטשקען מיט א רימענעם גארטעל? פע! שבע למטה גאָר? שטייטס, וואס זאָגט די ציוויליזאציאָן?... א קליין שטעדטעלדיגער פילאָזאָף קימערט זך זעהר וועניג וועגען דעם, וואס די גרויס שטאָדטיגע ציווי־ליזאציאָן זאָגט... אָט איהר קוקט בעסער אריין טיעף אין הארצען צו דעם שווייגעדיגען, אויסגעווייקטען, אויסגעארבייטען, אויסגעדאר־

איז צוזאַמענגעבונדען מיט דעם, וואָס מען זעהט; מען דאַרף ניט נאָר קענען זאָגען, מען דאַרף אויך קענען דענקען, מען דאַרף אויך פיהלען. אַ יאָ דאָס איז גאָר ניט טרויעריג? אָבער ניט דאָס בין איך אויסען. איך וויל זאָגען: געהט אום אַ ביסעל מיט'ן גאַס, פאָהרט אַ פּאָר בלאָק מיט דער קאַר, שטעהט אַ פּאָר שעה אויפ'ן קאָרנער און אייערע אייגענע בעאָבאַכטונגען וועלען אייך בעסער פון אַלע ביכער ענטפערען. דאָס אין פּראַקטישע זאַכען איז דער אַמעריקאַנער זעהר פּראָגרעסיוו און אין אַלע איבריגע זאַכען איז ער די קאָנסערוואַטיווסטע באַשעפענים אויף דער וועלט.

פון וואַנען איז דאָס געדרונגען? איהר זעהט זיינע עלעקטריע און קייבעל קאַרס, זיינע עלעוויַיטערס, זיינע מאַשינען, איינריכטונגען, געביידען, מאַגאַזינען, פאַבריקען — ער איז פּראָגרעסיוו. זעהט אָבער מיט וועלכע אויגען ער בעטראַכט אייער אימפּאָרטירטע באָרד, אייער מעבר לים געבראַכטע פאַנטופליעס, אייער ניט היגען קאַפעליוש. אָדער אויב איהר זייט, ניט פאַר קיין מענשען געדאַכט, אַ דאַמע און איהר טראָגט אַ שימיזעטקע ווען מען טראָגט גלאַטע באַקסעס, איהר געהט פאַרקעמט גלאַט, ווען מען דאַרף אַ טשיבטשיק און רחמנא לצלן, איהר טראָגט קורץ אָבגעשאָרענע האָאָר אַנשטאָט אַ הייליגען צאָפּ, — בעטראַכט נאָר זייערע גרימאַסען, און העויות, זייער אמת'ע איבער־ראַשונג און פערוואונדערונג, זייערע אויסגעגלאָצטע אויגען, זייער פער־אַכטונג, זייער הערצליכען געלעכטער, — בעטראַכט די אַלע קליי־ניקייטען און איהר וועט באַלד פערשטעהן, אַז דער אַמעריקאַנער פּראָגרעסיסט איז זעהר אַ קאָנסערוואַטיווע חיה.

דאַכט זיך איהר ספּאָילט איהם ניט די ביזנעס, ווען איהר טראָגט וזהיסקעס אָדער, ווען איהר פאָהרט אויף אַ ביימיקעל אין ברייטע הויזען, — פאַר וואָס איז דער פּראַקטישער יענקי אַזוי אויפגעבראַכט? ער איז אויפגעבראַכט, ווייל ער איז געוועהנט דאָס נאָר אין פּראַקטישע, מאַטעריאַליסטיש — נוצליכע זאַכען, זאָל ערלויבט זיין יעדע ארויס־לויפען פון פּרונט. אין די קרייזען אָבער פון אידעען, פון גלויבונגען, פון לעבענס אַרט זיטען ערלויבט ער אייך ניט און ער טראָגט ניט קיין אָריגינאַליטעט, קיין זעלבסטשטענדיגקייט קיין שריט פון דער רייהע. איהר טאָרט אין קיין זאַך ניט זיין אָבגעשיידעט פון דער גאַנצער קאָמפּאַקטנער מאַסע — איהר טאָרט ניט מיט קיין קלייניקייט זיין

לאסענסטען מענשען? געהט, ערקלערט דעם ציוויליזירטען ריכטער, וועלכע פסיכאָלאָגישע פּראָצעסען קומען פאָר אין דער זעעלע פון א מענ־שען, וועלכער איז פערטראָגען מיט זיינע געדאנקען וועגען זיין צוקונפט, וועלכער איז בעלאסטעט מיט זאָרג וועגען ארבייט און מיטלען צום לעבען, וועלכער איז ווייט פון „פּאָן" און שפּאס, ווי די בלויע הימלען זיינען ווייט פון דער דונקעלער ערד, — גהע ערקלער זיי, וועלכע געפיהלען עס רוישען און שטורמען ביי דעם פערזאָרגטען מענשען, אין דער צייט, ווען זיינע נייע ציוויליזירטע מיטבירגער ווילען, ער זאָל זיי אַמוזירען און פריילעך מאַכען ווען זיי הויבען אָן שטויסען, צופּען, בעוואַרפען מיט שנעע באָלס, בעשיטען מיט שטויב און בלאָטע... ווען ביי אונז אין קליין שטעדטעל זאָל אַן אויפגעבראַכטער גרינהאָרן ערמאָרדען אַ פּאָאר פון זיינע פערפאָלגער, וואָלט דער ריכטער און די דזשורי אין קיין פאַל איהם ניט פערורטהיילט פאר א מערדער און דאָ ביי אייך ווייס מען ניט פון קיין פּסיכאָלאָגיע, דאָ צעהלט מען נאָר פאקטען... עלעקטריק איז דאָ, אַן עלעקטרישע טשער איז דאָ: פּליס סיט דאון!...

מיר איז טרויעריג געוואָרען און.... ענטשולדיגט, איך וועל ענדי־גען אונזער שמועס מאָרגען...

.9

איך האָב געהערט, אייערע גרויסשטאָדטיגע פילאָזאָפען פיהרען א גרויסען פילאָזאָפישען ויכוח וועגען דער פראַגע: איז דער אַמעריקאַנער פּראָגרעסיוו אָדער קאָנסערוואַטיוו? אייערע וויסענשאַפטליכע פילאָ־זאָפען זוכען אַן ענטפער אויף דער פראַגע אין וויסענשאַפטליכע קאַ־לענדארען (לוח'ן) און אין די קעפּלעך און טיטעל־בלעטער פון גרויסע ספרים. קליין־שטעדטעלדיגע פילאָזאָפיע זאָגט: מען דאַרף ניט נאָר וויסען, מען דארף אויך קענען; מען דארף אויך זעהן דאָס, וואָס עס

אפילו ווען ער איז שמוציג. ווען מאַקסי איז אַלט עלף־צוועלף יאָהר ווייס ער דאָס, וואָס יאָסעלע וועט וויסען אין צוואַנציג יאָהר... יא! מאַקסי ווייס אַ סך זאַכען. וואָס פאַר אַ טרויעריגער וויסען דאָס איז!... אָ! אייער גרויסע שטאָדט גיט די קינדער שרעקליכע „וויסענשאַפטען", וועלכע רואינירען זייער קערפּער, פערדאַרבען זייער גייסט, שוואַכען אָפּ זייערע נערווען, פערחושך'ן זייער פערשטאַנד... ווען אַ חינע־זער האָט בעגאָסען עטליכע ווילדע, עזות־מחוצף־פּנים'דיגע לויפערם מיט הייסע וואַסער, האָט זיך ערוועקט אין אַלעמען, די גרויס־שטאָדטיגע הומאַניטעט און מען האָט געוואָלט דעם אונציוויליזירטען העמדעל־פּרעסער לינטשען, און אַז טויזענדער קינדער מיט שוואַכע קערפּערם געהען אַרבייטען אין שאָפּס, פאַבריקען, אָפיסעס. ווען טויזענדער קינ־דער ווערען פערשטיקט אין אייננגע פינסטערע טענעמענט הייזער, ווען טויזענדער יונגע קינדער האַנדלען שוין מיט זייער קערפּער, ווען טויזענדער קינדע וואַקסען אוים אויפ'ן סטריט, אָהן פרישע לופט, זע־העט ניט אין זייער לעבען קיין גרינע גראָז און קיין וועלדעלע, ווייט פון אַלע פּאָעטישע שעהנהייטען פון דער נאַטור. ווען יונגע דרייצעהן־יעהריגע קינדער האָבען שוין „פעהלערס" מיט „גוירלס", ווען יונגע קינדער בעגעהען שוין זעלבסט־מאָרד און זיינען בערייט צו טאָן יעדען פערברעכען, — דאַן שווייגט די הומאַניטעט, ווייל די גרויס־שטעדטיגע ציוויליזאַציאָן געפינט אין דעם גאָר נישט אויסער אָרדענטליכעס...

די קינדערשע יאָהרען געהען אַוועק ביי אייך אָהן קינדהייט, די יונגע יאָהרען ווערען פערשוואונדען אָהן יונגענד, ווערען אַלט נאָך איי־דער מען איז יונג געווען, גלייכען 'לויפעריזם" צו קינדישע שטיפעריי, רעעכנען ווילדע אויסגעלאַסענהייט פאַר אַ קינדער שפּיעל — פע! עס איז טרויעריג. ניין! ווען יאָסעלע וועט אויפוואַקסען, וועלען אָפּט איהם ערפרייען זיסע, גוטע ערוינערונגען. ער וועט מיט פערגניגען דער־מאָנען די יאָהרען, ווען ער האָט געלעבט אין אַ פאַנטאַסטישע פער־צויבערטע קינדישע וועלט... ווען ער איז אומגעלאָפען אין פרייען פעלד, ווען ער האָט געזעהן, ווי ווייט פאַלט דער הימעל צו דער ערד, און ווי דאָרט טרייבט אליהו הנביא זיין טשערעדע... ווען ער האָט געזעהן אין די שווימענדע וואָלקענס שרעקליכע חיות, ווען ער האָט געהערט אין דעם וויספּערען פון בוימער די שפּראַך פון גייסטער, ווען ער האָט געהערט דאָס געזאַנג פון פייגעלעך און ווען אַ פרישער ווינ־

אָבגעזאָנדערט פון דער געמיינשאפט, אָבגעטראָטען פון דער נאָרמע, אפילו פון אַ באָרד מיט פאַנטאָפּעל טאָרט איהר ניט האָבען אייער איי־גענע מיינונג... אין יעדע בעציהונג מוזט איהר געהן אין טאַקט מיט אַלע, אויב ניט, זייט איהר ניט נאָר לעכערליך אין זיינע אויגען, איהר פערדיענט זיין פעראַכטונג און שפּאָט. ער איז צוגעשמידעט צו דעם, צו וואָס ער איז צוגעוועהנט און קען ניט פערדייהען דאָס, וואָס איהם ווייזט אויס ניי; ער אַנערקענט אַלעס, וואָס ווערט אויפגענומען פון דעם גאַנצען קהל און קען ניט דולדען דאָס, וואָס ווערט אַנערקענט פון אַן איינציגער פערזאָן; ער איז אַ שרעקליכער אידיוווידואַליסט אין געשעפט און איז אַ בהמה, וואָס געהט נאָך דער טשערעדא אין זיין לעבען... מיט איין וואָרט, ער איז אַ קאָנסערוואַטאָר. אָבער, האָט קיין פעראיבעל ניט, וואָהין זיינען מיר פערקראָכען?

פערשטעהט איהר מיך, די קינדער זיינען קינדער פון זייערע על־טערן. די עלטערען זיינען ניט טאָלעראַנט, די קינדער צופּען אַן אַלטען אידען ביים באָרד; די עלטערען פעראַכטען אַ מענש, אויב ער איז נאָר ניט קיין קאָסטימער, ווען ער קען ניט רעדען קיין ענגליש. די קינדער מיינען, אז ווער עס קען ניט רעדען קיין ענגליש פיהלט גאָר ניט קיין וועהטאָג, ווען מען שלאָגט איהם; די עלטערען מיינען, אז אַ חינעזער איז אַן אַלט־מאָדישע מאַשינע, וועלכע פאַבריצירט זיך אין חינאַ ספּעציעל צו פּרעסען אַמעריקאַנישע וועש, און די קינדער ווילען ביי דער פּרעס־מאַשין אָפּרייסען דעם צאָפּ, די עלטערן מאַכען פון זייער פרייהייט אַ מין „לויפּעריזם" צו הולטאַיעווען אין פּאָליטישע אַנגעלעגנהייטען, די קינדער זיינען לויפּערס, ווייל זיי נעהמען „לויפּעריזם" פאַר פרייהייט... די עלטערען זעהען אין דעם „מענשען" נאָר אַ קראַפט, אָהן אַ זעעלע אָהן אַ גייסט, אָהן אַ הארץ, אָהן געפיהלען און די קינדער האָבען פערגניגען דערפון, וואָס זיי טוען אָן יסורים יע־דען וואָס קען דולדען און מוז שווייגען... און אָט דיעזע קינדער וואַקסען אויס און זיינען ריכטער און לעהרער, געזעצגעבער פון לאַנד, פאָרשטעהער פון פאָלק... אָבער מיר ווילען קיין מאָל ניט ענדיגען, אויב מיר ווילען זיך ניט אומקערען צו אונזער קליינשטעדטעלדיגען יאָסעלע און צו אייער גרויס־שטאָדטיגען מאַקסי...

מאַקסי איז „סמאַט", יאָסעלע איז קלוג אויב ער איז נאָר ניט קיין נארר. מאַקס איז ווילד און פרעך, יאָסעלע איז נאַאיוו און ריין,

מזל טוב! מזל טוב! אין א גוטע שעה! ווינשען אַלע מיט'ן גאַנצען האַרצען. און נאָכדעם, ווען אין א שעהנע זומער נאַכט, צינדען זיך אָן פייערלעך, דער באַס רומפּעלט, די פידלען פערגעהען זיך, די מחותנים בלאָזען זיך, די אונטערפיהרער שושקען זיך. ווי עס קלינגען די טענער אונטערן בלויען הימעל, וויפיעל אמת'ע פרייד איהר זעהט אויף די פּנים'ער, וויפיעל אמת'ע ליעבע און פריינדשאַפט! און ווען די אַלטע באָבע מיט'ן רויטען נאָז טיכעל אין האַנד הויבט אָן טאַנצען א כשר טאַנץ און אַלע געסט רינגלען זי אַרום און פּאַטשען צו אין טאַקט מיט די הענד און קנאַקען מיט די פינגער... עך! וויפיעל אמת'ע נאַטירליכע, געזונטע פרייד! און ווען די מאַמע ווײנט פאַר דער חופּה, און ווען אַלע שרייען אויס מזל טוב! מזל טוב! און ווען אַלע מאַנזבילען מאַכען א קנאַק און זינגען א לעבעדיגען פריילּיכען „חסיד". וויפיעל וואַהרע ליעבע, גוטע געפיהלען, אמת'ע פריינדשאַפט. איהר לאַכט? עס איז קליינשטעדטעלדיג? יאַ! אָבער קיין זאַך איז ביי דער חתונה ניט נאָכגעמאַכט, ניט נאָכגעקרימט, ניט גענומען אויף פּראָקאַט, ניט געבאָרגט אויף איין מאָל צו טאַנצען, ניט גענומען אויף אינסטאָלמענט. אַז מע זאָגט ביי אונז, מזל טוב, מיינט מען ניט „גאָט העל". און אַז מע ווינשט, עס זאָל זיין אין א גוטע שעה, זאָגט מען עס ניט צו ליעב פּאָליטיקע, אָדער עטיקעט, אָדער ווייל אַזוי איז די מאָדע.

דאָ ביי אייך איז אַלעס געדונגען, אַלעס אויף פּראָקאַט גענומען. די ליעבע איז גענומען אויף פּראָקאַט, די פרייד איז גענומען אויף אינס־טאָלמענט, די שמחה איז א נאָכגעמאַכטע, אויפגעשטרודעלטע. דער גרויסער דונקעלער האָל איז פול און ווער פון די געסט האָט אין זיין האַרצען אמת'ע, גוטע, פריינדליכע געפיהלען? וועמעס שמחה איז דאָס? די געסט זיינען פערנומען מיט'ן וואָלצער. די פריינדע זיינען שלעפעריג און פערזאָרגט — זיי דאַרפען מאָרגען פריה אויפשטעהן צו דער אַרבייט, די חתן־כלה זיינען שוין צו גוט בעקאַנט זיי זאָלען איצט זיך פרעהען דערמיט, וואָס ענדליך זיינען זיי שוין דאָך פער־איינגט. די קליידער, וועלכע זיינען אם מייסטען גענייט אויף א „פרעמדע מאָס" מאַכען קאָמיש די גאַנצע שמחה; די קאַרעטע, וועלכע איז געדונגען געוואָרען פאַר די לעצטע גראָשען, איז נאָר צו ליעב דעם, מע זאָל קענען, ווי מע זאָגט, נאָך שטופּען די קאַרעטע, ווייזען פאַר דער גאַנצער סטריט דעם פּאַראַד. איך וועל אייך זאָגען בעסער: די

טעלע פון פעלד, האָט איהם געוועהט אין געזיכט, און ווען דאָס ווינטע־לע האָט פלוצלונג אָנגעהויבען שטיפען און ווארפען שטויבען אין דער הויך און די גרעזעלעך פלעגען באלד ווערען שטיל, ווי דערשראָקענע, און ווייט איבער'ן הימעל האָט זיך שוין געקאטשעט א מעכטיגער, הילכיגער דונער... און ווען פארנאכט ערגיץ אין אַן איינזאמען ווינקעל פלעגט ער הערען וואונדערליכע געשיכטען, און שרעקליכע ערצעהלונ־גען... אָ! זיסע, טייערע, פּאָעטישע צייט!...

.10

מיינע טרויעריגע געדאנקען זיינען איצט געווענדעט אויף אַ טרויעריגע זאַך, וועלכע רעכענט זיך פאר איינע פון די גרעסטע שמחות אין מענשענס לעבען. איך, קליינשטעטעלדיגער פילאָזאָף, וויל מיט אייך שמועסען אַ ביסעל פון דעם, ווי מע האָט ביי אייך חתונה. ווען איך וועל אויסרעדען מיין הארץ וועגען אייער חתונה, וועל איך מיט אייך שמועסען אויך פון דעם, ווי מע בעגראָבט אייך. איהר דארפט קיין פעראיבעל ניט האָבען, וואָס איך פלאָנטער צונויף אַ חופּה מיט אַ קבר — אין דעם בעשטעהט די טרויעריגע פילאָזאָפיע פון אייער גרויס־שטאָדטיגען לעבען.

ביי אונז מאכט אַ חתונה אַ גאַנצען רעש אין שטעדטעל. די על־טערען, פריינדע און מחותנים ריכטען זיך, קראָכמאלען זיך, פּאָרבע־רייטען זיך. אין שטעדטעל רעדט מען דערפון, די ווייבער בעשפּרעכען דעם געגענשטאַנד אין מארק, די סארווערענס אונטערהאנדלען די פראַ־גע אין ווייבערשען פּאָלעש. און נאָך דעם, ווען מען הויבט אָן סטראָיען די פּאלאטקע (באלאגאנען) וואו די חתונה וועט זיין... טאַטע מיינער, וואָס עס טוט זיך! די קינדער פון גאַנצען שטעדטעל שפּרינגען איבער די ברעטער, שרייען, שטיפען. דער כלה'ס עלטערען זיינען שוין מלא שמחה, ווער עס קומט איז מען שוין מכבד מיט לעקעך און בראנפען...

די פרייליכע צופריעדענע געסט געהען ארומגענומען איבער די שטילע, שלעפעריגע גאַסען... די מאַמזעלען שפּאַצירען אום און רעדען שטיל, הענער קלאַפּען מיט די פליגלען און שרייען הויך און גאַנצע מחנות פויגלען שניידען מיט זייערע פליגלען די פרישע, געזונטע לופט... דער מאָרגען קומט, די בוימער שטעהען, ווי פערטראַכטע און אויף די גרעזלעך גלאַנצען, ווי דיאַמאַנטען גרויסע טראָפּענס טוי... וועה איז מיר! פאַר וואָס איז מיר אַזוי טרויעריג געוואָרען?

.11

איך האָב אייך שוין בעקאַנט געמאַכט מיט מיין קליין שטעד־טעלדיגען שטאַנדפּונקט וועגען דעם, ווי מע מאַכט אייך חתונה, — היינט וויל איך מיט אייך שמועסען דערפון, ווי מע בעגראָבט אייך. האָט ניט קיין מורא, דער לעצטער געגעשטאַנד איז ניט טרויעריגער פון דעם ערשטען — די קבורה איז דאָ ניט אַ קלענערע שמחה, ווי אַ חתונה.

אייגענטליך, נאָך מיין קליינשטעדטעלדיגע מיינונג, האָט אַן אָרע־מאַן גאָר ניט געדאַרפט ביי אייך שטאַרבען, ווייל דער טויט קאָסט ביי אייך אַזוי טייער ווי דאָס לעבען, אין יעדען פאַל ניט ביליגער פון אַ חתונה. אויף מיין וואָרט, האָט זיך שוין דער קבצן צוגעוועהנט ביי אייך לעבען אָהן דעם, וואָס רופט זיך „לעבען", — האָט ער זיך שוין געדאַרפט אויסלערנען שטאַרבען אָהן דעם וואָס רופט זיך „טויט". נאָך מיין פערשטאַנד, איז אַלעס ביי אייך פונקט פערקעהרט — לעבט אַ מענש, האָט ער אויף זיך טויזענד „אָנדערטייקערס", וואָס זיינען איהם בערייט צו בעגראָבען, צו ליעגען זיבען איילען אין דר'ערד, — שטאַרבט ער אָבער דאַרף איהם בעגראָבען נאָר דער „אָנדערטייקער" וואָס מאַכט ביזנעס דערביי... אַזוי פיעל פּלאַץ צו לייגען מיליאָנען מענשען אין דער אדמה און אַ שטיקעל קרקע קאָסט אַזוי טייער... און אַ חוץ דעם, ווי מען שטאַרבט נאָר, הויבט זיך שוין אָן ביי אייך

גאנצע חתונה איז א פאראד, מע פאראדירט מיט פרעמדע געפיהלען אין פרעמדע פעדערען פאר פרעמדע מענשען. די מזל טוב'ס וואס מע גיט דא, מיט די גראטוליאציאנען, מיט די צוגעשיקטע טעלעגראמען איז נאר א מאדע זאך. עס איז אזוי ווי מע טוט אין די הויכע פענסטער, אדער אזוי ווי מע טוט ביי די אמת'דיגע יענקים. א פאר פראמינענטע געסט, א רייכער בוטשער און צוויי בעריהמטע קאסטום פעדלערס זיינען איינגעלאדען צו ליעב ביזנעס, אדער צו ליעב בעריהמעריי. די ווייסע סליפערס טויגען נאר אויף איין נאכט, די ווייסע האנדשוהען זיינען געווען שמוציג נאך מיט צוויי מאסקאראד באלס פריהער, די „גילדענע יויך", וואס מע וועט עסען אין „בייזמענט" איז זויער, געמאכט אויף צו כלומרשט און בעצאהלט מיט צוויי קוואדערס פון יעדען גאסט בעזונדער. און ווען די מוזיק שפיעלט און די טראבאנעס ברומען און דער באראבאן רוישט מאכט עס ניט דעם איינדרוק, וואס ביי אונז... דארט, ווען איהר דערהערט איין טאן פון א פיעדעלע, הויבט ביי אייך אהן ציטערען און פלאטערען דאס הארץ, עס איז א נייעס. דא הערט איהר אלע טאג שרייענדיגע קולות פון טרובעס מיט טרומפעטען — מע „מאטשט" און מע „מאטשט" יעדע שעה... פידלען ריפען יעדע נאכט אין טאנץ־קלאסען, צובראכענע פארטעפיאנעס רומפלען אין אלע ביער־סאלונען... קיינע געפיהלען וועקט אין אייך ניט די חתונה מוזיק, זי רעדט גאר ניט צו אייער הארצען, זי רעדט צו אייערע פיס... און די פיס הויבען זיך ביי אייך צו „מאטשען" און צו „וואלצען"...

און איך, קליין שטעדטעלדיגער גרינהארן, קוק אויף אייער חתונה און פרעג: וואו איז די ליעבע? וואו איז די פריינדשאפט? וואו זיינען די נאטירליכע געפיהלען? וואו איז די אמת'ע שמחה?... וואס איז דא ביי אייך אייגענס און וואס איז גענומען געווארען אויף פראקאט?

אי! מיין פריינד! ווען איהר זאלט ביי אונז א מאל הוליען אויף א חתונה... מען קוקט זיך נאך ניט ארום אין די נאכט איז שוין פערשוואונדען, — א פריש קאלט ווינטעלע וועהט, א ווייסליכער פאס ווייזט זיך אויפ'ן הימעל פון מזרח זייט, דער מארגעשטערען גלאנצט און שיינט ווי אן אמת'ער ברילאנט, די קליינע שטערענדלעך זיינען אוועק געלאפען ווייט און די בלויע הימלען זיינען געווארען טיפער...

לאַפּאַטקעס, מיט פאַרטוכלעך, מיט אַלע זיבען זאַכען... זיי רויכערן גראָבע סיגאַרען, טרייבען שפּאַס און דערצעהלען אַנעקדאָטען אין דער צייט, ווען די דרייוועררס פּוצען די פערד און די אבלים מעסטען אָן די שוואַרצע טרויער קליידער..., אַנשטאָט מענשען, פיהרען פערד דעם בר־מנן און אין פיעלע קערעדזשעס זיצען פרעמדע גלייכגילטיגע, דער ניט גוטער ווייס, פון וואַנען געקומענע, הערען, דאַמען און קינדער, וועלכע ווילען בענוצען די געלעגענהייט צו מאַכען אַ שפּאַציר אין אַ קאַרעטע... האָט מען שוין דעם „מיסטער״ אָדער די „מיסעס״ בעגראָבען, דאַן צו פאָהרען זיך אַלע פרעמדע פון וואַנען זיי זיינען געקומען, און די אבלים בלייבען פרעמד, אליין, אַקוראַט ווי דער געשטאָרבענער איז געבליבען אליין אין קאַלטען קבר. מע פיהלט ביי אייך ניט, אַז מע האָט אַ מענשען פערלאָרען, און די, וואָס האָבען פערלאָרען פיהלען ניט אַז זיי זיינען צווישען מענשען לעבען געבליבען... מע לעבט ביי אייך ניט, ווי אַ מענש צווישען מענשען, מע לעבט, ווי אַ שכן צווישען שכנים. די גאַנצע שטאָדט איז אַ גרויסער טענעמענט הויז און עס האָט צו קיינעם ניט, ווער עס ציהט אריין און ווער עס ציהט זיך ארויס.

ווען אָבער דער אָרימער, עלענדער, „אונפערזיכערטער״ קבצן געהט שטאַרבען — איהם שרעקט דער טויט נאָך ערגער פונ׳ם לעבען. ווער וועט איהם צונעהמען? וואָהין וועט מען איהם אהין טהאָן?... ער איז גליקליך, אויב ער ווייס, אַז „זיינע״ וועלען ניט האָבען קיין טראָבעל מיט זיין טויטען קערפּער... נאָך פיעלע טרערען, געבעט אין אומלויפעניש וועט קומען אַ „קהל׳שער״ וואָגען מיט אַ ווייסע הילצערנע טרונע. אָהן בעגלייטער, אָהן פריינד, אָהן מענשען, וועט מען איהם אוועקפיהרען אויף „פּאַטטער׳ס״ פעלד, אַ בייזער שכור׳ער איירישער וועט איהם אַראָפּוואַרפען פון וואָגען און אַראָפּלאָזען אין אַ איינגע דונקעלע גרוב... ווענִיג, איידער ער וועט קומען אהער, וועט מען נאָך מאַכען ביזנעס מיט זיין אונגליקליכען קערפּער... ערגעץ אין אַ קליניק, וועט מען אויסשניידען זיין אויסגעדאַרטען מוח, ארויסנעהמען זיין צו־בלוטיגטען הארץ... אַ צושניטענער, אַ צוריסענער, אַן ערניעדריגטער קומט דער קבצן צו זיין אייביגע רוהע...

חוזק, שפּאַס מאַכט מען דאָ ביי אייך פון דעם, וואָס רופט זיך „מענש״... חוזק מאַכט מען פון דעם מענשען, ווען ער לעבט; חוזק

א חתונה מיט קערידזשעס, מיט בלומען, מיט טרויער קליידער, מיט לאַדזשען־ברידער, מיט סטייבעל־פערד, מיט אויפגעקלערטע רעווערענדס און מיט שכור׳ע דרייווערס.

די גאַנצע שטעדטעל איז ביי אונז אויפגעבראַכט, ווען אימיצער שטאַרבט, חלילה. עס איז קיין קליינינגקייט ניט, יעדער פיהלט אַז אַ מענש איז געשטאָרבען, דאָס ליכט פון אַ לעבען איז אויסגעלאָשען גע־וואָרען.... יעדער האַלט פאַר אַ פליכט אָבגעבען צום לעצטען מאָל אַ כבוד דעם, וואָס געהט אוועק פון דער וועלט אויף אייביג... ביי יע־דען איז צובראָכען דאָס הארץ, יעדער דענקט פון דער שרעקליכער ער־שיינונג, וועלכע רופט זיך טויט. יעדער האָט מיטלייד מיט די יתומים אָדער מיט דער אלמנה, יעדער רעכענט פאַר אַ מצוה צו טראָגען אַ ביסעלע אויף די פּלייצעס דעם, וועלכער איז געווען דאָ אַן אייגענער צווישען אייגענע... ווער עס קען ניט מיטגעהן מיט דער לויה, געהט אַם ווענינגסטען ביז׳ן קאָרנער, שטעלט זיך אָפּ אַ טרויעריגער, בע־גלייט מיט די אויגען דעם מיט־מענש, וועלכער איז אויסגעריסען גע־וואָרען פון דער קליין־שטעדטעלדיגער געזעלשאַפט און פערלירט עטלי־כע אמת׳ע טרערען... אַבענדס קומט מען צו די, וואָס זיצען שבעה... מען זיפצעט און מען וויינט צוזאַמען, מען רעדט שטיל און פריינדליך, מען טרויסט, ווי עס איז מעגליך, און מע העלפט, ווי ווייט מען קען... געוויס, דער וואָס איז געשטאָרבען, וועט שוין ניט לעבעדיג ווערען, אָבער די, וואָס לעבען, פיהלען, דאָס זיי זיינען ניט אליין אין אַ וויס־טען וואַלד, דאָס זיי זיינען ניט קיין עלענדע צווישען פרעמדע, דאָס זיי זיינען מענשען צווישען מענשען.

דאָ ביי אייך שטאַרבט ניט אַ מענש, דאָ שטאַרבט אַ מיסטער אָדער אַ מיסעס. אויפ׳ן טיר שלאָגט מען צו אַ שוואַרצען באַנד און אין דעם אייגענעם טענעמענט הויז הערען אַלע דעם טויטען, ווי דעם פאַר אַ יאָהריגען שנעע. און וואָס איז באמת אַזוי דער אונגליק? דאָס לעבען פון דעם געשטאָרבענעם איז ניט פערלאָרען געגאַנגען — נאָ, סער! זיין לעבען איז געווען פערזיכערט און ווען ער האָט נאָך געגוססט, האָט מען זיך שוין איבערצייגט, דאָס דער „פּאָליסי“ איז אָלל־רייט... מע דאַרף זיך ניט זאָרגען, ווער וועט געהן צו דער לויה — געהערט ער צו אַ לאָדזש, וועלען קומען פרעמדע „ברידער“ מיט סטאָוו פּייפּס, איז ער אַ פריי מאַוער — וועלען קומען מאָורערס מיט

דאכמיסטריווקי, האָט עס טאַקי גערויערט אַ היבשע שטיקעל צייט — איך בין ניט אַזוי געפלויגען, אָבער בין איך דען דאָ ניט אַזאַ קבצן ווי דאָרט?.... עס איז טאַקי אַ מאָל דעם בעל העגלה׳ס בודע אויך געווען פול ביז איבער די ברעגען, אָבער, אַך, וואָס רעדט איהר! דאָ איז דער שלימזל׳דיגער עקספּרעס פול מיט טויזענדער מענשען און קיינער רעדט ניט, קיינער לאַכט ניט, קיינער דערצעהלט ניט קיין שעהנע מעשה׳לעך, גלייכווערטעלט זיך ניט, מאַכט ניט קיין שפּאַס. אַזוי ווי דערשראָקענע, ניעדערגעשלאָגענע, צוגעפּרעסטע מיט אַ באַרג זאָרג זיצען און שטעהען זיי אין די פּרעס קעסטלעך, וואָס רופען זיך וואַגאָנען. זיי שווייגען, גלייך מע פיהרט זיי צום בית הקברות. זיי זיינען פערטיעפט אין געדאַנקען פון „פערלאַנגט און געזוכט”, אָדער זיי לייענען אין די גרויסע ביליגע פּייפּערס, ווי דער האָט זיך געשאָסען, דער האָט זיך ארויסגעוואָרפען פון פענסטער, דער האָט גע׳סם׳ט זיך און זיינע קינדער.... אין דער היים, ווען, חס וחלילה, איין מאָל אין אַ יובל טרעפט זיך אַזאַ אונגליק, איז די גאַנצע שטעדטעל דערשראָקען, פערטרויערט, אויפגעבראַכט... דאָ איז דאָס גאָר ניט, — אַ נייעס אַ זיפץ פון אַ שטערבענדען און אַ געניץ פון אַ שכורן מאַכט אַ גלייכען איינדרוק... אַ יאָמער פון אַן אונגליקליכען און אַ פייף פון אַ לויפער האָבען איין ווערטה....

אין דער בודע האָבען מיר זיך געפיהלט געמיטליך, ווי ביי זיך אין דער היים; מיר האָבען דערצעהלט מעשה׳לעך, גלייכווערטלעך, געלאַכט, גערויכערט אַ ליולקע... דאָ, אַז מע איז שוין יאָ אַ סיטיזען, קייט מען און מע שפּייט... עס איז פרעמד; יעדער פיהלט זיך אַ פרעמדער צווישען פרעמדע, אַלעס איז פרעמדס און פרעמדס איז אַלעס. היינט וואָס הערט איהר דאָ, ווען איהר פאָהרט אין אַ שעהנעם מאַי־פריה־מאָרגען? וואָס זעהען אייערע אויגען? עס פליהען פערביי אייך איינגע הויכע טענעמענט הייזער, וועלכע שטעהען אַזוי ווי מצבות אויף אַ בית עולם, וואו „דאָס אָרט” קאָסט זעהר טייער. איהר זעהט סטאָלבעס מיט דראָטען. איהר הערט טרובעס פון די פאַבריקען פּייפען, די גלעקלעך פון די קאַרס קלינגען, די רעדער פון די עקספּרעסען רוישען... און דאָרט, ווען איהר פאָהרט אין אַזאַ פריה־מאָרגען.... אוי! וועה איז מיר! זעהט איהר דאָרט ווי די זונן הויבט זיך אויף איבער אַ בערגעל... לעבען טייכעלע שטעהט אַזוי ווי אַ נעוועל...

מאכט מען פון איהם, ווען ער שטארבט... א סך פאראד, א סך צע־
רעמאָניעס, א סך ביזנעס, און מענשליכע געפיהלען אזוי וועניג...

.12

פון דער הונדערט און צוואנציגסטער סטריט ביז ברוקלין ברידזש
איז פונקט אזא מהלך, ווי ביי אונז אין דער היים צווישען דער שטאָדט
„שווארצע טומאה" (ביעלא צערקאָוו) און ראכמיסטריווקי, פון דעסט־
וועגען רעכענט זיך דאָס איין שטאָדט. א גרויסע שטאָדט!...

איך כאפ זיך אויף גאנץ פריה יעדען טאָג און לויף צום עלעוויי־
טער. דאָ כאפט מיך אויף אַן „עקספרעס טריין" און טראָגט מיך, ווי
ביי אונז האָט א רעכט נאָר דער רוח טראָגען דעם מלמד. עס קאָסט
נאָר א פיטאקעל — א מציאה.

האָט איהר איין מאָל געטראָגען אין דער פריה אַן „עקספרעס
טריין"? די וואגאָנעס זיינען אָנגעפאקט מיט פערשלאָפענע, אומעטיגע,
טרויעריגע, פארזאָרגטע פאסאזשירען. יונגע קינדער רייבען זיך די
אויגען — דער פריה־מאָרגעדיגער דרעמעל האָט זיי נאָך ניט פערלאָ־
זען. בלאסע, שוואכע מיידלעך בייזע צורות פון ארבייטער, צוטראָגענע
פנימער פון קליינע ביזנעס לייט... אלע זיינען איינגעפרעסט אין דעם
עקספרעס; עס איז ניטאָ וואו צו זיצען, וואו צו שטעהן... מע קען
ניט אָטהעמען מע קען זיך ניט א קער טאָן... און אויף די סטיישאָנס
שטעלט זיך דער עקספרעס אָב און פרעסט אריין נאָך „ניקעל צאָלערס",
נאָך און נאָך, זיי איילען זיך אלע, זיי לויפען, זיי פליהען, זיי שטופען
זיך אריין אין דעם וואגאָן, וועלכער איז אָנגעלאָדען מיט „ארבייטער
פלייש", זיי קוועטשען זיך אריין אין דער געדיכטער „הושצע" פון
ברויט זוכערס.... מען האָט מורא צו פערשפעטיגען די דאָליע,
אוי, פינסטערע ביטערע דאָליע!...

אין דער היים, ווען איך פלעג פאָהרען פון שווארצע טומאה קיין

סאָציאָלאָגישע עטיודען.

ערשטער קאַפּיטעל.

.1

סאָציאָלאָגי איז ניט נור די פאָרשונגען וועגען דעם, וואָס האָט דער מענש געטאָן אַז ער איז נאָך ניט געווען אַ דזשענטעלמען, עס איז ניט נור די בעשרייבונג פון די זיטען פון דעם בן אדם, וועלכער האָט געגעסען אָהן אַ גאָפּעל און האָט געהאַט אַ קאָסטיום פון איין פייגען־בלאַט, עס איז אויך ניט נור די ערקלערונג, ווי אזוי איז ביי דיעזען צווייפיסיגען הערשער פון דער וועלט ענטשטאַנען אַ פאַמילי, אַ משפחה, אַ שבט, אַ פאָלק, אַ שטאַאט.

סאָציאָלאָגי פאָרשט, לערענט, בעשרייבט און ערקלערט אַלע געמיינזאַמע סאָציאַלע ערשיינונגען פון דעם מענשענ'ס לעבען, זיין אַלטע קולטור, זיין נייע ציוויליזאַציאָן, זיינע עקאָנאָמישע צושטענדע און זיינע פּאָליטישע אינסטיטוטען, זיינע זיטען און געזעצע, זיין רע־ליגיאָן, זיינע קונסטע, זיין ליטעראַטור, זיין געשיכטע, — מיט איין וואָרט זיין פּראָגרעס.

די וועלט־געשיכטע פערשטעהט מען, ווען מען דענקט איבער דער פילאָזאָפי וואָס די וועלט היסטאָרי האָט . . . סאָציאָלאָגי איז די פילאָזאָפי פון אַלע סאָציאַלע ערשיינונגען צוזאַמען. זי ערקלערט, אָדער אַם וויינינגסטען דאַרף און וועט ערקלערען די בעדייטונג פון דיע־זע אַלע סאָציאַלע ערשיינונגען, זייער צוזאַמענהאַנג און זייער ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם מענשען.

אַלזאָ, די ראָמאַנען, נאָוועלען, דראַמען און פּאָעזי פון אַ גאַנצעס פאָלק (זיין שעהנע ליטעראַטור), זיינע בילדער (מאַלעראַי קונסט), זיינע

די בוימער שאָקלען צו איין זייערע גרינע היטלען, איהר הערט פוי־געלעך זינגען און צוויטשערען. א פריש ווינטעלע לויפט אום און שטיפט און בויגט צו די גרעזעלעך צו דער ערד... ווייט ערגעץ סקרי־פּעט א וואָגען און אימיצער זינגט הויך און פריי א שעהנע זיסע ליעד... איהר גיט אַ קוק אָן אַ זייט, זעהט איהר א טיעפען טאָל... איהר זעהט א וועלדעלע, וועלכער שטעהט ווייט ווי פערטראַכט... און די איינ־געטראָטענע וועג לויפט, לויפט פון אייך אזוי ווי א שלייגעלע, גיט זיך א קעהר אָן א זייט און בעהאַלט זיך ערגעץ ווייט, ווייט...

טרויעריגע, טרויעריגע געדאנקען קומען מיר אויפ'ן זינן, אָבער דער קאָנדוקטאָר שרייט: „סיטי האָלל!" „ברוקלין ברידזש!" און איך האָב מעהר קיין צייט ניט צו דענקען.

די אַמאָליגע פּריצים, האָט זיך געגען זיי אָרגאַניזירט אין צעכען... און אויב די פּריצים האָבען זיך געהאַט זייערע דיכטער און זייערע טראָ־באַדורען, האָבען די בעל מלאכות געהאַט זייערע פּאָעטען און מייסטער זינגערס... איצט איז די אַרבייט אַ איינפּאַכע מעכאַנישע פונקציאָן, די קינסטלערישע געפיהלען זיינען ביסלעכווייז אויסגעשטאָרבען פון דער אַרבייטער וועלט... דער אַרבייטער פּאָעטיזירט ניט און זינגט ניט... ער איז געוואָרען אַן אויטאָמאַט, „מעכאַנישער מענש״. די מאַ־שינען רוישען און קלאַפּען און ער שווייגט... און וואָס שטאַרקער דער קאַפּיטאַליזמוס איז ענטוויקעלט אין אַ לאַנד, דעסטאָ וועניגער קונסט און קינסטלער קען מען דאָרט געפינען... דער אַלטער גאָט קאָנ־פוציוס האָט אַ מאָל געזאָגט: ווילסט וויסען דאָס לעבען און די זיטען פון אַ פאָלק, הער זיך צו צו דער מוזיק פונ׳ם לאַנד. די מוזיק פון אַמע־ריקאַ און פון ענגלאַנד איז „טערערבומססטיע״...

אונזער עלטער זיידע, אדם הראשון, האָט געטאָן אַ גרויסע חכמה, וואָס ער האָט געגעסען פון עץ הדעת. אַז עס וואָלט ניט געווען קיין טויט, וואָלט ניט געווען די אַלע סאָציאַלע ערשיינונגען, וועלכע שאַפען די סאָציאָלאָגי פון דער מענשהייט. און אויב גאָט וואָלט ניט פער־שאָלטען אדם׳ן, אַז ער מיט זיינע קינדער זאָלען אויף דור־דורות דאַר־פען שווער אַרבייטען, וואָלט גאָר ניט געווען קיין פּאָעזי, קיין געזאַנג, קיין מוזיק, ווארום קונסט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר דורך שווערע אַרבייט און ביי דער שווערער אַרבייט. היינטיגע צייטען, ווער עס וויל ניט שווער אַרבייטען, ווערט אַ פּאָעט, אָדער מוזיקער. אין די פאַר־צייטיגע יאָהרען אָבער, איז געווען אַ פּאָעט און מוזיקער נאָר דער, וואָס האָט געמוזט שווער אַרבייטען... אָנגעפאַנגען האָט זיך אַזאַ פּאָעזי און אַזאַ געזאַנג גאָר אין די גרויע אַלטע צייטען, ווען דער מענש האָט די ציינער בענוצט אַנשטאָט אַ זעג, די פינגער אַנשטאָט אַ האַבליע, דעם קולאַק אַנשטאָט אַ האַמער...

נאָר ווי אַזוי קומט עס, אַז אַזעלכע אַריסטאָקראַטישע זאַכען, ווי פּאָעזי און מוזיק זיינען אַזעלכע נאָהענטע מחותנים מיט אַרבייט, און נאָך דווקא מיט שווערע אַרבייט? דערויף צו ענטפערן, וועלען מיר מוזען פריהער אַביסעל אַוועק געהן אָן אַ זייט.

סטאטוען (סקולפּטור), זיינע מערקווירדיגע געביידען (ארחיטעקטור), זיין געזאנג, זיין מוזיק, זיינע טענצע — דאָס אַלעס זיינען ערשיינונגען, וועלכע האָבען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין אונזער סאָציאַלען עוואָלוציאָנס פּראָצעס, און וועקען זייער סאָציאָלאָגישע בעדייטונג איז ניט איבריג צו זאָגען אַ פּאָאַר ווערטער. דאָס האָבען מיר די אבזיכט צו טאָן אין עטליכע ארטיקלען, וועלכע מיר האָבען בעטיטעלט מיט'ן נאָמען „סאָציאָלאָגישע עטיודען".

2.

דער ערשטער דיכטער איז געווען דאָס פאָלק אליין. דער ערשטער ארכיטעקטאָר איז געווען אַ פּלאָטניק, דער ערשטער סקולפּטאָר אַ שטיינ־האקער, אַ פארבער איז געווען דער ערשטער מאָבלער. אַלזאָ די אַלע זאכען, וועלכע מיר רופען איצט פּראָדוקטען דער קונסט, זיינען אין די אַלטע צייטען געשאַפען געוואָרען פון געוועהנליכע ארבייטער. שפּעטער זיינען די אַלע „קונסט" זאכען פּראָדוצירט געווען פון מייסטערס. דאָס הייסט בעל מלאכות (בעל־מלאכה — דער מייסטער, דער הערר פון דער ארבייט) אַ האנדווערקער, אַ ספּעציאַליסט אין זיין ארבייט... יעצט ווערען די אַלע זאכען געמאַכט דורך קינסטלער און עס האָט ניט קיין פריינדשאַפט מיט דעם, וואָס רופט זיך פּשוט ארבייט.

מען זאָל איצט נעהמען ארבייטער פון אַ פאבריק אָדער פארמערס פון דאָרף און מען זאָל פאר זיי פארשטעלען שעקספּירס אַ דראַמאַ, אָדער וואַגנערס אָפּערא, אָדער שפּיעלען בעטהאָווענס סימפאָני, אָדער דעקלאַמירען שיללערס אַ פּאָעמע, וואָלטען זיי געווים קיין פערגעניגען ניט געפיהלט... זיי וואָלטען זיך נעבעך געפּלאָגט פון לאַנגווייליגקייט און עס קען זיין, זיי וואָלטען אנשלאָפען געוואָרען... אַמאָל אָבער לאַנג זיינען זיי געווען די מוזיקער און פּאָעטען.

נאָך גאָר ניט לאַנג האָט יעדער בעל מלאכה געהאַט אין זיך אַ קינסטלערישען געפיהל. ער האָט געזעהן זיין שטיקעל ארבייט זאָל געמאַכט ווערען מיט שעהנקייט און געשמאַק. ער האָט געארבייט און דערביי געזונגען און געדיכטעט. ער האָט זיך געהאַלטען מעשה מענש געגען

פאַר אונז איז איצט אינטערעסאַנט צו וויסען, מיט וועלכע אורזאַכען ווערט ערקלערט דיעזע ערשיינונג, וואָס, צ. ב. ש., פויגלאָך האָבען מו־זיק און געזאַנגען? דאַרווין זאָגט, אַז יעדער בעפעדערטער קאַוואַליער זינגט, ווען ער פיהלט זיך אין דעם פייער פון לעבען און ער וויל בע־צויבערן „די דאַמע זיינעם הערצענס״. די נאַטור דאַרף אַז זיין מין זאָל לעבען און זאָל זיך מעהרען, און זי גיט מוזיקאַלישע מיטלען די, וועל־כע זיינען מעהר פעהיג צו לעבען און צו מעהרען זיך. אויף דעם זעלבען אופן ערקלערען אַנדערע אויך די ערשיינונג פון פּאָעזי און מוזיק. ביי די מענשען. זיי זאָגען, אַז דער מקור פון פּאָעזי און מוזיק ביים מענ־שען איז אַ עראָטישער. דאָס הייסט, די תאוה, די ליידענשאַפטען, די נאַטירליכע שטרעבונג צו פּאָאָרען זיך האָט ארויסגערופען ביים מענ־שען אַזאַ ענטהוזיאַזמוס, אַזאַ גייסטיגען צושטאַנד, ווען ער האָט אָנגע־הויבען צו דיכטען און צו זינגען, אום מעהר צו געפעלען. די ריטמישע בעוועגונגען און זיינע טענץ, דער ריטמישער קלאַנג אין זיין מוזיק און פּאָעזי איז נאָר געווען אַ מיטעל אויסצודריקען זיין ליידענשאַפט און זיין בעגעהר.

מיר אָבער האָבען בעהויפּטעט פריהער, אַז ניט פערגעניגען און עראָטישע שטרעבונגען האָבען געשאַפען פּאָעזי און מוזיק; אין דיעזער ערשיינונג געפינט זיך פריהער פון אַלעס אַן עקאָנאָמישער פּרינציפּ: אַרבייט! און אונזער אויפגאַבע איז דאָס צו איבערצייגען.

עס איז פאַקטיש בעוויזען געוואָרען, אַז פיעלע זינגער־פויגלעך זינגען ווען זיי קומען פריה אין דעם פריהלינג (ועסנאַ) אַהיים צוריק אין זייער היימאַטה, אָבוואָהל זייערע דאַמען זיינען נאָך דאָמאָלס ניטאָ, ווארום זיי, געוועהנליך, ווי אַלע ווייבער, פערשפּעטיגען זיך און קומען ערשט מיט עטליכע וואָכען שפּעטער. אַנדערע זינגען נור אין הערבסט (אָסיען) און שפּעט אין ווינטער, ווען די צייט פון ראָמאַנען און פּאָעזי איז שוין לאַנג פּאָראיבער געגאַנגען. עס איז אויך מעגליך אַז די פיש אין וואַסער מוזיצירען ניט נור אין דער צייט פון ליעבעס בעגייסטערונג, ווי מען קען זעהן ביי די חיות, וועלכע רופען זיך אַמפהיקיעס, דאָס הייסט, אַזעלכע וואָס לעבען אי אין וואַסער אי אויף דער יבשה. ווי אָפט פראַגען זינגען הערען מיר אַלע. אויב איהר זייט געווען דאָ אַמאָל אין בראָנקס פּאַרק האָט איהר געוויס געזעהן, ווי די גרויסע פיש־בהמה, וועלכע רופט זיך ים־ליב, שווימט אום מיט שעהנע לייכטע ריטמישע

3.

דער מענש דאַרף זיך ניט שטאַרק איבערנעהמען און שטאָלצירען געגען אַנדערע ברואים מיט זיינע אָפּערען, קאָנצערטען און באַלעט. אונזערע שכנים, די חיות, האָבען אויך טענצע און געזאַנג. זיי האָבען זינגער סאָליסטען, זיי האָבען כאָר־געזאַנג און האָבען אויך מערקוויר־דיגע טענצער. די סאָלאָ געזאַנג פון אַ קאַנאַרעיקע און אַ נאַכטיגאַל האָט געוויס יעדער געהערט. ווער האָט אויך ניט געהערט, ווי אין די שעהנע זומער נעכט קאָנצערטירט פלייסיג אַ כאָר פון זשאַבעס? אָדער ווי אין דעם גרינעם גראָז גרילצען און פייפען היישעריקען און גרילצען־גע־זאַנגס־פעראיינען? אָדער ווי אַ דאָפּעל קוואַרטעט פון קעץ זיצט געגען דער לבנה און זינגט אַ גאַנצע קאַנטאַטע? זאָגאַר די שטומע פיש זיי־נען אויך מוזיקאַליש, זינגען קענען זיי ניט, זיינען זיי כלי־זמר. איינינע האָבען געמאַכט מוזיקאַלישע אינסטרומענטען פון זייערע שווים־פּע־דערן, אַנדערע פון זייערע ביינער און זיי שפּיעלען און רוישען זעהר מו־זיקאַליש אין דער צייט ווען זיי זיינען בעגייסטערט. פויגלען זיינען אויך דאָ אַזעלכע, וואָס זיי זיינען כלי־זמר, ניט וואָקאַלנע ארטיסטען... אַנדערע קלאַפּען זיך אויס אַ ליעדעלע מיט׳ן שנאָבעל איבער אַ פּוסטען בוים, אַנדערע שפּיעלען מיט די פּעדערן פון זייערע פליגלען, אָדער מיט די פּעדערען פון זייערע עקען...

עס זיינען דאָ פויגלען, וועלכע טאַנצען ווי אין אַ דענסינג אַקאַ־דעמי, פיהרען קאַטיליאָנען און שפּרינגען אויס טראַנטעלעס מיט מינועטען. אַ געלערטער דערצעהלט, ער האָט געזעהן אין סאַוט אַמע־ריקאַ, ווי פויגלען זיינען געקומען, האָבען לעבען אַ וואַלד אויסערוועהלט אַ גלייכען פּלאַץ פאַר אַ פּיק־ניק, האָבען דעם פּלאַץ ריין געמאַכט, אַרויסגעשלעפּט אַלע דערנער און צווייגען און שטיינדלעך און דאַן האָבען זיי געגעבען אַן אמת׳ן באַלעט, נאָך אַלע געזעצע דער קונסט. פריהער האָבען געטאַנצט איינינע סאָליסטען, נאָכדעם האָט געטאַנצט ד׳ער קאָהר־דע באַלעט, נאָכדעם האָבען אַלע גענומען אַנטהייל אין דיעזען גרויסאַרטיגען באַלעט. זייערע אַלע בעוועגונגען זיינען געווען מערקווירדיג ר י ט מ י ש און רעגעלמעסיג. (וועגען דעם, וואָס איז ריטם און ריטמיש וועלען מיר באַלד דאַרפען אויספיהרלעך רעדען.)

געזאַנג זיינען געקומען ניט נור דורך פריהלינגס טרוימעריייען און חלומות פון ליעבע, עס דאַרפען געוויס זיין מעהר געזעצליכע און רע־געלמעסיגע אורזאַכען. פון דיעזע אורזאַכען וועלען מיר רעדען אינ׳ם צווייטען קאַפּיטעל. איצט וועלען מיר נאָר בעמערקען דאָס נאָר

„דער שוואַם זינגט, ווען ער פיהלט
ער וועט ניט לעבען לענגער,
ער צווישען אַלע איז זיין
אייגענער הספד זענגער״...
דער מענש אָבער זינגט, ווען ער שטרעבט,
און ער קעמפּפט פיר דאָס לעבען
ער זינגט ביי זיין אַרבייט און פּאָעטיזירט
אין זיין שטרעבען...

צווייטער קאַפּיטעל.

Grey grows the dawn while men-folk sleep
Unseen spreads on the light,
Till the thrush sings to the coloured things,
And earth forgets the night.
W. Morris.

.1

די נאַטור ווערט בעלעבט דורך שאַלען, טאָנען, אָבקלענגע. דער מענש הויכט אויס זיין לעבען מיט אַן אויסגעשריי אָדער מיט אַ פּער־שטיקטען צונויפגעדריקטען טאָן... און ער בלייבט אַנשוויגען... ער קומט אויף דער וועלט צו לעבען מיט אַ פריילּיכען, ענערגישען קלאַנג. דער בעריהמטער פילאָזאָף פּאַסקאַל האָט געזאָגט, אַז אין קבר שרעקט איהם ניט די פינסטערניס, — איהם שרעקט די שטילקייט, וואָס הערשט דאָרטען. די אַלטע גנאָסטיקער האָבען ניט אומזיסט גערופען דאָס לע־בען: די מוזיק פון בעוועגונג...

בעווענונגען אין וואַסער, נאָכדעם דראַפּעט זי זיך ארויס פון וואַסער און קריכענדיג זעהר שווער מיט די קרומע לאַפּעס איבער דער ערד, זינגט זי אַ ליעד וועלכע רייסט די אגיערן...

אויב ביי דעם מענשען וואָלט פּאָעזי און מוזיק געשאַפען געוואָרען דורך עראָטישע שטרעבונגען, וואָלט פריהער געדארפט אָבשיינען די פּאָעזי, די ערשטע פאָרמע פון וועלכער וואָלט געדארפט זיין נור אַ ליידענשאַפטליכע... עס איז אָבער בעוויזען געוואָרען אַז, ערשטענס, די ערשטע פאָרמען פון פּאָעזי זיינען ניט עראַטישע און, צווייטענס, דאָס ביי דעם מענשען איז פריהער געשאַפען געוואָרען די מוזיק און נאָכדעם שוין די פּאָעזי. פריהער שפּיעלט אַ ראָלע נור די מעלאָדי, נאָכדעם קלייבט ער צו צו דער מעלאָדי ווערטער, וועלכע האָבען קיין זינן און קיין בעדייטונג... ער דערצעהלט זיינע געפיהלען, ערקלערט די בעדייטונג פון דער מעלאָדי און עס ערשיינט דאָס, וואָס מיר רופען פּאָעזי.

דער ווילדער מענש טראַכט אויס, וועלכע ווערטער ער וויל און זינגט עס מיט זיין ליעד. מיסיאָנערען און רייזענדע האָבען פערשריבען פיעל ליעדער פון וועלכע די ווילדע ווערען בעגייסטערט און די ווערטער פונ׳ם ליעד האָבען קיין בעדייטונג ניט זאָגאר אין זייער בעגרעניצטען ווערטער־בוך, עס איז גלאט: „הע מע חי טאירו!״ פיעלע פון אונז זינגען דאָס רוסישע כאָרען ליעד: „עי, קוביר, מאָי קוביר, טשוביר, נאביר, נאביר, ביר״. רוסישע סאָלדאַטען זינגען מיט גרויס התלהבות אַ ליעד: „איינס, צוויי, דריי, פיער, פינף און זעקס, זיעבען, אַכט, ניין צעהן, איינס און צוויי״. זייערע בעגייסטערטע פּנים׳ער לייכטען מיט פרייד ווען זיי זינגען דיעזע ווערטער, און זיי מאַרשירען אַלע לעבעדיג, מונטער, מיט אַ ריטמישע רעגעלמעסיגקייט. אין דער קינדערוועלט זעהען מיר אויך, דאָס ביי זיי שפּיעלט די הויפּט ראָלע די מעלאָדי, ניט די ווערטער. אַ קינד אימפּראָוויזירט זיך אליין אַ ניגון, אָדער מאַכט אַ פּאָפּורי פון בעקאַנטע ליעדער און זינגט. דער עיקר איז ביי זיי דער ריטם, די רעגעלמעסיגקייט אינ׳ם געזאַנג, ווערטער ווערען פאַבריצירט אָדער גאָר נייע, אָדער דער פּאַפּאַ גראַמט זיך מיט׳ן ביידעם און די קעצעלע מיט דער צוקער פושקע...

עס איז דאָ געגוג אורזאַכען צו דענקען, אַז די געטליכע פּאָעזי איז געשאַפען געוואָרען ניט נור דורך עראָטישע שטרעבונגען, אַז מוזיק און

זאַכע פון בעוועגונג. ריטם, דאָס איז די אייגענשאַפט פון בעוועגונג. ווי זאָגט ספּענסער: „עוועריּ מאָשיאָן איז ריטהמיקאַל" — יעדע בע־וועגונג איז ריטמיש. די געזעצע פון גראַוויטעט, דאָס איז דער מאַר־סעליעזע פון דער אַלל־וועלט בעוועגונג, נאָר דער ריטם פון דעם מאַרש איז געשריבען אַנשטאָט נאָטען אין ציפערען. דאָ איז דער פּאַסענדער פּלאַטץ צו ערקלערען די בעדייטונג פון ריטם, וועלכער שפּיעלט אַ גרוי־סע ראָלע אין אונזערע אַרטיקלען.... מיר וועלען אָבער אייך פריהער דערצעהלען עטליכע אינטערעסאַנטע פאַקטען.

2.

אַ רוסישער סאָלדאַט האָט מיר אַמאָל דערצעהלט: אין דער צייט פון גרויסע מאַנעוורען האָט זיך זייער גאַנצער רעגימענט שטאַרק פער־זינדיגט. דער אויבערקאָמאַנדיר האָט זיי אַלע אויסגעשטעלט אין אַ רייהע, זיי זאָלען הערען זיין בעפעהל. אַלע האָבען ערוואַרטעט אַ שרעק־ליכע שטראַפע. דער קאָמאַנדיר אָבער האָט נור אויסגעשריען: מאָרגען אַ גאַנצער טאָג אָהן מוזיק! אַ נויטיגע זאַך — מוזיק, האָט דער סאָל־דאַטעל געטראַכט און האָט אַ גאַנצע נאַכט געלאַכט פונ'ם נאַרישען פריץ... אויף מאָרגען נאָר טאָג זיינען זיי אַרויס „אין פּאָחאָד...." עס איז געוועזען אַ הייסער טאָג אין מאָנאַט אויגוסט, די נאָוואָרוסישע סטעפּעס זיינען געוועזען פערגאָסען מיט פייער, וואָלקענס מיט שטויב האָבען געבלענדעט די אויגען און געשטיקט דעם אָטהעם... דער רעגימענט געהט אַ שעה, צוויי, שטיל... די טרובעס ליעגען אין די זעקלעך.... מען מוז געהן! די קרעפטען פאַלען, דער מוטה פערלאָרען, די בעוועגונגען זיינען געמאַטערטע... איין סאָלדאַטעל פאַלט און בלייבט ליגען... זיי געהען ווייטער... נאָך איינער פאַלט... אַלע זיינען אָהנמעכטיג, די אייננע שטיוועל ברעכען די פיס, די שווערע ביקס און אַמוניציאָן דריקט צו דער ערד... פּלוצלונג — דאָס מונטערע שאַללען פון טרומפּעטען, דאָס ריטמישע ברומען פון פּויקען, דער אָר־קעסטער שפּיעלט אַ מאַרש — אַלע מאַרשירען ווי גאַנץ אויפגעפרישטע, געזונטע, מונטערע מענשען, לעבעדיג, פריילעך... די מיעדקייט פער־

מיר הערען ניט דעם רויש, וואָס דער קוגעל פון דער ערד מאַכט, ווען ער בעוועגט זיך ארום זיין אקס, מיר הערען געוויס ניט דעם רוי־שען וואָס אנדערע שטערען און פלאַנעטען מאַכען אין זייער בעוועגונג — אונזער אויער האָט ניט די פעהיגקייט אזעלכע טענער צו פערנעה־מען... אָבער מיר הערען ווי דער ים ברויזט, ווי דער ווינד וועהעט, ווי דער דונער שטורעמט, ווי די בוימער סוד'ען זיך, ווי די בלעטער וועהיספערען... אומעדום וואו מיר זעהען בעוועגונג הערען מיר טאָנען, אָבקלענגע, שאַללען... ווען עס איז ניטאָ קיין בעוועגונג איז שטיל און ווען עס איז שטיל איז ניטאָ דאָס, וואָס מיר בעצייכענען מיט'ן וואָרט לעבען. טאָנען, שאַללען, אָבקלענגע, בעצייכענען די בעוועגונגען פון דער מוטער נאַטור אין איהר גרויסען פראָצעס פון שאַפען און פראָ־דוצירען, — טאָנען, שאַלען און אָבקלענגע האָבען אויך אַ גרויסע בעדייטונג ביי איהר קינד, ביים מענשען אין זיין קערפערס בעוועגונגען אין דער צייט, ווען ער שאַפט, ווען ער ארבייט.

אין דעם אוניווערזום איז אַלעס פול מיט מאָציאָן, בעוועגונג, עס גיבט קיין טהעטיגקייט אָהן בעוועגונג און אין דער נאַטור איז ניטאָ קיין רוהע. ווי זאָגט דער אַלטער מאַטעריאַליסט ביכנער: מאַטעריע (שטאָף) עקזיסטירט ניט אָהן בעוועגונג, בעוועגונג עקזיסטירט ניט אָהן מאַטעריע. בעוועגונג, זאָגט ער, איז די זעעלע פון מאַטעריע.

רוהע ווילסט דו? זעהע דאָך;
ווי נאַריש דיין פערלאַנגען,
דער בעוועגונג שווערער יאָך
האַלט די גאַנצע וועלט געפאַנגען
נירגענד וואו אין דיעזער צייט
קענסט דו יעמאַלס רוהע פינדען,
און פונ'ם פלוך דער טהעטיגקייט
קען דיך קיינע מאַכט ענטבינדען
רוהע גיבט עס ניט, דורכאויס,
ניט אין הימעל, ניט אויף ערד'ן
פון טויט און שטאַרבען ברעכט באַלד אויס
נייעס וואַקסען, נייעס ווערדען.

דאָס גאַנצע לעבען דער נאַטור איז אַ מעער פון טהעטיגקייטען... („ביכנער, קראַפט און שטאָף") אַלזאָ טהעטיגקייט, דאָס איז די אור־

בע בעאָבאַכטעט מען ביי פיעלע פעלקער אין אַלטע טהיילען פון דער וועלט. מענער האָבען ליעדער פאַר דער יאַגד, פאַר כאַפּען פיש, פאַר רודערן אויפ'ן וואַסער, פאַר מאָלען מיט'ן מילשטיין, ביי טרעטען וויינ־טרויבען, און שערען די שאָף, פאַר יעדע אַרבייט... אַן איינוואָהנער פון סאַמאָא קען ניט אַ קלאַפּ מיט'ן רודער איבערן וואַסער, ער זאָל ניט אָנהויבען צו זינגען אין טאַקט... ביי פיעלע ווילדע פעלקער טראָגען די פרויען אויף די הענד אַרמבענדע מיט קלינגענדע רינגען, וועלכע קלאַפּען אין טאַקט מיט יעדע בעוועגונג פון זייער קערפּער ווען זיי זיי־נען ביי דער אַרבייט...

איז דער געזאַנג און דער קלאַפּען אין טאַקט ביי דער אַרבייט אַ צופעליגע ערשיינונג, אָדער עס איז געשאַפען געוואָרען דורך אַ בע־שטימטע אורזאַכע? אויף דער פראַגע וועלען מיר אייך ענטפערן אין נעכסטען קאַפּיטעל. איצט ווילען מיר אייך מיטטהיילען נאָך עטליכע פאַקטען.

אַ בעריהמטער רוסישער וויאָלין שפּיעלער האָט מיר דערצעהלט: מיט עטליכע יאָהר צוריק, ווען ער האָט אַ גאַנץ זומער געוואָהנט אין אַ רוסישען דאָרף, האָט ער אַמאָל פון אַבענד געשפּיעלט אויף זיין פידע־לע ביי אָן אָפענעם פענסטער. זעהר גיך האָט זיך פערזאַמעלט אַ גרויסע אַאודיענץ פון דערפישע צוהערער. כל זמן ער האָט געשפּיעלט אין אַ לאַנגזאַמע טעמפּאָ אַ טרויעריגע מעלאָדי זיינען אַלע געשטאַנען שטיל, ווי צוגעדריקטע. ער האָט אָבער באַלד אָנגעהויבען צו שפּיעלען די בע־קאַנטע רוסישע „קאַמאַרינסקי...” אַזוי ווי אַן עלעקטרישער שטראָם האָט פּלוצלונג אַלע בעריהרט. די קעפּ האָבען זיך אויפגעהויבען, די אויגען האָבען געגלאַנצט מיט ענערגיע און קראַפט... ביסלעך וויאָ האָבען פיעלע אונגעדולדיג אָנגעהויבען צו מאַכען מיט'ן קערפּער שטילע בעוועגונגען אין טאַקט מיט זיין שפּיעלען, נאָכדעם האָבען פיעלע אָנ־געהויבען שטיל צו קלאַפּען מיט די פיס, נאָכדעם פלעגען זיך ביי פיעלע אַרויסכאַפּען פונקט צום טאַקט פרייליכע אויסגעשרייען, נאָכדעם האָ־בען עטליכע אָנגעהויבען אַ ביסעלע צו טאַנצען... געענדיגט האָט זיך דערמיט, דאָס קינדער, יונגע מיידלעך, בחורים, אַלטע לייט, כמעט אַלע, — האָבען געטאַנצט מיט בעגייסטערונג, קראַפט און ענערגיע... גלייך ווי די טענצער וואָלטען ניט געווען אַרבייטער, וואָס האָבען אַ גאַנצען זומער־טאָג שווער געהאָרעוועט...

ביי, די וואונדען אויף די פיס פערגעסען, די משא אויף די פלייצעס איז געוואָרען גרינג, ווענינ! יעדער האָט נאָך דערפיהלט אין זיך איבּ־ריגע ענערגי — עס האָט זיך נאָך געוואָלט אַ שטיף טאָן, אַ געשריי טאָן, אַ לאָף טאָן...

אַן אַנדער פאַקט: ווען מען האָט געבויט אַן אייזענבאַהן אין איינע פון די צענטראַלע רוסישע גובערניעס, האָבען דאָרט געאַרבּייט רוסישע אַרבּייטער און ניט רוסישע. אַלע אַרבּייטער האָבען געלעבט ביי איינע און די זעלבע אומשטענדען, האָבען זיך זעהר שלעכט גענעהרט און האָ־בען זיך געוואַלגערט אין איינע, נאַסע זעמליאַנקעס, דאָך האָבען די רו־סען געגעבען ניט זעהר קיין גרויסען פּראָצענט פון קראַנקהייטען און צו פאַלען טויט, די „אינאָראָדצעס" אָבער זיינען געפאַלען ווי פליגען. ווען דער אינספּעקטאָר האָט געפרעגט די אויפזעהער, וואָס קען זיין די אורזאַכע פון אַזאַ ערשיינונג, האָבען זיי געענטפערט: אונזערע זינגען און זייערע זינגען ניט...

אין זיד רוסלאַנד וואו עס זיינען דאָ צוקער פאַבּריקען, שפּיעלען אויף פיעלע בוריקעס־פּלאַנטאַציעס מוזיקער אין דער צייט פון דער אַרבּייט די מוזשיקעס נעהמען ביליגער פאַר זייער אַרבּייט, ווען מוזיק שפּיעלט און זיי אַרבּייטען פיעל מעהר אויס... דיזעלבע זאַך פּראַק־טיצירט זיך שוין אויך דאָ אין אַמעריקאַ: אין אייניגע סיגאַרען פעק־טאָרים שפּיעלט אַ פּיאַניסט „מוזיק", אָדער איינער זינגט, אָדע־דעקלאַמירט... דער בעל הבית געפינט אַז אַזעלכע הוצאות קערען זיך אום מיט פּראָפיט...

אין אַ שולע, די ערגסטע און מעהר פוילע תלמידים, ווערען לע־בעדיג, מונטער און פעראינטערעסירט, ווען אַלע צוזאַמען הויבען אָן צו לעזען ווי אַ כאָר מיט אַ ניגון.

נאָר פאַבּריק־אַרבּייטער שווייגען. ווייטער וועט איהר ניט געפי־נען קיין אַרבּייטער, וועלכער זאָל ניט זינגען ביי זיין אַרבּייט, ביי די נאַטור פעלקער, ווי ביי ציוויליזירטע פעלקער. יעדע אַרבּייט האָט זיך איהר ספּעציעלעס ליעד. ביי די סלאַווישע פעלקער, וואו אם מיינסטען אַלע אַרבּייטען זיינען געטאָן געוואָרען דורך דער פערשקלאַפּטע פרוי, האָבען די פרויען געזונגען: פאַר גראָז שניידען, פאַר זעען, פאַר ברויט־שניידען, פאַר פּרוכטען רייסען... אויסער דעם האָבען זיי זייערע ספּעציעלע געזאַנג פאַר שפּינען, וועבען, נעהען, שטריקען... דאָס זעל־

ווערט אויך געשריעבען אונבעדינגט אין א געוויסען ריטם, אין א געוויסע מאָס פון זילבען, הברות... אַ געוויסע מעלאָדישע רעגעלמע־סיגקייט. מיר ווערען נאָך רעדען וועגען ריטם, איך וויל אייך דאָ אויפ־מערקזאַם מאַכען ווידער אויף די וואָס שפּרינגען אַ גאַנצען זומער איבער די שטריק אויף אַלע טראָטואַרען פון ניו יאָרק. איז אייך קיין מאָל ניט איינגעפאַלען אַ קשיה, ווי אזוי ווערען זיי ניט מיעד שפּרינגענדיג אין אַ היץ איבער אַ שטריק?... עס איז טאַקע ווידער נור דערפאַר, ווייל זיי שפּרינגען ריטמיש: איינס, צוויי!... איינס, צוויי! דאָס הייסט, זייער קערפּער מאַכט ריטמישע בעוועגונג. דיעזע בעוועגונג גיט אַזאַ פערגעניגענדע פיהלונג, וועלכע דיענט פאַר די מוסקולען ווי אַ סטימול, ווי אַ טאָניק... מען ארבייט (עס איז אונזיניגע און אַ שעדליכע אר־בייט, אָדער קינדער־שפּיעל. דערפון רעדען מיר יעצט ניט) און אין דער ארבייט גופא שעפּט מען נייע קרעפטע, דורך די ווירקונג פון ריטם; — פון רעגעלמעסיגקייט... דיעזע ווירקונג בערוהט זיך אויף געוויסע פערהעלטניסע, אנאַטאָמישע, פיזיאָלאָגישע און פּסיחאָלאָגישע...

דריטער קאַפּיטעל.

1.

דאָס וואָרט „מוזיק" שטאַמט פונ'ם גריכישען וואָרט מוזע. יעדע פון די זיעבען קונסטען האָט געהאַט ביי די גריכען אַ געטין אַ בע־שיצערין, וועלכע האָט זיך גערופען מוזע. אַ מוסקול רופט זיך אין גרי־כיש אויך „מוז" — עס איז איין וואָרט און איין בעדייטונג: טאָן, ארבייטען, שאַפען. דאָס וואָרט „פּאָעט" האָט אויך דיזעלבע בעדייטונג: ארבייטער, שאַפער, אין ענגליש: מייקער. וועגען דער פערוואַנדשאַפט פון דיעזע ווערטער ווען מיר זיך ניט אריינלאָזען אין פילאָלאָגישע פאָרשונגען... מיר ווען נור בעמערקען אז דיעזע נאָהענטע פער־וואַנדשאַפט פון דיעזע ווערטער אין אַ שפּראַך פון אַ פאָלק, וועלכעס איז אונז בעקאַנט אַלס דער פאָרשטעהער פון קונסט, מוזיק און פּאָעזי,

עס איז דאָ א מאשינקע, וועלכע רופט זיך מעטראָנאָם... זי שלאָגט דעם טאקט פאר די וואָס לערנען זיך שפּיעלען... עקספּערימענטען האָבען בעוויזען, דאָס, אויב איינער וועט זיצען און צוהערען זיך צום רעגעלמעסיגען קלאַפּען פונ'ם מעטראָנאָם, וועט זיין אָטהעם געהן אין טאקט מיט'ן מעטראָנאָם... וועט דער טאקט פּלוצלונג איבערגעביטען ווערען אויף שנעלער, אָדער לאנגזאמער, וועט אויך דער אָטהעם באלד אָנהויבען צו געהן אינ'ם נייען טאקט.

מען זאָל קלאַפּען לאנגזאם אין א פּויק, אָדער פּראָדוצירען טאָנען פון אן אנדערן מוזיקאלישען אינסטרומענט, — וועלען דיעזע טאָנען אליין שוין האָבען אזא ווירקונג, דאָס ביי טהירע וועט זיך באלד זעהר פערשטארקען די טהעטיגקייט פון זייערע ארטעריען, אלע בלוט קאנאלען ווערען ברייטער. אונטער דעם איינפלוס פון פרייליכע מעלאָדיען ווערען די בלוט קאנאלען ביי מענשען ערברייטערט, פון טרויעריגע מאָטיוועז, פערקעהרט, ווערען זיי פערשמאָלט. פון פרייליכע מוזיק קומט צופיעל בלוט צו אלע אָרגאנען און צו די מוסקולען און זיי האָבען אן ערפרישענדע טאָנישע ווירקונג...

ניט אומזיסט קלינגט מען אין די קירכען אָדער די טורם־גלעקער לאנגזאם, ווען מען רופט דאוונען, אָדער תשובה טאָן און מען קלאַפּט „נאבאט", מען קלינגט אליארם, ווען מען וויל ארויסרופען אן אויפרוהר, איין אויפרעגונג... פון דעם ריטם פון קלינגען הענגט אָב זיין ווירקען אויף די נערוועז און די מוסקולען...

עס קען זיין, אז איהר ווייסט שוין יעצט אליין, וואָס הייסט ריטם, נאָר איך האָב פערשפּראָכען און מוז איך געבען א קליינע ערקלערונג: א בעוועגונג וואָס האָט א געוויסע מאָס און רעגעלמעסיגקייט, הייסט: א ריטמישע בעוועגונג. איהר זעהט אלע טאָג ווי צוויי, דריי, מאנכעס מאָל פינף מיידלעך שפּרינגען איבער א שטריק, וועלכע מע ווארפט זיי אונטער די פיס... ווי אזוי קענען זיי אלע מיט איין מאָל און אזוי פלינק אריבער שפּרינגען! ווייל זיי שפּרינגען ריטמיש, דאָס הייסט, פּונקט אין איין טאקט... מע זאָל אָבער ווארפען די שטריק אמאָל זעהר לאנגזאם, וועט עס שוין ניט זיין ריטמיש און די שפּרינגער ווערען זיך פערפּלאָנטען... אין מוזיק געהען די טאָנען אין א געוויסען ריטם, דער דיריגענט שלאָגט מיטן שטעקעלע דעם טאקט... אָהן טאקט איז ניטאָ קיין ריטם און אָהן ריטם קען ניט זיין קיין מוזיקע... פּאָעזי

איז די אַרבייט ווירקליך געווען אַ פלוך. ער האָט ניט געהאַט קיינע הילפסמיטעל, קיינע אינסטרומענטען, קיינע ווערקצייג. דאָס, וואָס אַ מענש קען יעצט מאַכען מיט איין האַמער — קלאַפּ, מיט איין פיהר מיט אַ זעג אָדער אַ האַק, האָט אין די אַלטע צייטען געפאָדערט פיעל מוסקול־קראַפט, פיעל געדולד און אַ גרויסע אַנשטרענגונג פון דעם מענשענס ווילען... און ווי גליקליך האָט זיך דער מענש דאַן געקענט פיהלען, ווען ער האָט ענדעקט דורך די ווירקונג פון ריטמישע בעוועגונג, דאַרף דער ווילען ניט זיין אָנגעשטרענגט!...

די גליעדער פונ׳ם מענשענ׳ס אָרגאַניזם זיינען געווען זיינע אַרבייטס־אינסטרומענטען. זיינע פיס, הענד, צייהן זיינען געווען זיין האַמער, פּרעס, זעג. צוקוקענדיג זיך צו זיין אייגענעם קערפּער, האָט דער ווילדער מענש ניט געקענט ניט בעמערקען, דאָס אַלע זיינע אייגענע בעוועגונגען זיינען ריטמיש... זיין גאַנג איז ריטמיש, זיין אָטהעמען איז ריטמיש, דאָס קלאַפּען פון זיין האַרץ איז ריטמיש. דער אינסטינקט האָט איהם אונטערגעזאָגט צו בענוצען זיך מיט דעם זעלבען ריטם אין זיין אַרבייט. אַז דער ווילדער מענש האָט ניט געדאַרפט דערויף זעהר פיעל שכל, קענען מיר זעהן דערפון, דאָס די אַלע בהמות וואָס שלעפּען ביי אונז שווערע משאות, ווי אָקסען, פערד, קעמלען, מיולען, אייזלען, געהען מיט אַ רעגעלמעסיגען ריטמישען טריט, ווען זיי זיינען שווער בעלאַדען... די שווערע אַרבייט האָט זיי אויך אויסגעלערענט צו פערשטעהן וואָס ריטם איז!

דער מענש האָט געזעהן דאָס זיינע מוסקולען ביי דער אַרבייט מאַכען שטאַרקע און שוואַכע בעוועגונגען: אויפהויבען, אַראָפּלאָזען, אָבשטויסען, צושלעפּען און ער האָט פערשטאַנען, דאָס די גרונדלאַגע פון ריטמוס איז די רעגעלמעסיגע אָבוועקסלונג פון שוואַך און שטאַרק בעטאָנטע עלעמענטען... פון אַרבייט איז דיעזע רעגעל אַריבער צו מוזיק און פון מוזיק צו פּאָעזי...

.2

ווען אַן אינטעליגענטער מענש קומט יעצט אַרבייטען אין אַ דאָרף צו אַ פּאַרמער, אָדער צו אַ רוסישען מוזשיק, ווי שטאַרק און געזונד

איז ניט קיין צופאַל זאַך. עס צייגט פשוט: אַז די מוזע און דער מוס־קול, די קונסט און די אַרבייט זיינען נאָהענטע און אייגענע מחותנים.

ביי אַלע אַלטע פעלקער איז די ענטשטעהונג פון מוזיק פערבונ־דען מיט עקאָנאָמישע ערשיינונגען. אין זייער מיפאָלאָגי און לעגענדען דערצעהלען זיי זעהר פיעל וועגען דעם וואונדערליכען איינפלוס פון מוזיק אויף די פאָרמען פון אַרבייט. דער אַלטער עגיפּטישער גאָט אָזירים האָט געוואנדערט איבער דער וועלט אום צו פערגרינגערען דאָס שווערע לעבען פון מענשען מיט מוזיק און געזאַנג. ער האָט גע־האַט זיעבען טעכטער זינגערינס און עס קען זיין, אַז פון זיי האָבען די גריכען שפּעטער געמאַכט זיעבען מוזען... די לעגענדע דערצעהלט, אַז דורך מוזיק האָט אָזירים געלערענט די ליידענדע מענשען אַ נייע פאָרם פון אַרבייט — לאַנד־אַרבייט. דערמיט האָט ער פערבעסערט זייער לאַגע און האָט געמאַכט קלענער זייער נויט.

די גריכען דערצעהלען דאָס זעלבע פון זייער גאָט אָרפעי. ער האָט דורך מוזיק געקענט בעהערשען די שרעקליכסטע חיות פון וואַלד, ער האָט מיט מוזיק געווירקט אויף די מענשען, פערבעסערט זייערע זיטען, קלענער געמאַכט זייער נויט און אויסגעלערענט ווי צו בעאַרבייטען דאָס לאַנד. די אידישע ביבעל דערצעהלט, דאָס למך׳ס דריי זיהן זיינען געווען די ערשטע ערפינדער: איינער איז געווען דער איניציאַטאָר פון הירטען־ווירטשאַפט, דער צווייטער איז געווען דער ערשטער שמיד, דער דריטער איז געווען דער ערשטער מוזיקער.... אין דער ענטוויק־לונג פון מוזיק האָט דעם שמיד׳ס אַרבייט ווירקליך געדאַרפט שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע: די געזעצע פון ריטם ווערען ביי קיין אַרבייט ניט אויסגעדריקט אַזוי שאַרף און אַזוי דייטליך, ווי ביי דעם שמידען. ניט אומזיסט דערצעהלט די לעגענדע, אַז דער גריכישער פילאָזאָף פּי־פאַגאָר (פּיטהאַגאָרוס) האָט געגרינדעט זיין טהעאָריע וועגען אינטער־וואַלען (די הספקה פון איין טאָן ביז׳ן אַנדערען און זייער אונטערשיעד אין קראַפט) אויף די קלאַנגען, וואָס דער האַמער פון אַ שמיעד קריגט אַרויס פון שטיקער אייזען... אַ לאַנגער שטיק אייזען גיט אַ העכערן טאָן, אַ קורצער — אַ ניעדריגערן טאָן, — נאָך קורצער — דער טאָן נאָך ניעדריגער א. ז. וו.

עס איז קיין חידוש ניט, וואָס אונזערע אור־עלטערן האָבען אַנער־קענט די אַרבייט אַלס אַ קללה פון גאָט... פאַר׳ן פּרימיטיווען מענשען

אין אַ טהעטיגקייט, אין וועלכער ער האָט קיין אינטערעס ניט... אויפ'ן אַנדערן טאָג גאַנץ פריה פאָהרט אַרויס דער זעלבער לעווין אויפ'ן „סענאָקאָס", היי שניידען... טאָלסטאָי בעשרייבט נאָר ווי אַ טאָלסטאָי. ווי אַזוי דעם אינטעליגענט איז געווען שווער, ווי אַזוי ער האָט אָנגע־שטרענגט זיינע קרעפטען און האָט פון אָנפאַנג ניט געטראָפען דעם טאַקט... ווי אַזוי אָבער סוף כל סוף ער האָט זיך צוזאַמענגעגאָסען מיט'ן גאַנצען אָרקעסטער קאָסארעס, ווי זייערע קאָסעס האָבען געקלונגען און געקלאַפּט אין ריטם, ווי אַזוי זיין ווילען איז בעפרייט געוואָרען און ער איז געגאַנגען נאָך אַנדערע ניט פיהלענדיג קיין צוואַנג און ווי אַזוי די אַרבייט האָט איהם געשאַפען צופריעדענהייט און פערגע־ניגען...

.3

אַ גרויסען און אַ שווערען קאַמפּף האָט דער פּרימיטיווער מענש געפיהרט פאַר זיין דאַ־זיין, מיט גרויסע צרות האָט ער זיך ערוואָרבען די אַלע נויטווענדיגע זאַכען, וואָס ער האָט געדאַרפט צום לעבען — דיעזען קאַמפּף און דיעזע צרות איבערגעטראָגען האָבען איהם געהאָל־פען געזאַנג, מוזיק און שפּעטער פּאָעזי... די געניטקייט האָט איהם אויסגעלערענט צו פערשטעהן די מעכטיגע קראַפט און ווירקונג פון ריטם. ער אַליין האָט געאַרבייט, אַנשטאָט אונטער אַן אָנגעשטרענגטען ווילען, אונטער דעם איינפלוס פון אַן אַנגענעהמע אויפרעגונג. דאָס זעל־בע האָט ער אויך פּראַקטיצירט ווען ער פלעגט אַרבייטען צוזאַמען מיט אַנדערע אין מאַסען... ריטם האָט געצוואונגען מאַסען צו אַרבייטען האַרמאָניש. אָהן ריטם וואָלט ביי מאַסען־אַרבייט איינער דעם אַנדערען געשטערט, איינער וואָלט פערניכטעט, וואָס דער אַנדערער האָט שוין געטאָן.

די גרויסע עגיפּטישע פּרימידיען זיינען געשאַפען געוואָרען נור דורך מוזיקאַלישע ריטמישע בעוועגונג. די גריכען דערצעהלען, דאָס דער בעריהמטער אַמפּיאָן, וועלכער האָט געבויט די שטאַרקע פּיוואַנישע פעסטונג, האָט געהויבען די שווערסטע שטיינער אויף די וואַנד פון דער פעסטונג מיט די טאָנען פון זיין גיטאַרע...

ער זאָל ניט זיין, איז איהם זעהר שווער, ער האָט צרות... ער שטרענגט אָן זיין ווילען און זיינע מוסקולען צוואַנציג מאָל מעהר וויפיעל ער דאַרף... איהם איז שווער און די אַרבייטער ארום איהם לאַכען... ער איז אַזוי קאָמיש געראַדע ווי אין אַ גאַנצען אָרקעסטער איין כלי־זמר וואָס וואָלט זיך געשפּיעלט געגען דעם טאַקט פון דער מוזיק... מע דאַרף ביי דער אַרבייט זיין אַ מוזיקער און פערשטעהן וואָס ריטם איז.

אין דעם גרויסען סאָציאַלען פאַקטאָר, וועלכער רופט זיך „אַר־בייט" ליגען צוויי פּרינציפּען: אַן עקאָנאָמישער און אַן עסטעטישער... אַן עקנאָמישער, דאָס איז דער אינטערעס, וואָס דער אַרבייטער פער־זענליך האָט אין זיין אַרבייט. אַן עסטעטישער, דאָס איז דער פערגניגען פון ריטם... נאָר דער היינטיגער, דער ציוויליזירטער אַרבייטער איז אַזוי פערקריפּעלט געוואָרען, דאָס ער געהט אַרבייטען פאַר אַ ווירט־שאַפט, אין וועלכער ער איז ניט פעראינטערעסירט און פּראָדוצירט זאַכען, וועלכער ער אַליין דאַרף ניט. דער אַמאָליגער אַרבייטער האָט ניט געוואוסט פון אַזאַ אונזיננינגע אַרבייט... ער האָט נור געטאָן דאָס, וואָס ער האָט געדאַרפט און האָט פּראָדוצירט דאָס, וואָס ער האָט גערעכענט פאַר זיך און פאַר „זיינע" פאַר נויטיג און אין דער זעלבער צייט נאָך האָט ער זיך אויסגעפונען אַ מיטעל דיעזע אַרבייט צו פער־בינדען מיט אַ פערגניגען, וועלכער האָט ערפרישט זיין ווילען און ער־מונטערט זיינע מוסקולען — ער האָט מאַרשירט אין טאַקט, געטאַנצט, געזונגען ביי דער אַרבייט — האָט ער אָבער גאָרנישט געדאַרפט, האָט ער ניט געדענקט פון זאַמלען קאַפּיטאַלען, — ער איז געלעגען געגען דער זונן און האָט געזונגען דאָס זעלבע ליעד, פון וועלכעס ער האָט געהאַט אַזאַ הנאה ביי דער אַרבייט: טאָירא! דודילדא! האי הא! יעריהא!...

אַ מערקווירדיגע איללוסטראַציאָן צו אונזערע ווערטער געפינען מיר אין טאָלסטאָי'ס ראָמאַן „אננא קארעניגא"... דער רייכער אינ־טעליגענט לעווין נעהמט ניט קיין אנטהייל אין דער טהעטיגקייט פון זיין קלאַס... זיין ברודער, אַ גאַנצער פילאָזאָף, פערוואַרפט מיט הוי־כע פראַזען און איבערצייגט איהם, אַז ער דאַרף יאַ אנטהייל נעהמען אין דער טהעטיגקייט... לעווין האָט ניט קיין פראַזען און זאָגט נאָר וואָס ער פיהלט... ער פיהלט, אַז אַ מענש דאַרף ניט נעהמען קיין אנטהייל

דער לירע... אָדער — אַ געזאַנג. דער וואָס מאַכט די פּאָעזי רופט זיך אין גריכיש „פּאָעט”, שאַפער, „מייקער”, ארבייטער אין העברעאיש רופט זיך דאָס „משורר”, אַ זענגער... ארבייט, געזאַנג, טענץ, פּאָעזי — דאָס אַלעס איז געווען פעראייניגט דורך איינע און די זעלבע ערשיי־נונג, וועלכע רופט זיך ריטם... אין דער זאָאָלאָגישער וועלט זיינען פוי־גלעך די גרעסטע זינגער, ווייל זיי בענוצען זיך בעסער ווי אַנדערע מיט די געזעצע פון ריטם ביי זייער פליהען און שוועבען אין דער לופ־טען... אָבער, ווי מיר האָבען שוין געזאָגט, אויך אַנדערע בעשעפעניסע ווייסען די ווירקונג פון רעגעלמעסיגקייט און ריטם...

ריטם, דאָס איז רעגעלמעסיגע בעוועגונג... בעוועגונג, דאָס איז די טהעטיגקייט פון אוניווערזום... יעדע בעוועגונג אין ריטם — אַזוי דאַרף זיין יעדע טהעטיגקייט... דיעזער פּרינציפּ ליגט ניט נור אין דעם לעבעדיגען אָרגאַניזם, נאָר אין די געזעצע פון אוניווערזום, אין דער מעכטיגער טענדענץ פון עוואָלוציאָן וועלכע איז אַ רעגעלמעסיגע בעוועגונג פאָראויס.

פיערטער קאַפּיטעל.

אַ ביען קען דיך לערנען ווי פלייסיג צו זיין,
אַ וואָרם קען דיך לערנען ווי צו זיין געשיקט,
דאָס מעהרסטע פון דיין וויסען האָסט דו פון
פערשטאָרבענע געערבט,
נאָר די קונסט אליין, אָה, מענש געהערט
אליין צו דיר.

— — — — — — — — — — — —

ווייל דער ארפענקלאַנג פון די מוזען
האָט אַ זיסען ציטער אין האַרץ ביי דיר ערוועקט
האָט זיך אַ קראַפט ערוועקט אין דיין בוזעם,
וועלכע דיך אַלס וועלט גייסט פיהרט און בעוועגט.

ש י ל ע ר.

איצט הויבען אין רוסלאנד די ארבייטער הונדערט־פּודיגע משאות מיט דעם ניגון „דובינושקא". מאטראָזען שלעפּען פון וואסער קאָלאָסאַל גרויסע אייזערנע אנקערם מיט א ריטמישען אויסגעשריי: האָי־האָ! הע־ריא! הונגעריגע אויסגעמוטשעטע בורלאקעס שלעפּען שווערע בארקעס און זייער איינציגעס ערמונטערונגס מיטעל איז דאָס ליעד „עי, אוכנעם!"... סאָלדאטען מארשירען קוים לעבעדיגע — פּלוצלונג הויבען אָן שפּיעלען די טרובעס און זיי ווערען פרייליך און מונטער...

האָט אַן ערָאָטישעס געפיהל, א תאוה געשאפען געזאנג? פון הונדערטער ליעדער וועלכע זיינען פערשריעבען געוואָרען ביי די נאטור־פעלקער גיבט עס א זעהר קליינער פּראָצענט פון ליעבעס ליעדער... אם מיינסטען זינגען דיעזע ליעדער גאָר פרויען און געזונגען ווערען די ליעדער שוין ביי א געוויסע שטופע פון ציוויליזאציאָן... דערפאר אָבער האָבען אלע פעלקער גלייך ליעדער פון ארבייט, מאָהלען, בויען, האָלץ־האקען, ליעדער פון פיש־כאפּען, פון יאגד, פון מלחמה, פון שפּינען, וועבען, וויינטרעטען, שאָף־שערען א. ז. וו.... ליעדער וועלכע זיינען געשאפען געוואָרען ביי דער ארבייט און דורך דער ארבייט...

די ערשטע טענץ, ווי מע זעהט נאָך יעצט ביי די ווילדע פעלקער, זיינען געווען די ווידערהאָלונג פון די אלע בעוועגונגען, וועלכע דעם מענשענ'ס קערפּער מאכט ביי דער ארבייט. די ערשטע מוזיקאלישע אינסטרומענטען זיינען געווען שלאָגענדע, — פּויקען, טרומעטען, קאסטאניעטען — אזעלכע וואָס האָבען געקלאפּט דעם טאקט, דעם ריטם אין דער צייט פונ'ם מענשענ'ס קערפּער בעוועגונג. דאָס זינגען און טאנצען זיינען יעצט צוויי בעזונדערע קונסטע, ביים פּרימיטיווען מענש זיינען טענץ און געזאנג געווען פעראייניגט, ווי אויך געזאנג און פּאָעזי. די טערמינאָלאָגי, וועלכע איז יעצט אָנגענומען געוואָרען אין דיעזע קונסטע איבערצייגט עס אם בעסטען. אין פּאָעזי געהט דער ריטם גראדע ווי ביי דער ארבייט: ארסים און טהעזים — הויבען און זינגען. שטארק און שוואך. סטראָפע, הייסט אריבער טאנצען, אריבער מארשירען פון איין אָרט אויף אנדערן... אנטיסטראָפע — דער כאָר מארשירט צוריק. סטאפּאַ א סטעפּ, א שריט, ווערזען פוס — דאָס אלעס פון טאנצען. באלאדא (באלעט) — פּאָעזי וואָס מען זינגט און מען טאנצט... לירישע פּאָעזי: מען זינגט און מען שפּיעלט אויף

אנדערע זאָגען, אז קונסט איז נור א שפּיעל, און יעדע שפּיעל איז א קונסט, ווי באלד דער מענש אמוזירט זיך דערמיט. איז אָבער א פראגע: אויב א מנין אלטע אידען מיט בערד וועלען זיך נעהמען ביי די פּאָלעס און שפּיעלען זיך אין פערדלעך, וועט דאָס זיין עסטעטיש? אויב גרויסע יונגאטשעס שפּיעלען זיך אין קאמער קאמער הויז, אָדער „געבילדעטע-עסטעטיקער" וועלען שפּיעלען א פּינאָקעל, וועט דאָס זיין קונסט?

נאָך אנדערע בעהויפּטען, אז אלעס פון וואָס דער מענש האָט פערגעניגען איז עסטעטיש. נאָך דער מיינונג נאָך קומט אויס, אז דער וואָס האָט פערגניגען פון א טאָפּ לינזען מיט א שיסעל פּאמפּושקעס מיט קנאָבעל איז אזא עסטעטיקער, ווי דער יעניגער וואָס ווערט ענטציקט פון בעטהאָווענס סימפּאָניען און די מייסטערווערקע פון לעאָנארדא דא ווינצי און שעקספּיר...

מיר מיינען, אז עסטעטישע געפיהלען זיינען נאָר אזעלכע געפיהלען, וועלכע האָבען א סאָציאלען כאראקטער און וואהרע קונסט איז נור די קונסט, וועלכע האָט א טענדענץ, א נייגונג, א אידעע צו סאָציאליזירען די צוטהיילטע מענשען דורך גוטע געפיהלען און פעראייניגען זיי דורך אלגעמיינע סימפּאטיען. די גרעסטע קראַפט פון פעראייניגונג איז סימפּאטי. איהר קענט ניט מאָהלען א בילד פון פארבען, וועלכע זאָלען ניט סימפּאטיזירען איינע מיט די אנדערע, איהר קענט ניט שפּיעלען איין הארמאָנישען אקקאָרד דורך טענער, וועלכע סימפּאטיזירען ניט און גיסען זיך ניט צונויף איינער מיטן אנדערען. דארווין זאָגט, דאָס די אלע חיות און בעשעפעניסען, וואָס האָבען ניט קיין סימפּאטיען איינער צום אנדערען, זיינען ניט סאָציאל. צום ביישפּיעל, א ליב האָט נאָר סימפּאטהיען צו זיך און צו זיין קינד, דערפאר פיהרט ער אן אָבגעזאָנדערטען לעבען, אליין פאר זיך. קיין זאך צוטהיילט ניט אזוי די מענשען, ווי זייערע געפיהלע, די איינדריקע פון זייערע נערוועז. קונסט, װעלכע ווערט אויסגעדריקט און אויפגענומען דורך געפיהלען האָט די גרויסע סאָציאלע אויפגאבע דורך סימפּאטיען מענשען פעראייניגען און הארמאָניזירען... אן עגאָאיסטישע געפיהל, א גראָבער גשמיות'דיגער פערגעניגען קען דיעזער אויפגאבע ניט דיענען, דערפאר זיינען דיעזע געפיהלען ניט עסטעטישע געפיהלען, און האָבען גאָר ניט וואָס צו טאָן מיט דעם, וואָס רופט זיך וואהרע קונסט.

.1

מיר ווייסען איצט, אַז דער ערשטער באַלעט מייסטער איז געווען דער אַרבייטער. דער ערשטער קאָמפּאָזיטאָר — דער בעל מלאכה, דער ערשטער דיכטער איז געווען דאָס פאָלק. יעדע קונסט איז פריהער געווען אָדער א מלאכה, אַן אַרבייט, אָדער אַ מיטעל ווי די אַרבייט צו פערגרינגערען. דאָס בויען, צום ביישפּיעל, איז פריהער געווען אַן אַר־בייט, פון וועלכער עס האָט זיך ענטוויקעלט די אַרחיטעקטור, פון שטיי־נער האַקען — די סקולפּטור, פון פאַרבעריי איז ענטשטאַנען די קונסט־מאַלעריי א. ז. וו. די אַנאַטאָמישע, פּסיכאָלאָגישע און פיזיאָלאָגישע ווירקונג פון דעם ריטמוס, וועלכע איז ענדעקט געוואָרען און בענוצט געוואָרען ביי דער אַרבייט און דורך דער אַרבייט האָבען געפיהרט צום ענטוויקלונג פון טענץ, מוזיק און נאָכדעם פּאָעזי. דורך ריטם האָבען זיך ביים מענשען ענטוויקעלט עסטעטישע געפיהלען און דורך זיינע עסטע־טישע געפיהלען האָבען זיך ענטוויקעלט די אַלע גרויסע אָבטהיילונגען פון דער איצטיגער קונסט.

וואָס איז עסטעטישע געפיהלען?

צום פערענטפערען דיעזע קליינע פראַגע זיינען שוין אָנגעשריבען געוואָרען הונדערטער ביכער. אייניגע, וועלכע מיינען אַז קונסט עקזיס־טירט נור פאַר קונסט אַליין, בעהויפּטען, אַז עסטעטיש איז נור די פאָלקאָמענע שעהנקייט, וועלכע ווערט אויסגעדריקט אין מוזיק דורך מעלאָדיען און האַרמאָני, אין פּאָעזי דורך מעלאָדישע און האַרמאָנישע ווערזען, אין אַנדערע קונסטע דורך פאַרבען און ליניען. דערויף פרעגט מען, איז דען אַ בילד, וועלכעס שטעלט פאַר אַ בוים, וואָס איז פער־קריפּעלט און פערברענט דורך אַ בליץ, און לעבען וועלכען עס ליגען עטליכע מעכטיגע בוימער צובראָכענע דורכ'ן שטורם, — ניט אַ פּראָ־דוקט דער קונסט? אָדער דאָס בילד, ווי אַ האָרבאַטער שוואַכער מענש, מיט אויסגעקרימטע פיס און אַ מיאוסען נאָז וואַרפט זיך אין וואַסער צו רעטען אַ מענשען, ניט עסטעטיש? אָדער דאָס אונמעלאָדישע ליע־דעלע וואָס אַ קינד זינגט, ווען זי וויעגט איהר ליאַלקע, וואָס איז גע־מאַכט פון אַ האַנטוך, ניט שעהן? אָדער דאָס הימן־ליעד פון אַ וויל־דען צו דער זונן — ניט פּאָעטיש?

וועלכע קומען פון דעם סימעטרישען ריטם, ווירקען אויך אויף זיינע איננערע געפיהלע, אָבער זיי קומען פון דער אויסערער וועלט, ווארום רוים, ספּיים, איז אזא זאך וואָס איז אויסען דעם מענשען. נון, זעהען מיר אזא מערקווירדיגע ערשיינונג, אז די קונסטע וואָס זיינען געבויט אויפ'ן ריטם דער צייט, ווי פּאָעזי, מוזיק און טענץ, זיינען געבליבען פאָלקס קונסטע און די וואָס רעכענען זיך סימעטרישע קונסטע זיינען ערווייטערט און פערפרעמדט געוואָרען פון פאָלק, אָבוואָהל דאָס פאָלק אליין איז געווען זייער ערשטער בורא. דאָס ערקלערט זיך נור דער־מיט, וואָס די ערשטע רופען ארוים מעהר סימפּאַטיען און די אנדערע וועניגער. די ערשטע, וועלכע זיינען געבויט אויף ריטם פון האַרמאָני האָבען אַ גרעסערע סאָציאַלע בעדייטונג.

איהר קענט זיך איבערצייגען, אז דאָס איז ווירקליך אזוי. טויזענ־דער מענשען קענען בעגייסטערט ווערען מיט איין מאָל צוזאמען פון אַ שעהנע מעלאָדי. פון אַ פּאָעטישע דעקלאמאציאָן, פון אַ שטארקע סצענע אין אַ דראמא, פון אַ לעבעדיגען טאנץ. זיי ווערען אלע פעראיי־ניגט דורך זייערע געפיהלען און שרייען אלע ווי איין מענש: בראוואָ! בים! זיי זיינען אלע סאָציאליזירט דורך איין געפיהל פון סימפּאַטי. איהר וועט אָבער קיין מאָהל ניט זעהן טויזענד מענשען זאָלען קוקען אויף איין בילד און זאָלען פּלוצלונג אָנהויבען צו אפּלאָדירען, שרייען מיט בעגייסטערונג: בראוואָ! ראפאעל! זאָלען ביי אַ סטאטוע שרייען: בראוואָ אַנטאקאָלסקי! זאָלען נעבען אַ שעהנע געביידע בעגייסטערט ווערען פון ענטציקונג און מיט פעראייניגטע שטימען שרייען: בים, קאָנטראַקטאָר אָדער ארחיטעקטאָר יאקעלזאָן; עס איז וואהר, די פּראָדוקטען פון ארחיטעקטור, פון מאלעריי און סקולפּטור זיינען אויך וויכטיג דערמיט וואָס זיי ענטוויקלען אין אונז איינע און די זעלבע סימפּאַטיען. זיי ווירקען אָבער לאנגזאם אויף יעדען פון אונז בעזונ־דער, וועהרענד פּאָעזי (אלע פאָרמען), מוזיק און טענץ ווירקען דורך מאסען־געפיהלע אויף מאסען, פעראייניגען און פערגלייכען פיעלע אין אַ גיכערע צייט און שפּיעלען דערפאר אַ גיכערע סאָציאלאָגישע ראָלע... אין דער געשיכטע דער מענשהייט. נאָר פּאָעזי האָט געקענט שאפען אזעלכע סאָציאלע טיפּען, ווי פאוסט, האמלעט און דאָן קי־כאָט!...

.2

מיר מוזען אונז איצט ערקלעהרען איינינע ערשיינונגען אין דער וועלט פון קונסט. מיר האָבען פריהער בעהויפּטעט: עס זיינען דאָ קונסטע, וועלכע זיינען אַן ענטוויקעלטע פאָרם פון אַרבייט, פון מלאכה, ווי צום ביישפּיעל: אַרחיטעקטור, סקולפּטור און מאַלעריי, און עס זיינען די קונסטע, וועלכע זיינען דורך מלאכה בעשאַפען געוואָרען און האָבען דער אַרבייט געדיענט אַלס הילפסמיטעל, אַלס ערלייטערונג, ווי צום ביישפּיעל, טענץ, מוזיק און פּאָעזי.

יעדערער פון אונז ווייסט, דאָס ווי הויך די מאָדערנע פּאָעזי זאָל ניט שטעהן און ווי ווייט זי זאָל ניט זיין פון דעם פאָלק, עס איז דאָך געבליבען און עס עקזיסטירט אויך אַפאָלקס פּאָעזי. ווי ווייט די מוזיק פון וואַגנער און ריטשאַרד שטראַוס זאָל ניט זיין פון דער פאָלקס מוזיק, עס איז דאָך דאָ פאָלקס מוזיק... עס איז אויך דאָ פאָלקס טענץ. קיינער וועט אָבער ניט זאָגען, אַז עס איז דאָ פאָלקס אַרחיטעקטור (אַלס אַ קונסט), פאָלקס סקולפּטור, פאָלקס מאַלעריי. פאַר וואָס איז דאָס? מיט וואָס ערקלערט זיך אַזאַ ערשיינונג?

איך האָב מורא, איך לענגווייליע היינט מיט מיינע ערקלערונגען, אָבער עס איז שוין פערפאַלען, איהר מוזט געהן מיט מיר ביז דער ענדע.

ווי מיר ווייסען, יעדע קונסט איז געבויט אויף געזעצע פון ריטם. עס זיינען אָבער דאָ צוויי פערשיעדענע פאָרמען פון ריטם: עס איז דאָ ריטם אין דער צייט און ריטם אין דעם רוים (ספּייס) דער ריטם דער צייט ווערט אויסגעדריקט דורך האַרמאָני, דער ריטם פון רוים (ספּייס) ווערט אויסגעדריקט דורך סימעטריע. מוזיק, פּאָעזי, טענץ זיינען געגרינדעט אויף דעם ריטם פון דער צייט (טעמפּאָ, טיים), אַרחיטעקטור פון דעם פּלאַץ, רוים, ספּייס. די טהיילען פון אַ געביי־דע זיינען פּראָפּאָרציאָנעל, סיממעטריש — דאָס איז דער ריטם פון דיעזער קונסט. דאָס זעלבע איז אויך מיט אַ סטאַטוע, אַ בילד... די איינדריקע און געפיהלע, וועלכע קומען דורכ׳ן ריטם פון דער צייט נעהמט דער מענש פון זיין אונגערען וועזען און זיי רעאַגירען און ווירקען אויך אויף זיינע איננערע געפיהלע. די איינדריקע און געפיהלע,

אויגען. ער פערליערט די פעהיגקייט צו זעהן און צו הערען. דער פער־גענינען פון ריטם ביי דער ארבייט איז ביי איהם געראַבט, דער פער־לאַנגט צו זינגען, מאַכען ריטמישע בעוועגונג מיטן קערפּער (טאַנצען), און פּאָעטיזירען איז געטויטעט.

די איניציאַטיווע פון דער ארבייט געהערט ניט איהם, איהר אידעע איז איהם אונבעקאַנט, זיינע פונקציאָנען זיינען אווטאָמאַטישע, ער איז אַ מעכאַנישע צוגאָב צו דער מאַשינע. ער קען ניט האָפען האָבען גליק אָדער פערגינגען פון זיין אַרבייט, קען ניט טרויסטען זיך דערמיט, דאָס זיין אַרבייט ברענגט אימיצען אַנדערש גליק. ער האָט קיין אינטע־רעס ניט אין דער אַרבייט, קיין בעפריעדיגונג ,ער מוז זיך צווינגען צו דער אַרבייט, ווייל ער וויל ניט פערהונגערען. דערפאַר איז זיין ווילען שטענדיג אָנגעשטרענגט און אַלע זיינע מענשליכע געפיהלען היפּ־נאָטיזירט. זיינע מוסקולען ווערען ערשעפּט און זיין מוח פערשטומפּט... אַנשטאָט דעם, וואָס פריהער האָט יעדע ארבייט געצוואונגען דעם אַר־בייטער צו פּראָגרעסירען און ענטוויקלען זיינע פעהיגקייטען, מאַכט יעצט די פאַבריקע פון דעם מענש א טויטען אווטאָמאַט, ער דאַרף ניט לערנען זיין מלאכה, דאַרף ניט קיין שכל, טאַלאַנט, — ער איז אַ גולם, וועלכער בעוועגט זיך, אַרבייט, רייסט זיך פון דער הויט, האָרעוועט איבער זיינע קרעפטען נאָר מיט דעם כח פון דעם צעטעלע, וואָס ליעגט ביי איהם אין מוח, אויף וועלכען עס איז אויפגעשריבען דער גרויסער שם : „קאַפּיטאַל...״

הונדערטער, אָפּטמאָל טויזענדער מענשען ארבייטען אין איין פאַבריק, אָבער זייער קאָלעקטיווע ארבייט האָט ניט מעהר די פער־אייניגונגס קראַפט פון דער אידעע, אינטערעס און ריטם... די מאַשינע האָט זיי צוטהיילט און אָבגעזונדערט איינע פון די אַנדערע, זיי קומען אהער ווי פרעמדע, ארבייטען דאָ ווי פרעמדע און געהן אהיים ווי פרעמדע... נור דורך קונסט, דורך עסטעטישע געפיהלע, דורך געזאַנג, דורך פּאָעזי און דורך דעם עקאָנאָמישען פּרינציפּ פון נוצליכקייט און אינטערעס האָבען אַרבייטער געקענט זיך סאָציאַליזירען און פעראיי־ניגען, — דער יעצטיגען אַרבייטער האָט ניט קיין פּערזענליכען אינטע־רעס אין זיין אַרבייט און קיין עסטעטישען פערגניגען פון דער אַרבייט.

די רייכע קאַפּיטאַליסטען קענען קויפען פּראָדוקטען פון קונסט, זיי קענען אימפּאָרטירען אין זייער לאַנד פערשיעדענע בעגאַבטע און

.3

מאַלעריי, סקולפּטור און אַרכיטעקטור זיינען יעצט געוואָרען אַריסטאָקראַטישע קונסטע — זיי זיינען ערווייטערט פון דעם אַרבייטער און גענצליך צוגענומען געוואָרען פון דער אַרבייט. די רייכע הערשענדע קלאַסען האָבען אונטערגעקויפט און דעמאָראַליזירט לייכטער פון אַלעם די אַלע קונסטע, וועלכע זיינען ניט קיין פאָלקס־קונסטע. און עס קען זיין, דאָס איז די אורזאַכע, פאַר וואָס ביי יעדען היסטאָרישען פּראָטעסט געגען די אונטערדריקער, בעגעהט זיך דאָס פאָלק מיט אַזאַ שנאה געגען גרויסע און מערקווירדיגע פּראָדוקטען פון דיזע קונסטע. זיי ווייסען, אָדער זיי פיהלען, אַז דיזע פּראָדוקטען הער קונסט האָבען געדיענט נאָר צו די, וועלכע ווילען פערניכטען יעדע סימפּאַטי פון איין מענשען צום צווייטען און צושטערען זיי.

פון אָנפאַנג זיינען די מאַשינען געווען אַ נאָכאַהמונג צום מענשענס גליעדער, מיט וועלכער ער אַרבייט. די מאַשינע איז געווען אַ מעכאַנישע האַנד צום וועבען, שפּינען, נעהען, קלאַפּען מיט'ן האַמער. דער ריטם פון דער מאַשין אַרבייט איז ניט געווען פיעל שנעלער פון דעם מענשענס ריטם און די אַרבייט האָט נאָך געקענט זיין ערטרעגליך. אָבער די קאַפּיטאַליסטישע טענדענץ, וואָס מעהר אויסצואַרבייטען אין אַ קורצערע צייט און וואָס ווייניגער אַרבייטער צו בענוצען צו דער מאַשין, האָט געבראַכט דערצו, אַז דער ריטם פון דער מאַשין איז שוין אונבעגרייפליך פאַר די געפיהלע פון דעם אַרבייטער. ווען איין בליץ פאָלגט נאָכ'ן אַנדערען ווענינער ווי אין איין אַכטעל סעקונדע, זעהט שוין ניט דעם מענשענ'ס אויג יעדער בליץ בעזונדער, ער זעהט אַ גאַנצען אונאיבערגעריסענעם שטראָם פון עלעקטרישע ליכט. אַז איהר בעוועגט לאַנגזאַם אַ שצעפּקע (שטיקעל האָלץ) וואָס האָט ערשט געברענט, זעהט איהר די בעוועגונגען פון דעם פונק פייער, — בעוועגט איהר אָבער דאָס שטיקעל האָלץ גיך, זעהט איהר אין דער לופטען אַ ברענענדען צירקעל. אויב עטליכע אַרטילערישע באַטאַרעיען זאָלען אָנהויבען שיסען פון זייערע אַלע קאַנאָנען אונאויפהעריג איינע נאָך די אַנדערע, הערט איהר שוין ניט בעזונדער יעדער שאָס, נאָר עס דונערט אָהן אַן אויפהער. דער אַרבייטער אין פאַבריק הערט דעם אונאויפהערענדען געפילדער פון קאַנאָנען און זעהט שטענדיג פייערדיגע צירקלען פאַר די

אַרבייט ערדייכט ניט נור זיינע עקאָנאָמישע אינטערעסען, ער האָט אויך גענאָסען דערביי אַן עסטעטישען פּערגעניגען. פון דער אַרבייט, דורך ריטם און דורך די ענטוויקלונג פון דיעזע געפיהלען, וועלכע מיר רופען עסטעטישע, איז געשאַפען געוואָרען די קונסט. אַלזאָ קונסט און אַר־בייט זיינען פאַקטאָרען, וועלכע האָבען געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין דעם עוואָלוציאָנס פּראָצעס פון דער מענשהייט, דערפאַר האָבען זיי אַזאַ גרויסע סאָציאַלע בעדייטונג.

.2

איצט וועט זיין ניט שווער צו ערקלערען די ערשיינונג, אָדער דעם פאַקט, אַז וואָס מעהר אַ לאַנד איז קאַפּיטאַליסטיש ענטוויקעלט, דעסטאָ וועניגער קונסט און קינסטלער האָט זי.

דער פּערצייטיגער אַרבייטער האָט טאַקע געלעבט ביי שלעכטערע אומשטענדע, ער האָט אפשר געהאַט אַן ערגערע וואָהנונג און האָט זיך אָרעמער געקליידעט, דאָס איז אָבער ניט וויכטיג, די הויפּטזאַכע איז, ער איז געוועזען קליין און זיין ווילען איז געוועזען פריי. ווי וועניג ער איז געוועזען ענטוויקעלט, די אידעע פון יעדער אַרבייט וואָס ער האָט געטאָן איז איהם געוועזען קלאָהר און דייטליך, אַז ניט וואָלט ער זיך ניט גענו־מען צו דער דאָזיגער אַרבייט. ער האָט געמאַכט יעדע אַרבייט ווי זיין פערשטאַנד און זיינע געפיהלען האָבען איהם געלערנט, ער איז געוועזען דער מייסטער פון זיין אַרבייט, ניט די אַרבייט האָט איהם געמייסטערט. ער האָט געהאַט זיסע האָפנונגען ביי זיין אַרבייט: עס וועט זיין גוט און שטאַרק, ער וועט קענען אַ לאַנגע צייט דערמיט זיך בענוצען, גענו־סען און האָבען הנאה. האָפנונג ביי אַרבייט איז אַ גרויסע ערפרישונג און ערמונטערונג, ווי זאָגט שעקספּיר: „ענד לייבאָר שעל רעפרעש איטסעלף וויטה האָפּ״. ער האָט געהאַט דעם טרויסט, אַז ווען ער וועט ענדיגען זיין אַרבייט, ווי שווער זי זאָל ניט זיין, וועט ער קענען שטאָל־צירען, דאָס ער האָט אליין אויסגעפיהרט זיין פּלאַן... דאָס האָט איהם געצוואונגען וואָס מעהר שכל אריינצולעגען אין דער אַרבייט, מעהר אַרטיסטישע געפיהלען... דערפון האָבען זיך ענטוויקעלט גרויסע בעלי מלאכות, וועלכע האָבען זיך בעמיהט און געזוכט איינפעלע ווי צו

וואהרע קינסטלער, דערפון אָבער וועט דאָס פאָלק ניט ווערען קונסט־לערישער. יעדע קונסט נעהמט איהר וואורצעל פון דעם פאָלקס באָדען, פון דעם באָדען פון דעם פאָלקס ארבייטען און שאַפען און זאָ לאנג דאָס פאָלק, די מאַסען זינגען ניט און פאָעטיזירען ניט, קען דאָס לאנד ניט האָבען קיין וואהרע קונסט און קיין אמת'ע פּאָעזי. מען קען קויפען סטאטוען, און בילדער, מען קען אָבער ניט קויפען קיין עסטעטישע געפיהלען. דיעזע געפיהלען זיינען אָבהענגיג פון די הערשענדע פאָר־מען פון ארבייט און פון דער טענדענץ, וועלכע ליגט אין איהר. עס קען ניט זיין קיין גליק אין דער ארבייט אָהן א פעראייניגונג פון אינטערע־סען, עס קען קיין פעראייניגונג ניט זיין אָהן הארמאָני, עס קען קיין הארמאָני ניט זיין אָהן ריטם...

פינפטער קאַפּיטעל.

1.

איך מיין, עס וועט ניט איבריג זיין, אויב מיר וועלען אין קורצען רעזומירען וואָס מיר האָבען ביז איצט געזאָגט:

די גאנצע וועלט איז א גרויסע פאבריק, פול מיט אַרבייט, טהע־טיגקייט. יעדע טהעטיגקייט ווערט אויסגעדריקט דורך בעוועגונג, יעדע בעוועגונג איז פאַר אונז בעגרייפליך נאָר דורך איהר רעגעלמעסיגקייט, דורך איהר ריטם. אלזאָ — ריטם איז די נאַטירליכע אייגענשאפט פון אַרבייט. דער מענש, אלס קינד דער נאַטור, האָט די טענדענץ פון ריטם צוגעפּאסט צו זיין אינדיווידועלע און קאָלעקטיווע ארבייט. דורך ריטם האָט ער זיין אַרבייט געמאַכט גרינגער, ווייל ריטמישע בעוועגונגען רופען ארויס אַן אנגענעהמען געפיהל, וועלכעס פערשטאַרקט די ציר־קולאַציאָן פון זיין בלוט און מאכט קרעפטיגער זיינע מוסקולען. אויסער דעם, דער ריטם ביי דער ארבייט, נעהמט צו דעם מאָנאָטאָננען, לאנג־ווייליגען היפּנאָטיזירענדען כאראקטער פון דער ארבייט און ערפרישט דעם אַרבייטערס ווילען. ארבייט איז אונערטרעגליך שווער און שעדליך פאַר'ן גייסט און קערפּער פון דעם מענשען, ווען זי פאָדערט א שטארקע אנשטרענגונג פון דעם ווילען. דורכ'ן ריטם האָט דער מענש פון זיין

גאַר מיט פאַלשע האָפנונגען גרינגער צו מאַכען דעם ערדריקליכען צוואַנג פון דער ארבייט.

.3

די מאַשינען האָבען געמאַכט דעם ארבייטער פאַר אַ שקלאַף. דער געוויסער דיכטער מעטערלינק שילדערט אין איינע פון זיינע דראַמען, ווי אַ הירט טרייבט זיינע שאָף. זאָלאַנג די זונן שיינט, זינגט דער פאַסטוך און די שאָף מעקען פרייליך. נאָך דעם ווערט פינסטער, דער פאַסטוך זינגט ניט און די שאָף געהען שטיל אין שלאַכטהויז... די היינטיגע ארבייטער געהען אין דער פינסטער און אין דער שטיל צו זייער שלאַכט הויז, די רוישענדע מאַשינע האָט פערטויבט זייערע ליעדער און פערניכטעט אין זיי אַלע עסטעטישע געפיהלען.

עס קען זיין, דאָס די הערשענדע קלאַסען פיהלען אינסטינקטיוו די סאָציאַלע מאַכט פון אַלע פאָרמען דער קונסט, דערפאַר ווענדען זיי אָן אַלע מיטלען אָבצורייסען פונ׳ם פאָלקס באָדען אַלע קונסטע. זיי האָבען גערויבט ביי דער ארבייט גופא אַלעס וואָס עס איז עסטעטיש, וואָס עס קען זיין פערבונדען מיט קונסט. זיי האָבען גערויבט דעם עקאָנאָמישען אינטערעס, וואָס יעדער ארבייטער האָט געהאַט אין זיין שאַפען, זיי ווילען איצט דורך דער מאַשינע פערניכטען דעם גרעסטען פרינציפּ פון ארבייט, דעם ריטם, דעם מקור פון עסטעטישע געפיהלען און מאַכען דעם ארבייטער פאַר אַן איזאָלירטען, אָבגעזונדערטען אווטאָמאַט... זיי דענקען צו פערקריפּלען אין איהם זיין נאַטירליכען ווע‍זען און מאַכען דעם מענשען פאַר אַ ניט סאָציאַלע בעשעפענים...

די פּאָעזי אָבער דעקלאַמירט שוין דאָס ליעד פון „דהע וואָיס אָף טאָיל" און די מוזיק זינגט שוין פון „די געטער־דעמערונג" און איבער דעם גערויש פון מאַשינען שאַלט:

"Come soulder to shoulder ere earth grows older".

מאַכען זייער מלאכה ש ע ה נ ע ר. ער האָט די אַרבייט געמאַכט פאַר זיך, האָט ער געוואוסט אַז ער אַליין וועט געניסען די פרייד און פער־געניגען. האָט ער עס געמאַכט פאַר אַן־אַנדערען, האָט ער געוואוסט אַז דער אַנדערער ערוואַרטעט זיין אָרדער מיט אונגעדולד און נייגירדע, און וואָס בעסער און שעהנער ער וועט דאָס מאַכען, דעסטאָ גרעסער וועט זיין דאָס גליק און פרייד פון דעם, וואָס האָט די אַרבייט געאָרדערט. אויסער דעם לאָהן איז אין דער אַרבייט געווען אַן עלעמענט פון גליק.

דער אַרבייטער האָט געזונגען און פאָעטיזירט ביי דער אַרבייט אין טאַקט מיטן ריטם פון זיינע קערפּער־בעוועגונגען, ווייל דאָס האָט לייכטער געמאַכט זיין אַרבייט. ער האָט געזונגען און פאָעטיזירט נאָך דער אַרבייט, ווייל איהם האָט גליקליך געמאַכט דאָס געפיהל פון צו־פריעדענהייט. און ווייל די איניציאַטיווע פון יעדע שטיקעל מלאכה האָט איהם אַליין געהערט, האָט ער אַליין געפיהלט די פעראַנטוואָרט־ליכקייט און ער האָט געזעהן צו פּראָדוצירען זיין שטיקעל מלאכה מיט וואָס מעהר געשטיקטקייט און פיינהייט, דאָס האָט געפיהרט דערצו דאָס יעדע מלאכה האָט פּראָגרעסירט אין איהר ענטוויקלונג און איז ענדליך געוואָרען איין אַרט, איין קונסט.

ביי קאָלעקטיווע אַרבייטען, ווען אַ גרויסע צאָהל אַרבייטער, אָדער די גאַנצע קאָמוניטי האָט געדאַרפט אַנטהייל נעהמען, זיינען אַלע גע־ווען פעראייניגט דורך דעם אַלגעמיינעם אינטערעס, וואָס אין דער אַרבייט איז געווען פאַר אַלע. זיי זיינען געווען פעראייניגט דורך דער אידעע, די האָפנונגען און ערוואַרטונג... זייער ווילען ערפרישט דורך געזאַנג און מאַרשען. און וואָס זעהען מיר יעצט? דער איינציגער פאַק־טאָר, דער איינציגער מאָטיוו, די איינציגע בעוועגונגס קראַפט פון אַרבייט איז הונגער און נויט.

מען האָט געפונען אין מצרים אַ שטיין, אין וועלכען עס איז אויסגעקריצט, ווי אָקסען דרעשען תבואה, זייער בעל הבית טרייבט זיי און זינגט אַ ליעדעלע: „דרעשט, אָקסען, דרעשט, די תבואה איז פאַר אייך". דער פערצייטיגער בעל הבית האָט מיט אַ ליעדעלע און מיט אַ האָפנונג געזוכט זאָגאַר זיינע אָקסען צו פעראינטערעסירען אין זייער אַרבייט... איצט זיינען ליעדער און האָפנונגען אַן איבעריגע זאַך ביי דער אַרבייט... דער היינטיגער בעל הבית רעכענט פאַר איבעריג זאָ־

#1017

ביאַלי.

בערלעט.

אַלע שרופטען בערלעט.
פון
יעקב גאָרדין

~~פּפּ~~ Lit.

#1017

בערלעט

~~פּפּ~~ Lit.

#1017

.6 v F Y ?

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

SEP 9 '68		
DEC 2 3 1991		